Sh. UBAYDULLAYEV, B. G‘AFUROV, O. ORTIQOV

CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK

O‘rta ta’lim muassasalarining 10-sinfi va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining o‘quvchilari uchun darslik

1-nashri

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tasdiqlagan

Toshkent — «ILM ZIYO» — 2017

UO‘K 355.233.11(075.3)
KBK 68.49(5O‘)9ya721

T a q r i z c h i l a r : **A. SHUMAN** — O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Harbiy kadrlarni tayyorlash boshqarmasi boshlig‘i, polkovnik;
SH. URINOV — O‘zbekiston Milliy universiteti harbiy kafedrasi boshlig‘i, polkovnik;
L. DAVIROV — Nizomiy nomidagi TDPU harbiy kafedrasi boshlig‘i, podpolkovnik;
A. SOTVOLDIYEV — Nizomiy nomidagi TDPU harbiy kafedrasi dotsenti.

U 13 Ubaydullayev Sh. va boshq.
Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik [matn]: 10-sinf uchun darslik/ Sh. Ubaydullayev, B. Gafurov, O. Ortiqov. – Toshkent: «ILM ZIYO», 2017. – 192 b.
ISBN 978-9943-16-406-2

Ushbu qo‘llanmada O‘zbekiston Respublikasini himoya qilishning qonuniy asoslari, Qurolli Kuchlar qo‘shinlarining turlari va ularning tuzilishi, harbiy Nizomlar haqida tushunchalar, saf amallarini bajarish, otish qurollari va harbiy texnika turlari, ulardan foydalanish uslublarini o‘rganish bilan birga, jismoniy sifat, chidamlilik, kuchlilik, tezlik, chaqqonlik bo‘yicha jismoniy mashqlarni bajarish qoidalari, harbiy kasbni mukammal egallamoqchi bo‘lgan o‘quvchilarga harbiy o‘quv yurtlari va o‘qishga qabul qilish qoidalari haqida ma’lumot berilgan.

UO‘K 355.233.11(075.3)
KBK 68.49(5O‘)9ya721

Respublika maqsadli kitob jamg‘armasi mablag‘lari hisobidan chop etildi

ISBN 978-9943-16-406-2

© Sh. Ubaydullayev va boshq., 2017-y.
© «ILM ZIYO» nashriyot uyi, 2017-y.

KIRISH

Yoshlarning chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarligida O‘zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonuni asosida, «Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik» fani yoshlarni O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida xizmat qilishga tayyorlashning tarkibiy qismi bo‘lib, o‘rta ta’lim muassasalari uchun majburiy o‘quv fani hisoblanadi.

Yoshlarga ta’lim berish jarayonida «Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik» fanining vazifasi quyidagilardan iborat:

- mamlakatni qurolli tajovuzlardan himoya qilish va mamlakat mudofaasi haqidagi o‘zlarining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy huquq va burchlarini, harbiy (2000-yildan e’tiboran mudofaa) doktrinamizning mudofaa tavsifi va maqsadlarini, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari hamda boshqa qo‘shin turlarining maqsad va vazifalarini puxta bilib olishlari;
- O‘zbekiston Respublikasining «Mudofaa to‘g‘risida»gi, «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunlarini, Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining safarbarlik chaqiruv rezervidagi xizmatini tashkil qilish to‘g‘risida»gi qarorini, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy hisobi to‘g‘risidagi Nizomini, harbiy xizmatni o‘tashdan bo‘yin tovlash va sodir etilgan harbiy jinoyatlar uchun qonunlarda belgilangan ma’muriy va jinoiy javobgarliklarni bilishlari;
- harbiy qasamyod va O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Nizomlarining asosiy talablarini chuqur anglagan holda o‘rganishlari;
- harbiy qismning qurollanishi, harbiy texnikasi va shaxsiy tarkibning joylashish faoliyati bilan tanishishlari;
- harbiy ish asoslarini, zaruriy harbiy bilimlarni va amaliy ko‘nikmalar, shuningdek, jismoniy chiniqish va ruhan bardam bo‘lishni o‘rganishlari;
- fuqaro himoyasi va tibbiy bilim asoslarini egallashlari;
- «Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik» fanini o‘zlashtirgan o‘quvchilar O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safiga harbiy xizmatga chaqirilgan paytda Vatanni himoya qilishda o‘zining Konstitutsiyaviy

burchini benuqson bajarishlari va qisqa muddatda ularga ishonib topshirilgan zamonaviy qurollar hamda harbiy texnikalarni bilishlari lozim.

Yoshlarga harbiy ta'lim berishda ularga qo'shinlarning o'quv-jangovar faoliyatida bajariladigan mashqlar, harakatlar va amallarni harbiy qismlardagidek mumkin qadar yaqinlashtirilgan holda o'rgatish nazarda tutiladi. Bu mashqlarni ko'p marotaba takrorlash natijasida yoshlarda zaruriy harbiy bilimlar va kasbiy ko'nikmalar asoslari yuzaga keladi.

Chaqiriluvchilarni harbiy xizmatga tayyorlash O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining umumiy rahbarligi ostida o'tkaziladi. Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, viloyat, shahar va tuman hokimliklari chaqiriluvchilarni harbiy xizmatga tayyorlash ishlarini moliyalashtirish hamda moddiy-texnik jihatdan ta'minlashni amalga oshiradilar, o'quv-moddiy bazasini barpo etgan holda bunday tayyorgarlikning tashkil etilishi uchun javobgar hisoblanadilar.

Chaqiriluvchilarni harbiy xizmatga tayyorlashni tashkil etish, amalga oshirish va natijalarini nazorat qilib borish, «Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik» fanining o'qitilishini uslubiy jihatdan ta'minlash O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, shuningdek, ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar, Davlat qo'mitalari va idoralar tomonidan amalga oshiriladi.

«O'z istiqloli va ozodligining qadrini bilmaydigan, uni himoya qila olmaydigan, bunga kuch-qurbi yetmaydigan millat hech qachon erkin yashay olmaydi», degan fikrning tarixiy bir isboti tariqasida «Agar kimki, o'z armiyasini boqmasa, ertaga o'zgalar armiyasini boqishga majbur bo'ladi», degan hikmatni hech qachon unutmaslik zarur, deb o'ylayman. Bu so'zlarda nafaqat chuqur ma'no, balki o'ta achchiq haqiqat ham bor», degan edi birinchi Prezidentimiz I. Karimov.

Bizning jamiyatimizda Qurolli Kuchlar xalqning jon-tani, mamlakat mustaqilligi, uning hududiy yaxlitligi, tinch hayoti va yaratuvchanlik mehnatining kafolati, yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning katta maktabi bo'lib qolaveradi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, respublika ДОСААФining 1991-yil 23-noyabrda bo'lib o'tgan VIII navbatdan tashqari Qurultoyida O'zbekiston Respublikasi mudofaasiga ko'maklashuvchi «Vatanparvar» tashkilotini tuzish to'g'risida qaror qabul qilindi. Shuningdek, tashkilotning yangi nizomi tasdiqlandi. «Vatanparvar» tashkiloti O'zbekiston ДОСААФining qonuniy vorisi deb e'lon qilinib, uning tizimidagi barcha tashkilotlar «Vatanparvar» tashkiloti ixtiyoriga o'tdi.

Chaqiriluvchilarning harbiy texnika mutaxassisliklari bo‘yicha tayyorgarligi O‘zbekiston Respublikasi mudofaasiga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkilotining o‘quv muassasalarida amalga oshiriladi. Yo‘nalish bo‘yicha harbiy hisobdagi ixtisosliklarga turdosh o‘rta umumta’lim va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarida ta’lim olayotgan chaqiriluvchilar harbiy texnika mutaxassisliklari bo‘yicha bevosita shu muassasalarda tayyorgarlikdan o‘tadilar. O‘zbekiston Respublikasi mudofaasiga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkilotining o‘quv muassasalarida harbiy texnika mutaxassisliklari bo‘yicha tayyorgarlikka o‘n yetti yoshga to‘lgan, salomatligiga ko‘ra, harbiy xizmatga chaqirilishi lozim bo‘lgan yoshlar jalb etiladi.

Hozirgi paytda mudofaaga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti tizimida Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Toshkent shahri, 12 viloyat, 179 shahar va tuman kengashlari faoliyat ko‘rsatmoqda. Mehnat jamoalarida, o‘quv muassasalarida, aholi turar joylarida tashkil etilgan o‘n mingdan ortiq boshlang‘ich tashkilotlar o‘z saflariga uch yarim milliondan ziyod a’zolarni birlashtirgan. Ularning faoliyati yoshlarni mehnatga, Vatanimizni himoya qilishga tayyorlash, ularning siyosiy, ma’naviy dunyoqarashini o‘stirish, xalqimizning boy tarixi, shonli jangovar an’analari va qadriyatlariga hamisha sadoqat ruhida tarbiyalash, sportning harbiy va amaliy turlarini rivojlantirishdan iboratdir.

Qo‘poruvchi ekstremistik kuchlardan mamlakatimizni ishonchli mudofaa qilishga tayyor turishi uchun hamisha ogoh bo‘lish, muntazam tayyorgarlik ko‘rish kerak. Shundan kelib chiqqan holda mudofaaga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti e’tiborini davlat va jamoat tashkilotlari bilan amaliy hamkorlik o‘rnatish, yoshlarni jismoniy chiniqtirib, harbiy texnika bilimlari bilan qurollantirish, chidamli, bardoshli, matonatli, ma’naviy barkamol qilib tarbiyalashga qaratilmoqda.

Zero, mamlakatimiz tinchligi va osoyishtaligini ishonchli himoya qilishga qodir bo‘lgan, tezkor, jangovar qobiliyati yuksak, har jihatdan yaxshi ta’minlangan Qurolli Kuchlarni shakllantirish davr talabi, hayot taqozosidir. Har tomonlama kamol topgan, mard, jasur, vatanparvar yigitqizlarni tarbiyalash keng ko‘lamli serqirra vazifa.

Shu bois, o‘zaro do‘stlik, birodarlik, hamjihatlik tuyg‘ularini yanada mustahkamlash, turli salbiy ko‘rinishlarning oldini olish maqsadida «Mardlar qo‘riqlaydi Vatanni!», «Kuch — adolatda», «Safdoshingni hurmat qil», «Harbiy xizmatchining ma’naviy qiyofasi» mavzularida suhbatlar, uchrashuvlar, ko‘rik-tanlovlar o‘tkazilyapti. Yoshlarning harbiy vatanparvarlik tarbiyasida muhim vosita bo‘lgan buyuk ajdodlarimizning Vatan ozodligi

yo‘lidagi qahramonona kurashlari, tarixning buyuk namoyandalari, xalq qahramonlari Shiroq, To‘maris, Spitamen, Muqanna, Mahmud Torobiy hamda buyuk sarkardalar Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur jasoratlarini madh etuvchi ma’ruza va suhbatlar o‘tkazilmoqda. Bunday ma’ruza va suhbatlar uyushtirish, turli uchrashuvlar tashkil etishdan maqsad, yoshlarimizni ajdodlarimiz qoldirgan boy merosni keng va atroflicha o‘rganishga, Qurolli Kuchlarimizda xizmat qilish har bir O‘zbekiston fuqarosining Konstitutsiyaviy burchi ekanligini, Vatan sarhadlari daxlsizligini, yurtimiz tinchligini ta’minlash muqaddas vazifa ekanligini kishilarimiz ongiga singdirishdan iborat.

Istiqlol tufayli xalqimizning turmush tarzi, an’analari, urf-odatlari va umumbashariy qadriyatlari qayta tiklanayotgan bir davrda, yoshlar qalbiga Vatan tuyg‘usini jo etish, ma’naviyatini shakllantirish va ularni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekistonimiz bunday e’zozga loyiq. Chunki jahon sivilizatsiyasiga munosib hissa qo‘shgan Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Imom al-Buxoriy, Abu Mansur al-Moturidiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Burhonuddin al-Marg‘inoniy, Ahmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy kabi buyuk ma’naviyat va ma’rifat sohiblari, Shiroq, Spitamen, Muqanna, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur singari harbiy daholari borligidan xalqimiz cheksiz faxrlanadi.

1992-yil 3-iyulda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi «Mudofaa to‘g‘risida»gi, «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi, «Muqobil xizmat to‘g‘risida»gi Qonunlarni qabul qildi va shu kuni «Harbiy qasamyod» matni ham tasdiqlandi. Qurolli Kuchlar qurilishining huquqiy bazasini yaratishning birinchi bosqichi 1995-yil 30-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining I chaqiriq III sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi Harbiy doktrinasini qabul qilish bilan yakunlandi. Doktrina harbiy qurilishning yo‘nalishini, mamlakat va Qurolli Kuchlarning urushga tayyorgarlik, urush olib borish yo‘llarini belgilovchi rasmiy qarashlar va qoidalar tizimidir. U davlatning siyosiy rahbariyati tomonidan ishlab chiqiladi va uning asosiy yo‘nalishlari, ishlab chiqarish kuchlari taraqqiyoti fan yutuqlari darajasi, ehtimoli tug‘ilayotgan urush haqidagi tasavvurlar bilan bog‘liqdir.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini shakllantirishning ilk bosqichi yakunlanishi 1992-yil 8-dekabrda bo‘lib o‘tgan O‘zbekiston

Respublikasi Oliy Kengashining XI sessiyasiga to‘g‘ri keldi. Bu sessiyada davlatimizning Asosiy Qonuni — O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi qabul qilindi. Bu qomus Qurolli Kuchlarning mamlakatdagi huquqiy holatini mustahkamlagan, uning bosh vazifalari va tarixiy burchini belgilab bergan asosiy qonun bo‘ldi.

Konstitutsiyaning XXVI bobi mudofaa va xavfsizlik masalalariga bag‘ishlanadi. Uning 125-moddasida: «O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi», deb belgilandi. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 52-moddasiga binoan, «O‘zbekiston Respublikasini himoya qilish — O‘zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir», deb ta’kidlanadi.

Mustaqillik e’lon qilingan ilk kunlardanoq O‘zbekiston Respublikasi davlatning iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy rivojlanishiga, mamlakatda va Markaziy Osiyo mintaqasida tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga katta e’tibor qaratilgan.

Ushbu masalani mamlakat mudofaa qudratini, uning milliy xavfsizligini ishonchli ta’minlash shartlaridagina hal qilish mumkin bo‘lib, unga iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, tashkiliy va harbiy xarakterdagi tadbirlar tizimidagi yagona davlat siyosatini yurgizish orqali erishiladi. Ushbu tadbirlarni o‘zida jamlagan hujjat 1995-yil 30-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan harbiy doktrina hisoblanadi. Shunday qilib, amaliyotda birinchi marta tashkil topganligining to‘rtinchi yilida yosh mustaqil davlat o‘zining ilmiy asoslangan harbiy doktrinasiga ega bo‘ldi.

XX asrning so‘nggi besh yilligi davrida dunyoda, mintaqada va mamlakatda ro‘y bergan geosiyosiy vaziyat hisobga olinib, amaldagi harbiy doktrina rivojlantirilib borildi va 2000-yildan boshlab, mudofaa doktrinasi sifatida amaliyotga kiritildi. O‘zbekiston Respublikasining mudofaa doktrinasi — umumdavlat ahamiyatiga molik yirik hujjat. U davlat strategiyasining muhim qismi bo‘lib, harbiy siyosat asosida, harbiy faoliyat hamda harbiy qurilishning yo‘nalishi va harbiy kadrlar uchun majburiy hisoblangan harbiy nazariya va amaliyotining asosiy, yetakchi, rasman qabul qilingan qarashlari va qoidalarini aks ettiradi.

O‘zbekistonning mudofaa doktrinasi Markaziy Osiyo mintaqasida hozirgi harbiy-siyosiy holat, harbiy xavfning yashirin turdagi manbalari, bosh harbiy strategik vazifalar, qurilish tamoyillari va Qurolli Kuchlarni qo‘llash shartlari, Qurolli Kuchlar, xalq hamda mamlakatni mudofaaga tayyorlash masalalarini

o‘z ichiga olgan. Mudofaa doktrinasining ushbu tamoyillari mudofaa masalalarini tushunish va hal qilishga nisbatan qarashlarning birdamligini ta’minlashda katta ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasining mudofaa doktrinasi uch asosiy bo‘limdan iborat:

I. Umumiy qoidalar.

II. Doktrinaning siyosiy jihatlari.

III. Doktrinaning harbiy-tashkiliy jihatlari.

Mudofaa doktrinasining asosiy ustunliklari quyidagicha: siyosiy nuqtayi nazardan «urush va harbiy tajovuzni bartaraf etish — bosh strategik yo‘nalishdir», degan qoidaning mavjudligi. Shu munosabat bilan O‘zbekiston Respublikasi quyidagicha aks etgan aniq majburiyatlarni o‘z zimmasiga oladi:

- O‘zbekiston Respublikasi yoki O‘zbekiston bilan o‘zaro harbiy yordam to‘g‘risidagi muvofiq shartnomalarga aloqador boshqa davlatlarga qilingan bosqinchilikni qaytarishdan tashqari hollarda o‘z Qurolli Kuchlarini o‘zga davlatlarga qarshi qo‘llamaydi;
- hech kimga tahdid solmaydi va jahonning biron davlatini o‘zining dushmani deb hisoblamaydi hamda ularning birontasiga na hududiy, na boshqa da’vogarlik qilmaydi va xalqaro huquq asoslari, o‘zaro xavfsizlik manfaatlarini inobatga olgan holda barcha mamlakatlar bilan munosabat o‘rnatishga tayyor;
- yadrosizlik tamoyillarini qo‘llab-quvvatlaydi, amal qiladi;
- yadro qurolini joylashtirmaslik, ishlab chiqarmaslik va sotib olmaslik.

O‘zbekiston ushbu tamoyillarga amal qilib qolmay, mintaqamizda tinchlik va barqarorlik bo‘lishini xohlaydi, shuning uchun imkon qadar kurashadi hamda bunga so‘zsiz aql-idrokning g‘alabasi, o‘z irodasini tatbiq etish orqali erishiladi, deb hisoblaydi.

Harbiy tashkilotchilik borasida mudofaa doktrinasi Markaziy Osiyo mintaqasining o‘ziga xos jihatlarini, harbiy xavfning yashirin manbalarini, hozirgi zamon urushlariga xos xarakter va oqibatlarni inobatga olib, bosh harbiy strategik vazifalarni aniq belgilaydi. Bu tinchlik davrida zarur, yetarli darajada respublikaning hududiy yaxlitligini, uning suverenitetiga yo‘naltirilgan turli-tuman ig‘vogarlik va tajovuzni batamom yo‘qotishni kafolatlovchi davlatning mudofaa qudratini saqlash, mustaqil ravishdagi singari jamoaviy xavfsizlik haqidagi Shartnoma ishtirokchi davlatlarning Qurolli Kuchlari bilan hamkorlikda bosqinchilarga zarba berish uchun uning Qurolli Kuchlarining doimo har tomonlama shayli-

gini ta'minlash demakdir. Urush paytida — bosqinchilikning kafolatli tarzda qaytarilishi: o'z kuchlari singari O'zbekiston Respublikasi bilan muvofiq shartnomalarga asosan, aloqador boshqa davlatlarning harbiy kuch-qudrati hamkorligida bosqinchiga qaqshatqich zarba berish.

Mudofaa doktrinasi Qurolli Kuchlar qurilishi tamoyillarini belgilaydi. Unda, jumladan, O'zbekiston Respublikasini himoya qilishga qodir qo'shin turlarini muvozanatli rivojlantirish qaror topganligi ta'kidlangan. Va nihoyat, mudofaa doktrinasi Qurolli Kuchlar oldida turgan vazifalarni yuksak saviyada bajarish maqsadida tezkor va jangovar tayyorgarlik muammolarining umumiy shakllarini, shaxsiy tarkib ta'lim-tarbiyasi ustunliklarini ko'rsatib bergan.

Doktrinada Markaziy Osiyo mintaqasi hozirgi paytda xalqaro terrorchilik, diniy ekstremizm va aqidaparastlikni yoyishga, mintaqadagi mamlakatlarni o'zlari tanlagan demokratik taraqqiyot yo'lidan qaytarishga urinayotgan — qo'poruvchi markazlarning o'ta manfaatdor obyektiga aylanayotgani hisobga olingan. Bunday sharoitda davlatning eng muhim vazifasi Mudofaa vazirligi, zamonaviy qurol-aslahaga ega, professional jihatdan yaxshi tayyorlangan qism va bo'linmalarni tashkil etish, mamlakatning yagona himoya va mudofaa tizimini, barcha qo'shin turlari va idoralari o'zaro hamkorligining samarali mexanizmini shakllantirishdan iboratdir.

Qabul qilingan doktrina mutlaqo mudofaaviy xususiyatga ega bo'lib, O'zbekiston Respublikasining tinchlikparvar siyosati ifodasidir. Doktrinada vazirlik va idoralarning, davlat va nodavlat tashkilotlari, muassasalarining mamlakat mudofaa salohiyatini ta'minlash borasidagi o'rni va mas'uliyati belgilab berilgan. Doktrina qoidalarini amalga oshirish Vatanimizning har bir fuqarosi uchun muqaddas burchdir.

Mintaqamizdagi harbiy-siyosiy vaziyat, Qurolli Kuchlarda amalga oshirilayotgan islohotlar, yoshlarning harbiy xizmatga qiziqishining kuchayishi hamda davlat mudofaa qudratini yanada mustahkamlash maqsadida «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to'g'risida»gi Qonun 2002-yil dekabrda bo'lib o'tgan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining II chaqiriq X sessiyasida qayta tahrir qilingan holda qabul qilindi. Qonunda harbiy xizmatni tashkil etish masalalari takomillashtirilib, harbiy xizmatning quyidagi turlari joriy etildi:

- muddatli harbiy xizmat;
- safarbarlik chaqiruvi rezervidagi harbiy xizmat;
- kontrakt (shartnoma) bo'yicha harbiy xizmat;

• O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilar xizmati.

Muddatli harbiy xizmat yoshidagi fuqarolarning oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida, shuningdek, muqaddam harbiy xizmatni o‘tamagan ofitserlarning qonun hujjatlarida belgilangan muddat mobaynida Qurolli Kuchlar safidagi majburiy xizmatidir. Muddatli harbiy xizmat kalendar hisobida oddiy askarlar va serjantlar uchun 12 oy, oliy ma’lumotli shaxslar uchun 9 oy qilib belgilandi.

Qonun asosida harbiy xizmatning yangi turi – safarbarlik chaqiruvi rezervidagi harbiy xizmat joriy etildi. Muddatli harbiy xizmatni o‘tashga yaroqli hamda chaqirilish muddatini kechiktirish va chaqirilishdan ozod etilishi huquqiga ega bo‘lmagan, biroq, Qurolli Kuchlar safiga navbatdagi muddatga chaqirilmagan shaxslar safarbarlik chaqiruvi rezervi safiga olinadilar.

Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmat hududiy tamoyil asosida oylik yig‘inlar tarzida tashkil etiladi hamda chaqiriluvchilar tomonidan O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining maxsus hisobvarag‘iga pul badallari kiritilishini nazarda tutgan. Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmat safiga fuqarolar 27 yoshga to‘lgunga qadar olinadilar va har yilgi harbiy yig‘inlarga jalb etilishlari mumkin, favqulodda vaziyatlar yoki O‘zbekiston Respublikasiga qarshi harbiy tajovuz ro‘y bergan taqdirda esa, haqiqiy harbiy xizmatga chaqiriladilar. Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatni o‘tagan fuqarolar 27 yoshga to‘lganlaridan keyin, Qurolli Kuchlar rezervi xizmat safiga olinadi.

Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmat safiga olingan shaxslar to‘laydigan pul badallari miqdori va ularni to‘lash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlangan Nizom bilan belgilanadi. Bu mablag‘lar muddatli harbiy xizmatdagi muddatli harbiy xizmatchilarning pul va moddiy ta’minotini oshirish, shuningdek, safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmat safiga olingan shaxslarning harbiy yig‘inlarini o‘tkazishga aniq maqsadli yo‘naltirilgan bo‘ladi.

Safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatni tashkil etish va o‘tash tartibi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan tasdiqlanadigan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o‘tash tartibi to‘g‘risidagi Nizom bilan belgilanadi.

Qurolli Kuchlar islohotlarida professional armiya tashkil etish asosiy strategik vazifa hisoblanadi. Shu sababli, Qurolli Kuchlarni tashkil etishda *kontrakt bo‘yicha harbiy xizmat* alohida ahamiyatga ega.

Harbiy xizmatni kasb tariqasida tanlagan fuqarolar kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatni oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar tarkibi lavozimlarida o‘taydilar. Harbiy xizmatni o‘tash muddatlari va asosiy shartlari kontraktda belgilanadi. Dastlabki kontrakt xizmatini oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida o‘tash bo‘yicha 3 yil, ofitserlar tarkibi lavozimlarida o‘tash bo‘yicha 5 yil muddatga tuziladi.

Harbiy xizmatning kontraktda nazarda tutilgan muddati oliy harbiy ta’lim muassasalarining kursantlari bilan o‘qish davri uchun kelgusida ularning ofitserlar tarkibi lavozimlarida harbiy xizmatni kamida besh yil majburiy o‘tash sharti bilan kontrakt tuziladi.

Kontrakt muddati tugagandan keyin, taraflarning kelishuvi bilan, bu muddat yangi kontrakt tuzish orqali uzaytirilishi mumkin. Kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatni o‘tash tartibi va muddati O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o‘tash tartibi to‘g‘risidagi Nizom bilan belgilanadi.

Qonunda xizmatning yana bir turi sifatida Qurolli Kuchlar safida harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilar xizmati ko‘rsatildi. *Rezervchilar xizmati* haqiqiy harbiy xizmatni, shuningdek, safarbarlik chaqiruvi rezervdagi xizmatini o‘tagan oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar tarkibidan tashkil etiladi. Bu Qurolli Kuchlarning qo‘shilmalari, qismlari va bo‘linmalari safini urush davrida taqozo etiladigan shtatlar darajasiga qadar to‘ldirish, shuningdek, urush davri taqozo etadigan tuzilmalarni kuchaytirish maqsadida umumiy harbiy majburiyat asosida joriy etiladigan harbiy xizmat turidir.

Rezervchilar sifatida xizmatni o‘tayotgan harbiy xizmatga majburlar tinchlik davrida, qoida tariqasida, qo‘shinlarning jangovar tayyorgarligini saqlab turish, rezervchilarning harbiy hisobdagi ixtisoslik bo‘yicha majburiyatlarini tinchlik va urush davrida bajarishi zarur bo‘lgan ko‘nikmalarini saqlab qolish va takomillashtirish maqsadida harbiy qismlar bazasida hududiy tamoyil asosida tashkil etiladigan harbiy tayyorgarlik bo‘yicha harbiy yig‘inlarni o‘tashga jalb etilishlari mumkin.

Rezervchilardan urush davrida ham, tinchlik davrida ham O‘zbekiston Respublikasiga qarshi harbiy tajovuz tahdidi va mamlakat xavfsizligiga tahdid tug‘ilganda, tabiiy ofatlar hamda favqulodda vaziyatlar oqibatlarini bartaraf etishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoniga binoan, qo‘shilmalar va qismlar tarkibida jangovar maqsadlar bo‘yicha foydalanish mumkin. Bunday hollarda O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlar safida harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilarga davlat tomonidan ma’lum darajadagi imtiyozlar beriladi.

«Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunning 12—17-moddalarida fuqarolarni harbiy xizmatga tayyorlash xususida to‘xtalib o‘tilgan. Shu bilan birga chaqiriluvchilarni harbiy xizmatga tayyorlash ishlarida, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi va shuningdek, boshqa mutasaddi vazirliklar hamda tashkilotlarning bu borada olib borishlari lozim bo‘lgan ishlarni ko‘rsatib o‘tadi. Qonunning 13-moddasida mazkur fan majburiy ekanligi hamda bu o‘rta ta’lim muassasasi, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida tahsil olayotgan o‘quvchilarga qaysi bosqichlarda o‘tilishi, shuningdek, bu fanning mamlakat xavfsizligi, aholining barqaror hayot kechirishini ta’minlash maqsadida o‘zlashtirishi past bo‘lgan o‘quvchilar uchun mahalliy hokimiyatlar tomonidan mudofaa-sport-sog‘lomlashtirish lagerlarini tashkil etish qayd etib o‘tilgan.

Bugun har tomonlama barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilgan davlat siyosatida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shunga ko‘ra O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida muddatli harbiy xizmatni o‘tab, harbiy qism qo‘mondonligining tegishli tavsiyanomasiga ega bo‘lgan abituriyentlar oliy ta’lim muassasalariga o‘qishga kirishda 50 % lik imtiyozga ega bo‘ladilar.

Davlatimiz rahbari Sh.M. Mirziyoyevning 2017-yil 4-apreldagi «O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012-yil 31-maydagi «O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida muddatli harbiy xizmatni o‘tab bo‘lgan fuqarolarga imtiyozlar tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Qaroriga o‘zgartishlar kiritish haqida»gi Qarori ayni yo‘nalishdagi sa'y-harakatlarning amaliy ifodasi bo‘ldi.

Muddatli harbiy xizmatni o‘tab qaytgan fuqarolarga berilayotgan bunday imtiyozlar yoshlarimiz o‘rtasida harbiy xizmat nufuzini yanada yuksaltirishda, harbiy xizmat davomida puxta bilim va tayyorgarlikni egallashlarida ular uchun alohida rag‘batlantiruvchi omil bo‘lishi shubhasiz.

I BO‘LIM. HARBIY XIZMATNING HUQUQIY ASOSLARI

Bu bo‘limda O‘zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi va «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining «O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining safarbarlik chaqiruv rezervidagi xizmatini tashkil qilish to‘g‘risida»gi qarori va O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy hisobi haqidagi Nizomi, harbiy xizmatdan bo‘yin tovlash, sodir etilgan harbiy jinoyatlar uchun, xizmat davomida tartibbuzarliklarga yo‘l qo‘yilganda intizomiy va jinoiy javobgarlik haqida hamda O‘zbekiston Respublikasi mudofaa doktrinasining asosiy qoidalari, tarbiyaviy ishlar, Qurolli Kuchlar qurilishi, harbiy intizom asoslari va harbiy qadriyat qoidalari, harbiycha salomlashish, askarning saflanish oldidagi va safdagi majburiyatlari haqida ma’lumot berilgan.

I bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MUDOFAA VA HARBIY XIZMAT TO‘G‘RISIDAGI QONUNLARI ASOSLARI

1.1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Vatan himoyasi to‘g‘risida

O‘zbekiston Respublikasining asosiy qomusi bo‘lmish Konstitutsiyada mudofaa, xavfsizlik va harbiy xizmatga taalluqlilik asoslari bir necha moddalarda va XXVI bobda ravshan ko‘rsatib o‘tilgan.

1-modda. O‘zbekiston — suveren demokratik respublika. Davlatning «O‘zbekiston Respublikasi» va «O‘zbekiston» degan nomlari bir ma’noni anglatadi.

3-modda. O‘zbekiston Respublikasi o‘zining milliy-davlat va ma’muriy-hududiy tuzilishini, davlat hokimiyati va boshqaruv organlarining tizimini belgilaydi, ichki va tashqi siyosatini amalga oshiradi.

O‘zbekistonning davlat chegarasi va hududi daxlsiz va bo‘linmasdir.

125-modda. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari O‘zbekiston Respublikasining davlat suverenitetini va hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish uchun tuziladi.

Qurolli Kuchlarning tuzilishi va ularni tashkil etish qonun bilan belgilanadi.

126-modda. O‘zbekiston Respublikasi o‘z xavfsizligini ta’minlash uchun yetarli darajada qurolli kuchlariga ega.

17-modda. O‘zbekiston Respublikasi xalqaro munosabatlarning to‘la huquqli subyektidir. Uning tashqi siyosati davlatlarning suveren tengligi, kuch ishlatmaslik yoki kuch bilan tahdid qilmaslik, chegaralarning daxlsizligi, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik qoidalariga va xalqaro huquqning umum e’tirof etilgan boshqa qoidalari va normalariga asoslanadi. Respublika davlatning, xalqning oliy manfaatlari, farovonligi va xavfsizligini ta’minlash maqsadida ittifoqlar tuzishi, hamdo‘stliklarga va boshqa davlatlararo tuzilmalariga kirishi va ulardan ajralib chiqishi mumkin.

52-modda. O‘zbekiston Respublikasini himoya qilish — O‘zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir. Fuqarolar qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashga majburdirlar.

93-modda. 18. O‘zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug‘ilganda urush holati e’lon qiladi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining tasdig‘iga kiritadi.

19. Favqulodda vaziyatlar (real tashqi xavf, ommaviy tartibsizliklar, yirik halokat, tabiiy ofat, epidemiyalar) yuz bergan taqdirda fuqarolarning xavfsizligini ta’minlashni ko‘zlab, O‘zbekiston Respublikasining butun hududida yoki uning ayrim joylarida favqulodda holat joriy etadi va qabul qilgan qarorini uch kun ichida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining palatalari tasdig‘iga kiritadi. Favqulodda holat joriy etish shartlari va tartibi qonun bilan belgilanadi.

20. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qo‘mondoni hisoblanadi, Qurolli Kuchlarning Oliy qo‘mondonlarini tayinlaydi va vazifasidan ozod qiladi, oliy harbiy unvonlar beradi.

1.2. O‘zbekiston Respublikasining «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonuni, Mudofaa tushunchasi

O‘zbekiston Respublikasi suverenitetini, uning hududiy yaxlitligini, chegara daxlsizligini saqlash Qurolli Kuchlarning asosiy vazifasi bo‘lib, mustaqillikning ilk kunlarida bu eng dolzarb masalalardan bo‘lgani sababli Oliy Majlis tarafidan qabul qilingan. «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonun birinchi Prezidentimiz I. Karimov tomonidan 1992-yil 3-iyulda imzolandi va mintaqadagi o‘zga-

rishlar, tashqi va ichki siyosatni inobatga olgan holda ushbu qonunga o‘zgartirishlar va qo‘shimchalar kiritilib, uning yangi tahriri tasdiqlandi.

«Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonunning asosiy vazifalari mudofaani tashkil etishning hamda O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini boshqarishning huquqiy asoslarini belgilaydi, mamlakat mudofaasini ta’minlashda davlat organlarining vakolatlarini, shuningdek, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar, tashkilotlar va fuqarolar ishtirokini aniqlab beradi.

Mudofaa deganda O‘zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilishni ta’minlashning siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, axborot, tashkiliy va boshqa tadbirlari majmuyi tushuniladi.

Mudofaa sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat: boshqa davlatga qarshi harbiy kuch ishlatmaslik, tajovuzning oldini olish va uni daf etish, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi tegishli shartnomalar bilan bog‘langan davlatlarga yordam ko‘rsatish hollari bundan mustasno; xalqaro huquq normalariga muvofiq ravishda kollektiv xavfsizlik tizimlarida ishtirok etish; harbiy-siyosiy bloklarda qatnashmaslik; harbiy qurilishning zamonaviy urushlar va Qurolli Kuchlarning, iqtisodiyotning, aholining, hududning tajovuzni daf etishga doim shay turishi; qurolli mojarolarning xususiyatiga monand bo‘lishi; yadroviy va boshqa turdagi yalpi qirg‘in qurollarini ishlab chiqarishni, qayta ishlashni, olishni, saqlashni, tarqatishni va joylashtirishni rad etish; mudofaaning yetarli darajada bo‘lishi; harbiy xizmat sharafli ekanligini ta’minlash.

Mudofaani tashkil etish quyidagilarni qamrab oladi: tajovuzning oldini olish va qaytarishga, O‘zbekiston Respublikasiga tajovuzlardan uyushgan holda qurolli himoyalanishga qaratilgan zarur sharoitlar yaratish; mudofaa sohasida yagona davlat siyosatini amalga oshirish, davlat harbiy tuzilishini zamonaviy talablarga muvofiq takomillashtirish; mudofaa vazifalarini hal etish uchun kerakli barcha kuchlar va vositalarning muvofiqlashtirib borilishini va hamkorlikda harakat qilishini ta’minlash; harbiy-siyosiy vaziyat, milliy xavfsizlikka bo‘lgan aniq va potensial tahdidlar monitoringini yuritish; O‘zbekiston Respublikasi urushga va qurolli mojarolarga tortilishining oldini olish yuzasidan siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, axborot, tashkiliy va boshqa chora-tadbirlar ko‘rish; Qurolli Kuchlarning qurilishi, tayyorgarligi, doim shay holda saqlab turilishi, ularning soni, tuzilishi va tarkibining maqbullashtirilishi; Qurolli Kuchlarni tegishli ravishda zamonaviy qurol-yarog‘lar, harbiy texnika, harbiy-texnikaviy va ashyoviy mol-mulklar, oziq-ovqat, boshqa

moddiy-texnik vositalar, energetika va boshqa resurslar bilan ta'minlash, ularning zaxiralarini vujudga keltirish; Qurolli Kuchlar qo'llanilishini rejalashtirish; mudofaa vazifalarini hal etish uchun tashqi siyosiy yo'nalishdagi chora-tadbirlarni ko'rish; aholini va hududni mudofaaga tayyorlash; O'zbekiston Respublikasi Davlat chegarasining qo'riqlanishi va himoyalanishini ta'minlash; aholini, iqtisodiyot va hayot kechirish uchun zarur bo'lgan obyektlarni yalpi qirg'in qurollaridan muhofaza qilishga doir tadbirlarni o'tkazish; Qurolli Kuchlarning, mamlakat iqtisodiyotining, davlat organlari, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning, shuningdek, aholining safarbarlik tayyorgarligi; davlat va safarbarlik zaxiralari uchun moddiy boyliklar zaxiralarini vujudga keltirish; mudofaaning ilmiy, ilmiy-texnikaviy, ma'rifiy, harbiy-sanoat, iqtisodiy, axborot va qonunchilik bazasini takomillashtirish; aholini ma'naviy-axloqiy va harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash hamda Qurolli Kuchlar shaxsiy tarkibini davlatni himoya qilishga axloqiy-ruhiy jihatdan tayyorlash; mamlakat mudofaasini tashkil etishga doir boshqa tadbirlar.

Urush holati O'zbekiston Respublikasiga hujum qilinganda yoki tajovuzdan bir-birini mudofaa qilish yuzasidan tuzilgan shartnoma majburiyatlarini bajarish zaruriyati tug'ilganda qonunda belgilangan tartibda e'lon qilinadi. O'zbekiston Respublikasi hududiga qo'shinlar to'satdan hujum qilgan yoki bostirib kirgan taqdirda harbiy okruglar qo'shinlarining qo'mondonligi va mahalliy davlat hokimiyati organlari urush holati e'lon qilinishini kutmay hujumni yoki bosqinni daf etishning barcha chora-tadbirlarini ko'rishlari shart.

Urush davri urush holati e'lon qilingan vaqtdan yoki harbiy harakatlar amalda boshlanib ketgan paytdan e'tiboran boshlanadi hamda harbiy harakatlar to'xtatilganligi e'lon qilingan vaqtdan e'tiboran, lekin bunday harakatlar amalda to'xtatilganidan keyin tugaydi. Urush davri sharoitida Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni tomonidan Qurolli Kuchlarga va mamlakat iqtisodiyotiga rahbarlikni amalga oshiradigan vakolatli organ tuzilishi mumkin.

Urush holati e'lon qilinishi yoki favqulodda holat joriy etilishi bilanoq umumiy yoki qisman safarbarlik e'lon qilinishi mumkin. Safarbarlik tadbirlariga tayyorgarlik ko'rish va ularni o'tkazish tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Hududiy mudofaa O'zbekiston Respublikasi Davlat chegarasini himoyalash va mudofaa qilish, aholini, obyektlar va kommunikatsiyalarni dushman xurujlaridan, qo'poruvchilik va terrorchilik harakatlaridan himoya qilish maqsadida, shuningdek, favqulodda holat rejimini saqlab turish uchun tashkil etiladi va amalga oshiriladi. Hududiy mudofaani ta'minlashga jalb etiladigan kuchlarning vazifalari, hamkorlikdagi harakatlarining tashkil etilishi va tartibi qonun hujjatlari bilan belgilanadi.

Qurolli mojarolar — cheklangan doiradagi harbiy nizolar (harakatlar va qurolli to‘qnashuvlar) hisoblanadi, bunda urush holati e’lon qilinmaydi. Qurolli mojarolar kelib chiqqan va O‘zbekiston Respublikasi bu mojarolarga tortilgan taqdirda Qurolli Kuchlar darhol ularni bartaraf etish chora-tadbirlarini ko‘radilar.

O‘zbekiston Respublikasini, uning hududiy yaxlitligi va mustaqilligini himoya qilish — O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining Konstitutsiyaviy burchidir. O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari qonunda belgilangan tartibda harbiy yoki muqobil xizmatni o‘tashga, shuningdek, o‘z mulkidagi binolar, inshootlar, transport va aloqa vositalari hamda boshqa mol-mulklarini urush davrida mudofaa ehtiyojlari uchun qonunda belgilangan tartibda berib turishga majburdirlar, qilingan xarajatlarning o‘rni O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan tartibda keyinchalik qoplanadi. Fuqarolar mamlakat mudofaa qobiliyatini mustahkamlashga ko‘maklashuvchi jamoat birlashmalari tuzish huquqiga ega.

O‘zbekiston Respublikasi xalqaro huquqning yakka tartibda va kollektiv tarzda mudofaalanishdan iborat bo‘lgan huquqni mustahkamlovchi umum e’tirof etilgan normalari va prinsiplariga asoslanib, harbiy qurilish, tinchlik va xavfsizlikni saqlab turish sohasida boshqa davlatlar bilan hamkorlikni amalga oshiradi.

II bob. HARBIY XIZMATNING HUQUQIY ASOSLARI

2.1. O‘zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonuni. Umumiy harbiy majburiyat tushunchasi va uning mohiyati. Harbiy xizmat turlari

Mamlakatda olib borilayotgan islohotlarni yanada takomillashtirish Respublika Qurolli Kuchlarida ham muhim o‘zgarishlar qilishga sabab bo‘ldi. Chunonchi, 2002-yil 12-dekabrda qabul qilingan yangi tahrirdagi «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunni ko‘rish mumkin. Unga binoan, Qonun fuqarolarning O‘zbekiston Respublikasini himoya qilishga majburiy harbiy tayyorgarligidan iborat bo‘ladi hamda O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safini to‘ldirishni va ularning rezervini tayyorlashni ta’minlash maqsadida joriy etiladi.

Umumiy harbiy majburiyat fuqarolarni harbiy xizmatga tayyorlashni, harbiy xizmatga chaqirishni (kirishni), chaqiruv yoki kontrakt bo‘yicha harbiy xizmat o‘tashni, rezervdagi xizmatni, muqobil xizmatni, harbiy ro‘yxatdan o‘tish qoidalariga rioya etishni, favqulodda vaziyatlarda yoki O‘zbekiston Respublikasiga qarshi tajovuz bo‘lgan taqdirda, aholini muhofaza etish chora-tadbirlarini qamrab oladi.

«Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunga muvofiq, O‘zbekiston Respublikasining quyidagi fuqarolari, xususan:

• harbiy xizmatga chaqiriladigan va tuman (shahar) chaqiruv uchastkalarida qayd etilgan shaxslar — *chaqiriluvchilar;*

• haqiqiy harbiy xizmatdagi shaxslar — *harbiy xizmatchilar;*

• Qurolli Kuchlarning rezervi yoki zaxirasidagi shaxslar — *harbiy xizmatga majburlar;*

• turli sabablarga ko‘ra, harbiy ro‘yxatga olinmagan yoki harbiy ro‘yxatdan chiqarilgan, shu jumladan, iste’fodagi shaxslar — *harbiy xizmatga majbur bo‘lmagan shaxslar,* deb ataladi.

Umumiy harbiy majburiyat O‘zbekiston Respublikasi hududida doimiy yoki vaqtincha yashayotgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslarga tatbiq etilmaydi. Harbiy xizmatga birinchi marta chaqirilgan yoki ixtiyoriy ravishda (kontrakt bo‘yicha) kirgan fuqarolar O‘zbekiston Respublikasi xalqi va Prezidentiga sodiqlik to‘g‘risida Harbiy qasamyod qabul qiladilar.

Muqaddam harbiy qasamyod qabul qilmagan harbiy xizmatga majburlar yig‘inlarga jalb etilganlarida yoki safarbarlik bo‘yicha chaqirilganlarida, harbiy qasamyod qabul qiladilar. Harbiy xizmat O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining Qurolli Kuchlar safida umumiy harbiy majburiyatni bajarish borasidagi davlat xizmatining alohida turidir. «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunga binoan, harbiy xizmatning quyidagi turlari joriy etilgan:

— muddatli harbiy xizmat;

— safarbarlik chaqiruvi rezervidagi harbiy xizmat;

— kontrakt bo‘yicha harbiy xizmat;

— O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida harbiy xizmatni o‘tagan rezervchilar xizmati.

Tinchlik davrida oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida muddatli harbiy xizmatga, shuningdek, safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatga o‘n sakkiz yoshdan yigirma yetti yoshgacha bo‘lgan, salomatligiga ko‘ra, Qurolli Kuchlar safida harbiy xizmatni o‘tashga yaroqli erkak fuqarolar chaqiriladi. Muddatli harbiy xizmatda chaqirilishi yoshidagi fuqarolarning oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida, shuningdek, muqaddam harbiy xizmatni o‘tamagan ofitserlarning qonun hujjatlarida belgilangan muddat mobaynida Qurolli Kuchlar safidagi majburiy xizmatdir.

Muddatli harbiy xizmat muddatlari kalendar hisobida:

• muddatli harbiy xizmatni oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlarida o‘tayotgan harbiy xizmatchilar uchun – *o‘n ikki oy* (oliy ma’lumotli shaxslar uchun — *to‘qqiz oy*);

• muddatli harbiy xizmatni chaqiruv bo‘yicha ofitserlar tarkibi lavozimlarida o‘tayotgan ofitserlar uchun to‘qqiz oy qilib belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan 2002-yil 12-dekabrda yangi qabul qilingan «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunga asosan, fuqarolarning muddatli harbiy xizmatga hamda safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatga chaqirilishi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qaroriga asosan, yiliga ikki marta: aprel-may va oktabr-noyabr oylarida o‘tkazilib kelingan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008-yil 20-noyabrdagi «Fuqarolarning O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida muddatli harbiy xizmatni o‘tash shart-sharoitlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi Farmoniga binoan, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarini yanada takomillashtirish maqsadida yiliga bir marta — fevral-mart oylarida chaqirilish belgilandi.

2.2. Fuqarolarni chaqiruv uchastkalarida qayd etish. Fuqarolarning harbiy ro‘yxatdan o‘tish bo‘yicha majburiyatlari. Harbiy xizmatga chaqirilish muddatini kechiktirish. Harbiy xizmatga chaqirilishdan ozod etish

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori chaqiruv boshlanishiga kamida bir oy qolganida, ommaviy axborot vositalarida e’lon qilinadi. Prezidentning qarori e’lon qilinganidan keyin chaqiriluvchilar, jumladan, vaqtincha ro‘yxatda turgan chaqiriluvchilar chaqiruv qog‘ozida ko‘rsatilgan muddatda chaqiruv punktida hozir bo‘lishi shart. Muddatli harbiy xizmatni yoki safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatni o‘tamagan va harbiy ro‘yxatda turmagan chaqirilish yoshidagi fuqarolar, shuningdek, doimiy turar joyidan vaqtinchalik boshqa joyga jo‘nab ketgan va o‘sha yerda harbiy ro‘yxatda turmagan chaqiriluvchilar mudofaa ishlari organlarida hozir bo‘lishi shart.

O‘n sakkiz yoshga to‘lgan va yoshi o‘n sakkizdan oshgan chaqiriluvchilarning harbiy ro‘yxatdan turish joyini o‘zgartirishiga O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining navbatdagi chaqiruv to‘g‘risidagi qarori e’lon qilingunga qadar yo‘l qo‘yiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori e’lon qilingandan keyin chaqiriluvchilar harbiy ro‘yxatda turish joyini faqat quyidagi hollarda o‘zgartirishi mumkin:

— boshqa ishga o‘tkaziladigan bo‘lsa;

— yangi turar joyiga ko‘chib o‘tgan bo‘lsa;

— ta’lim muassasasiga o‘qishga kirgan va ta’lim olishni davom ettirish uchun ketayotgan bo‘lsa.

Ushbu ko‘rsatilgan asoslarning mavjudligi mudofaa ishlari organiga taqdim etiladigan hujjatlarda tasdiqlanishi lozim.

Fuqarolar mudofaa ishlari organlari tomonidan belgilangan muddatlarda chaqiruv uchastkalarida hozir bo‘lmaganda, quyidagilar uzrli sabab hisoblanadi:

- fuqaroning chaqiruv uchastkasiga kelishiga imkon bermagan kasalligi;
- yaqin qarindoshining (otasi, onasi, aka-ukasi, opa-singlisi, xotini, bolasi) vafot etganligi yoki og‘ir kasalligi;
- fuqaroga bog‘liq bo‘lmagan holda uning chaqiruv uchastkasiga kelishiga imkon bermagan tabiiy ofat yoki boshqa holatlar.

Hozir bo‘lmaganlik sabablari tegishli hujjatlar bilan tasdiqlanishi lozim.

Tinchlik davrida quyidagi fuqarolar muddatli harbiy xizmatga chaqirilmaydi:

1) chaqiriluvchining ota-onasi mehnatga qobiliyatsiz bo‘lib, ularni boqish shart bo‘lgan mehnatga qobiliyatli voyaga yetgan boshqa o‘g‘li bo‘lmasa;

2) chaqiriluvchining mehnatga qobiliyatli yolg‘iz onasi yoki otasi bo‘lib, ularning qaramog‘ida o‘n olti yoshga to‘lmagan ikki va undan ortiq farzandi bo‘lgani holda mehnatga qobiliyatli voyaga yetgan boshqa o‘g‘li bo‘lmasa;

3) chaqiruv kunida chaqiriluvchining tug‘ishgan aka-ukalaridan biri muddatli harbiy xizmatni o‘tayotgan bo‘lsa;

4) chaqiriluvchining onasiz tarbiyalanayotgan voyaga yetmagan bir farzandi bo‘lsa;

5) chaqiriluvchining birinchi yoki ikkinchi guruh nogiron xotini va voyaga yetmagan ikki va undan ortiq farzandi bo‘lsa;

6) ishi yuzasidan surishtiruv yoki dastlabki tergov olib borilayotgan yoki jinoyat ishi sudda ko‘rilayotgan shaxslar.

Chaqiriluvchini uning ota-onasi vafot etganligi, ular uzoq muddat betobligi munosabati bilan yoki boshqa uzrli sabablarga ko‘ra, kamida besh yildan buyon o‘z qaramog‘ida saqlayotgan shaxslar uning ota-onasiga tenglashtiriladi.

Umumta’lim maktablarida, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida, shuningdek, oliy ta’lim muassasalarida kunduzgi o‘qishda tahsil olayotgan talabalar o‘qishni davom ettirishlari uchun ularning chaqirilish muddati o‘qishni tamomlagunlariga qadar kechiktiriladi. Ta’lim muassasalaridan o‘qishdan chiqarilgan shaxslar chaqirilish muddatini kechiktirish huquqidan mahrum bo‘ladilar.

Chaqirilish muddatini kechiktirish asoslarini yo‘qotgan chaqiriluvchilar, shuningdek, «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonunga muvofiq, chaqirilish muddatini kechiktirish huquqiga yoxud chaqirilishdan ozod etish uchun asoslarga ega bo‘lmagan va turli sabablarga ko‘ra, muddatli harbiy xizmatga yoki safarbarlik chaqiruvi

rezervidagi xizmatga chiqarilmagan shaxslar chaqirilish kuni yigirma yetti yoshga to‘lgunga qadar, Qurolli Kuchlar safiga navbatdagi chaqiruv paytida chaqiriladilar.

Tinchlik davrida muddatli harbiy xizmatga hamda safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatga chaqirilishdan quyidagilar ozod etiladi:

1) salomatligiga ko‘ra, harbiy xizmatga yaroqsiz, deb topilgan chaqiriluvchilar;

2) yaqin qarindoshlaridan biri (aka-ukasi, opa-singlisi) harbiy xizmatni o‘tash vaqtida halok bo‘lgan yoki vafot etgan chaqiriluvchilar;

3) ro‘yxatdan o‘tgan diniy tashkilotlardan birida rutba egasi bo‘lgan chaqiriluvchilar.

Yuqorida ko‘rsatilgan shaxslar o‘z roziliklari bilan harbiy xizmatga chaqirilishlari mumkin. Jinoiy javobgarlikka tortilgan, shuningdek, sudlanganlik holati tugallanmagan yoki sudlanganligi olib tashlanmagan fuqarolar harbiy xizmatga chaqirilmaydi.

O‘zbekiston Respublikasida harbiy xizmat talablariga javob beruvchi quyidagi fuqarolar ixtiyoriy ravishda (kontrakt bo‘yicha):

• o‘ttiz yoshgacha bo‘lgan, harbiy hisobdagi ixtisoslik bo‘yicha tegishli kasbiy tayyorgarlik ko‘rmagan harbiy xizmatga majburlar va ayollar — oddiy askarlar tarkibi lavozimlariga harbiy xizmatga;

• muqaddam kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatni o‘tagan oddiy askarlar va serjantlar tarkibidagi qirq yoshgacha bo‘lgan harbiy xizmatga majburlar, shuningdek, muddatli harbiy xizmatni yoki safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatni o‘tagan va harbiy hisobdagi ixtisoslik bo‘yicha tegishli kasbiy tayyorgarlikka ega o‘ttiz yoshgacha bo‘lgan harbiy xizmatga majburlar — oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlariga harbiy xizmatga;

• o‘ttiz yoshgacha bo‘lgan harbiy xizmatga majbur ayollar — oddiy askarlar va serjantlar tarkibi lavozimlariga harbiy xizmatga;

• o‘n yetti yoshdan yigirma bir yoshgacha bo‘lgan fuqarolar, shu jumladan, o‘qishga qabul qilingan yili o‘n yetti yoshga to‘ladigan fuqarolar, shuningdek, harbiy ta’lim muassasalarida o‘qish istagini bildirgan, ofitserlar tarkibi harbiy unvonlariga ega bo‘lmagan, o‘n sakkiz yoshdan yigirma besh yoshgacha bo‘lgan harbiy xizmatchilar va harbiy xizmatga majburlar — harbiy ta’lim muassasalarining kursantlari tariqasida harbiy xizmatga;

• qirq yoshgacha bo‘lgan rezervdagi va zaxiradagi ofitserlar — ofitserlar tarkibi lavozimlariga harbiy xizmatga kiradilar.

Fuqarolar harbiy xizmat nazarda tutilgan vazirlik, Davlat qo‘mitasi va idora bilan harbiy xizmatni o‘tash to‘g‘risida kontrakt tuzadilar.

III bob. HARBIY XIZMATNI O‘TASH. REZERVDAGI XIZMAT

3.1. Harbiy xizmatni o‘tash. Rezervdagi xizmat

O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o‘tash tartibi «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonun bilan, harbiy xizmatni o‘tash tartibi to‘g‘risidagi Nizom bilan belgilanadi.

Harbiy xizmatda bo‘lish yoshining chegarasi:

• kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatni o‘tayotgan oddiy askarlar (matroslar), serjantlar (starshinalar) uchun — qirq besh yosh;

• kichik ofitserlar uchun — qirq uch yosh;

• katta ofitserlar uchun — qirq besh yosh, polkovniklar (birinchi darajadagi kapitanlar) uchun — ellik yosh;

• general-mayor, general-leytenant harbiy unvonidagi ofitserlar uchun — ellik besh yosh; general-polkovnik harbiy unvonidagi ofitserlar uchun — oltmish yosh etib belgilanadi;

• ilmiy darajasi va ilmiy unvoni, shuningdek, yuksak kasbiy tayyorgarligi, egallab turgan lavozimida katta amaliy ish tajribasi bo‘lgan, salomatligiga ko‘ra, harbiy xizmatni o‘tashga yaroqli harbiy xizmatchilarning xizmat muddati harbiy xizmat nazarda tutilgan vazirliklar, Davlat qo‘mitalari va idoralar rahbarlari tomonidan harbiy xizmatda bo‘lish yoshining chegarasidan besh yilgacha bo‘lgan muddatga uzaytirilishi mumkin.

Harbiy xizmatda bo‘lishning boshlanishi deb:

• harbiy xizmatga chaqirilgan chaqiriluvchilar hamda zaxiradagi ofitserlar uchun — harbiy qismga jo‘nash maqsadida mudofaa ishlari organida hozir bo‘lgan kun;

• kontrakt bo‘yicha harbiy xizmatga kirganlar uchun harbiy xizmatni o‘tash to‘g‘risidagi kontrakt kuchga kirgan kun;

• harbiy ta’lim muassasalariga, shuningdek, vazirliklar, Davlat qo‘mitalari va idoralarning o‘qish harbiy xizmatga tenglashtirilgan ta’lim muassasalariga o‘qishga kirgan chaqiriluvchilar, harbiy xizmatga majburlar uchun — tegishli ta’lim muassasasiga o‘qishga qabul qilingan kun hisoblanadi.

Harbiy xizmatdan rezervga bo‘shatilishi yoki iste’foga chiqarilishi munosabati bilan harbiy qism tarkib ro‘yxatidan chiqarilgan kun harbiy xizmatchi uchun harbiy xizmatda bo‘lishining tugashi hisoblanadi.

Quyidagi hollar bundan mustasno, agar harbiy xizmatchi:

• statsionar davolanishda bo‘lsa;

• homiladorlik va tug‘ish ta’tilida (harbiy xizmatchi ayollar) yoki bolani parvarishlash ta’tilida bo‘lsa;

• asirda bo‘lsa, garovda ushlab turilgan bo‘lsa;

• bedarak yo‘qolgan bo‘lsa, qonunda belgilangan tartibda bedarak yo‘qolgan, deb topilguniga yoki vafot etgan, deb e’lon qilinguniga qadar, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi fuqarolarining harbiy xizmatni o‘tash tartibi to‘g‘risidagi Nizomda belgilangan boshqa hollarda.

Harbiy xizmatchini haqiqiy harbiy xizmatdan bo‘shatish quyidagi asoslarga ko‘ra amalga oshiriladi:

1) harbiy xizmatchilarning harbiy xizmatda bo‘lishi belgilangan yosh chegarasiga yetganida;

2) muddatli harbiy xizmat muddati tugaganda;

3) kontrakt muddati tugaganda;

4) shtatlar qisqarganda yoki boshqa tashkiliy-shtat chora-tadbirlari munosabati bilan harbiy xizmatchidan xizmatda foydalanish imkoniyati bo‘lmay qolganda;

5) salomatligiga ko‘ra, uni harbiy-tibbiy komissiya harbiy xizmatga yaroqsiz, deb topganligi munosabati bilan;

6) qonun hujjatlariga muvofiq, taraflardan birining tashabbusiga ko‘ra, kontrakt muddatidan oldin bekor qilinganligi munosabati bilan;

7) harbiy ta’lim muassasasidan o‘qishdan chiqarilganligi munosabati bilan;

8) xizmat vazifasiga noloyiq bo‘lib qolganda;

9) O‘zbekiston Respublikasi fuqaroligidan mahrum bo‘lishi munosabati bilan;

10) harbiy xizmatchi harbiy unvonidan mahrum etilishi munosabati bilan;

11) sud hukmi qonuniy kuchga kirganda.

Harbiy xizmatchilar harbiy xizmatdan rezervga bo‘shatiladi, harbiy xizmatdan bo‘shatilishi paytida rezervda bo‘lish yoshining chegarasiga yetgan yoki harbiy xizmatga yaroqsiz, deb topilgan harbiy xizmatchilar esa, iste’foga chiqarilib, harbiy ro‘yxatdan chiqariladi.

Rezervdagi xizmat

2003-yilning aprelida qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining «Qurolli Kuchlari rezervidagi xizmat to‘g‘risida»gi Qonuni 3-moddasida rezervdagi xizmat to‘g‘risida quyidagicha tushuncha berib o‘tiladi: «Haqiqiy harbiy xizmatni, shuningdek, safarbarlik chaqiruvi rezervidagi xizmatni o‘tagan oddiy askarlar, serjantlar va ofitserlar jumlasidan bo‘lgan harbiy xizmatga majburlar uchun Qurolli Kuchlarning qo‘shilmalari, qismlari va bo‘linmalari safini urush davrida taqozo etiladigan shtatlar darajasiga qadar to‘ldirish, shuningdek, urush davrida

taqozo etiladigan tuzilmalarni kuchaytirish maqsadida umumiy harbiy majburiyat asosida joriy etiladigan fuqarolarning harbiy xizmati».

Rezervdagi harbiy xizmatga majburlar yoshiga qarab, ikki darajaga bo‘linadi:

Harbiy xizmatchilar	1-daraja	2-daraja
Oddiy askarlar va serjantlar	35 yoshgacha	45 yoshgacha
Kichik ofitserlar	35 yoshgacha	45 yoshgacha
Katta ofitserlar	45 yoshgacha	55 yoshgacha
Generallar	50 yoshgacha	60 yoshgacha

Ikkinchi daraja rezervida bo‘lish yoshining chegarasi rezervdagi harbiy xizmatda bo‘lish yoshining chegarasi hisoblanadi. Rezervda bo‘lish yoshining chegarasiga yetganda yoki salomatligiga ko‘ra, belgilangan tartibda urush davridagi harbiy xizmatga yaroqsiz, deb topilgan harbiy xizmatga majburlar mudofaa ishlari organlari tomonidan iste’foga chiqarilib, harbiy ro‘yxatdan o‘chiriladi.

Qurolli Kuchlar rezervidagi harbiy xizmatga majburlar birinchi va ikkinchi toifaga bo‘linadi. Birinchi toifali rezerv Qurolli Kuchlarning jangovar qo‘shilmalari va qismlari, jangovar ta’minot bo‘linmalari safini urush davrida taqozo etiladigan shtatlar darajasiga qadar to‘ldirish uchun mo‘ljallangan.

Birinchi toifali rezerv xizmatining o‘zi ham birinchi va ikkinchi navbatga bo‘linadi. Birinchi navbatdagi rezerv safi O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tegishli qismlari, qo‘shilma va bo‘linmalariga biriktirib qo‘yiladigan, eng yaxshi tayyorgarlik ko‘rgan rezervchilar orasidan «Qurolli Kuchlar safini urush davrida taqozo etiladigan shtatlar darajasigacha to‘ldirish uchun mo‘ljallangan bo‘lib, jangovar maqsadlarda qo‘llanishi rejalashtiriladi. Ikkinchi navbatdagi rezerv safi O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari tarkibidagi qismlar, qo‘shinlar va h.k.larning jangovar ta’minot bo‘linmalariga biriktirib qo‘yilmagan rezervchilar orasidan to‘ldiriladi, zarurat paydo bo‘lganda, birinchi navbatdagi rezervchilar orasidan to‘ldiriladi, zarurat paydo bo‘lganda birinchi navbatdagi rezervchilar safini to‘ldirib turish uchun rejalashtirilgan bo‘ladi. Ya’ni lozim topilganda bu ikkinchi navbatdagi rezerv safidan birinchi navbatdagi rezerv xizmati safiga o‘tkaziladi.

Ikkinchi toifa rezerv Qurolli Kuchlarning qismlari hamda ichki va texnik ta’minot bo‘linmalarining urush davrida taqozo etiladigan shtatlar darajasiga qadar to‘ldirish uchun, favqulodda vaziyatlar ro‘y bergan yoki O‘zbekiston Respublikasiga qarshi harbiy tajovuz yuzaga kelgan taqdirda, urush davri taqozo etadigan tuzilmalarni kuchaytirish uchun mo‘ljallangan.

Harbiy xizmatni o‘tagan va rezervda turgan harbiy xizmatga majburlar — *rezervchilar*, deb ataladi. Rezervchilar mudofaa ishlari organlari tomonidan harbiy ro‘yxatga olinadi. Shu bilan birga, rezervchilar va ularning toifalarga mansubligi mudofaa ishlari organlari tomonidan tanlanadi. Rezervchilarni tanlashda va hisobga olishda ularning ixtisosligi, oilaviy sharoiti, harbiy tayyorgarlik darajasi, intellektual salohiyati hamda jismoniy ko‘rsatkichlari inobatga olingan holda hududiy prinsip asosida amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safini urush davrida taqozo etiladigan darajada to‘ldirish va kuchaytirish uchun zarur bo‘ladigan rezervdagi ofitserlar yetishmay qolsa, ular oliy ta’lim muassasalarining harbiy kafedralari va fakultetlarini tugatgan, ofitserlar tayyorlash dasturini to‘la o‘tgan, zaxiradagi ofitserlar orasidan tanlab olinadi.

Rezerv xizmatiga tanlab olingan rezervchilarni tayyorlash jarayoniga O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Birlashgan shtabi umumiy rahbarlik qiladi. Rezervchilarni tayyorlash quyidagi hollarda amalga oshiriladi:

— rezervchilarni safarbarlik davrida belgilab qo‘yilgan shtat lavozimlariga tayyorlash;

— safarbarlik rejasiga ko‘ra, zarur ixtisosliklar bo‘yicha qayta tayyorlash;

— urush davrida shtatlar darajasida jangovar tartibga solish;

— belgilangan ayrim chora-tadbirlarni bajarishi muqarrarligini tekshirish uchun;

— qurol-yarog‘larni o‘rganish, undan foydalana olish, saqlash, qurol-yarog‘larning yangi turlarini o‘zlashtirish.

Rezervchilar harbiy yig‘inlarga jalb etilgan paytda, O‘zbekiston Respublikasi amaldagi Qonunlariga muvofiq, Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan miqdorda pul va boshqa turdagi ta’minot oladi, harbiy yig‘in davrida ularning ish joyi, lavozimi, o‘rtacha ish haqi saqlanadi;

— ish beruvchi harbiy yig‘inga chaqirilgan rezervchini yig‘in davrida bo‘shatishi, mehnat shartnomasini bekor qilishi mumkin emas. Korxona yoki muassasaning tugatilish hollari bundan mustasno.

Harbiy yig‘in davrida rezervchi kasal bo‘lib qolsa va kasallik yig‘in tugagandan keyin ham davom etsa, ish joyi saqlanib qoladi, yig‘in tugagan kundan boshlab unga vaqtincha mehnatga qobiliyatsizlik nafaqasi to‘lanadi.

Rezervchilar yig‘in joyiga avtomobil (taksidan tashqari), temiryo‘l transportlari orqali tekin yurishlari;

— xatlarni bepul yuborishlari;

— harbiy tibbiy muassasalarda bepul muolaja olishlari mumkin.

Ularning hayotlari harbiy yig‘inlar davrida davlat tomonidan majburiy sug‘urta qilinadi. Harbiy yig‘inlarda qatnashish davrida rezervchilar

muddatli harbiy xizmatdagi harbiy xizmatchilar uchun belgilangan boshqa huquq va imtiyozlardan ham foydalanadilar.

Harbiy xizmatga majbur rezervda bo‘lish vaqtida safarbarlik chora-tadbirlari bo‘yicha harbiy yig‘inlarga jalb etiladi. Rezervdagi harbiy xizmatga majburlarga mo‘ljallangan harbiy yig‘inlarning muddati har yili birinchi toifali rezervdagilar uchun o‘ttiz kunga qadar, ikkinchi toifali rezervdagilar uchun o‘n besh kunga qadar bo‘lishi mumkin.

Rezervdagi va zaxiradagi harbiy xizmatga majburlar O‘zbekiston Respublikasining normal hayotiy faoliyatiga tahdid solayotgan favqulodda vaziyatlarning oldini olish yoki ularning oqibatlarini bartaraf etish uchun Vazirlar Mahkamasining qarori asosida ikki oyga qadar muddatga harbiy yig‘inlarga jalb etilishi mumkin.

3.2. Muddatli harbiy xizmatchilarga beriladigan imtiyozlar

Harbiy xizmatchining huquqlari va ulardan foydalanish tartibi O‘zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi. Biron-bir kishi harbiy xizmatchining O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlari bilan kafolatlangan huquqlaridan cheklash huquqiga ega emas. Harbiy xizmatchilarning o‘z huquqlaridan foydalanishi jamiyatning, davlatning huquqlariga va qonuniy manfaatlariga, harbiy xizmatga, boshqa harbiy xizmatchilar va turli fuqarolarning huquqlariga putur yetkazmasligi lozim.

Davlat harbiy xizmatchilarning ijtimoiy va huquqiy muhofazasini kafolatlaydi, ularga yetarli va munosib turmush darajasini yaratish, xizmat va maishiy sharoitini yaxshilash bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshiradi. Harbiy xizmatchilarning huquqlarini ta’minlash va qo‘riqlash davlat hokimiyati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqaruv organlarining, sudlarning, huquqni muhofaza qilish organlarining harbiy boshqaruv organlari va komandirlar (boshliqlar)ning zimmasiga yuklatiladi.

Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida muddatli harbiy xizmatni o‘tayotganlar, O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida va boshqa qonunlar, harbiy nizomlarda ko‘rsatilgan imtiyozlardan to‘liq foydalanadilar. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy xizmatni o‘tayotgan askar-matroslar, serjant-starshinalar, ofitserlar o‘tkaziladigan Oliy Majlisga, mahalliy saylovlar, referendumlarda ishtirok etish va boshqa huquqlardan foydalanadilar.

Muddatli harbiy xizmatga chaqirilgan harbiy xizmatchilar qo‘shinlarga jo‘natish va zaxiraga bo‘shatilganda, doimiy yashash manzillariga borishda yo‘l xarajatlari, kunlik oziq-ovqat bilan davlat tomonidan ta’minlanadi.

Harbiy xizmatni o‘tayotgan muddatli harbiy xizmatchilar Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilangan me’yordagi oziq-ovqat mahsulotlarini iste’mol qilish hamda oylik maoshlarini olish imtiyozidan foydalanadilar.

Harbiy xizmatchi, xizmatga chaqirilgunga qadar biron-bir tashkilotda ishlayotgan bo‘lsa, o‘sha ish joyidagi ish o‘rni saqlanib, xizmat qilgan muddatlari umumiy uzluksiz ish staji hisobiga o‘tadi. Muddatli harbiy xizmatga qadar yashash joyidagi egallagan uyi, xonadoni saqlanib turiladi. Chaqirilgunga qadar o‘quv yurtlarida ta’lim olayotgan harbiy xizmatchilar, zaxiraga bo‘shatilganda o‘sha o‘quv yurtidagi kursi bo‘yicha o‘qishga tiklanish imtiyoziga ega bo‘ladi.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 3-oktabrdagi qarori bilan muddatli harbiy xizmatchilarning bir oylik harbiy xizmatlari ikki oylik mehnat stajiga tenglashtiriladi. Bu — muddatli harbiy xizmatdagi askar va serjantning bir yarim yillik harbiy xizmati uch yillik mehnat stajiga tenglashtiriladi deganidir. Mazkur qaror bo‘yicha muddatli harbiy xizmatchining xizmat muddati tugagach, oliy o‘quv yurtlari va o‘rta maxsus bilim yurtlariga harbiy qismdan tavsifnoma berilganda, kirish sinovlarida to‘plagan umumiy test ballariga 10 % qo‘shib berilishi ko‘zda tutildi.

2012-yil 31-mayda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari safida muddatli harbiy xizmatni o‘tab bo‘lgan fuqarolarga imtiyozlar tizimini takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi Qarorida imtiyoz 27 % edi. 2017-yil 4-aprelida ushbu qarorga O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan o‘zgartirishlar kiritildi va 2867-sonli Prezident qaroriga muvofiq ushbu imtiyoz 50% deb belgilandi. Harbiy qism qo‘mondonligi tomonidan beriladigan oliy o‘quv yurtiga yo‘llanmalar uch yil davomida o‘z kuchiga ega bo‘ladi. Bu, o‘z o‘rnida, harbiy xizmatni o‘tayotgan yigitlarga oliy o‘quv yurtlariga o‘qishga kirishdagi imkoniyatlarini yanada oshirdi.

Ushbu qaror asosida, muddatli harbiy xizmatchilarning oylik maoshlari ikki baravar, harbiy xizmatdan bo‘shatilganda beriladigan pul miqdori — eng kam oylik ish haqining sakkiz baravarigacha yoki 20 baravarigacha oshirildi. Davlatimiz muddatli harbiy xizmatchilarning oila a’zolariga ham imtiyozlar berdi. Farzandlarining muddatli harbiy xizmatlari davrida oila a’zolari yer solig‘idan ozod etiladilar. Shuni alohida qayd etish lozimki, aholining 60 % dan ko‘prog‘i qishloq joylarda yashaydigan, dehqonchilikka asoslangan va shaxsiy tomorqa xo‘jaligiga ega bo‘lgan mamlakatimiz sharoitida bu harbiy xizmatchilar oilalari uchun sezilarli yengillik tug‘dirishi tabiiydir.

Barcha toifadagi harbiy xizmatchilar xizmatlari davomida O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1994-yil 26-yanvardagi 498-sonli qarori asosida, davlat tomonidan sug‘urta qilinadilar. Qarorga muvofiq, harbiy xizmatchiga xizmat bilan bog‘liq holda tan jarohati olib, 1-guruh nogironi bo‘lib qolgan taqdirda, respublikamizda o‘rnatilgan eng kam oylik ish haqining 7 yillik hisobi 75 %, 2-guruh nogironi bo‘lib qolgan taqdirda 50 %, 3-guruh nogironi bo‘lib qolgan taqdirda 30 %, og‘ir turdagi jarohat olganda 20 %, yengil jarohat olganda esa 10 % miqdorida tovon puli to‘lanadi. Xizmat vazifasini bajarayotganda halok bo‘lgan harbiy xizmatchilarning oila a’zolariga 7 yillik hisobida tovon puli to‘lanadi.

Mahalliy hokimiyat organlari, muassasa, tashkilot va o‘quv yurtlari rahbarlari zaxiraga bo‘shatilganda, harbiy xizmatchilar ishga tushishlarini bildirib, murojaat etganlarida bir oylik muddatdan kechiktirmasdan ish o‘rinlari bilan ta’minlanishlari lozim. Muddatli harbiy xizmatni o‘tayotgan askarlar, matroslar, serjantlar, starshinalarga harbiy qismlardan, shuningdek, ular harbiy xizmatni o‘tayotgan manzillarga xat bepul jo‘natiladi. Bundan tashqari, harbiy xizmatni o‘tash davrida ular tibbiyot muassasalari xizmatidan, dori-darmonlardan bepul foydalanish imtiyoziga ega bo‘ladilar.

IV bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI — DAVLATNING HARBIY TASHKILOTI, O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAASINING ASOSI

4.1. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tashkil etilishi. Qurolli Kuchlarga rahbarlik. Harbiy okruglar

1995-yil 30-avgustda O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan Harbiy doktrina hujjatida davlatimizning harbiy siyosati asosida harbiy faoliyat hamda qurilishining yo‘nalishi va tamoyillarini belgilaydi. U davlat tashkilotlari harbiy kadrlar uchun majburiy hisoblangan harbiy nazariya va amaliyotning asosiy, rasman qabul qilingan qarashlari va qoidalarini aks ettirdi, hozirgi strategik vazifalarni, harbiy qurilish tamoyillarini va Qurolli Kuchlarni qo‘llash shartlari, Qurolli Kuchlar, xalq hamda mamlakatni mudofaaga tayyorlash masalalarini ilmiy jihatdan asoslab berdi.

O‘zbekiston Respublikasi mintaqasidagi harbiy-siyosiy vaziyatdan, Qurolli Kuchlarda amalga oshirilayotgan islohotlardan hamda mamlakatimiz ichki va tashqi siyosatidan kelib chiqqan holda 2000-yilda davlatimizda mudofaa doktrinasi ishlab chiqildi. Mudofaa doktrinasi milliy xavfsizlik umumdavlat konsepsiyasining tarkibiy qismi bo‘lib, tashqi siyo-

sat, davlatlararo munosabatlar masalalariga, urush va tinchlik muammolariga mutlaqo yangicha yondashuvlarga asoslanadi.

Xalqaro munosabatlardagi tarkibiy o‘zgarishlar, keskinlik, mojarolarning yangi o‘choqlari paydo bo‘lishi, ekstremizm va terrorchilikning turli ko‘rinishlari faollanishi bilan mudofaa qobiliyati va xavfsizlikni mustahkamlash masalalari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Shu munosabat bilan mudofaa doktrinasida suveren davlat va xalqaro munosabatlarning subyekti sifatida o‘zining tashqi va mudofaa siyosatini barcha mamlakatlarning tinch-totuv yashashi, boshqa davlatlarning ichki ishlariga aralashmaslik, ularning suvereniteti va mustaqilligini himoya qilish, yalpi tinchlikka, ijtimoiy-siyosiy barqarorlikka va qurolsizlanishga erishish maqsadlariga qaratilishini ta’kidlab o‘tadi.

Qurolli Kuchlar urushlar va qurolli mojarolarni qaytarish hamda oldini olish, O‘zbekiston Respublikasining milliy manfaatlarini, suvereniteti, hududiy yaxlitligini hamda aholining tinch hayotini himoya qilish uchun davlat tomonidan tashkil etilgan va saqlab turilgan harbiy birlashmalar, qo‘shilmalar va qismlarni, shuningdek, boshqa harbiy tuzilmalarni o‘z ichiga oladi. Qurolli Kuchlar o‘z faoliyatini qonun ustunligi, markazlashgan rahbarlik va yakkaboshchilik, jangovar va safarbarlik borasida doimiy shaylik hamda harbiy intizomga rioya etish asosida quradi va amalga oshiradi. Harbiy obyektlar, binolar va inshootlar, qurol-yarog‘, harbiy texnikaning barcha turlari, boshqa harbiy mol-mulklar davlat mulki hisoblanadi va Qurolli Kuchlar tasarrufida bo‘ladi.

Mudofaaga va Qurolli Kuchlarga rahbarlikni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti — Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni amalga oshiradi.

Urush davrida O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vaziri bir paytning o‘zida Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo‘mondoni o‘rinbosari hisoblanadi.

Qurolli Kuchlar oldiga qo‘yilgan vazifalarni bajarish yuzasidan ularga tezkor rahbarlikni Qurolli Kuchlar Birlashgan shtabining boshlig‘i amalga oshiradi.

Harbiy xavf, hozirgi zamon urushi va mintaqamizdagi geografik vaziyatlardan kelib chiqqan holda Qurolli Kuchlarning tashkiliy tuzilishi va strategik qo‘llanilishi ishlab chiqildi. Qurolli Kuchlar strategik jihatdan qo‘llashda ularning tezkorligini oshirish maqsadida respublika hududida harbiy okruglar tashkil etilishini belgilab berdi. Mamlakatimizda to‘rtta harbiy okrug tashkil etilgan. Bular: *Toshkent harbiy okrugi, Sharqiy harbiy okrugi, Shimoliy-g‘arbiy harbiy okrugi va Janubiy-g‘arbiy maxsus harbiy okrugi.*

Harbiy okrug operatsion yo‘nalishlarda O‘zbekiston Respublikasining xavfsizligi va hududiy yaxlitligini ta’minlovchi asosiy harbiy-ma’muriy birlik hamda umumqo‘shin tezkor-strategik hududiy birlashmasidir. Harbiy okruglar zimmalariga yuklangan vazifalarni bajaradilar hamda qonun hujjatlariga muvofiq qarorlar qabul qiladilar.

4.2. Qurolli Kuchlarning harbiy-strategik vazifalari va tarkibi. Harbiy boshqaruvning asosiy organlari

Qurolli Kuchlar ayni vaqtda fuqarolarning hayoti va tinchligini himoya qilish vazifasini o‘z zimmasiga oladi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ustaviga muvofiq, o‘zini o‘zi mudofaa qilishdan iborat ajralmas huquqini amalga oshiradi, davlatning zarur darajada harbiy qudratga va mudofaa qobiliyatiga ega bo‘lishini ta’minlaydi.

Hozirgi zamon urushlariga xos xarakter va oqibatlarini inobatga olib, doktrinada bosh harbiy strategik vazifa urush va harbiy tajovuzni bartaraf etish, deb belgilanadi va:

• *tinchlik davrida* — davlatning mudofaa qobiliyatini respublika daxlsizligi ta’minlanishini kafolatlashga kifoya qiladigan darajada saqlab turishdan, uning suvereniteti va hududiy yaxlitligiga qarshi qilinishi mumkin bo‘lgan ig‘vogarliklar va tajovuzlarning oldini olishdan, Qurolli Kuchlarning hujumlarni ham mustaqil tarzda, ham Umumiy xavfsizlik to‘g‘risidagi Shartnoma qatnashchisi bo‘lgan davlatlarning qurolli kuchlari bilan o‘zaro hamkorlikda bartaraf etish uchun har taraflama doimiy ravishda tayyor turishini ta’minlashdan;

• *urush davrida* — tajovuzning kafolatli tarzda qaytarilishi, o‘z kuchlari bilan bir qatorda, O‘zbekiston Respublikasi bilan muvofiq, protokolga asosan, boshqa davlatlarning harbiy kuch-qudrati hamkorligida bosqinchiga qaqshatqich zarba berish, deb ko‘rsatildi.

Qurolli Kuchlarning tarkibiga quruqlikdagi qo‘shinlar, havo hujumidan mudofaa qo‘shinlari va harbiy havo kuchlari, muhandislik-quruvchilik qo‘shinlari, chegara qo‘shinlari, Milliy xavfsizlik xizmatining harbiy qo‘shinlari, Ichki ishlar vazirligining ichki qo‘shinlari kiradi.

Quruqlikdagi qo‘shinlar

Quruqlikdagi qo‘shinlar — Qurolli Kuchlarning eng ko‘p sonli xillaridan biri bo‘lib, boshqa qo‘shin xillari va turlari bilan o‘zaro harakatda O‘zbekistonga nisbatan qilingan, qayerdan bo‘lishidan qat’i nazar, tajovuzni qaytarishga oid vazifalarni bajarishga mo‘ljallangan.

Quruqlikdagi qo‘shinlar tarkibiga motoo‘qchi, tank va artilleriya qismlari, havo hujumidan mudofaa bo‘linmalari, tezkor harakat qiluvchi (desant) kuchlar qismlari, ta’minot qism va bo‘linmalari kiradi.

Motoo‘qchi qismlar — quruqlikdagi qo‘shinlarning asosi, jangovar tarkibining negizi hisoblanadi. Ular yerdagi va havodagi nishonlarni yakson qilish uchun qudratli qurol-aslahalar, tanklar, to‘plar va minomyotlar, tankka

qarshi boshqariluvchi raketalar, zenit komplekslari va qurilmalari, razvedka va boshqaruvning samarali vositalari bilan ta'minlangan.

Tank qismlari — quruqlikda qo'shinlarning zamonaviy jang olib borish sharoitlarida muhim vazifalarni bajarishga qaratilgan bosh zarba beruvchi kuchi va qurolli jangning qudratli vositasi. O'zbekistonlik jangchilar boshqarayotgan zamonaviy tanklar yuksak jangovarlik xususiyatlariga, ishonchli zirhli himoyaga ega bo'lib, tog'-adirlik, notekis, yo'lsiz hudud, sharoitlarida ham olis masofalarni bosib o'tishga qodir. Ular hatto, yadro quroli qo'llanilgan sharoitlarda ham jang olib borishga moslashgan.

Artilleriya qismlari — jangovar vazifalarni bajarishda bosh (olovli) kuch hamda muhim tezkor-taktik vosita. Ular arsenalida mavjud zamonaviy to'plar, reaktiv qurilmalar, gaubitsalar, minomyotlar, artilleriya qismlarining o't ochish imkoniyatlari, jangovar harakatlar samaradorligini yanada oshiradi.

Tezkor harakat qiluvchi (desant) kuchlar qismlarning roli — hozirgi kunda sezilarli darajada ortgan. Desantchilar jangovar mashinalari, o'ziyurar artilleriya qurilmalari, tanklar, zirhli transportyorlar, yuksak samarali tankka qarshi va zenit vositalari, stvolli va reaktiv artilleriya, kuchli avtomatik qurollar, aloqa va boshqaruvning zamonaviy uskunalari bilan ta'minlangan. Mamlakatimiz desantchilari armiyaning yuqori darajada tayyorlangan va tezkor (mobil) qismidir. Zamonaviy harbiy transport aviatsiyasining yordamida ular dushman istehkomlarining yaqin va juda ichkari marralarida mustaqil ravishda, shuningdek, boshqa qism va bo'linmalar bilan o'zaro harakatlar orqali oldilariga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli bajara oladilar.

Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari va harbiy havo kuchlari

Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari — O'zbekiston Respublikasiga havodan turib qilingan har qanday hujumni bartaraf etish borasida zudlik bilan harakat qilishga doimiy shay turuvchi va mamlakatimiz havo sarhadlarining radiolokatsion razvedkasini ta'minlovchi qo'shin turi.

Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari respublikaning ma'muriy-siyosiy, sanoat-iqtisodiy markazlari va hududlarini, qo'shinlar guruhlari, harbiy va boshqa muhim obyektlarni dushmanning havo hujumidan himoya qilishga mo'ljallangan.

Havo hujumidan mudofaa qo'shinlari ularga yuklatilgan barcha vazifalar majmuyini hal qilishga qodir bo'lgan yuqori malakali shaxsiy tarkibga, yuksak samaradorligi bilan ajralib turadigan kichik, o'rta, katta olisliklarga

mo‘ljallangan zamonaviy zenit raketali komplekslarga va har xil ko‘zdan yashiradigan yoki shovqinlarni bartaraf etadigan to‘siqlar qo‘llangan holda ham havodagi nishonlarni, avtomatik boshqaruv va nishonlarni yakson etuvchi vositalarni barcha baland diapazonlarida aniqlashga qodir bo‘lgan radiolokatsion stansiyalariga egadir.

Harbiy havo kuchlari — havodan turib dushmanning aviatsiya, quruqlikdagi qo‘shinlari guruhlariga, davlat va harbiy boshqaruv tizimi obyektlariga frontorti va harbiy-iqtisodiy salohiyatiga, transport kommunikatsiyalariga talafot yetkazish, havo razvedkasini amalga oshirish, shuningdek, quruqlik qo‘shinlarini aviatsiya yordamida qo‘llab-quvvatlash, havo desantchilarini tashlash, qo‘shin va moddiy vositalarni havo orqali tashish va boshqa vazifalarni bajarishga mo‘ljallangan.

Harbiy havo kuchlari samarali qurol-aslahalar, navigatsiya vositalari, radioelektron qurilmalar bilan ta’minlangan zamonaviy samolyotlar, vertolyotlar, uchuvchisiz boshqariladigan uchish apparatlariga ega bo‘lib, ular ob-havoning har qanday sharoitlarida, kunduzi yoki tunda bo‘lsin, har qanday balandlikda jangovar vazifalarni bajarishga qodirdirlar.

Muhandislik-quruvchilik qo‘shinlari

Muhandislik-quruvchilik qo‘shinlari — tinchlik davrida Qurolli Kuchlar infratizimi taraqqiyotini ta’minlash va davlatning strategik iqtisodiy dasturini bajarishga, urush paytida mudofaa binolarini, kommunikatsiya qurilishlari va qutqaruv-avariya ishlarini bajarishga mo‘ljallangan.

Harbiy shaharchalar va askar kazarmalari, ofitserlar tarkibi muddatidan tashqari shartnoma asosidagi harbiy xizmatchilar va ularning oila a’zolari uchun turar joylar, askar klublari, oshxona va choyxonalar, harbiy xizmatchilarning bolalari uchun maktab, bog‘cha binolari, gospital va tibbiy punktlar, jangovar texnika va qurol-yarog‘lar uchun park, ombor va garajlar qurish — bularning barchasi qurilish qismlari va bo‘linmalari vazifalari.

Chegara qo‘shinlari

Milliy xavfsizlik xizmatining chegara qo‘shinlari — chegaraga doir siyosatni amalga oshiradi, Davlat chegaralarini himoya qilish va qo‘riqlashni tashkil etadi.

Milliy xavfsizlik xizmati:

- chegara qo‘shinlari faoliyatini boshqarishni amalga oshiradi;
- joylardagi davlat boshqaruv organlari, mahalliy davlat hokimiyat organlari, nodavlat, notijorat tashkilotlarning Davlat chegarasini himoya qilish va qo‘riqlash sohasidagi faoliyatini muvofiqlashtirib turadi;

• chegara qo‘shinlari bugungi kunda qo‘shinning mustaqil turi bo‘lib, Davlat chegaralari himoyasining birinchi eshelonini tashkil etadi.

Davlat chegarasi chizig‘ining joylarda g‘ayriqonuniy tarzda o‘zgartirilishiga yo‘l qo‘ymaslik, Davlat chegarasida harbiy va boshqa fitnalarning oldini olish, Davlat chegarasining noqonuniy ravishda kesib o‘tilishiga yo‘l qo‘ymaslik, Davlat chegarasini buzuvchilarni aniqlash va ushlash, Davlat chegarasi rejimiga chegara oldi rejimiga va Davlat chegarasi orqali o‘tkazish punktlaridagi rejimga rioya qilishi ustidan nazoratni amalga oshirish, shaxslar, transport vositalari, tovarlar, boshqa mol-mulk va hayvonlarning Davlat chegarasi orqali belgilangan tartibda o‘tkazilishini amalga oshirish, Davlat chegarasi orqali olib o‘tilayotgan tovarlar, boshqa mol-mulk va hayvonlarni, shuningdek, transport vositalarini aniqlash va belgilangan tartibda ushlab qolish. Davlat chegarasi rejimini buzish bilan bog‘liq huquqbuzarliklarning oldini olish, chegara oldi qidiruvlari va operatsiyalarini o‘tkazish chegara qo‘shinlarining majburiyatlariga kiradi.

Ichki ishlar vazirligining ichki qo‘shinlari

Ichki qo‘shinlar — Ichki ishlar vazirligi tarkibida tashkil qilingan bo‘lib, uning asosiy vazifalari militsiya organlari bilan hamkorlikda, aholi yashaydigan joylarda toifalangan xalq xo‘jaligi korxonalari va boshqa jamoat joylarida jamoat tartibini saqlash, fuqarolarning huquqiy va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, tashkilotlar, idoralar, muassasalarni jinoyatchilikdan va boshqa jamiyatga qarshi harakatlardan muhofaza qilishdan iboratdir.

Milliy xavfsizlik xizmati, Favqulodda vaziyatlar vazirligi va boshqa vazirliklar, tashkilotlar hamda harbiy tuzilmalarning asosiy vazifasi milliy xavfsizlikni ta’minlashning o‘ziga xos vazifalarini bajarish, tabiiy va texnogen tusdagi favqulodda vaziyatlarning oldini olish, ularning oqibatlarini tugatish va inson hayotini ta’minlovchi xalq xo‘jaligi korxona va muassasalarini qo‘riqlash hisoblanadi.

Harbiy boshqaruvning asosiy organlari

Davlat mudofaasi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy-huquqiy tadbirlar majmuyidan iboratligini nazarga olgan holda mudofaa masalasida O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, Respublika Prezidentining, Vazirlar Mahkamasi, Mudofaa vazirligi, vazirliklar, idoralar, davlat hokimiyati, korxonalar, muassasalar va tashkilotlarning vakolatlarini belgilab berdi.

«Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonunga muvofiq, Prezident respublika mudofaa qobiliyatini ta’minlash, davlat manfaatlariga qurolli tajovuz bo‘lgan hollarda

uning suvereniteti, hududiy yaxlitligi va mustaqilligini himoya qilish yuzasidan zarur chora-tadbirlar qabul qiladi; Qurolli Kuchlarning tuzilishi, ularning strategik rejasini tasdiqlaydi; Qurolli Kuchlarga jangovar harakatlarni olib borish to‘g‘risida favqulodda hollarda ulardan foydalanish haqida buyruq beradi.

Prezident vakolatlariga umumiy yoki qisman safarbarlikni, respublikaga qurolli hujum qilingan taqdirda urush holatini e’lon qilish, urush davrida me’yoriy aktlarni joriy etish va ular faoliyatini to‘xtatish; mudofaa sohasidagi davlat organlari faoliyatini o‘zaro muvofiqlashtirish; harbiy masalalar bo‘yicha muzokaralar olib borish va xalqaro protokollarni imzolash; harbiy lavozimlarga yuqori unvonli ofitserlar tarkibidan shaxslarni tayinlash; ularga harbiy va maxsus unvonlar berish kiradi.

Qonunchilikda Oliy Majlis harbiy sohadagi vakolatlari doirasiga mudofaa konsepsiyasini, Harbiy qasamyodni, Prezident tavsiyasiga binoan, Mudofaa vazirini tasdiqlash, harbiy qurilish, harbiy xizmatchilar va ularning oila a’zolarini ijtimoiy-huquqiy jihatdan himoya qilish masalalariga doir qonunlarning bajarilishi ustidan nazoratni amalga oshirish, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining fuqarolarni harbiy xizmatga safarbar qilish va harbiy xizmatdan bo‘shatish, harbiy holatni joriy etish, qurolli tajovuz qilingan taqdirda urush holatini e’lon qilish, harbiy harakatlar to‘xtatilganda tinchlik bitimini tuzish, tinchlik, xavfsizlikni saqlash bilan bog‘liq bo‘lgan xalqaro protokollarga doir majburiyatlarni bajarish, zarur bo‘lib qolganda, Qurolli Kuchlarni qo‘llash to‘g‘risidagi Farmonlarni tasdiqlash, harbiy masalalar bo‘yicha respublika xalqaro protokollarini ratifikatsiyalash yoki ular o‘z kuchini yo‘qotgan, deb e’lon qilish, Qurolli Kuchlarning Oliy Bosh Qo‘mondoniga oliy harbiy unvon berish kabilar kiritildi. Vazirlar Mahkamasi vakolatlariga mudofaani ta’minlash bo‘yicha o‘ziga bo‘ysunadigan barcha tuzilmalar faoliyatiga rahbarlik qilish, Qurolli Kuchlarni qurollar, harbiy texnika va boshqa moddiy vositalar bilan ta’minlash; Mudofaa va Qurolli Kuchlar ehtiyoji uchun moddiy-texnika resurslari, oziq-ovqat, kiyim-kechak va boshqa buyumlar hajmini, harbiy va muqobil xizmatga chaqirilishi lozim bo‘lgan respublika fuqarolarining soni hamda harbiy va muqobil xizmatga chaqiriluvchilarning harbiy hisobini olib borish; harbiy xizmatga chaqirish va haqiqiy muddatli xizmatdagi harbiy xizmatchilarni zaxiraga chiqarish, safarbarlik va harbiy xizmatdan bo‘shatish to‘g‘risida qarorlar qabul qilish kabilar kiradi.

Vazirlar Mahkamasi davlat va safarbarlik zaxiralarining moddiy boyliklarini to‘plash rejalarini tasdiqlaydi; xalq xo‘jaligini safarbarlikka tayyorlash, safarbarlikni kuchaytirish va uni urush holati sharoitidagi ish

tartibiga o‘tkazishga rahbarlik qiladi; harbiy xizmatchilar, iste’fodagi harbiy xizmatchilar va ularning oilalarini, shuningdek, xizmat burchini o‘tayotganda halok bo‘lgan, vafot etgan, bedarak yo‘qolgan yoki asirlikka tushib qolgan harbiy xizmatchilar oilalarining ijtimoiy-huquqiy kafolatlari, moddiy, maishiy va nafaqa ta’minoti masalalarini hal etadi; harbiy-hunar ta’limiga ixtisoslashgan oliy va o‘rta harbiy o‘quv yurtlarini tuzadi va ularni tugatadi.

O‘zbekiston Respublikasining «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonuni vazirliklar, davlat hokimiyati va mahalliy boshqaruv idoralari vakolatlari doirasiga harbiy buyurtmalarni bajarayotgan vazirliklar va idoralar boshqaruvining topshirilgan tarmoqlarida mudofaa ehtiyojlariga mo‘ljallangan zarur mahsulotlarning yetkazib berilishi uchun, tarmoqning safarbarlik tayyorgarligi uchun javobgar bo‘ladi, tarmoq harbiy davrda safarbarlik tayyorgarligi rejasiga muvofiq, barqaror ishlashini ta’minlashga doir tadbirlarni amalga oshiradi.

Hokimiyatlar va mahalliy boshqaruv idoralari xalq xo‘jaligining safarbarlik tayyorgarligini ta’minlash sohasidagi qonunlarning bajarilishi uchun mas’ul bo‘ladilar; harbiy qismlarga va muassasalarga zarur mahalliy mahsulotlar yetkazib berilishi hamda suv, issiqlik va elektr energiyasi bilan ta’minlanishini amalga oshiradilar, aloqa vositalarini beradilar, kommunal-maishiy va boshqa xizmatlar ko‘rsatadilar; mudofaa manfaatlarini ko‘zlab qonunlarga muvofiq, yer ajratib beradilar va ulardan foydalanishni nazorat qilib boradilar; qonunlarda belgilangan tartibda harbiy qismlarga, Qurolli Kuchlarning muassasalariga, harbiy o‘quv yurtlari, korxona va tashkilotlarga xizmat binolari va turar joylar ajratib beradilar, harbiy obyektlarga, harbiy xizmatchilarga, ular oilalariga nisbatan qonunga zid xatti-harakatlar qilinishiga yo‘l qo‘ymaslik yuzasidan chora-tadbirlar ko‘radilar.

V bob. HARBIY XIZMATCHILAR VA ULAR ORASIDAGI MUNOSABATLAR. HARBIY INTIZOM

Tarixdan ma’lumki, buyuk sarkardalar o‘z qo‘shinlarini idora etishda muayyan qonun-qoidalarni joriy etishgan. Bunga asos qilib, Amir Temurning tuzuklarini keltirishimiz mumkin. U o‘z tuzuklarining ikkinchi qismida sipohiylarni ushlab turish, ularni boshqarish masalalariga alohida e’tibor bergan. Amir Temurning davlat va armiyani boshqarishdagi tajribalari dunyo mamlakatlarida keng miqyosda foydalanilgan. Tuzuklar 1628-yilda Hindistonda, 1783-yil Angliyada, 1868-yili Eronda, 1894-yili Rossiyada chop etilishi buning yorqin dalilidir. Shuningdek, ko‘plab mamlakatlarning armiyalari Nizomlariga oz bo‘lsa-da, asos solgan.

Qurolli Kuchlarimizda harbiy xizmatchilarning hayotini, kundalik turmush faoliyatini, shaxsiy shart-sharoitlarini tashkil etish, axloq me'yorlari va harbiy intizomni mustahkamlash hamda harbiy xizmatni tashkil etish va o'tash yo'l-yo'riqlarini izga soluvchi, shuningdek, qism va bo'linmalar jangovar harakatlari asosini belgilab beruvchi rasmiy me'yoriy-huquqiy hujjat — bu umumharbiy Nizomlar.

Harbiy Nizomlar jangovar Qurolli Kuchlar qism va bo'linmalari turlarining jangovar tayyorgarlik asoslari hamda jangovar harakatlarini olib borishini belgilab beradi. Umumharbiy Nizomlar harbiy xizmatchilarning o'zaro munosabatlari, ularning umumiy, lavozimiga oid majburiyatlari va huquqlari, ichki garnizon va qorovullik xizmatlarini o'tash tartiblari va boshqalarni belgilovchi Qurolli Kuchlarning hamma turlari uchun umumiy qoidalardir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti — Qurolli Kuchlarimiz Oliy Bosh Qo'mondoni Farmoniga binoan, 1996-yil 9-oktabrda quyidagi asosiy umumharbiy Nizomlar tasdiqlandi: O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Ichki xizmat Nizomi, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Intizom Nizomi, O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Garnizon va qorovullik xizmati Nizomi, 1996-yil 14-oktabrda esa, Mudofaa vazirining buyrug'i bilan O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Saf Nizomi amalga kiritildi.

Har bir nizom harbiy hayotning bir yo'nalishini tartibga solib turadi. Masalan, Ichki xizmat Nizomida harbiy xizmatchilarning umumiy majburiyatlari va ular orasidagi munosabatlar, ichki tartib qoidalari, mansabdor shaxslarning majburiyatlari, kundalik hayot va maishiy sharoitlar, harbiy xizmatchilarni joylashtirish, ular tomonidan ichki xizmatni olib borish masalalari aks ettirilgan.

Qurolli Kuchlarning Intizom Nizomi harbiy intizomning mohiyatini, harbiy xizmatchilarning unga rioya qilish bo'yicha majburiyatlarini, rag'batlantirish va intizomiy ta'sirlarning ko'rinishlarini, komandirlar (boshliqlar)ning ularni qo'llash bo'yicha huquqlarini, shuningdek, taklif, ariza hamda shikoyatlar berish, ularni ko'rib chiqish tartiblarini aniqlab beradi.

Umumharbiy Nizomlar ichida Garnizon va qorovullik xizmati Nizomi alohida o'rin tutadi. U qorovullik xizmatini jangovar vazifani o'tash deb belgilab, xizmatni tashkil qilish va o'tash, mansabdor shaxslar hamda harbiy xizmatchilarning majburiyatlari, qo'shin ishtirokida tadbirlarni o'tkazish kabi masalalarni o'z ichiga oladi.

Saf Nizomi safda turish va yurish usullari, qurol bilan hamda qurolsiz harakat qilish, kichik bo'linma va harbiy qismlarning piyoda va mashinalarda saf tortishi, harbiy salom-alikni bajarish, saf ko'rigini o'tkazish tartibi,

harbiy xizmatchilarning safga turish oldidagi, safga turishdagi majburiyatlari, ularni safda turish va yurishga o‘rgatish talablari, shuningdek, harbiy xizmatchilarning jang maydonida harakatlanish usullari va dushman qo‘qqisdan hujum qilgan vaqtidagi xatti-harakatlarini belgilab beradi.

O‘zbekiston Respublikasi bozor iqtisodiyotiga asoslangan huquqiy demokratik jamiyat qurish yo‘lidan bormoqda. Qurolli Kuchlarda barcha huquqiy va axloqiy me’yorlar umumiy harbiy nizomlarda mujassamlashganligi uchun har bir harbiy xizmatchi uni yaxshi o‘rganishi va rioya qilishi hamda mas’uliyat bilan bajarishi lozim. Nizom harbiy yutuqlar garovi hisoblanadi. Harbiylar orasida gap bor: «Nizom bo‘yicha xizmat qilsang, hurmat-e’tibor qozonasan!»

5.1. Harbiy xizmatchining umumiy majburiyatlari. Harbiy unvonlar va farqli belgilar. Boshliqlar va bo‘ysunuvchilar. Kattalar va kichiklar. To‘g‘ridan to‘g‘ri va bevosita boshliqlarning huquqlari va majburiyatlari

Harbiy xizmatchi — haqiqiy harbiy xizmatni bajaruvchi shaxs hisoblanadi. U Vatanning, mustaqil O‘zbekiston Respublikasining himoyachisi. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida harbiy xizmatchilar askar va matroslar, serjantlar va ofitserlar (kichik, katta, oliy) tarkibiga bo‘linadi.

Harbiy xizmatchi o‘z Vatanini himoya qilish jarayonida shaxsiy javobgarlikka egadir. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining harbiy xizmatchilari xizmat faoliyatida qonunlar, harbiy nizomlarning talablariga amal qiladilar va siyosiy maqsadlarni ko‘zlovchi boshqa jamoat tashkilotlari va birlashmalarining faoliyati bilan aloqador bo‘lmasliklari lozim.

Harbiy xizmatchi quyidagilarga:

O‘zbekiston Respublikasining «Himoyachisi» oliy unvonini sharaf bilan oqlashga, Qurolli Kuchlarning, o‘z harbiy qismining or-nomusi va jangovar shuhratini, o‘z harbiy unvonining obro‘sini e’zozlashga, harbiy qasamyodga sodiq qolishga, xalqiga fidoyilarcha xizmat qilishga O‘zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligi va hududiy butunligini matonat, mahorat bilan, so‘nggi tomchi qoni qolguncha, hatto hayotini ayamasdan himoya qilishga, harbiy burchni bajarishga; mamlakat Konstitutsiyasiga, harbiy nizomlarning talablarini bajarishga; O‘zbekiston Respublikasini himoya qilish vazifalarini bajarish bilan bog‘liq harbiy xizmat mashaqqatlariga sabot bilan chidashga; harbiy kasb bilimlarini muntazam egallashga, o‘z o‘quv askariy mahoratini takomillashtirishga; o‘ziga ishonib topshirilgan qurol-aslaha va harbiy texnikani bilishi, ishlatishda doimiy shaylikda saqlashga, harbiy mulkni asrashga; halol, intizomli, jasur bo‘lishga, harbiy burchni ijro etish chog‘ida oqilona tashabbuslar ko‘rsatishga; komandirlarga

(boshliqlarga) so‘zsiz bo‘ysunish va ularni jangda himoya qilishga, harbiy qism jangovar bayrog‘ini qo‘riqlashga; askariy yurish-turish odobi qoidalariga rioya qilishga va harbiycha salom berishni bajarishga, har doim rusum bo‘yicha, ozoda va saranjom kiyinishga, vatanparvarlik ko‘rsatishga, xalqlarning baynalmilal do‘stligini qadrlashga, millatlar va elatlar o‘rtasida birodarlikni mustahkamlashga imkon yaratishga majburdir.

Harbiy xizmatchi Vatanga xizmat qilish jarayonida oson yo‘lni axtarmasligi, o‘z vijdoni, boshliqlar va o‘rtoqlari o‘rtasida O‘zbekiston Respublikasi fuqarosiga zid bo‘lgan aldamchilik, yolg‘onchi yo‘llarni qo‘llashi jiddiy xatarlarni olib kelishi mumkin. Xalqning «Hayotda eng asosiysi — Vatanga halol xizmat qilish», «Vatanga xizmat qilish — muqaddas burch» kabi dono iboralariga amal qilish lozim.

Askarlarning o‘z komandirlarini qadrlashi harbiy birodarlikning eng oliy fazilati hisoblanadi. Har qanday falokat yuz berishi mumkin bo‘lgan vaziyatlarda komandir hayotini saqlash va xatardan qutqarishga doim shay turish kerak. Jang maydonida komandirni himoya qilish Qurolli Kuchlardagi askarlarning ajoyib an’analaridan biridir. «O‘zingni demay komandirni qutqar», «Komandirni himoya qil jangda, o‘zingni saqlaganday hayotda» iboralari askarlar orasida bekorga jaranglamaydi.

Harbiy xizmatchi birodarlikni e’zozlashga, o‘z hayotini ayamasdan o‘rtoqlarini xavf-xatardan qutqarishga, har birining or-nomusi va qadr-qimmatini hurmat qilishga, o‘ziga va boshqa harbiy xizmatchilarga nisbatan qo‘pollik va tahqirlashlarga yo‘l qo‘ymaslikka, ularni noloyiq qilmishlardan tiyib qolishga majburdir. Xalq tomonidan quyidagi so‘zlar bejiz aytilmagan: «Do‘st orttirsang — g‘alabaga erishasan», «Jangda do‘stingni quvvatlasang — o‘zingdan xatarni quvgan bo‘lasan», «O‘rtoqlaringga yordaming — vzvod obro‘sini oshirishing». Harbiy xizmatchi harbiy xizmat xavfsizligi talablariga, kasallanish, jarohat orttirish va kuyishdan ogohlantirish tadbirlariga rioya qilishi, har kuni jismoniy chiniqishi, mashqda ko‘rganlarini o‘stirishi, zararli odatlardan (chekish va ichkilikdan) tiyilishi lozim.

Harbiy xizmatchi jangovar harakatlar paytida, hatto o‘z harbiy qismidan (bo‘linmasidan) yiroq va to‘la qurshovda qolgan bo‘lsa ham, asirga tushishdan qutulmoq uchun dushmanga ashaddiy qarshilik ko‘rsatishga, u jangda askarlik burchini oxirigacha bajarishga majbur.

Harbiy unvonlar va farqli belgilar

Harbiy unvonlar, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari qo‘shin turlariga oid harbiy maxsus tayyorgarlikdan o‘tgan shaxslarga, xizmat

mavqeyida o‘sish davrlarini hisobga olib, xizmat nizomlari asosida beriladi. Harbiy unvonlar askarlarga, matroslarga, serjantlarga, starshinalarga, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan yo‘riqnoma asosida amalga oshiriladi. Kichik va katta ofitserlar tarkibiga harbiy unvonlar O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan chiqarilgan tartib asosida beriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilarining harbiy unvonlari

Qo‘shinga oid	Kemaga oid
Askarlar tarkibi (1-rasm)	
Oddiy askar (kursant)	Matros (kursant)
Serjantlar tarkibi (1-rasm)	
Kichik serjant Serjant Katta serjant	2-darajali starshina 1-darajali starshina Bosh starshina
Kichik ofitserlar tarkibi (2-rasm)	
Leytenant Katta leytenant Kapitan	Leytenant Katta leytenant Kapitan-leytenant
Katta ofitserlar tarkibi (3-rasm)	
Mayor Podpolkovnik Polkovnik	3-darajali kapitan 2-darajali kapitan 1-darajali kapitan
Generallar tarkibi	
General-mayor General-leytenant General-polkovnik Armiya generali	

Qurolli Kuchlardagi Oliy harbiy unvon — Armiya generali bo‘lib, bu unvon urush davrida O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Oliy Bosh Qo‘mondoniga, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vaziriga beriladi.

Yuridik, tibbiy yoxud veterinariya harbiy-hisob ixtisosiga ega bo‘lgan harbiy xizmatchilarning harbiy unvonlariga mos ravishda «Adliya», «Tibbiy xizmat» yoxud «Veterinariya xizmati» so‘zlari qo‘yiladi. Masalan, tibbiy xizmat leytenanti, veterinariya xizmati kapitani, tibbiy xizmat general-mayori, adliya general-polkovnigi.

MUDDATLI HARBIY XIZMATCHILAR VA SHARTNOMA BO‘YICHA HARBIY XIZMATCHILARNING POGONLARI

ODDIY ASKAR VA SERJANTLAR POGONI

Tantanavor (bayram) kiyimiga „Oddiy askar“

Kundalik va dala kiyimlariga „Oddiy askar“

Tantanavor (bayram) va kundalik harbiy kiyimlarga

Kichik serjant | Serjant | Katta serjant | Kichik serjant | Serjant | Katta serjant

1-rasm.

KICHIK OFITSERLAR POGONI

Tantanavor (bayram) kiyimiga | Kundalik kiyimiga | Dala kiyimiga

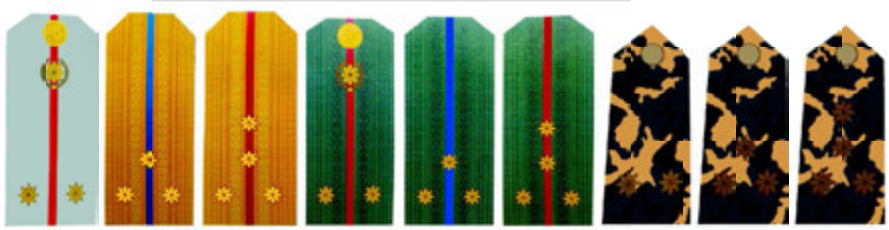

1 2 3 4 5 6 7 8 9

1. Leytenant (tantanavor (bayram) ko‘ylagiga).
2. Katta leytenant (HHK va HDQ—moviy rangli hoshiya).
3. Kapitan.
4. Leytenant (tantanavor (kundalik) ko‘ylagiga).
5. Katta leytenant (HHK va HDQ—moviy rangli hoshiya).
6. Kapitan.
7. Leytenant.
8. Katta leytenant.
9. Kapitan.

2-rasm.

* Harbiy kiyim pogonlarni rangi harbiy vazifani bajarayotgan paytga qarab o‘zgartirilishi mumkin.

KATTA OFITSERLAR POGONI

Tantanavor (bayram) kiyimiga

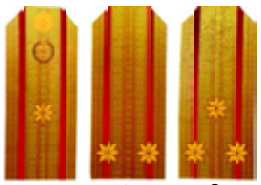

1 2 3

1. Mayor.
2. Podpolkovnik.
3. Polkovnik.

Kundalik kiyimiga

4 5 6

4. Mayor.
5. Podpolkovnik.
6. Polkovnik.

Dala kiyimiga

7 8 9

7. Mayor.
8. Podpolkovnik.
9. Polkovnik.

3-rasm.

GENERALLARNING POGONLARI

Tantanavor (bayram) kiyimiga

General-mayor (tantanavor (bayram) ko'ylagiga)
General-leytenant
General-polkovnik
Armiya generali

Kundalik kiyimiga

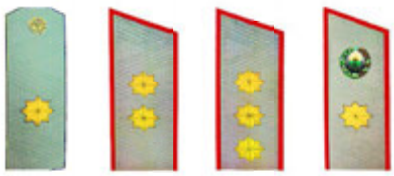

General-mayor (kundalik kiyimga)
General-leytenant
General-polkovnik
Armiya generali

Dala kiyimiga

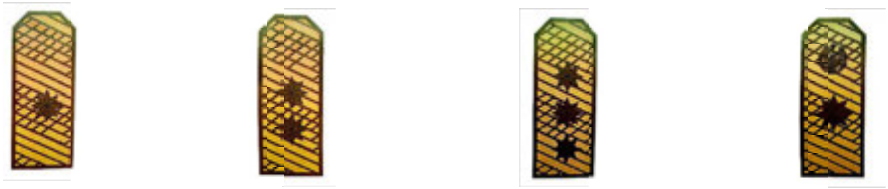

General-mayor
General-leytenant
General-polkovnik
Armiya generali

4-rasm.

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAA VAZIRLIGI QO‘SHIN VA XIZMAT TURLARI EMBLEMALARI

1. Motoo‘qchi qo‘shinlari. 2. Harbiy havo kuchlari. 3. Havo mudofaasi qo‘shinlari. 4. Havo desant qo‘shinlari. 5. Artilleriya. 6. Tank qo‘shinlari. 7. Aloqa qo‘shinlari. 8. Muhandislik qo‘shinlari mutaxassislari. 9. Harbiy harakatlar xizmati. 10. Kimyo qo‘shinlari mutaxassislari. 11. Avtomobil qo‘shinlari. 12. Tibbiyot va veterinariya xizmati. 13. Adliya. 14. Harbiy dirijor va musiqachilar.

HARBIY XIZMATCHILARNING POGONLARIDAGI YULDUZLAR

Ofitserlar yulduzlari

Kichik ofitserlar yulduzlari

Katta ofitserlar yulduzlari

Generallar yulduzlari

15.Tantanavor (bayram) va kundalik kiyimga. 16.Dala kiyimiga. 17.Tantanavor (bayram) va kundalik kiyimga. 18. Dala kiyimiga. 19,20.Tantanavor (bayram) kiyimiga.21.Kundalik kiyimga. 22.Dala kiyimiga.

Kiyim-kechak tugmalari

Ofitserlar, shartnoma bo‘yicha harbiy xizmatchilar, muddatli xizmatdagilar va oliy harbiy ta’lim muassasalari kursantlari kiyimlari uchun katta tugma

Ofitserlar, shartnoma bo‘yicha harbiy xizmatchilar, muddatli xizmatdagilar va oliy harbiy ta’lim muassasalari kursantlari kiyimlari uchun kichik tugma

Generallar kiyim-kechaklari uchun katta tugma

Generallar kiyim-kechaklari uchun kichik tugma

23. Tantanavor (bayram) va kundalik kiyimga. 24. Qishki va bahorgi-kuzgi paltoga. 25. Pogon va furajkaga. 26.Tantanavor (bayram) va kundalik kiyimga. 27. Qishki va bahorgi-kuzgi paltoga. 28. Pogon va furajkaga.

5-rasm.

Rezervdagi, zaxiradagi yoki iste'fodagi fuqarolarning harbiy unvoniga tegishli «rezervdagi», «zaxiradagi» yoki «iste'fodagi» so'zlari qo'shiladi.

Serjantlar harbiy unvoniga qo'shin yoxud xizmat turlarining nomlanishi qo'shilmaydi.

Harbiy bilim yurtida tahsil olayotgan harbiy xizmatchilar, ofitserlar harbiy unvonga ega bo'lmaganlar — kursantlar, harbiy unvonga ega bo'lganlar esa tinglovchilar, deb nomlanadi.

Harbiy bilim yurtiga kirgunga qadar, harbiy unvonga ega bo'lmagan yoxud askar, matros harbiy unvoniga ega bo'lgan fuqarolarga o'qishga qabul qilish vaqtida «Kursant» harbiy unvoni beriladi. Harbiy bilim yurtiga kirgunga qadar berilgan harbiy unvonlar saqlanib qoladi.

Harbiy xizmatchilarning harbiy kiyim-kechak va farqlovchi nishonlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tasdiqlanadi. Harbiy xizmatchilar, shuningdek, harbiy yig'inlarga jalb etilgan harbiy xizmatga majburlar harbiy unvoni va qo'shin turini farqlovchi nishonlari (5-rasm) bo'lgan harbiy kiyim-kechakda yuradilar. Harbiy kiyim-kechakda yurish qoidalari O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi tomonidan belgilanadi. Harbiy kiyimda yurish huquqiga ega bo'lmagan fuqarolar harbiy xizmatchilarning kiyim-kechaklarini kiyib va farqlovchi nishonlarni taqib yurishi taqiqlanadi.

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari harbiy xizmatchilari kiyim formalari bo'lib, ushbu formalarida shaxsiy harbiy unvonlarni farqlay oladigan belgilaridan iborat bo'ladi. Bu belgilar pogonlar, petlitsalar, ko'krak nishonlari, qo'l yengi belgilar, bosh kiyimdagi belgilari, shim kiyimidagi belgilardan iborat bo'ladi.

Boshliqlar va bo'ysunuvchilar. Kattalar va kichiklar. To'g'ridan to'g'ri va bevosita boshliqlarning huquqlari va majburiyatlari

O'z xizmati maqomi va harbiy unvoniga ko'ra, ayrim harbiy xizmatchilar boshqalarga nisbatan boshliq yoxud bo'ysunuvchi bo'lishi mumkin. Boshliq vaziyatni har tomonlama baholashdan kelib chiqqan holda yolg'iz o'zi qaror qabul qilish, qonun va harbiy nizomlarning talablariga qat'iy muvofiq ravishda buyruqlar berishi va ularning bajarilishini talab qilish huquqiga egadir. Buyruqlarning muhokama etilishiga yo'l qo'yilmaydi, bo'ysunmaslik yoki buyruqni bajarmaslik harbiy jinoyat hisoblanadi. Bo'ysunuvchi boshliqning buyruqlarini so'zsiz bajarishga majburdir. Agar u o'ziga nisbatan noto'g'ri munosabatda bo'lgan deb hisoblasa, buyruqni bajarib, keyin shikoyat qilishi mumkin.

Harbiy xizmatchilar xizmat yuzasidan, hatto vaqtincha bo'lsa ham bo'ysundirilgan boshliqlar bevosita boshliqlar hisoblanadi. Bo'ysunuvchiga yaqinroq

bo‘lgan to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliq bevosita boshliq, deb ataladi. Masalan, askar uchun bevosita boshliq seksiya (raschet, tank) komandiri bo‘ladi. Xizmat tartibiga asosan, to‘g‘ridan to‘g‘ri bevosita boshliqlar, askar va matroslar uchun, haqiqiy harbiy xizmatda bo‘lgan O‘zbekiston Respublikasi generallari, katta va kichik tarkibdagi ofitserlar, shuningdek, serjantlar va starshinalar esa, ular bir qismdagilar hisoblanadi. Bir-biriga bo‘ysunuvchi bo‘lmagan harbiy xizmatchilar majburiyatlarni birgalikda bajaradigan hollarda, ularning o‘zaro xizmat munosabatlari boshliq tomonidan belgilab qo‘yilmagan bo‘lsa, ulardan lavozimiga ko‘ra kattasi, teng mansablarda esa, harbiy unvoni bo‘yicha kattasi boshliq sanaladi.

O‘z xizmat maqomi va harbiy unvoniga ko‘ra, boshqa harbiy xizmatchilarga nisbatan ularning boshlig‘i yoki bo‘ysunuvchisi sanalmagan harbiy xizmatchilar katta yoki kichik bo‘lishi mumkin. Kattalik harbiy xizmatchilarning harbiy unvoniga qarab belgilanadi. Harbiy unvoni bo‘yicha kattalar, kichik harbiy intizomning, jamoat tartibini, axloq, harbiy kiyim-kechak kiyish va askarchasiga salomlashishni bajarish qoidalarini buzgan hollarda, ulardan bu buzilishlarni bartaraf etishlarini talab qilishlari; unvoni bo‘yicha kichiklar kattalarning bunday talablarini so‘zsiz bajarishga majburdirlar.

5.2. Harbiy qadriyat qoidasi va harbiy xizmatchilarning xushmuomalaligi. Buyruq berish va uni bajarish tartibi. Komandirlar va boshqa to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlarga murojaat etish qoidalari. Harbiycha salom berish

Harbiy xizmatchilar bir-birlariga murojaat qilganlarida doimo og‘ir, vazmin va xushmuomalada bo‘lishga majburdirlar. Xizmat masalalari yuzasidan bir-biriga «Siz», deb murojaat etishlari lozim. Shaxsiy muomala chog‘ida harbiy unvon qo‘shin yoki xizmat turini ko‘rsatmasdan aytadi.

Boshliq yoki kattaning bergan savollariga tasdiq javobi bo‘lsa, harbiy xizmatchi «Xuddi shunday», agar tasdiqsiz «Aslo yo‘q» iboralarini aytadi. Safdan tashqari paytlarda bir-birlariga murojaat etishda, harbiy xizmatchi «Rostlan» holatiga o‘tadi, bosh kiyimiga qo‘lini qadaydi.

Jamoat joylarida, shuningdek, tramvayda, trolleybusda, avtobusda, metro va shaharoldi poyezdlarining vagonlarida bo‘sh turgan o‘rinlar bo‘lmagan paytda harbiy xizmatchi boshliqqa (kattaga) o‘z o‘rnini taklif etadi. Agar boshliqqa (kattaga) duch kelganda, bemalol o‘tib ketish mumkin bo‘lmasa, unda bo‘ysunuvchi (kichik) unga yo‘l berishi va salom berganicha o‘tkazib yuborishi, boshliq (katta)ning yonidan o‘tib ketish zarur bo‘lib qolganda bo‘ysunuvchi (kichik) bunga undan ijozat so‘rashi lozim.

Harbiy xizmatchilar noharbiy aholiga nisbatan odob qoidalariga rioya qilishlari, yoshi katta kishilar, ayollar va bolalarga alohida e’tibor ko‘rsatishlari,

fuqarolar or-nomusi va qadr-qimmatini muhofaza qilishga yordam berishlari, shuningdek, baxtsiz hodisalar, yong‘inlar va tabiiy ofatlar chog‘ida ularga madad ko‘rsatishlari lozim. Harbiy xizmatchi qo‘lini kiyim-kechak cho‘ntaklariga tiqib yurishi, boshliq (katta)ning ishtirokida uning ruxsatisiz o‘tirishi yoki chekishi, shuningdek, ko‘chada yurib kelayotganda va bu maqsad uchun ajratilmagan joylarda chekishi man etiladi.

Buyruq berish va uni bajarish tartibi

Buyruq — boshliqning bo‘ysunuvchilarga qaratilgan yozma va og‘zaki farmoyishi. Komandir (boshliq)ning buyrug‘i bo‘ysunuvchilar uchun qonundir. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Intizom Nizomida ko‘rsatilganidek, buyruq e’tirozsiz, aniq muddatda bajarilishi darkor. Buyruq berilgan bo‘lsa, u e’tirofsiz aniq, o‘z muddatida, qanday vaziyat bo‘lishidan qat’i nazar, bajarilishi shart. Jang davrida boshliq tomonidan berilgan buyruqni e’tirofsiz, aniq va o‘z muddatida bajarish dushman ustidan g‘alaba va muvaffaqiyatlarga erishish garovidir.

Qo‘shinni va qismlar komandirlarining o‘z kundalik faoliyatlari jarayonidagi alohida masalalar bo‘yicha topshiriqlari buyruq ohangida bo‘ysunuvchiga yetkaziladi. Qo‘shinning va qism komandirlarining buyruq va farmoyishlari og‘zaki tarzda, tartib-qoidaga asosan, bo‘ysunuvchilarga beriladi. Ba’zi bir vaqtlarda katta boshliq, bo‘ysunuvchining bevosita boshlig‘ini chetlab o‘tgan holatda buyruq va farmoyishlar berishi ham mumkin. Qachonki, boshliq og‘zaki buyruq yoki farmoyish bersa, bo‘ysunuvchi «Rostlan» holatini qo‘llab, buyruq yoki farmoyishni olib bo‘lgach, «Xo‘p bo‘ladi», deb javob beradi va shundan keyin uni bajaradi. Boshliq o‘zi bergan buyruqning to‘g‘ri tushunilganiga ishonch hosil qilishi zarurati bo‘lsa, uni qisqacha takrorlashni talab etishi mumkin.

Harbiy xizmatchi berilgan buyruqning bajarilishi to‘g‘risida buyruqni bergan boshliqqa va o‘zining bevosita boshlig‘iga bildiruv berishga majburdir. Agar buyruqni bajarayotgan harbiy xizmatchi xizmat maqomiga ko‘ra, boshqa katta boshliqdan birinchisini bajarishga xalaqit beradigan yangi buyruq olsa, bu haqda ikkinchi buyruqni bergan boshliqqa bildiruv beradi. Va tasdiqlangan taqdirdagina oxirgisini bajaradi. Yangi buyruqni beruvchi bu haqda birinchi buyruqni bergan boshliqqa xabar qiladi.

Komandirlar va boshqa to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlarga murojaat etish qoidalari

Bo‘ysunuvchi va kichiklar boshliq (katta)larga murojaat etish chog‘ida, ularning harbiy unvoni oldiga «o‘rtoq» so‘zini qo‘shib aytadilar. Masalan, «O‘rtoq

mayor, murojaat etishga ruxsat bering». Boshliq (katta) oldida turgan harbiy xizmatchiga murojaat etish uchun boshliq (katta)dan ruxsat so‘raladi. Masalan, «O‘rtoq katta serjant, oddiy askar Normatovga murojaat qilishga ruxsat bering».

Boshliqlar va kattalar xizmat taqozosi bo‘yicha bo‘ysunuvchilar (kichiklar)ga murojaat qilganda, ularning unvoni va familiyasini yoki faqat unvoni oldiga «o‘rtoq» so‘zini qo‘shib aytadi. Masalan, «Oddiy askar To‘ychiyev», «O‘rtoq oddiy askar».

Harbiycha salom berish

Harbiycha salomlashish harbiy xizmatchilarning birodarlarcha jipsligining ifodasi, o‘zaro hurmat va mushtarak madaniyatning namoyon bo‘lishi belgisi sanaladi. Barcha harbiy xizmatchilar bir-biriga duch kelganda (quvib o‘tishda) O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Saf Nizomi bilan belgilangan qoidalariga qat’iy rioya qilgan holda bir-biriga salom berishga majburdir.

Harbiy unvonga ko‘ra, bo‘ysunuvchilar va kichiklar birinchi bo‘lib salom beradilar. Maqomlari teng bo‘lgan paytda esa, kim o‘zini ko‘proq xushmuomala, tarbiya ko‘rgan, deb hisoblasa, o‘sha birinchi bo‘lib salom beradi. Harbiy xizmatchilar bundan tashqari, noma’lum askar qabriga; Vatan ozodligi va mustaqilligi uchun janglarda shahid bo‘lgan jangchilarning birodarlik qabristoniga; harbiy qismning Jangovar Bayrog‘iga, shuningdek, harbiy kemaga kelganda va undan jo‘nab ketayotganda Harbiy Dengiz bayrog‘iga; harbiy bo‘linmalar kuzatib borayotgan dafn marosimlariga salom berishga majburdirlar.

O‘zbekiston Respublikasi Davlat Madhiyasi ijro etilayotganda, safda turgan askarlar buyruq berilmasdan «Rostlan» holatiga o‘tadilar. Vzvod komandiri va undan yuqori bo‘lganlar bundan tashqari, qo‘llarini bosh kiyimlariga qadaydilar. Safdan tashqari bo‘lgan harbiy xizmatchi Davlat Madhiyasi ijro etilayotgan paytda «Rostlan» holatiga kiradi, agar bosh kiyimi bo‘lsa, qo‘lini unga qadaydi.

5.3. Harbiy intizomning mohiyati va harbiy xizmatchilarning unga rioya etish bo‘yicha majburiyatlari. Vaqtning taqsimlanishi va kundalik tartibi

Harbiy intizom — O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining jangovar tayyorgarlik va jangovarlik qobiliyatining asoslaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Uning jihatlari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida, «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi, «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonunlarda mujassamlashgan.

Harbiy intizom — bu barcha xizmatchilarning qonun, harbiy nizomlar tomonidan, komandirlar (boshliqlar) buyruqlari bilan belgilangan tartib-qoidalariga qat'iy va aniq rioya etilishi. Harbiy intizom har bir xizmatchining O'zbekiston Respublikasini himoya qilishga bo'lgan harbiy burch va shaxsiy mas'uliyati, o'z xalqiga mislsiz sadoqatini his qilishga asoslanadi.

Harbiy intizom har bir harbiy xizmatchidan:

— harbiy qasamyodga sodiq bo'lishni, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va Qonunlariga qat'iy bo'ysunishni;

— o'z harbiy burchini mohirlik va jasorat bilan bajarishni, harbiy ishni sidqidildan o'rganishni, harbiy va davlat mulkini asrashni;

— harbiy xizmat qiyinchiliklarini mardonavor yengishni, harbiy burchni bajarish uchun o'z jonini ham ayamaslikni;

— sergak bo'lishni, harbiy va davlat sirlarini qat'iy saqlashni;

— harbiy xizmatchilar o'rtasidagi harbiy nizomlarda ko'rsatib berilgan o'zaro munosabatlarni qo'llab-quvvatlashni, jangovar birodarlikni mustahkamlashni;

— komandir (boshliq)larga va bir-biriga hurmat ko'rsatish, harbiycha salom-alik va xushfe'llik qoidalariga rioya qilishni;

— jamoat joylarida o'zini munosib tutishni, nomunosib xatti-harakatlardan o'zini va boshqalarni tiyib qolishni va fuqarolarning or-nomusini himoya qilishni talab etadi. Harbiy intizomni vujudga keltirish, uni yuqori darajaga ko'tarish har bir harbiy xizmatchidan, avvalo, o'zida insoniylik, to'g'riso'zlik, halollik, shaxsiy mas'uliyat, Harbiy Qasamyodga sadoqat, harbiy burchga sharaf, deb qarash kabi xislatlarni vujudga keltirishni talab qiladi. Yuqorida sanab o'tilgan xislatlarni shakllantirishda, avvalo, har bir harbiy xizmatchi mazkur xislatlarni o'zida qaror toptira olishga intilishi kerak.

Armiyada mustahkam intizom bo'lmasa, uning tanazzulga uchrashi muqarrar. Intizom g'alabaning asosi sanaladi. Buyuk sarkarda ajdodlarimiz – To'maris, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur o'z qo'shinlaridagi yuksak intizom tufayli doimo g'alabaga erishganlar.

Yuksak harbiy intizomga ushbu jihatlar orqali erishiladi:

— harbiy xizmatchilarda yuksak axloqiy-ruhiy va jangovar fazilatlarni tarbiyalash, komandir (boshliq)larga so'zsiz bo'ysunish;

— har bir harbiy xizmatchining o'z majburiyatlari va harbiy nizomlar talablarini bajarishga shaxsiy mas'uliyati;

— harbiy qism (bo'linma)da ichki tartibga bo'ysunish, barcha harbiy xizmatchilar tomonidan kun tartibiga qat'iy rioya qilish;

— jangovar tayyorgarlikni puxta tashkil etish va u barcha shaxsiy tarkibni qamrab olishi;

— komandir (boshliq)larning o‘z qo‘l ostidagilarga talabchanligi va ularning ijrochiligini nazorat qilish, harbiy xizmatchilarning sha’nini hurmat qilish va bu haqda doimiy qayg‘urish, ishontirish, jamoatchilik ta’siri kabi omillarni to‘g‘ri uyg‘unlashtirish va o‘rnida qo‘llash;

— harbiy qism (bo‘linma)larda zarur moddiy-maishiy sharoitlarni yaratish;

— harbiy intizomni mustahkamlashda, xizmatga mas’uliyat hissini oshirish, tarbiya sifatini yuqori darajaga ko‘tarishda harbiy xizmatchilarni rag‘batlantirish alohida ahamiyatga ega. Har bir insonning o‘zi qilgan mehnati samarasini ko‘rishi, uni yangi-yangi yutuqlar sari yetaklaydi. Shularni inobatga olgan holda Intizom Nizomida harbiy xizmatchilarni rag‘batlantirish masalasiga alohida e’tibor berilgan.

Vaqtning taqsimlanishi va kundalik tartib

Harbiy qismda vaqtning taqsimlanishi uning doimiy jangovar shayligi ta’minlanadigan va shaxsiy tarkib jangovar o‘quvini uyushgan holda o‘tkazish sharoitlari yaratiladigan, tartib, harbiy xizmatchilarning harbiy intizomi va tarbiyasi saqlanadigan, ularning madaniyati darajasi oshiriladigan, har tomonlama maishiy xizmat ko‘rsatiladigan, o‘z vaqtida hordiq va ovqat beriladigan darajada amalga oshiriladi.

Harbiy qism yoxud qo‘shilma komandiri kun tartibini Qurolli Kuchlar xili va qo‘shinlar turi, harbiy qism oldida turgan vazifalar, yil fasli, mahalliy va iqlim sharoitlarini inobatga olgan holda belgilaydi.

Kun tartibida tonggi jismoniy mashq, ertalabki va kechki yuvinish, ertalabki ko‘rik, o‘quv mashg‘ulotlari va ularga tayyorlanish, maxsus (ishchi) kiyimini almashtirish, ovqat yeyishdan oldin poyabzal tozalash va qo‘l yuvish, ovqat yeyish, qurol-aslaha va harbiy texnikaga qarov va xizmat ko‘rsatish, tarbiyaviy va ommaviy sport mashg‘ulotlari, shaxsiy tarkibga axborot berish, radio tinglash va teledasturlarni tomosha qilish, xastalarni tibbiyot punktida qabul qilish, harbiy xizmatchilarning shaxsiy ehtiyojlari (kamida 1 soat), kechki sayr, yo‘qlama va 8 soatlik uyqu uchun vaqt ko‘zda tutilgan bo‘lishi lozim.

Ovqat tanovullari o‘rtasidagi oraliq 7 soatdan oshmasligi kerak. Tushlikdan so‘ng yarim soat (30 minut) mobaynida mashg‘ulotlar yoxud ishlar o‘tkazilmasligi lozim.

Har hafta qurol-aslaha, harbiy texnika va boshqa moddiy vositalarga xizmat ko‘rsatish, parklar va o‘quv-moddiy inshootlarni jihozlash va obodonlashtirish, harbiy shaharchani tartibga keltirish va boshqa ishlarni bajarish maqsadida

xo‘jalik kuni o‘tkaziladi. Ayni shu kuni, odatda, barcha xonalarni yalpi yig‘ishtirish, shuningdek, shaxsiy tarkibni hammomda cho‘miltirish o‘tkaziladi.

5.4. Askar va matroslarga qo‘llaniladigan rag‘batlantirishlar. Harbiy xizmatchilarga qo‘llaniladigan intizomiy ta’zirlar

Rag‘batlantirish harbiy xizmatchilarni tarbiyalashning va harbiy intizomni mustahkamlashning muhim vositasidir. Har bir komandir (boshliq) O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Intizom Nizomida berilgan huquqlar doirasida o‘z qo‘li ostidagi harbiy xizmatchilarni ko‘rsatgan jasorati, foydali tashabbusi, tirishqoqligi va a’lo xizmati uchun rag‘batlantirishi lozim.

Askarlar, matroslar, serjantlar va starshinalarga qo‘llaniladigan rag‘batlantirish ko‘rinishlari quyidagilardir: oldindan berilgan intizomiy ta’sir choralarini bekor qilish; minnatdorchilik e’lon qilinishi; harbiy xizmatchining yurtiga yoki xizmatgacha bo‘lgan o‘quv joyi (ish joyi)ga u harbiy burchini namunali bajarayotganligi va rag‘batlantirish olganligi to‘g‘risida xabar berish; faxriy yorliq; qimmatbaho sovg‘a yoki pul bilan mukofotlash; harbiy xizmatchini harbiy qism Jangovar bayrog‘i yonida suratga olish bilan taqdirlash; serjantlar (starshinalar)ga ular shtat bo‘yicha egallab turgan lavozimida harbiy unvonidan bir pog‘ona yuqori harbiy unvon berish, a’lochilik ko‘krak nishoni bilan taqdirlash; askar, matros, serjant, starshinalarga yo‘lga ketgan vaqtdan tashqari 10 sutkagacha ta’til berish.

A’lochi ko‘krak nishoni bilan faqat askarlar, matroslar, serjantlar va starshinalar hamda o‘quv yili davomidagi a’lo ko‘rsatkichlarga erishganlar taqdirlanadi. Harbiy qism (kema)ning hurmat kitobiga yozish esa, askarlar, matroslar, shuningdek, serjantlar va starshinalar oxirgi xizmati davrida a’lo ko‘rsatkichlarga erishganliklari uchun zaxiraga bo‘shatishlari oldidan qo‘llaniladi.

Qisqa muddatli ta’til rag‘batlantirish tartibiga asosan, muddatli xizmat davomida askarlar, matroslar, shuningdek, serjantlar va starshinalarga bir yilda bir marta, matros va starshinalarga bir yarim yillik muddatli xizmatlari davomida ikki marta beriladi. Rag‘batlantirishlar O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari saflarida shartnoma asosida xizmat o‘tayotgan askarlar, matroslar, serjant va starshinalarga ham qo‘llaniladi.

Harbiy xizmatchilarga qo‘llaniladigan intizomiy ta’zirlar

Askarlar va matroslarga qo‘llaniladigan intizomiy ta’zir ham, shuningdek, rag‘batlantirish singari harbiy xizmatchilarni tarbiyalash, harbiy intizomni mustahkamlashdagi asosiy turlardan rag‘batlantirish bilan birga intizomiy

ta’zirlar ham qo‘llaniladi. Intizomiy ta’zirni qo‘llashdan asosiy maqsad boshqa harbiy xizmatchilar tomonidan bunday kamchilik-nuqsonlarga yo‘l qo‘ymaslik.

Harbiy intizomni buzganlik va ma’muriy qonunbuzarlik uchun harbiy xizmatchi shaxsan javobgardir.

Askar, matros, serjant va starshinalarga beriladigan intizomiy ta’zirlar: hayfsan; qattiq hayfsan; askar va matrosni navbatdagi javob berishdan yoki kemadan sohilga chiqarishdan mahrum qilish; muddatli xizmatdagi askar va matroslarni besh naryadgacha navbatdan tashqari naryadga tayinlash; 10 sutkagacha gauptvaxtaga band qilish, harbiy xizmatni o‘tayotgan serjant va starshinalarga ulardan tashqari lavozimidan pasaytirish; harbiy unvonidan bir pog‘ona pasaytirish; harbiy unvonidan bir pog‘ona pasaytirib, past lavozimga o‘tkazish; quyi lavozimga o‘tkazib, serjant (starshina) unvonidan mahrum qilishlar qo‘llaniladi. Harbiy xizmatni shartnoma asosida o‘tayotgan askar, matros, serjant va starshinalarga, ulardan tashqari, zaxiraga muddatidan oldin bo‘shatish, muddatidan oldin zaxiraga bo‘shatib, serjant (starshina) unvonidan mahrum qilish belgilangan.

Intizomiy ta’zir chorasi va aybi aniqlanganda, quyidagilar e’tiborga olinadi: xatti-harakatlarining tavsifi, u sodir etilgan holat, uning aybdorlari, aybdorning oldingi xulqi, shuningdek, tartibni bilish darajasi. Intizomiy ta’zirning qattiqligi, agar voqea jangovar navbatchilik (jangovar xizmat) va boshqa xizmat vazifalarini bajarishda, mast holatda yoki tartibni jiddiy buzishga olib kelsa, kuchayadi.

Intizomiy ta’zirlar qoidaga ko‘ra, zudlik bilan ijro etiladi va favqulodda holatlarda bir oy ichida ijro etiladi. Bir oylik muddat tugagach, ta’zir ijro etilmaydi, lekin u haqdagi qayd xizmat varaqasida saqlanadi. Rag‘batlantirish va intizomiy ta’zir choralari to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar, ayrim hollarda garnizon boshliqlari, dengiz kattalari va garnizon harbiy komendantlari tomonidan belgilanishi mumkin.

VI bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARINING ICHKI XIZMAT NIZOMI

6.1. Kundalik naryad, vzvod bo‘yicha posbonning vazifalari. Vzvod bo‘yicha posbonning majburiyatlari

Kundalik naryad harbiy qismning ichki tartib-intizomini saqlash, shaxsiy tarkibni qurol-aslahasi, harbiy texnikasi, o‘q-dorilari, inshootlari va mulkini qo‘riqlash bo‘linmalarida ishlarning holatini nazorat qilish hamda huquqbuzarliklardan ogohlantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni o‘z vaqtida qabul qilishi, shuningdek, ichki xizmat bo‘yicha boshqa majburiyatlarni

bajarish uchun belgilanadi. Vzvodning kundalik naryadiga navbatchi va posbonlar tayinlanadilar. Posbonlarning almashinishi va ularning soni brigada komandiri tomonidan ko‘rib chiqiladi.

Kundalik naryadning shaxsiy tarkibi kun tartibida ko‘rsatilgan soatda xizmat o‘rnini egallaydigan, 3 soat oldin qorovul o‘rnini egallaganda esa, kamida 4 soat oldin xizmatni o‘tashga tayyorgarlik ko‘rishi, shu jumladan, amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish kamida 1 soatdan dam olish (uxlash) uchun berilishi shart. Navbatchi va posbonlar nayza-pichoq bilan qurollanadi. Navbatchi serjantlardan, istisno tarzida hammadan ko‘ra yaxshi tayyorlangan askarlar orasidan tayinlanadi. U vzvodda kun tartibining aniq bajarilishi va ichki tartibga rioya qilinishi, qurollar, o‘q-dorili qutilar, vzvod mulki, askar va serjantlarning shaxsiy buyumlari saqlanishi va posbonlar xizmatni to‘g‘ri o‘tashi uchun javob beradi.

Navbatchi brigada bo‘yicha navbatchiga, uning yordamchisiga, vzvoddagi ichki xizmat yo‘sinida esa, vzvod komandiriga, vzvod starshinasiga bo‘ysunadi. Navbatchida metalldan tayyorlangan ko‘krak nishoni yoki chap qo‘lida nimqattiq matodan yengbog‘ich bo‘lib, unda «Vzvod bo‘yicha navbatchi» yozuvi bo‘lishi kerak.

Vzvod bo‘yicha posbonning majburiyatlari

Vzvod bo‘yicha posbon askarlardan tayinlanadi. Uning muhofazasida bo‘lgan qurollar, to‘plangan javonlar (qutilar), o‘q-dori qutilari, vzvod mulki, askar va serjantlarning shaxsiy buyumlari saqlanishi uchun javob beradi. Vzvod bo‘yicha navbatchiga bo‘ysunadi.

6-rasm. Vzvod bo‘yicha posbon.

Navbatchilikdagi vzvod posboni quyidagilarni bajarishga majbur: vzvod bo‘yicha navbatchining ruxsatisiz vzvod xonasidan hech qayoqqa jilmaslikka, qurol saqlash xonasini doimiy kuzatib turishga, begona kishilarni xonaga o‘tkazmaslik, shuningdek, kazarmadan vzvod bo‘yicha navbatchini olib chiqib ketilishiga yo‘l qo‘ymaslikka, vzvoddagi barcha ko‘ngilsiz hodisalar, vzvod askarlari yoxud serjantlari o‘rtasida o‘zaro munosa-

batlarning nizomlarda belgilangan qoidalari buzilishlari to‘g‘risida vzvod bo‘yicha navbatchiga zudlik bilan bildirish; ularni bartaraf etish uchun choralar ko‘rish; shaxsiy tarkibni umumiy uyg‘otish paytida, shuningdek, trevoga paytida yoxud yong‘in bo‘lganda uyg‘otish; kun tartibiga muvofiq, buyruqlarni o‘z vaqtida berishga; xonalarda ozodalik va tartibni nazorat qilib turish, xizmatchilardan ularga rioya qilishni talab etish, harbiy xizmatchilar faqat ajratilgan xonalar yoxud joylarda chekishlariga, poyabzal va kiyimni tozalashlariga ko‘z-quloq bo‘lib turishga, vzvod komandiri va undan yuqori, to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar va brigada bo‘yicha navbatchi kelganda, «Rostlan» komandasini berish; vzvodning boshqa ofitserlari, shuningdek, vzvod starshinasi va o‘z vzvodidan bo‘lmagan harbiy xizmatchilar vzvodga kelishi bilan navbatchini chaqirishga majbur.

Masalan, navbatdagi posbonga o‘tirish, qurol-aslahalarini yechish hamda kiyimining tugmasini yechish man etiladi. Bo‘sh turgan smena posbonni vzvod xonalarida ozodalik va tartibni saqlashga hamda vzvod bo‘yicha navbatchining ruxsatisiz hech qayoqqa jilmaslikka, vzvod askarlari yoxud serjantlari o‘rtasidagi o‘zaro munosabatning harbiy nizomlarda belgilangan qoidalari buzilgan hollarda bo‘sh posbon tartib o‘rnatishga yordam berish; vzvod bo‘yicha navbatchi o‘rnida qolganda, uning vazifalarini bajarishga majburdir (6-rasm).

6.2. Navbatdagi posbon o‘z vazifalarini bajaradigan joy va uning jihozlanishi. Trevoga e’lon qilinganda, yong‘in paytida, to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar, boshqa vzvoddagi harbiy xizmatchilar kelganda, vzvod komandirini chaqirishda posbonning xatti-harakatlari

Vzvod bo‘yicha navbatdagi posbon kazarma xonasi ichkarisida kirish eshigi oldida, qurol saqlash uchun xona yaqinida xizmatni o‘taydi. Xizmat burchini o‘tash uchun alohida joy jihozlanadi. Jihozlanishga quyidagilar kiradi:

- vzvod bo‘yicha navbatchining hujjatlar stendi;
- yog‘ochdan tayyorlangan tumbochka, telefon;
- O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Nizomlari va o‘t o‘chirish anjomlari.

Navbatchining hujjatlarida quyidagilar yoritilishi kerak:

- vzvod bo‘yicha navbatchi va posbonlarning yo‘riqnomalari;
- trevoga sodir bo‘lganda yoki yig‘in e’lon qilinganda yoki yong‘in chiqqanida ko‘riladigan tadbirlar yo‘riqnomasi, kun tartibi;
- vzvod harbiy xizmatchilarining, kazarmadan tashqarida yashovchilarning ro‘yxati, uy manzili, telefonda chaqirish turlari;

• vzvodga biriktirilgan hudud o‘ramini tozalash sxemasi;
• ertalabki badantarbiya o‘tkazishda askarlar kiyimi namunalari;
• navbatchilikni qayd qilish kitobi, qurol-yarog‘, o‘q-dorilar berishni ro‘yxatga olish kitobi;
• vzvod bo‘yicha kasallarni yozish daftari;
• harbiy qism bo‘yicha navbatchi va o‘t o‘chirish komandasining telefon raqamlari bo‘lishi shart.

Trevoga e’lon qilinganda, yong‘in paytida, to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar, boshqa vzvoddagi harbiy xizmatchilar kelganda, vzvod komandirini chaqirishda posbonning xatti-harakatlari

Bu o‘quvchilar bilan amaliy bajariladi. Vzvodda trevoga e’lon qilinganda, posbon namunali komanda bo‘yicha «Vzvod, trevoga», deb harbiy xizmatchilarni chaqiradi.

Agar yong‘in sodir bo‘lsa, «Vzvod, yong‘in» komandasi berish bilan ogohlantiriladi. Vzvoddagi shaxsiy tarkib uyquga yotish oldidan esa «Vzvod, uyquga» komandasini, tong saharda uyqudan uyg‘otish uchun esa, «Vzvod, uyg‘onsin» komandalari beriladi. Vzvodga to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar kelsa, «Rostlan. Vzvod navbatchisi eshikka» komandalari beriladi. Bu komandalar vzvod komandiri kelganda ham xuddi shunday beriladi. Vzvod shaxsiy tarkibi uyquga ketgan vaqtda, to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar kelib qolganda «Rostlan» komandasi berilmasdan, vzvod bo‘yicha navbatchi chaqiriladi. Vzvod komandiri biron-bir harbiy xizmatchini yo‘qlaganda, posbon chaqiruv komandasini beradi. Masalan, «Oddiy askar Soliyev, vzvod komandirining oldiga».

Vzvodga uch nafargacha posbonlar tayinlanib, dam olayotgan posbonlar esa, kazarma xonalarini ozoda, sarishta holatga keltirib boradilar. Vzvoddagi navbatchi kunduzi dam olayotgan vaqtida, uning vazifasini vaqtincha vzvod posbonlaridan biri bajarib turadi.

VII bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARINING GARNIZON VA QOROVULLIK XIZMATLARI NIZOMI

7.1. Qorovullik xizmati va uning tashkil etilishi. Qorovul va uning tarkibi

Qorovullik xizmatini o‘tash jangovar vazifani bajarish hisoblanib, shaxsiy tarkibdan O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Garnizon va qorovul xizmati Nizomining barcha qoidalariga to‘liq rioya qilinishini, yuksak hushyorlik, bukilmas matonat va tashabbuskorlikni

talab etadi. Qorovullik xizmati talablarini buzgan aybdorlar axloq tuzatish yoki jinoiy javobgarlikka tortilishi Nizomda ko‘rsatilgan.

Harbiy qismlarda qorovullik xizmatini amalga oshirish uchun qorovullar tayinlanadi. Qism Jangovar bayrog‘ini, harbiy va davlat obyektlarini qo‘riqlash ularni himoya qilish bilan birga jangovar vazifani bajarayotgan, shuningdek, gauptvaxta va axloq tuzatish batalyonlarida saqlanayotgan shaxslarni qo‘riqlayotgan qurollangan bo‘linma qorovul deb ataladi. Qorovullar ikki turga: *garnizon qorovuli* va *ichki qorovulga* bo‘linadi.

Garnizon qorovuli zimmasiga korpus va markaziy obyektlarni qo‘riqlash, ularni himoya qilish, o‘zining qo‘riqlash bo‘linmasiga ega bo‘lmagan umumgarnizon ahamiyatiga molik bo‘lgan obyektlarni hamda bir-biriga yaqin joylashgan harbiy qismlar va bo‘linmalar obyektlarini, shuningdek, garnizon gauptvaxtasida saqlanayotgan shaxslarni qo‘riqlash xizmatlari kiradi.

Ichki qorovullar zimmasiga esa, har bir harbiy qism obyektlarini qo‘riqlash va himoya qilish topshiriladi. Harbiy qismlardagi samolyotlar, vertolyotlar, aerodromdagi aviatsiya qismining boshqa obyektlarini qo‘riqlash va ularni himoya qilishni harbiy qism tomonidan tashkil etilgan ichki qorovul amalga oshiradi.

Doimiy qorovullar qorovullar jadvalida bo‘lib, vaqtinchalik qorovullar esa jadvalga yozilmaydi, ular ortilayotgan va tushirilayotgan yoki vaqtincha omborda turgan harbiy mollarni qo‘riqlash va himoya qilish, turli transport vositalarida tashilayotganda harbiy mulklarni kuzatish, shuningdek, bandilar va mahbuslarni qo‘riqlash uchun garnizon boshlig‘i yoki harbiy qism boshlig‘ining buyrug‘i bilan tayinlanadi.

Garnizon qorovuli garnizon boshlig‘iga, garnizon harbiy komendantiga, garnizon bo‘yicha navbatchi va uning yordamchisiga, gauptvaxta boshlig‘iga ham bo‘ysunadi. Ichki qorovul esa harbiy qism komandiriga, harbiy qism bo‘yicha navbatchiga va harbiy qism bo‘yicha navbatchi yordamchisi, agarda ofitser bo‘lsa, bo‘ysunadi. Harbiy qism bo‘linmalarida alohida joylashgan batalyon (divizion) obyektlarini qo‘riqlayotgan ichki qorovul yuqoridagilardan tashqari o‘sha batalyon (divizion) komandiriga va harbiy unvoni jihatidan teng yoki katta bo‘lsa, o‘sha batalyon (divizion) bo‘yicha navbatchiga bo‘ysunadi.

Serjantlardan tayinlangan harbiy qism bo‘yicha navbatchi yordamchisiga boshliqlari ofitser bo‘lmagan qorovullar bo‘ysunadi. Tarqatish paytida garnizon (harbiy qism) bo‘yicha navbatchini qarshi olish uchun, «Qaddingni rostla» komandasi berilgandan boshlab, qorovullar yuqoridagi shaxslar ixtiyoriga o‘tadi. Almashinuvdan so‘ng o‘z harbiy qismiga (bo‘linmasiga) yo‘lga chiqish uchun qorovul boshlig‘ining «Qadam bos» komandasi berilgandan boshlab ularning ixtiyoridan chiqadi.

Qorovul va uning tarkibi

Jangovar vazifani o‘tayotgan qorovul tarkibi quyidagilardan iborat bo‘ladi: qorovul boshlig‘i, post va almashuvi soni bo‘yicha qorovullar, tarqatuvchi, zarurat tug‘ilsa, qorovul boshlig‘i yordamchisi, qorovul boshlig‘ining texnik vositalar bilan qo‘riqlash bo‘yicha yordamchisi (operator) yoki operatorlar smenasi (uch, to‘rt kishi, ulardan bittasini qorovul boshlig‘ining texnik vositalar bilan qo‘riqlash bo‘yicha yordamchisi etib tayinlash mumkin, qorovul boshlig‘ining qo‘riqchi itlar xizmati bo‘yicha yordamchisi va transport vositalari haydovchilari).

Birlashmalar, undan yuqori shtab va boshqarma punktlarini, shuningdek, muassasalarni qo‘riqlash bo‘yicha qorovullar safida yuqorida sanalgan shaxslardan tashqari, nazorat o‘tkazish postlari qorovullari, gauptvaxtadagi qorovul safida esa tashqariga chiqaruvchi bo‘ladi.

Obyektlarni bevosita qo‘riqlash va himoya qilish uchun qorovullar safidan soqchilar chiqariladi. O‘ziga topshirilgan postni qo‘riqlash va himoya qilish bo‘yicha jangovar vazifani bajaruvchi qurollangan qorovul *soqchi* deb ataladi. Qo‘riqlash va himoya qilish uchun soqchiga topshirilgan barcha narsa, shuningdek, u o‘z vazifasini bajarayotgan joy yoki yer uchastkasi *post* deb ataladi, texnik himoya vositalari yordamida qorovul qo‘riqlayotgan obyektlar va bu himoya vositalari o‘rnatilgan yer uchastkasi ham postga qaraydi.

Soqchi obyektlar himoyasini obyekt atrofida ichki va tashqi devor o‘rtasida, agar obyekt bitta devor bilan o‘ralgan bo‘lsa, devorning ichki tomoni bo‘ylab patrullik qilish yo‘li bilan amalga oshiradi. Shuningdek, soqchilikni minoradan turib amalga oshirsa ham bo‘ladi. Ayrim postlarni soqchilar joyida turib qo‘riqlashlari mumkin. Muhim ahamiyatga molik davlat va harbiy obyektlar qo‘riqlanayotganda soqchilar o‘z vazifasini kuzatuv minorasidan turib amalga oshiradilar. Bunday hollarda ular uzoqligi 500 metrgacha bo‘lgan obyektlarni qo‘riqlashi va himoya qilishi mumkin.

Obyektlarni patrullik yo‘li bilan qo‘riqlashni tashkil etishda, ularni o‘ralishi va yerning shart-sharoitlariga qarab qo‘riqlash va himoya qilish uchun soqchiga quyidagicha qo‘shimcha uchastkalar beriladi: kunduzi — 1000 metrgacha, kechasi — 500 metrgacha, texnik himoya vositalari bilan jihozlangan obyektlarda esa kunduzi — 2 kilometrgacha, kechasi — 1 kilometrgacha. Noqulay ob-havo (qalin tuman, yomg‘ir, qor yoqqanida) obyektlar himoyasini kuzatish uchun, qo‘shimcha qorovul yoki transport vositasida patrul tayinlanishi mumkin.

Obyektni mustahkam qo‘riqlashni ta’minlash uchun harakat yo‘nalishi bo‘yicha zudlik bilan yurib ketayotgan soqchi atrofni va devorlarni kuzatish uchun, shuningdek, xizmatning borishi haqida aloqa vositasi orqali qorovul boshlig‘iga xabar berish uchun to‘xtab oladi. Atrof yaxshi ko‘rinishda bo‘lib,

joy sharoiti shunga yo‘l qo‘ysa, soqchi xizmatini kuzatuv minorasi orqali amalga oshiradi.

Soqchiga yordam berish zarurati tug‘ilganda, har bir qorovulxonada sergaklardan va dam olayotganlardan zaxira guruhi tuziladi. Ular qorovulning «Qurollan» degan chaqirig‘ini eshitishi bilan qorovul boshlig‘i, uning yordamchisi yoki tarqatuvchi rahbarligida tartib buzilgan joyga yetib boradi hamda vaziyatga qarab ish ko‘radi. Bunday guruhlarni tartib buzilgan joyga zudlik bilan yetkazish zarur bo‘lgan paytlarda ular transport vositasi bilan, ayrim hollarda esa zirhli transportyor (jangovar mashina)lar bilan ta’minlanadilar.

Qorovul shaxsiy tarkibi qorovul kiyimida (1-ilova) bo‘lishi lozim. Ular otishga yaroqli nayza-pichoqli avtomat yoki nayzali karabin bilan, qorovul boshlig‘i va uning yordamchilari shtatlar bo‘yicha qurollanadilar. Qorovul xizmatini o‘tayotganlar jangovar patronlar bilan ta’minlanadilar: har bir to‘pponcha va avtomatga — ikkitadan to‘ldirilgan o‘qdon; har bir karabinga — o‘ttizta patron solingan bitta oboyma. Garnizon boshliqlari yoki harbiy qism komandirlarining buyrug‘i bilan qorovullarning har biri pulemyot, uchta to‘ldirilgan o‘qdoni bilan va har bir qorovulga ikkitadan granata berilishi mumkin.

Qorovul shaxsiy tarkibiga o‘q-dorilar, to‘pponcha bilan qurollanganlardan tashqari, qorovullik o‘quv maydonchasidagi amaliy mashg‘ulotdan so‘ng beriladi.

1-ilova

QOROVULNING KIYIM-KECHAGI

1. Qorovulning kiyim-kechagi (pochapo‘stin, issiq dala kamzulidan) toza va yaroqli kundalik dala kiyim-kechagi to‘plamidan, poyabzal, bosh kiyimi, bel kamari va o‘qdon (o‘q joylashgan ramka) xaltasidan iborat bo‘ladi.

Jangovar bayroqda postda turgan harbiy qism qorovullari bayramona kiyim-kechakda bo‘lishlari mumkin.

Post kiyim-kechagi sifatida: qish vaqti uchun po‘stin va kigiz etik, yoz vaqti uchun qalpoqli plash yoki plash-chodir va ho‘l bo‘lmaydigan poyabzal qo‘llanishi mumkin.

Post kiyim-kechagi, po‘stindan tashqari, har bir postga ikki to‘plamdan iborat bo‘lib, ulardan biri qorovulxonada, boshqasi postda turadi. Bundan tashqari, qorovulxonada plash yoki plash-chodir va qorovul boshlig‘i, uning yordamchisi, tarqatuvchilari va tashqariga olib chiquvchilar uchun maxsus ho‘l bo‘lmaydigan etik bo‘lishi kerak.

Alohida hollarda garnizon boshlig‘ining buyrug‘i bilan soqchilar o‘q o‘tkazmaydigan zirhli kiyim va po‘lat qalpoq kiyishlari mumkin.

2. Qorovullar postlarga tayinlanish joyiga shinelda (pochapo‘stin, issiq dala kamzulda) kelishi kerak, havo issiq paytlar garnizon harbiy komendantining

1-ilovaning davomi

(harbiy qism shtab boshlig‘ining) buyrug‘i bilan qorovul postlarga tayinlanish joyiga shinelsiz (pochapo‘stinsiz, issiq dala kamzulsiz) kelishi mumkin.

Shinelni (pochapo‘stinni, issiq dala kamzulini) kiyib yurish tartibi: postlarga tayinlash payti qorovullar bo‘yicha (harbiy qism bo‘yicha) navbatchi uchun, tayinlashdan keyin qorovul boshlig‘i uchun o‘zgartirilishi mumkin.

3. Yoz kunlari sovuq shamol va yomg‘ir payti smena, postlarga shinellarda (issiq dala kamzullarida) jo‘nash mumkin. Havo harorati soyada 15°C dan yuqori bo‘lganda smenalarga shinellarni (issiq dala kamzullarini) qorovulxonada ilgichda qoldirishga ruxsat beriladi.

4. Yomg‘irli havoda smena postlarga qorovul plash (plash-chodir) va suv o‘tmaydigan poyabzalda jo‘naydi. Plashlarni (plash-chodirni) soqchilar zarurat tug‘ilganda yechishadi (kiyishadi).

5. Post po‘stini postda smena almashingan chog‘da kiyiladi. Kigiz etik qorovulxonada kiyiladi. Po‘stin va kigiz etikni harorati —5°C darajada va izg‘irinli sovuq shamolda kiyishga ruxsat etiladi.

Po‘stin shinelning (issiq dala kamzuli) ustidan kiyiladi. Yechilgan po‘stin va plash (plash-chodir) post boshpanasiga yoki kuzatish minorasiga ilib qo‘yiladi. Plash (plash-chodir) va kigiz etik postdan kelganda yechiladi va quritiladi.

6. Ichi isitiladigan binolardagi soqchilar harorat 18°C dan past bo‘lmagan darajada doim shinelsiz (pochapo‘stinsiz, issiq dala kamzulisiz) bo‘lishlari kerak.

7.2. Qorovullarni tayyorlash. Soqchi va uning majburiyatlari

Qorovullar tayinlangan harbiy qism komandirlari qorovul shaxsiy tarkibining tayinlanishiga va uni xizmatga tayyorlashga, qurollar va o‘qdorilarning ishlatishga yaroqli holatiga va qorovullarning o‘z vaqtida tarqatish tadbiriga yetib kelishiga javob beradi.

Harbiy qasamyod qabul qilmagan, yangi xizmatga kelgan, lekin hali ma’lum tayyorgarlikka ega bo‘lmagan, jinoyat qilgan, jinoyat qilishda shubhalanib ustidan tergov ishlari olib borilayotgan, o‘zining axloqiy-ruhiy jihatidan shu paytda qorovullik xizmatini o‘tashga tayyor bo‘lmagan, kasal va boshqa harbiy xizmatchilarni, shuningdek, axloq tuzatish jazo muddatini o‘tayotganlarni qorovullikka qo‘yish taqiqlanadi.

Naryadga kiradigan tunda qorovullikka tayinlangan harbiy xizmatchilar hech qanday xizmatga, mashg‘ulotga yoki ishga jalb etilmasligi kerak. Naryadga kirayotgan kun qorovul shaxsiy tarkibiga kun tartibida belgilangan soatlarda xizmatni o‘tashga tayyorgarlik ko‘rish uchun kamida 3 soat vaqt berilishi lozim. Qorovullikka turgandan so‘ng bir kun o‘tgach esa 4 soat, jumladan, 1 soat uxlashga vaqt beriladi.

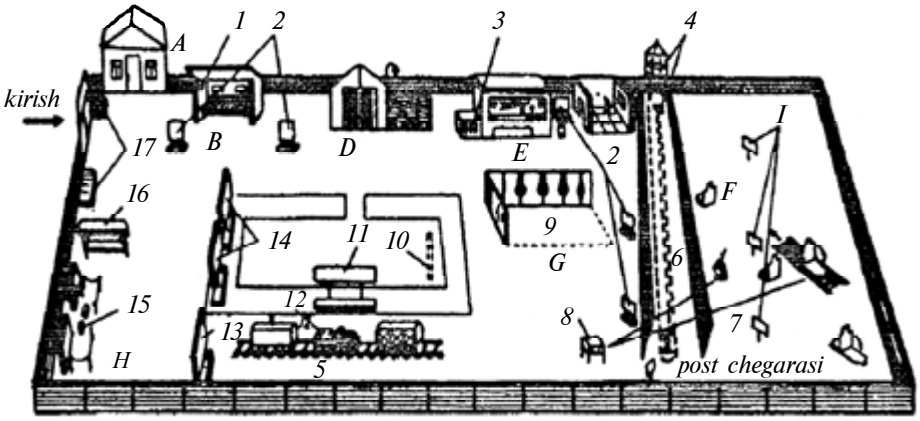

7-rasm. Shaxsiy tarkibni xizmatni o‘tashga tayyorlash uchun qorovul shaharchasini jihozlash:

O‘quv-mashq joylari:

A—qorovulni nazariy o‘qitish sinfi; *B*—qurolni o‘qlash va o‘qsizlashni mashq qilish; *D*—postni qabul qilish va topshirish; *E*—yong‘in chiqqanda soqchi harakati; *F*—turli shart-sharoit paytida soqchining postdagi harakati; *G*—qo‘l jangi usullari mashqi; *H*—Jangovar Bayroq postida soqchining harakati; *I*—soqchini harbiy yuk (harbiy qism, shunday ishga ajratiladigan qorovul uchun) ortilgan transportni qo‘riqlashga tayyorlash.

Jihozlar:

1—yoritish plafoni; *2*—plakatlar (o‘zlashtiriladigan o‘quv-mashq mavzulari) uchun lavha; *3*—o‘t o‘chirgichlar; *4*—aloqa vositalari; *5*—taqiqlangan chegara (begona kishilarga yaqin kelishi taqiqlangan masofa); *6*—qo‘riqlashning texnik vositalari, nazorat-o‘tish yo‘lagi va soqchining hamda transport vositalarining yurishi uchun so‘qmoq (yo‘l) bilan jihozlangan postlar perimetri belgilari; *7*—post boshpanasi; *8*—boshqarish pulti; *9*—qo‘l jangi usullarini mashq qiladigan joy; *10*—qorovul saflanadigan maydoncha; *11*—plakat (postdagi soqchining qo‘lidagi qurol holati); *12*—soqchi uchun o‘ralgan to‘siq; *13*—plakat (qorovulda turadiganlar majburiyatlari va harbiy yuk ortilgan transportni qo‘riqlash chog‘idagi xavfsizlik talablari); *14*—qorovul shaxsiy tarkibi bilan mashg‘ulot o‘tkazish rejasi; *15*—pul solinadigan quti; *16*—o‘qdonlarga (o‘q joylaydigan ramkalarga) o‘q solinadigan joy; *17*—poyabzal tozalaydigan joy.

Vzvoddan (batareyadan) tayinlangan qorovul shaxsiy tarkibini tayyorlash shaxsan vzvod (batareya) komandiri tomonidan amalga oshiriladi.

Qorovullik xizmatini o‘tashga tayyorgarlik uch bosqichda olib boriladi:

• birinchi, naryadga kirishdan ikki-uch kun oldin postlar raqami bo‘yicha qorovul shaxsiy tarkibi tayinlanadi va bo‘linadi;

• ikkinchi, naryadga kirishdan bir kun oldin kun tartibida ko‘rsatilgan soatlarda qorovul shaxsiy tarkibi bilan harbiy nizom qoidalarini, qo‘riq-

lanadigan obyektlar maketiga post raqamini qo‘ygan holda postdagi soqchining asosiy majburiyatlari va harakat turlarini o‘rganish, xavfsizlik talablarini bajarish bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkaziladi;

• uchinchi, qorovullikka kiradigan kun postdagi soqchining vazifasi haqida amaliy mashg‘ulotlar o‘tkaziladi.

Nizom qoidalari va soqchining asosiy vazifalarini o‘rganish mashg‘ulotlari qorovullar tayyorlash sinfida, garnizon qorovullari bilan amaliy mashg‘ulot — harbiy komendatura qorovullik shaharchasida, ichki qorovullar bilan mashg‘ulot esa — harbiy qism qorovullik shaharchasida o‘tkaziladi (7-rasm).

Soqchi va uning majburiyatlari

Soqchi daxlsiz shaxsdir. Uning daxlsizligi quyidagilardan iborat:

• uning huquqlari va insoniy qadr-qimmati qonun bilan himoya qilinishida;

• uning qat’iy ma’lum shaxslarga — qorovul boshlig‘iga, uning yordamchisiga va o‘zining tarqatuvchisiga bo‘ysunishida;

• xizmati bo‘yicha barcha shaxslar uning talablarini so‘zsiz bajarishlarida;

• Nizomda ko‘rsatilgan hollarda qurol ishlatish huquqi berilishida.

Faqat qorovul boshlig‘i, qorovul boshlig‘i yordamchisi va soqchi bo‘ysunadigan tarqatuvchi soqchini postdan almashtirish va olish huquqiga ega. Qorovul boshlig‘i, uning yordamchisi va tarqatuvchi vafot etsa yoki jismoniy jihatdan o‘z vazifasini bajara olmay qolsa, qorovullarni postdan olish va almashtirishni garnizon (harbiy qism) bo‘yicha navbatchi o‘z vzvodi (batareya) yoki batalyoni (divizioni) komandiri ishtirokida amalga oshiriladi.

Qorovul postni qabul qilib olishdan oldin tarqatuvchi (qorovul boshlig‘i yoki uning yordamchisi) va navbatchi topshirayotgan soqchi bilan shaxsiy tabel raqami bo‘yicha qo‘riqlashga qabul qilinayotgan barcha narsaning mavjudligini tekshirishi; bandilarni qo‘riqlashi uchun — postda turayotgan paytda esa qulflar, panjaralarning holatini va kameralarda saqlanayotgan bandilarning sonini tekshirishi kerak.

Soqchi quyidagilarga majburdir:

• o‘z postini sergaklik bilan qo‘riqlashga va tik turgancha himoya qilishga;

• sergak himoya qilishga, hech narsaga chalg‘imaslikka, qurolini qo‘ldan qo‘ymaslikka va hech kimga, hatto o‘zi bo‘ysunadigan shaxslarga ham bermaslikka;

• ko‘rsatilgan yo‘nalish bo‘yicha harakat qilib yoki kuzatuv minorasida turib, postga keladigan yo‘llarni, to‘siqlarni diqqat bilan kuzatishga va post raqamida ko‘rsatilgan vaqtlarda xizmatning borishi haqida aloqa vositalari orqali xabar qilib turishga;

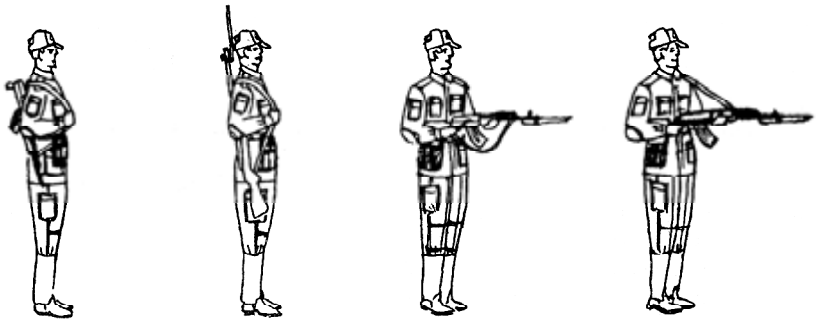

Tashqi postlarda: kunduzi — «kamarga» holatida yoxud qurolni tik turib o‘q uzishga tayyorlash holatida; kechasi — qurolni tik turib o‘q uzishga tayyorlash holatida.

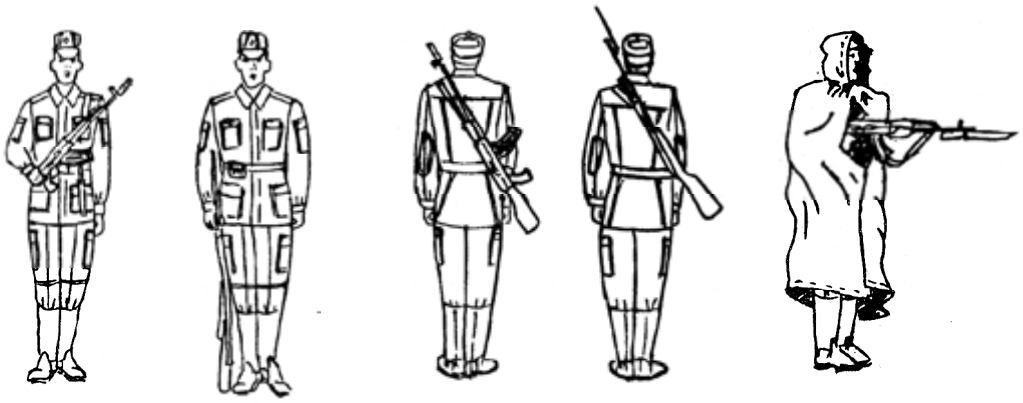

Ichki postlar va Jangovar bayroq yonidagi postda.

O‘t o‘chirish holatida.

Plash-chodir kiygan holda.

8-rasm. Postdagi soqchi qo‘lidagi qurol holati.

• navbat almashmasa yoki uni postdan olishmasa, hayotiga xavf tug‘ilgan paytda ham postni tashlab ketmaslikka (postni o‘zboshimchalik bilan tashlab ketish harbiy jinoyat hisoblanadi);

• postda doimo o‘qlangan qurol olib turishga va doimo hamma narsaga tayyor bo‘lib turishga;

• post raqamida ko‘rsatilgan va maxfiy chegara ko‘rsatkichlari bilan ajratilgan joydan ichkariga, post yaqiniga qorovul boshlig‘i, uning yordamchisi va o‘zining tarqatuvchisi va ular boshlab kelgan shaxslardan boshqa hech kimni qo‘ymaslikka;

• qorovul transporti vositalari harakat yo‘nalishini va tanishish, shuningdek, uning tanitish belgi va signallarini bilishga;

• postda o‘t o‘chirish vositasini ishlata olishi;

• obyekt (post) to‘siqlarida biror buzilgan joy, o‘z posti yaqinida yoki qo‘shni postda tartib buzilganini sezsa, qorovul boshlig‘ini chaqirishga;

• qo‘riqchi itning hurganini eshitgan zahoti, bu haqda qorovulxonaga xabar beradi.

Soqchi postda nayza ulangan qurol bilan turishi kerak. Buklanadigan qo‘ndoqli avtomat nayzasiz bo‘ladi (uning pichoq nayzasi kamardagi qinda turadi); tunda tik turib otishga tayyor turgan holda; kunduzi — «tasma yelkaga» yoki tik turib otishga turgan holda ichki postlarda va harbiy qism Jangovar bayroq qo‘riqlanayotgan postda yog‘och qo‘ndoqli avtomat «tasma-yelkaga», buklanadigan qo‘ndoqli avtomat «ko‘krakka», karabin «oyoqqa» holatida ushlanishi lozim; o‘q to‘ldirilgan o‘qdon (oboyma) solingan sumka tugmalangan bo‘lishi lozim. Yong‘inni o‘chirish yoki tabiiy ofat oqibatlarini tugatish paytida soqchiga qurolni «qurol orqaga» holatida olib yurishga ruxsat etiladi (8-rasm).

Soqchiga quyidagilar taqiqlanadi: uxlash, o‘tirish, biror narsaga enkayish, yozish, o‘qish, kuylash, gaplashish, yeyish, ichish, chekish, tabiiy ehtiyojlarga borish, kimligidan qat’i nazar, birovga biror narsa berish va birovdan biror narsa olish, keraksiz paytda patronnikka patronni jo‘natish. Soqchi faqat qorovul boshlig‘ining, uning yordamchisining, o‘z tarqatuvchisining va tekshirish uchun kelgan shaxsning savollariga javob berishi kerak.

7.3. Post va uning jihozlanishi. Soqchining postdagi harakatlari. Soqchi qo‘lidagi qurol bilan harakatlanishi va qurolni qo‘llash usullari

Qo‘riqlanayotgan obyektlar joylashgan hudud devor (taxta, sim va h.k.) bilan o‘rab olinishi kerak.

Korpusga, markazga bo‘ysunadigan obyektlarda qo‘riqlanadigan portlovchi moddalar, o‘q-dorilar, yoqilg‘i moddalari va boshqalar saqlanadigan omborlar joylashgan hududlardagi devor balandligi 2 metrdan kam bo‘lmagan, sim to‘siqlari orasi 15 sm.dan kam bo‘lmagan ichki va tashqi to‘siqlarga ega bo‘lishi shart. Ichki va tashqi to‘siqlar orasi mahalliy joy shart-sharoitidan kelib chiqib aniqlanadi, balki 10 metr va undan ortiq bo‘lishi mumkin. To‘siqlar orasida soqchining yurishi uchun yo‘lak, eni 5 metrli to‘siqning tashqi tomoniga yondashib turuvchi kuzatuv-nazorat chizig‘i hosil qilinadi.

Qo‘riqlanayotgan obyekt yon-atrofining kuzatishga qulay bo‘lishi uchun to‘siqlar oralig‘ida (tashqi to‘siq ustida) aloqa vositalari, chaqirish vositalari, chiroqlar va yashinqaytargich qurilmalari bilan jihozlangan kuzatish minorasi qurish lozim (9-rasm).

9-rasm. Kuzatish minorasi.

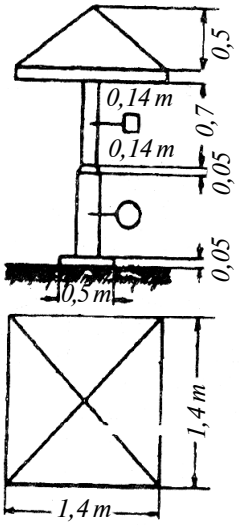

Soqchi minorasi tomining rejasi.

O‘ta muhim obyektlarda, muvofiq mansabdor shaxslar buyrug‘iga ko‘ra, qurollar va kuzatish asboblari o‘rnatilgan muhandislik inshootlari yoki o‘q o‘tmaydigan to‘siqli kuzatuv minoralari qurilishi mumkin. Qo‘riqlanayotgan obyektga yaqin joyga, zarurat bo‘lsa, kunduzi va tunda yaxshi ko‘rinadigan quyidagi mazmundagi: «O‘tish man etiladi (yo‘l yo‘q)» yozuvli ko‘rsatkich o‘rnatiladi. Aylanib o‘tiladigan yo‘l ko‘rsatkich bilan ko‘rsatib qo‘yiladi. Bu ko‘rsatkichlar kunning ma’lum bir vaqtida qo‘yilishi lozim.

Harbiy qism hududidan chetda joylashgan obyektlar atrofida o‘tish taqiqlangan joy va o‘rinlar davlat hokimiyatining mahalliy tashkilotlari va boshqarmalari bilan kelishilgan holda qonunga mos tarzda aniqlanadi. O‘tish taqiqlangan joy (o‘rni) chegarasi o‘zbek va rus tillarida: «O‘tish taqiqlangan joy», «O‘tish man etiladi (berk)» deb yozilgan va yaxshi ko‘rinadigan joyda ko‘rsatkichlar bilan belgilanadi. Taqiqlangan joy (o‘rni) chegara o‘rnatilgani to‘g‘risida garnizon boshlig‘i (harbiy qism komandiri, qo‘riqlanayotgan obyekt boshlig‘i) davlat hokimiyatining mahalliy tashkilotlari orqali o‘z vaqtida yaqin atrofda yashaydigan aholini xabardor qilishga majbur. Taqiqlangan joy (o‘rni) chegarasi ichiga umumiy foydalaniladigan yo‘llar, turar joy binolari, dehqonchilik qilinadigan yer maydonlari va boshqalar kirmasligi kerak.

Post hududida mahalliy joy sharoitiga muvofiq, soqchi kengroq kuzatishi va o‘q uzish joyi (kamida 50 m) bilan ta’minlanadi. Shu bois post atrofi o‘t-o‘lanlardan tozalangan, daraxtlar kallaklangan, pastki shoxlari 2,5 metrcha balandlikda qirqilgan, maysalar o‘rilgan, ortiqcha narsalar

olingan, begona kishilarning postga yaqinlashishlarini man etadigan masofani taqiqlovchi chegara, soqchiga kunduz kuni, tunda va ko‘rish qiyin bo‘lgan sharoitlarda ham ko‘rinib turadigan ko‘rsatkichlar belgilanadi.

Bir necha postlarga ega obyektlar hududida har bir post chegarasi joyiga taxta bilan «№ 2 post chegarasi» deb yozilgan ko‘rsatkich qo‘yiladi. Shaharchalardan chetdagi muhim obyektlar va qorovulxonalarni himoyalash uchun postga (qorovulxonaga) yaqin joylarga, o‘q uzish uchun qulay bo‘lishini ta’minlab, xandaqlar qazib jihozlanadi hamda imkoniyatga qarab qo‘shni postlar bilan aloqa ta’minlanadi.

Tunda post va qo‘riqlanadigan obyekt atrofi yoritilishi shart. Yoritishni shunday mo‘ljallab o‘rnatish lozimki, soqchi postda turganda va post hududini aylanib yurganda, hamisha soyada bo‘lishi lozim.

Post aloqa vositasi bilan jihozlanib, bu vositalar soqchiga kamida ikki joyda, obyektni patrullash orqali qo‘riqlaganda (har 250 metr yurilganda) zudlik bilan qorovul boshlig‘ini, uning yordamchisi va tarqatuvchisini chaqirishni ta’minlash shartdir. Ichki postlar, ayniqsa, Harbiy qismning Jangovar bayrog‘i oldidagi post 70 sm.dan 1 metr balandlikda o‘raladi va yoritiladi. Nazorat o‘tkazish punktlarida esa soqchilarga kutilmaganda hujum bo‘lishidan to‘sadigan to‘siqlar o‘rnatiladi.

Har bir tashqi (zarur hollarda ichki) postlarda qo‘riqlanayotgan ombor, omborxona va boshqalarda bevosita yong‘inni o‘chirish vositalari: yong‘in o‘chirgichlar, qum to‘latilgan qutilar, suv to‘latilgan bochkalar, chelak va asbob-anjomlar (belkuraklar, boltalar, misranglar, changaklar) bo‘lishi ta’minlanadi. Tashqi postlarda post kiyimini saqlash uchun maxsus jihozlangan post boshpanasi turishi, ichki postlarda — shnel uchun shkaf yoki ilgich bo‘lishi kerak. Post boshpanasi qo‘riqlanayotgan obyekt yoki tevarak-atrof rangiga mos rangga bo‘yaladi.

Qorovullik xizmatini bajarish jarayonida qorovulxonada: qorovulning shaxsiy tarkibi uchun umumiy xona; qorovul boshlig‘i va uning yordamchisi uchun, qorovul shaxsiy tarkibining umumiy xonasiga oynali eshik bilan bog‘langan xona; qorovulning dam oladigan smenasi uchun, qorovul shaxsiy tarkibining umumiy xonasi eshik bilan bog‘langan xona.

Bulardan tashqari, qorovulxona ichida: ovqat isitadigan jihozlarga ega oshxona, yuvinadigan, chekiladigan joy, qurol va poyabzal tozalaydigan joy (xona), quritish xonasi, maishiy xizmat burchagi, hojatxona, yoqilg‘i quyiladigan omborcha bo‘lishi lozim. Kam sonli qorovullarning qorovulxonasida oshxona bo‘lmasligi mumkin. Bu holda qozon-tovoqlarni, oziq-ovqatlarni saqlaydigan va ovqat isitiladigan joy hozirlanadi. Obyektlarni qo‘riqlashning texnik vositalari bilan jihozlangan qorovulning qorovulxonasida qorovul boshlig‘ining (operatorning)

qo‘riqlash texnika vositalari bo‘yicha yordamchisi uchun pult asboblari xonasi ham tashkil etiladi. Shu bilan birga, qo‘riqlashning texnik vositalari signallarini qabul qiladigan pult asboblari qorovul boshlig‘ining xonasidan ko‘rinadigan bo‘lishi rejalashtiriladi.

Qorovul shaxsiy tarkibi uchun umumiy xonada; harbiy qasamyod matni yozilgan plakat; post tabeli; nizomlar; gazeta va jurnallar; qorovul xizmati qoidalari tasvirlangan, qorovul shaxsiy tarkibining qorovul xizmatini o‘tashda ko‘rsatgan jasorati tasvirlangan yoki yozilgan plakatlar va suratlar; qorovulning uyg‘oq smenasini uchdan ikki qismi radioeshittirishlarini tinglash uchun quloqqa taqib eshitadigan telefonlar (naushniklar); shaxmat-shashkalar; soatlar; tarqatuvchilarning soni bo‘yicha fonarlar; ichkari va tashqari uchun termometrlar; tibbiy dori-darmon qutisi; qorovulning butun shaxsiy tarkibi uchun yara bog‘laydigan individual paket; qorovul tarkibining shaxsiy naryad va yuvinish-taranish anjomlarini qo‘yish uchun javon; nurtovush signal chiqaradigan va bu signalni qorovul boshlig‘i xonasiga yetkazadigan qilib signallashtirib jihozlangan qurollar uchun javon; uyg‘oq smena uchun stol va stul; qorovulning butun tarkibi hisobiga ustki kiyimlar uchun kiyimilgich va post kiyim-boshining ikkinchi to‘plami; axlat qutilar; shkaf va ilgichlar qorovulxonaning joylashganiga qarab boshqa xonalarga (dahlizga) o‘rnatishga ruxsat etiladi.

Qorovulning dam oladigan smenasi xonasida bir paytda qorovulning bir smenasi va dam olish huquqiga ega boshqa shaxslarning yotib dam olishlari uchun bosh tomoni jildli (qo‘l sochiqli) yog‘och karavotlar qo‘yiladi.

Qorovulxona oshxonasida quyidagilarning bo‘lishi lozim: qorovulning uchdan ikki qismi soniga mo‘ljallangan stol va stullar (kursilar); idish-tovoq va oziq-ovqat mahsulotlari uchun shkaf; ovqat olib kelish va ovqatlanish uchun shaxsiy tarkibning hammasiga yetarli idish-tovoq va oshxona anjomlari; ichish uchun jo‘mrak qo‘yilgan, qulflanadigan katta suv solingan idish yoki umumiy suv tarmog‘idan ulangan jo‘mrak; ovqatni isitish uchun gaz yoki elektr plita; qaynatgich yoki suv qaynatadigan choynak; idish-tovoq yuvadigan chanoq bo‘ladi. Qorovulxonada chekish, qurol va poyabzal tozalash xonalari (joylari), qurol tozalash uchun stol, lattalar uchun temir quti, o‘rindiq, suv to‘latilgan axlat qutisi, poyabzal tozalash anjomlari qo‘yiladi. Qorovulxona xonalarining soni bo‘yicha yoritishning elektr (zaxira) manbalari bilan, o‘t o‘chirish vositalari: o‘t o‘chirgichlar, qum to‘latilgan qutilar, suv solingan idish, chelak va asbob-anjomlar (belkurak, boltalar, misranglar, changaklar) bilan ta’minlanadi.

Qorovulxona harbiy shaharchadan chetda joylashganda, deraza ichkaridan bekiladigan darpardalar bilan jihozlanadi. Qorovulxonaga kirish joyi

dahliz shaklida jihozlangan bo‘lib, qo‘riqlanayotgan obyektlarni ochish (berkitish) uchun kelgan shaxslarning ichkariga kirishiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Qorovulxonaga tegishli bo‘lgan yer maydoni atrofi 2 metr balandlikda to‘silgan bo‘lishi bilan birga, qorovulxonaga kirish joyida poyabzalni loydan tozalash uchun qulaylik (yog‘och, temir panjara yoki temirtutqichlar) yaratilib, qorovulxona yaqiniga qopqog‘i bekiladigan axlat qutisi qo‘yiladi. Zarur yoqilg‘i, yoritish vositalari (sham, chiroq, fonarlar) zaxiralari, supurib-sidirish anjomlari omborchada saqlanadi. Qorovulxona oldida qorovulning saflanishi uchun va o‘qni to‘sadigan, tunda yoritiladigan qurolni o‘qlash maydonchalari, almashayotgan qorovul shaxsiy tarkibi joylanishi uchun qurol saqlanadigan javonli joy (xona) jihozlanadi. Transport vositalariga ega qorovul uchun qo‘yadigan joy hozirlanadi.

Soqchi qo‘lidagi qurol bilan harakatlanishi va qurolni qo‘llash usullari

Soqchi o‘ziga yoki qo‘riqlanayotgan obyektga aniq hujum bo‘lgan hollarda ogohlantirishsiz qurol ishlatishga majbur. U qorovul boshlig‘i, qorovul boshlig‘i yordamchisi, o‘zining tarqatuvchisi va ular kuzatuvida kelgan shaxslardan boshqa postga yoki taqiqlangan chegaraga yaqinlashgan barchani baqirib «To‘xta, orqaga» yoki «To‘xta, o‘ngdan (chapdan) aylanib o‘t» deb to‘xtatishga haqli.

Agar postga yoki taqiqlangan chegaraga yaqinlashayotgan tartibbuzar uning talabini bajarmasa, soqchi uni «To‘xta, otaman» deb ogohlantiradi va zudlik bilan qorovul boshlig‘ini yoki tarqatuvchini chaqiradi. Agar tartibbuzar shunda ham post va taqiqlangan chegaraga yaqinlashishda davom etsa, soqchi patronnikka patron yuboradi, osmonga qarab ogohlantiruvchi o‘q uzadi. Tartibbuzar shunda ham uning talabini bajarmasa va postga kirishga (taqiqlangan chegarani kesib o‘tishga) harakat qilsa yoki qochishga urinsa, soqchi unga nisbatan qurol ishlatadi.

Ko‘rinishi yomon bo‘lgan post raqamida ko‘rsatilgan masofadan postga va taqiqlangan chegaraga yaqinlashganlar ko‘rinmay qolganda, soqchi ularni «To‘xta, kim kelyapti?» deb baqirib to‘xtatadi. Agar javob bo‘lmasa, soqchi uni «To‘xta, otaman» deb ogohlantiradi va ushlaydi. Ushlangan tartibbuzar haqida qorovulxonaga xabar beradi, uning o‘zini tutishini kuzatadi, shu bilan birga, diqqatini bo‘lmay, o‘ziga biriktirilgan postni qo‘riqlashda davom etadi.

Soqchi baqirganda «Qorovul boshlig‘i (qorovul boshlig‘ining yordamchisi, tarqatuvchi) kelyapti» degan javob bo‘lsa, soqchi quyidagicha buyruq beradi:

«Qorovul boshlig‘i (qorovul boshlig‘ining yordamchisi, tarqatuvchi) mening oldimga, qolganlar joyida qolsin». Zarurat bo‘lsa, soqchi o‘ziga

yaqinlashgan shaxsdan yuzini yoritishni talab qiladi. Soqchi yaqinlashayotgan shaxs haqiqatan ham qorovul boshlig‘i (qorovul boshlig‘ining yordamchisi, tarqatuvchi) ekanligiga ishonch hosil qilgach, qolganlarni ham oldiga qo‘yadi.

Agar o‘zini qorovul boshlig‘i (qorovul boshlig‘i yordamchisi, tarqatuvchi) deb tanishtirgan shaxs boshqa kishi bo‘lsa va u bilan birga kelganlar soqchining «Qolganlar joyida qolsin» degan talabini bajarmasa, soqchi baqirib «To‘xta, otaman» deya ogohlantiradi. Tartibbuzarlar soqchining bu talabini bajarmasa, ularga nisbatan qurol ishlatadi. Qo‘riqlanayotgan obyektni va o‘zini himoya qilish uchun qo‘l jangiga kirishga to‘g‘ri kelsa, soqchi qo‘ndoq va nayza bilan bemalol harakat qilishi kerak.

Postda yong‘in chiqqanida soqchi bu haqda zudlik bilan qorovulxonaga xabar beradi va o‘zi qo‘riqlayotgan obyektlarni davom etgan holda yong‘inni o‘chirish choralarini ko‘radi. Qo‘riqlanayotgan obyektning texnik hududida yoki ichki va tashqi devorlar bilan o‘ralgan obyektlarda, shuningdek, post yaqinida yong‘in bo‘lsa, u bu haqda qorovulxonaga xabar beradi va postdagi xizmatini davom ettiradi.

Soqchi birdan kasal bo‘lib qolsa (jarohatlansa), soqchi o‘z xizmatini davom ettirgan holda tarqatuvchi yoki qorovul boshlig‘ini chaqiradi. Chidab bo‘lmaydigan so‘nggi holatlarda yoki aloqa vositalari ishlamay qolgan paytlarda soqchi osmonga o‘q otish bilan qorovul boshlig‘ini chaqirishi mumkin.

Jangovar harbiy burchini bajarayotgan soqchi o‘zi bo‘ysunadigan boshliqlariga va ular bilan birga postga kelgan boshliqlarga O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining saf nizomida ko‘rsatilgan holatda salom beradi. Bunday paytda avtomat otishga shay holatdan «tasma yelkaga» holatiga olinadi, karabin esa «oyoqqa» olinadi. Jangovar bayroq oldida turgan soqchi «erkin» turgan holda o‘z vazifasini bajaradi, harbiy xizmatchilar Jangovar bayroqqa salom berganda soqchi tik qotgan holatda turadi. Soqchi Jangovar bayroqni qo‘riqlashga qabul qilib olayotganda g‘ilofi (javon) va undagi muhr buzilmaganligiga e’tibor berishi kerak. Jangovar bayroqni topshirish faqat qorovul boshlig‘i ishtirokida va uning buyrug‘i bilan amalga oshiriladi.

Jangovar bayroq turgan postga xavf solinsa (yong‘in chiqsa yoki tabiiy ofat ro‘y bersa), soqchi Jangovar bayroqni xavfsiz joyga olib chiqadi va qorovul boshlig‘ini chaqiradi.

7.4. Soqchilarni almashtirish. Qorovulxonada ichki tartib-intizom

Soqchilarni almashtirish har ikki soatda, juft yoki toq soatlarda amalga oshiriladi.

Havo harorati 20°C va undan ham past darajada, shamol va kuchsiz sovuqda ochiq havodagi postda hamda isitilmaydigan binolarda turgan

soqchilar har bir soatda almashtiriladi. Havo harorati 30°C va undan (soyada) yuqori bo‘lganda ham soqchilar bir soatda almashtiriladi. Mana shunday sharoitlarda soqchilarni har bir soatda almashtirish haqida garnizon bo‘yicha (harbiy qism bo‘yicha) navbatchi buyruq beradi.

Agar soqchilarni almashtirish har bir soatda amalga oshirilgan bo‘lsa, qorovul boshlig‘i post axborot daftariga soqchilar falon soatdan e’tiboran har bir soatda, falon soatdan va falon qorovul navbatidan boshlab, ikki soatda almashtirildi, deb yozib qo‘yadi.

Almashtiruvchilar postda turgan soqchiga yaqinlashib, 10—15 qadam qolganida (qorovullar mashinada kelganida qurolni o‘qlab va kuzatib), yangi qorovul tarqatuvchisi: «Qorovul, to‘xta!» deb buyruq beradi, qorovullardan biriga postni va uning yon-atrofini kuzatib turish haqida taxminan shunday komanda beradi: «Oddiy askar Ergashev, post va uning tevaragi vaqtincha nazorat uchun qabul qilinsin».

Yangi qorovul yaqinlashganda soqchi u tomonga yuzini burib turadi va mustaqil ravishda avtomatni «yelkada» (karabinni — oyoqda) holatiga oladi. Yangi qorovul tarqatuvchisining taxminan «Oddiy askar Toshev, postga qarab qadam bos», deb bergan komandasi bilan soqchi safdagidek qad rostlaydi, o‘ng tomonga bir qadam tashlaydi, qorovul soqchining yoniga kelib, uning o‘rniga, yuzini qarama-qarshi tarafga qaratib (karabinni oyog‘iga tushirib ushlab) turadi.

Eski va yangi qorovul tarqatuvchilari soqchi va qorovulning ikki tomonlarida, ulardan bir-ikki qadam narida, yuzma-yuz turishadi.

Eski qorovul tarqatuvchisining «Soqchi, post topshirilsin», deb bergan komandasi bilan soqchi postni og‘zaki topshirishni amalga oshiradi. Ayni paytda soqchi va qorovul boshlarini bir-birlari tomon burishadi. Postni og‘zaki topshirish shundan iboratki, soqchi post raqamini aytadi, qabul qilib olayotgan qorovulga post tabelida qo‘riqlanishi qayd etilgan narsalarni sanaydi, shuningdek, xizmat paytida post atrofida nimani ko‘rgani, payqaganini uqtiradi.

Post og‘zaki topshirilgandan so‘ng qorovul o‘zining tarqatuvchisi bergan: «Qorovul, post qabul qilinsin» komandasi bilan yangi qorovul tarqatuvchisi bilan soqchi ishtirokida, eski qorovul tarqatuvchisi birga qo‘riqlanayotgan joyni aylanib chiqishga va yoritish tarmoqlari, to‘siqlar, eshiklar (darvozalar), derazalar butunligi, iplar, muhrlar (tamg‘alar) va ularga mos tushirilgan nusxalar (izlar, naqshlar) yoki qo‘riqlanayotgan jangovar mashinalar soni (boshqa qurollar va harbiy texnika), shuningdek, qo‘riqlashning texnik vositalari soni va holati, aloqa, kam-ko‘stsizligini tekshirishga majbur. Bundan tashqari, qamoqda saqlanayotganlar kameralari bor postlarni qabul qilayotgan qorovul u yerdagilarning sonini tekshirib ko‘rishga majbur.

Agar zarur bo‘lib qolsa, postni qabul qilib olgan soqchi tarqatuvchining yordamida postda kiyiladigan kiyim-kechaklarni kiyadi (1-ilova).

Postni qabul qilish va topshirish chog‘ida qandaydir kam-ko‘stlar (to‘siqlar yoki muhrlar, tamg‘alar, qulflar, iplar, eshiklar, derazalar buzilgan) bo‘lsa yoki muhrlarga (tamg‘alarga) mos tushirilgan nusxalar (izlar, naqshlar) ularga mos kelmasa, shuningdek, qo‘riqlanayotgan jangovar mashinalar (boshqa qurollar, harbiy texnika) soni post tabelida ko‘rsatilgan songa to‘g‘ri kelmasa, tarqatuvchi postni topshirishni to‘xtatadi va qorovul boshlig‘ini chaqiradi; yangi qorovul tomonidan postlar qabul qilinayotganda bunday vaziyat yuz bersa, eski va yangi qorovullar boshlig‘i chaqiriladi.

Postni topshirish va qabul qilishni yakunlab, soqchi va postni qabul qilib olgan qorovul tarqatuvchiga yuzma-yuz turib, navbati bilan, taxminan shunday murojaat qiladi: «O‘rtoq serjant, oddiy askar Ahmedov falon raqamli postni topshirdi», «O‘rtoq katta serjant, oddiy askar Teshayev falon raqamli postni qabul qilib oldi». Bildiruvdan va tarqatuvchidan buyruqlar olgandan so‘ng soqchi qurolini olib, postda o‘z burchini ado etishga kirishadi. Qorovulning soqchi (soqchining qorovul) holatiga o‘tishi uning postni qabul qilgani (topshirgani) haqidagi bildiruvi bilan belgilanadi.

Eski qorovul tarqatuvchisining: «Oddiy askar Ahrorov, postdan qadam bos», deb bergan komandasi bilan almashgan qorovul yurib eski qorovullar ortidan borib turadi va mustaqil ravishda karabinni (avtomatni) «yelkaga» holatga oladi, postlarni qo‘riqlagan boshqa qorovullar ham unga kelib qo‘shiladi, safga tiziladi. Shundan so‘ng yangi qorovul tarqatuvchisi: «Qorovullar, orqamdan qadam bos» deb komanda beradi va qorovullarni navbatdagi postga olib boradi.

Ichkaridagi postlarda turgan soqchilarni almashtirishda tarqatuvchi qorovullarni bino eshigi oldiga olib kelib: «Qorovul, to‘xta», deb komanda beradi, qorovullardan birini yetakchi qilib qoldiriladi va shunday komanda beradi: «Oddiy askar Turopov va Mo‘minov, orqamdan qadam bos». Tarqatuvchi qorovullar bilan binoga kirib soqchilarni almashtiradi.

Postlar qorovulxonaning har ikki tomonida joylashgan bo‘lsa, tarqatuvchi avval qorovulxonaning bir tomonida joylashgan postlardagi soqchilarni almashtiradi, keyin esa almashtirilganlarni qorovulxonada qoldirib, bu bo‘linmaning qorovullarini safga tizib, ularni postga olib boradi. Postlarga jo‘natish uchun ikkinchi va undan keyingi yangi qorovul bo‘linmalarini tuzish va soqchilarni almashtirish, shuningdek, qurolni o‘qlash va o‘qsizlantirish birinchi almashtirish chog‘idagiday amalga oshiriladi.

Qorovul bo‘linmasi postdan qaytib kelgach va to‘pponchalardan tashqari qurollar o‘qsizlantirilganidan so‘ng tarqatuvchi qorovullarga avtomatlarni

(karabinlarni) javonga (to‘pponchalarni seyfga) qo‘yishga komanda beradi va qorovul boshlig‘iga qorovullar almashtirilgani haqida bildiruv beradi.

Qorovulxonada ichki tartib-intizom

Qorovul bo‘linmasi tarkibidagilar qorovul boshlig‘ining ijozatisiz qorovulxonani tark etishga haqqi yo‘q. Qorovulxonada tinchlik va tartib-intizom saqlanishi kerak. Musiqa asboblarini chalish va o‘ynash taqiqlanadi. Radioeshittirishlarni quloqqa qo‘yib eshitadigan telefonlar (naushniklar) orqali tinglash, o‘qish, yozish, shaxmat va shashka o‘ynashga ruxsat etiladi. Faqat maxsus belgilangan joyda chekish va poyabzal tozalashga ruxsat beriladi.

Kichik qo‘riqlovchi bo‘linma shtatidan tayinlanadigan, xususiy tarkibi bir-ikki kecha soqchilikda turadigan qorovullarning qorovulxonasida televizor o‘rnatishga va teledasturni qorovul boshlig‘ining ko‘rsatmasi bilan belgilangan vaqtda, qorovul xizmatining bajarilishiga va uxlab dam olayotgan bo‘linmaga xalal bermay, tomosha qilishga ruxsat etiladi.

Avtomat va pulemyotlar javonga o‘qdonsiz, qurollarning qulflari esa bo‘sh qo‘yilgan holatda, karabinlar esa javonga tepkilarni tushirilgan holda qo‘yiladi. Qorovulxonadagi javonlar qulflanmaydi. Avtomatlarning o‘qdonlari solingan yon xaltalar (karabinlar uchun o‘q joylangan ramkalar) va nayzali pichoqlar belkamarga boylangan pichoqlar yechilmaydi. Pulemyotlarning o‘qdonlari qulflanadigan maxsus qutilarga solinib, javonda saqlanadi, kalitlar qorovul boshlig‘ida bo‘ladi.

Nazorat postlari qorovullarining to‘pponchalari o‘qlangan holatda qini bilan qulflangan temir qutilarda (seyfda) saqlanadi, qutilarning kaliti qorovul boshlig‘ida bo‘ladi, uning qorovulxonada yo‘q payti va dam olish chog‘ida esa kalitlar qorovul boshlig‘ining yordamchisiga beriladi. Qorovullarga to‘pponchalar postga turish oldidan maxsus guvohnoma bo‘yicha beriladi.

Javondan qurol faqat qorovul boshlig‘i yoki uning yordamchisi ruxsati bilan beriladi. Qurolni tozalash, uni qismlarga ajratmasdan qorovul boshlig‘i yoki uning yordamchisi rahbarligida amalga oshiriladi.

Qorovulning shaxsiy tarkibiga, qorovulxonada boshyalang, shinelsiz (nimpo‘stinsiz, qalin dala kurtkasisiz), biroq, aslaha-anjomda yurishga ruxsat etiladi. Yechilgan shinellar (nimpo‘stinlar, qalin dala kurtkalari) va bosh kiyimlari maxsus kiyim ilgichda bo‘lishi kerak. Qorovulning shaxsiy tarkibiga, qorovul boshlig‘i va uning yordamchisidan tashqari, qorovulxonaga kelgan kishi bilan gaplashish taqiqlanadi; faqat qorovulni tekshirish uchun kelgan shaxsning savollariga javob berishga ruxsat etiladi.

Quyidagilarga oyoq kiyimisiz, asbob-anjomlarni yechmay va yechinmay, faqat yoqa tugmasini yechib hamda bel kamarini bo‘shashtirib yotishga

(uxlashga) ruxsat etiladi: qorovulning bir bo‘linmasi tarkibiga — postga turishdan oldin, postni boshqa qorovul bo‘linmasiga almashtirib, qorovulxonaga qaytganida va qorovulga harbiy topshiriq berilganidan so‘ng; faqat tunda joylarni qo‘riqlaydigan qorovul bo‘linmasiga, qorovulxonaga qaytib kelganidan toki qayta postga jo‘nab ketguncha; nazorat-qo‘riqlash guruhi qorovullariga navbat bilan, qorovul boshlig‘ining ruxsati bilan 4 soatdan.

«Qurollan» degan chaqiriq bo‘lishi bilan qorovulxonadagi qorovulning shaxsiy tarkibi, dam olayotgan bo‘linma bosh kiyimlarini kiyadi, o‘z qurollarini oladi va o‘zlarining raqamlari tartibi bilan qorovulxona ichida saflanadi. Shinellar (nimpo‘stinlar, qalin dala kurtkalari) qorovul boshlig‘ining alohida buyrug‘i bilan kiyiladi. Qorovul qorovulxonadan chiqarilgan (yong‘in yoki tabiiy ofatdan boshqa) har qanday sharoitda qorovul boshlig‘ining yordamchisi yoki tarqatuvchilardan biri ichkarida qoladi, ular bo‘lmagan taqdirda qorovul bo‘linmalarida esa qorovullardan biri qoladi.

Harbiy qism turar joyida chetda bo‘lganda garnizon qorovullariga oziq-ovqat yetkazish kichik harbiy bo‘linmalar tomonidan tayinlangan komandirlar yoki harbiy qism navbatchilari tomonidan tashkil etiladi. Harbiy qism qarorgohidagi qorovul shaxsiy tarkibiga oziq-ovqat boshlig‘ining buyrug‘i bilan qorovulning uyg‘oq bo‘linmasi qorovullari orqali yetkaziladi.

Qorovulxonani va uning tevaragini toza-ozoda va tartibli saqlash, pechkalarni qizdirish qorovul tarkibiga yuklanadi. Bu majburiyatlarning bajarilishi, asbob-uskunalar, kiyim-kechak va qurol-aslahalarning but-butunligini ta’minlash qorovul boshlig‘ining yordamchisiga, bunday yordamchi tayinlanmagan qorovullarda esa qorovul boshlig‘i zimmasiga yuklanadi. Har kungi supurib-sidirishdan tashqari, garnizon komendanti (harbiy qism shtab boshlig‘i) tomonidan belgilab qo‘yilgan haftaning muayyan kunida garnizon (harbiy qism) tibbiyot xizmati boshlig‘ining buyrug‘i bilan qorovulxonada profilaktik dezinfeksiya o‘tkaziladi.

Yilning qish faslida qorovulxona bir kecha-kunduzda to‘rt marta shamollatiladi. Havo iliq paytlar binoning bir tarafidagi tokcha yoki derazalar ochib qo‘yiladi. Qishda qorovulxona ichidagi harorat 18°C dan past bo‘lmasligi kerak. Pechkalarni qizdirish garnizon boshlig‘i belgilagan vaqtdan kechikmay to‘xtatiladi. Qorovul tarkibiga ovqatni isitish uchun plitalarni va quritish xonasidagi pechlarni qizdirishni qorovul boshlig‘i, ehtiyojdan kelib chiqib hal etadi. Qaynoq choy doimo bo‘lishi lozim.

Qorong‘i tushishi bilan qorovulxona, dahliz va hojatxonalar to‘la-to‘kis yoritilgan, uxlab dam oluvchilar xonasi xira yoritilgan bo‘ladi.

Harbiy shaharchadan tashqarida bo‘lgan qorovulxonaning derazalari tunda ichkaridan yorug‘lik o‘tkazmaydigan narsa bilan bekitiladi. Qoro-

vulxonani qo‘riqlash uchun harbiy shaharchadan chetdagi va o‘z tarkibida bitta uch smenalidan kam bo‘lmagan postlari bo‘lgan qorovul bo‘linmasi qorovulxonaga kirish joyiga qorovullarning uyg‘oq qismidan soqchi tayinlaydi.

O‘ta muhim joylarni qo‘riqlayotgan va o‘z tarkibida beshta uch smenadan kam posti bo‘lgan qorovul bo‘linmasi qorovulxonani qo‘riqlash uchun qo‘shimcha ravishda qorovul tayinlashi mumkin. Qorovulxona ichiga soqchi qo‘yilmagan sharoitda qorovulxonaga kiriladigan eshikka kuzatish tokchasi o‘rnatiladi va eshik doimo ichkaridan tambalangan bo‘lishi lozim.

VIII bob. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI SAF NIZOMI. YAKKA TARTIBDA SAF TAYYORGARLIGI

8.1. Saf Nizomining asosiy qoidalari. Askarning saflanishdan avval va safdagi majburiyatlari. Saf va uning elementlari

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Saf Nizomida safda turish, qurol va qurolsiz harakat qilish; kichik bo‘linma va harbiy qismlarning piyoda va mashinalarda saf tortishi, harbiy salom-alikni bajarish, saflar ko‘rigini o‘tkazish tartibi; harbiy qism Jangovar bayrog‘ining safdagi holati, uni olib chiqish va olib ketish tartibi; harbiy xizmatchilarning safga tizilish oldidagi, safga turishdagi majburiyatlari, ularni safda turish va yurishga o‘rgatish talablari, shuningdek, harbiy xizmatchilarning jang maydonida harakatlanish usullari va dushman qo‘qqisdan hujum qilgan vaqtdagi xatti-harakatlarini belgilab beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining barcha harbiy qismlari, shtablari, boshqarmalari, muassasalari, korxonalari, tashkilotlari va harbiy bilim yurtlarining Saf Nizomidan qo‘llanma sifatida foydalanishi majburiydir. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 1996-yil 14-oktabrdagi 238-buyrug‘iga binoan, joriy etilgan.

Askarning saflanishdan avval va safdagi majburiyatlari

Har bir askar saflanishi oldidan o‘zining majburiyatlarini o‘ta uquvchanligi bilan ko‘ngildagidek aniq bajarishi lozim.

Saflanish oldidan askar: quroli, o‘ziga biriktirilgan qurol-aslaha va harbiy texnika, o‘q-dori, shaxsiy himoya vositalari, qazuv quroli, kiyim-kechak va anjomlari sozligini tekshirishi, kiyimini to‘g‘rilashi, anjomlarini o‘ziga moslashtirishi va to‘g‘ri taqishi, safdoshga kamchiliklarini tuzatishda yordam berishi, safdagi o‘z o‘rnini bilishi, unga tez va bo‘shashmasdan borib turishi, harakat vaqtida to‘g‘ri, oldi-orqa va yon tomonlaridagi oraliq masofani saqlagan holda yurishi, xavfsizlik talablariga rioya etishi, ruxsatsiz

saf (mashina)dan chiqmasligi, safda turgan vaqtida gapirmasligi va chekmasligi, komandirning komanda va buyruqlariga diqqat bilan quloq solishi, ularni boshqalarga xalaqit bermay tez va soz bajarishi, buyruq va komandalarni boshqalarga o‘zgartirmay baland ovozda va aniq yetkazishi lozim.

Saf va uning elementlari

SAF — harbiy xizmatchilar, kichik bo‘limlar va qismlarning nizomiga ko‘ra, piyoda va mashinalarda birgalikda harakat qilish uchun joylashuvi.

SHERENGA (yonma-yon qator) — harbiy xizmatchilarning belgilangan oraliq masofani saqlagan holda bir chiziqqa yonma-yon saf tortishi. Mashinalarning bir chiziqqa yonma-yon saf tortishi (11-rasm).

QANOT — safning o‘ng (chap) chekkasi. Saf bir tomondan ikkinchi tomonga burilgan vaqtda qanotlar nomi o‘zgarmaydi (10-rasm).

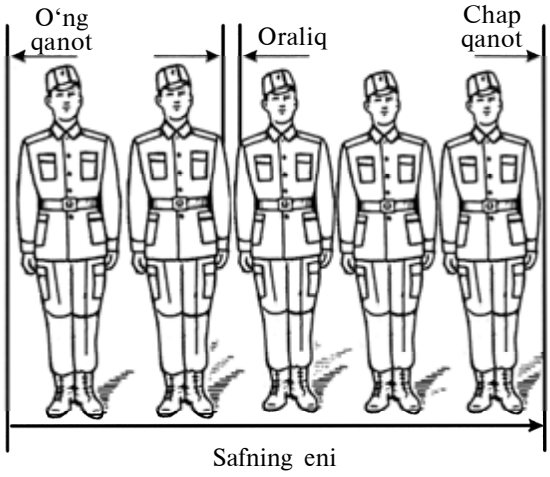

10-rasm. Bir qator (sherenga)li saflanish.

OLD — safning harbiy xizmatchilar yuzlanib turgan (mashinalarning old) tomoni.

MASOFA — safda yonma-yon turgan harbiy xizmatchilar (mashinalar), bo‘linmalar va qismlar o‘rtasidagi oraliq masofa.

ORQA — oldiga qarama-qarshi tomon.

DISTANSIYA — safda oldinma-keyin turgan harbiy xizmatchilar (mashinalar), bo‘linmalar va qismlar o‘rtasidagi oraliq masofa.

SAFNING ENI — qanotlar o‘rtasidagi masofa (10-rasm).

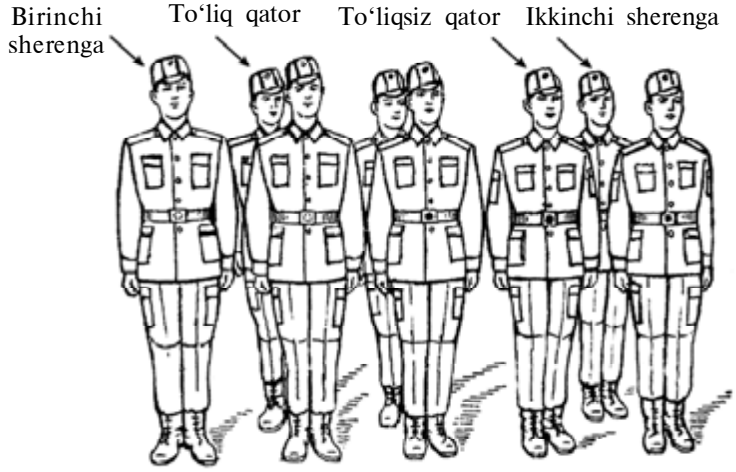

11-rasm. Ikki sherengali saf.

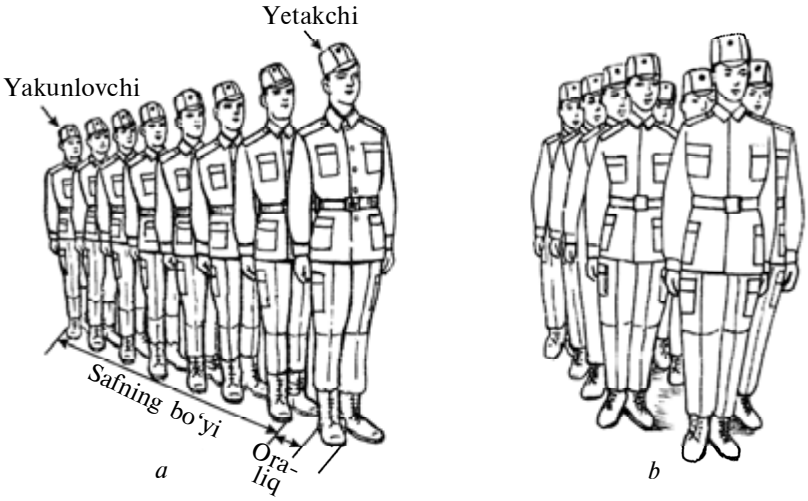

12-rasm. Bir (*a*) va ikki qatorli (*b*) saflanish.

SAFNING BO‘YI — birinchi sherenga (oldinda turgan harbiy xizmatchi)dan so‘nggi sherenga (oxirida turgan harbiy xizmatchi) orasidagi, mashinalar bilan turganda esa, birinchi chiziqda (oldinda) turgan mashinalar bilan so‘nggi (orqada) chiziqda turgan mashinalar o‘rtasidagi masofa (12-rasm, *a*).

8.2. Dastlabki bajariluvchi komandalar. Safda turganda salomga javob berish. Safda turish. Joyida turib burilish. Saf qadami bilan harakatlanish

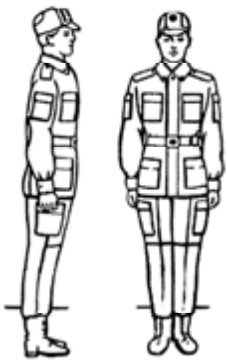

a *b*

13-rasm. «Rostlan» holati:
a — yon tomondan ko‘rinish;
b — olddan ko‘rinish.

«Saflan» yoki «Rostlan» komandalari berilganda, qad rostlab turiladi. Bunday komanda berilganda, to‘g‘ri turiladi, tovonlar bir joyga qo‘yiladi, oyoqlar uchi oldidagi chiziqqa to‘g‘rilanadi, ular bilan tovonlar kengligi bir xil bo‘ladi, tizzalar bukilmaydi, lekin zo‘riqtirilmaydi, ko‘krak keriladi, gavda biroz oldinga chiqadi, qorin ichiga tortiladi, yelkalar yoziladi, qo‘llar tushiriladi, unda kaftlar gavdaga qaratilib, yon tarafdan sonlarining o‘rtasida tutiladi, barmoqlar yarim bukilib, oyoqlarga tegib turadi, bosh, iyakni oldinga chiqarmasdan, baland va to‘g‘ri tutiladi, to‘g‘ri oldga qarab turiladi, darhol harakat qilishga tayyor turish kerak bo‘ladi (13-rasm).

Quyidagi hollarda komanda berilmagan taqdirda ham qad rostlab turiladi: buyruq berilgan va olingan, bildiruv berilgan, O‘zbekiston Respublikasining Davlat madhiyasi yangragan, harbiy salom-alik qilingan, shuningdek, komanda berilgan vaqtda, «Erkin» komandasi berilganda o‘zini erkin qo‘yib, o‘ng yoki chap tizzasini xiyol bukib, joyidan qimirlamasdan, xotirani jam qilib va gaplashmasdan turiladi. «To‘g‘rilansin» komandasi berilganda, safdagi joyidan jilmasdan qurol, kiyim-kechak va anjomlar to‘g‘rilanadi, zarur hollarda safdan chiqiladi, ruxsat uchun bevosita boshliqqa murojaat qilinadi.

«To‘g‘rilansin» komandasi oldidan «Erkin» komandasi beriladi.

Bosh kiyimni yechish uchun — «Bosh kiyimlar yechilsin», kiyinish uchun esa, «Bosh kiyimlar kiyilsin» komandasi beriladi. Zarur hollarda bir o‘zi bo‘lgan harbiy xizmatchi bosh kiyimini komandasiz yechib kiyadi.

Safda turganda salomga javob berish

Boshliq yoki unvoni yuqori komandirning «Salom, o‘rtoqlar» deganiga, barcha harbiy xizmatchilar safda yoki safda turmagan paytda «Assalom», deb javob salomini berishadi. Boshliq yoki unvoni yuqori komandir bilan xayrlashish paytda «Xayr, o‘rtoqlar» so‘ziga harbiy xizmatchilar «Xayr»,

deb javob qaytaradilar. Javob oxirida «o‘rtoq» va harbiy unvoni qo‘shib aytiladi. Masalan, «Assalom, o‘rtoq mayor», «Xayr, o‘rtoq general-mayor».

Boshliqlar bilan salomlashishda harbiy xizmatchilar aniq, qattiq ovozda salomini aytishadi.

Safda turish. Joyida turib burilish

Joyida turib burilishlar «O‘ngga», «Chapga», «Ortga» komandalari bilan bajariladi.

Chapga va orqaga burilishlar chap qo‘l tarafga chap oyoqning tovoni va o‘ng oyoqning uchida, o‘ngga burilish esa, o‘ng qo‘l tarafga o‘ng oyoqning tovoni va chap oyoqning uchida bajariladi.

Burilishlar ikki bosqichda bajariladi:

• *birinchi bosqich* — gavdani to‘g‘ri tutgan holda burilish va tizzalarni bukmasdan gavdaning og‘irligini oldinda turgan oyoqqa o‘tkazish;

• *ikkinchi bosqich* — eng qisqa yo‘l bilan ikkinchi oyoqni birinchisining yoniga qo‘yish.

Saf qadami bilan harakatlanish

Harakat paytida burilish. Harakat qadam tashlash yoki yugurish bilan bajariladi. Qadam tashlash harakati daqiqasiga 110—120 qadam tezligida bo‘ladi. Qadamning uzunligi 70—80 sm.

Yugurish harakati daqiqasiga 165—180 qadam tezligida bo‘ladi. Qadamning uzunligi 85—90 sm.

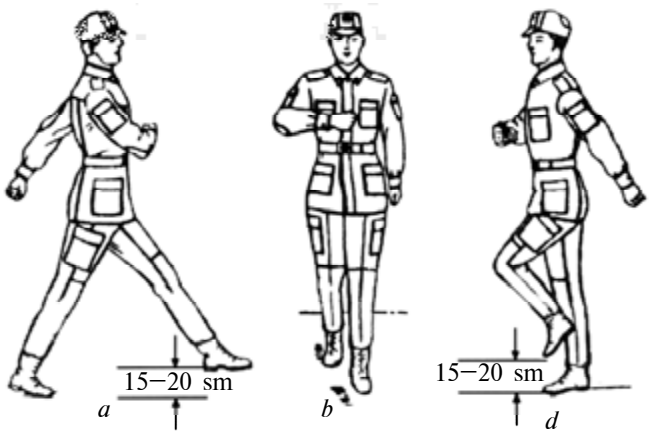

14-rasm. a—shaxdam qadam tashlash; *b*—shaxdam qadam tashlashning to‘g‘ridan ko‘rinishi; *d*—joyida qadam tashlash.

Ikki xil: shaxdam qadam va oddiy qadam qo‘yiladi.

Shaxdam qadam — bo‘linmalar tantanali marsh bilan harakat qilayotgan vaqtda, salomlashganda, harbiy xizmatchi boshliq oldiga borganda va uning oldidan ketayotganda, safdan chiqish va unga qaytishda, shuningdek, safda turish va yurish mashg‘ulotlari o‘tkazilganda qo‘llaniladi.

Oddiy qadam barcha hollarda qo‘llaniladi.

«Shaxdam qadam bos» komandasi berilganda, shaxdam qadam bilan, «Qadam bos» komandasi berilganda esa, oddiy qadam bilan harakat qilinadi.

Dastlabki komanda berilganda — gavda sal oldinga chiqarilib, turg‘unlikni saqlagan holda turiladi, darhol bajariladigan komanda berilganda esa, harakatni chap oyoqdan to‘liq odim bilan boshlash kerak. Shaxdam qadam bilan harakat qilinganda, uchi oldinga cho‘zilgan oyoqni yerdan 15—20 sm ko‘tarish va uning tagini baravar bosish lozim.

Qo‘llarni yelkadan boshlab harakatlantirish — bunda qo‘llar oldinga silkiganda tirsakdan bukilib, kaft kengligida kamar to‘qasidan baland ko‘tarilishi va shuncha masofada gavdadan uzoq, tirsak esa qo‘lning undan quyi qismi balandligida bo‘lishi, qo‘l, yelka bo‘g‘inidan iloji boricha orqaga silkinishi kerak. Panjalar yarim bukilgan holatda bo‘lishi, boshni to‘g‘ri tutish va to‘g‘ri oldinga qarash lozim.

Oddiy qadam bilan yurilganda, oyoq uchini cho‘zmasdan erkin ko‘tarib bosish, qo‘llarni esa erkin harakatlantirish kerak. Oddiy qadam bilan yurayotganda «Rostlan» komandasi berilsa, shaxdam qadam tashlashga o‘tiladi. Shaxdam qadam bilan yurilayotgan paytda «Erkin» komandasi

a *b* *d*

15-rasm. Bosh kiyim yechilgan holatda:
a — furajkada; *b* — beretkada; *d* — telpakda.

berilsa, oddiy qadam bilan yurishga o‘tiladi. «Yugur» komandasi berilganda, yugurib harakat qilish boshlanadi.

Dastlabki komanda bo‘yicha joyidan qo‘zg‘alganda, gavdani sal oldinga berib, qo‘llarni yarim bukib, tirsaklar biroz orqaga olinadi, chap oyoqni yerga qo‘yish bilan darhol bajariladigan komanda beriladi, komanda berilgach, o‘ng oyoq bilan oldinga bir qadam qo‘yilib, chap oyoq bilan boshlab yugurib ketiladi. Yugurish chog‘ida qo‘llar erkin va unga mos harakatlantiriladi.

Yurishdan yugurishga o‘tish uchun dastlabki komanda bo‘yicha qo‘llar yarim bukiladi, tirsaklar biroz orqaga olinadi. Darhol bajariladigan komanda chap oyoq yerga qo‘yilishi bilan beriladi. Ushbu komandaga ko‘ra, o‘ng oyoq oldinga qo‘yilib, chap oyoqda yugurib harakat qilish boshlanadi. Yugurishdan yurishga o‘tish uchun «Qadam bos» komandasi beriladi. O‘ng oyoq yerga qo‘yilishi bilan bir vaqtda darhol bajariladigan komanda beriladi. Komanda berilgach, yugurganicha yana ikki qadam tashlanadi va chap oyoqdan yurib, harakat qilish boshlanadi. Turgan joyda yurish «Joyingda qadam bos» komandasiga binoan amalga oshiriladi.

Ushbu komanda berilganda, oyoqlar yerdan 15—20 sm ko‘tariladi va tovonning uchi yerga tekis qaytib tushiriladi, qo‘llar qadamga mos harakatlantiriladi. Chap oyoq yerga qo‘yilishi bilan «To‘g‘riga» komandasi berilganda, o‘ng oyoq bilan bir qadam tashlanadi va chap oyoq bilan harakat boshlanadi hamda to‘la odim tashlanadi. Unda dastlab uch qadam shaxdam bo‘ladi.

Harakatni to‘xtatish uchun «Oddiy askar Ibrohimov, to‘xta» komandasi beriladi. Chap yoki o‘ng oyoqni yerga qo‘yish bilan darhol bajariladigan komanda berilganda, yana bir qadam tashlanadi. So‘ngra oyoqlar bir joyga qo‘yilib, qad rostlab turiladi. Yakka turgan harbiy xizmatchilar bir necha qadam nariga yurish uchun «Oddiy askar Ibrohimov, o‘ng (chap)ga qadam bos» komandasi beriladi. Bunday komanda berilgandan keyin harbiy xizmatchi har bir qadam tashlagandan so‘ng ikkinchi oyog‘ini birinchi oyog‘i oldiga qo‘yib, ikki qadam o‘ng (chap)ga yuradi.

Oldinga yoki orqaga bir necha qadam yurish uchun «Oldin (orqa)ga ikki qadam bos» komandasi beriladi. Komanda berilgach, ikki qadam oldin (orqa)ga bosiladi va oyoqlar juftlanadi. O‘ngga, chapga va orqaga qadam bosganda, qo‘llar harakatlantirilmaydi. Harakat vaqtida burilishlar «O‘ngga», «Chapga», «Ortga yur», „Ortga qadam bos“ komandalariga ko‘ra bajariladi.

Komandalar berilishidan „O‘ngga“, „Chapga“, „Ortga qadam bos“ komandalari diqqat tortuvchi „O‘ng“, „Chap“, „Ortga qadam“ va ijro etuvchi „Ga“, „Bos“ komandalariga bo‘linadi. Diqqat tortuvchi komandalar harbiy xizmatchilarni qaysi tarafga manyovr qilish diqqatini tortadi. Ijro etuvchi komandalar manyovirini ijrosini talab qiladi. O‘ngga burilish uchun ijro „Ga“ komanda harbiy xizmatchi o‘ng oyog‘ini yerga qo‘yishi bilan birga beriladi, chapga burilishda ijrochi „Ga“ komandasi chap oyog‘ni yerga qo‘yishi bilan bir vaqtda beriladi. Shunda belgilangan yo‘nalish bo‘yicha harakatda qo‘l harakati davom ettiriladi, o‘ngga yoki chapga burilishlar oyoq uchida bajariladi.

Orqaga burilish uchun ijrochi „bos“ komandani o‘ng oyoq yerga qo‘yilishi bilan bir vaqtda beradi. Komanda bo‘yicha (bir deb sanalganda) chap oyoq bilan yana bir qadam tashlanadi, o‘ng oyoq yarim qadam oldinga chiqarilib, ozroq chapga olinadi, ikki oyoqning uchida zudlik bilan (ikki deb sanalganda) chap tomon burilib, yangi yo‘nalish bo‘yicha chap oyoq bilan harakat (uch deb sanalganda) davom ettiriladi. Burilishlar vaqtida qo‘llar oyoqlarga mos harakatlantiriladi. (Qoldirilsin komandasi. Ush bu komanda oldin berilgan komandani bekor qiladi).

Nazorat savollari

1. O‘zbekiston Respublikasining mudofaa va harbiy xizmat to‘g‘risidagi qonunlarida nimalar bayon etilgan?
2. Umumiy harbiy majburiyat tushunchasi va uning mohiyati. Harbiy xizmat turlarini sanang.
3. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tarkibiga qanday qo‘shinlar kiradi va ularning vazifalari nimalardan iborat?
4. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida qanday umumqo‘shin harbiy nizomlaridan foydalaniladi?
5. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida qanday harbiy unvonlar belgilangan?

I bob. UMUMQO‘SHIN JANGI ASOSLARI

1.1. Jang haqida tushuncha va zamonaviy umumqo‘shin jangi tavsifi, uning maqsadi. Umumqo‘shin jangining asosiy turlari

Jang — qisqa vaqt ichida chegaralangan hududda dushmanni yo‘q qilish (tor-mor etish), uning zarblarini qaytarish va boshqa taktik vazifalarni bajarish.

Jang maqsadi — dushmanning jonli kuchini yo‘q qilish yoki asirga olish, uning jangovar texnikasi va qurol-aslahalarini yo‘q qilish yoki qo‘lga kiritish hamda dushmanning keyinchalik qarshilik qilish qobiliyatini so‘ndirish. Unga barcha turdagi qurollar zarbi quvvati, harbiy qismlar va bo‘linmalar qat’iy va faol harakatining qo‘rqmasdan o‘tkazilgan manyovri bilan erishiladi.

Zamonaviy umumqo‘shin jangi — unda qatnashayotgan qo‘shinlarning birlashgan kuchlari tanklar, piyodaning jangovar mashinalari (bronetransportyorlar), artilleriya, havo hujumi mudofaa vositalari, samolyotlar, vertolyotlar hamda boshqa texnika va qurol-aslahalarni qo‘llash bilan olib boriladi. U qat’iyatlilik, keskinlik, tez kechuvchanlik, yuqori manyovrlilik va jo‘shqinlik bilan, vaziyatning tez o‘zgaruvchanligi, ichkariga quvvatli olov ta’siri hamda jangovar vazifani bajarishning turli xil usullari qo‘llanilishi bilan tavsiflanadi (16-rasm).

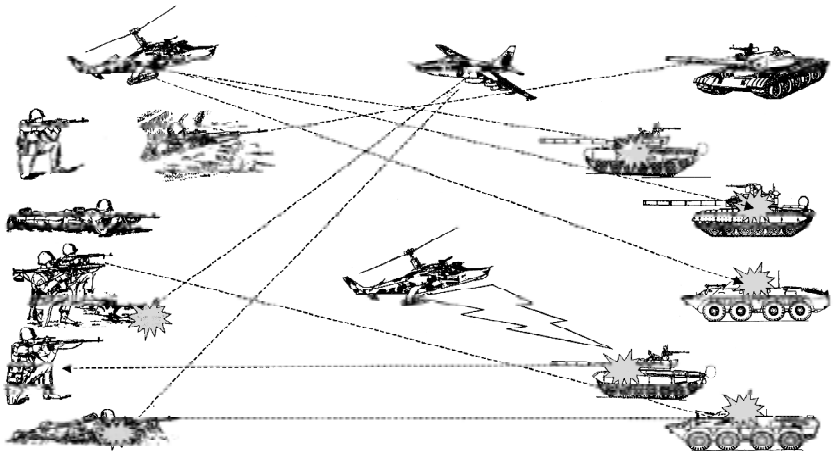

16-rasm. Zamonaviy jang maydoni.

Umumqo‘shin jangining asosiy turlari

Umumqo‘shin jangining asosiy turlari bo‘lib, *mudofaa* va *hujum* hisoblanadi. *Mudofaa* — dushman hujumini qaytarish, unga zarar yetkazish va o‘z qo‘shinlarimizni hujumga o‘tishi uchun sharoit yaratib berish maqsadida ataylab yoki majburan amalga oshiriladi.

Mudofaa oldindan yoki jang sharoitida dushman bilan yuzma-yuz kelinganda tayyorlanishi mumkin. Mudofaa dushman qo‘llagan barcha qurollar zarbini qaytara oladigan, barqaror va faol bo‘lishi kerak.

Hujum — dushmanni tor-mor etish (yo‘q qilish) va joyning muhim marralari (obyektlari)ni egallash maqsadida o‘tkaziladi. U dushmanni mavjud bo‘lgan barcha vositalar bilan zararlash, qat’iy hamla, dushmanning jangovar tartibi ichiga bo‘linmalarning shiddatli kirib borishida, jonli kuchini yo‘q qilish va asir olishda, qurol-aslaha, texnika hamda belgilangan hududlar (marralar, joydagi obyektlar)ni egallab olishda ifodalanadi.

Mudofaadagi dushmanga guruh (seksiya)ning hujumi, unga to‘g‘ridan to‘g‘ri yaqinlashishda yoki ichkaridan harakatlanib kelganda (birdan, yo‘l-yo‘lakay) amalga oshiriladi. Motoo‘qchi guruh o‘z qurolini, joy va undagi

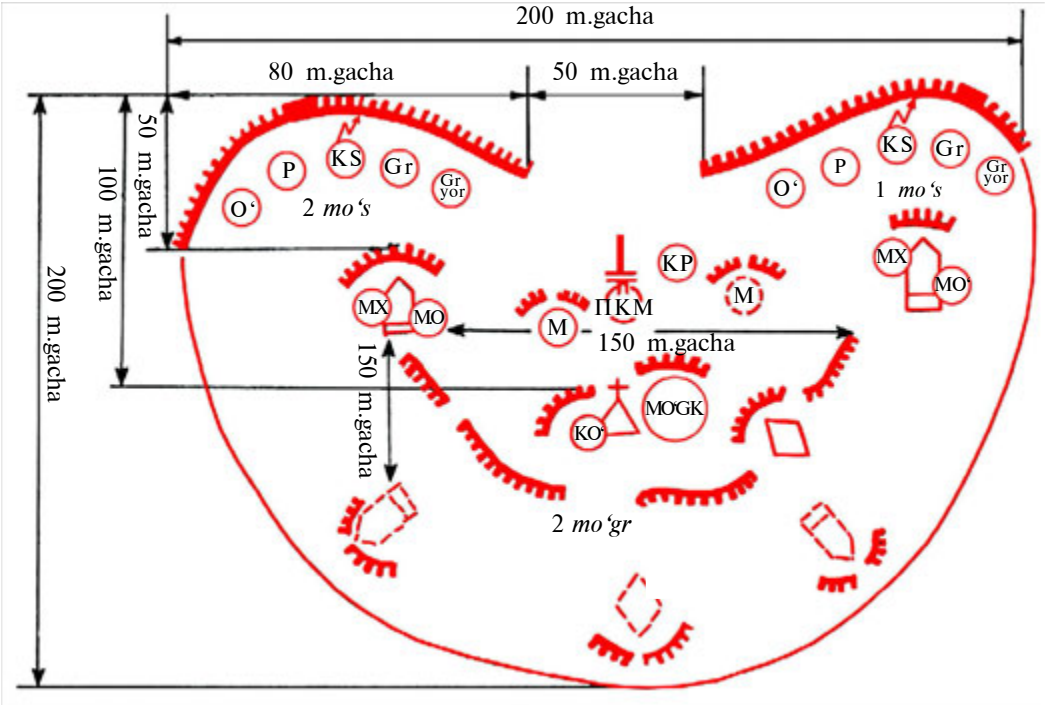

17-rasm. Motoo‘qchi guruhi mudofaada.

muhandislik jihozlarini hamda to‘siq va g‘ovlarni mohirona ishlatib, hujumga o‘tgan dushmanga katta talafot yetkazgan holda egallab olgan pozitsiyalarini ushlab qolish qobiliyatiga ega. U qoidaga ko‘ra, vzvod tarkibida mudofaaga kirishadi, batalyon rezervida turib jangovar qo‘riqlashga, jangovar razvedka kuzatuviga va o‘t ochuvchi pistirmaga belgilanishi, kuchlarining bir qismi yoki to‘laligicha batalyon (vzvod)ning zirh guruhi tarkibiga kirishi mumkin.

Motoo‘qchi guruh front bo‘yicha 200 m.gacha va ichkariga 200 m.gacha bo‘lgan tayanch punktini mudofaa qiladi. Motoo‘qchi guruhining mudofaasi o‘ziga: guruhning jangovar tartibini, guruh tayanch punktini va o‘t ochish tizimini oladi.

Guruhning *jangovar tarkibi* qo‘yilgan vazifa va joy sharoitiga bog‘liq holda quriladi. Motoo‘qchi guruhning seksiyalar pozitsiyasi, qoidaga ko‘ra, bitta transheyada chiziqda bo‘ladi. Motoo‘qchi guruhning *tayanch nuqtasi* seksiyalar pozitsiyasidan, piyodalarning jangovar mashinalari va ixtiyoridagi o‘t ochish vositalari hamda o‘t ochish pozitsiyalaridan iborat.

Guruhning mudofaadagi *o‘t ochish tizimi* guruh mudofaasi old chegaralarida tayyorlangan yig‘ilgan olov uchastkasini; mudofaaning oldingi chegarasi oldida, oraliqlarida, qanotlarda va mudofaa ichkarisida piyoda jangovar mashinasining tankka qarshi zonasi va guruhning boshqa barcha o‘t ochish vositalari ko‘p qavatli olovini; xatarli yo‘nalishlarda tayyorlangan piyodaning jangovar mashinasi va boshqa o‘t ochish vositalarining tayyorlangan olov manyovrini o‘z ichiga oladi.

1.2. Askarning jangdagi majburiyatlari. Askarning shaxsiy quroli va anjomlari (ekipirovkasi). Motoo‘qchi seksiyasining tashkiliy tarkibi, hal etiladigan jangovar vazifalari, uning qurol-aslahasi va imkoniyatlari

Har bir askar:

- guruhning, o‘z seksiyasi (tanki)ning va o‘zining jangovar vazifalarini bilishga;
- dushman tanklarining, boshqa zirhlangan mashinalar va tankka qarshi vositalarning jangovar imkoniyatlarini, ularning kuchli va zaif tomonlarini, ayniqsa, eng zaif joyini bilishga;
- istehkom inshootlarining jihozlash hajmi va jihozlash tartibini doimo kuzatib borishga, dushmanni o‘z vaqtida topib olishga va darhol bu haqda komandirga bildiruv berishga;
- hujumda qat’iyat va qo‘rqmasdan harakatlanishga, mudofaada bardam va tirishqoq bo‘lishga, dushmanni barcha usul va vositalar bilan yo‘q qilishga, jangda matonat, zukkolik ko‘rsatishga, o‘rtog‘iga yordam berishga;

• joydan, individual himoya vositalaridan va mashinaning himoya xususiyatlaridan mohirona foydalanishga; okop va pana joylarni tezda jihozlashni bilishga, niqoblanishni amalga oshirishga, to‘siq-g‘ovlardan va zaharlangan joylardan o‘ta olishga, tankka qarshi minalarni o‘rnatish va chiqarib olishni bilishga; maxsus ishlov berishni o‘tkazishni bilishga;

• havodagi dushmanni tanib olishga va uning samolyotlari, vertolyotlari va boshqa nishonlarga o‘qotar qurollardan o‘t ochishni bilishga, ularning eng zaif qismlarini bilishga;

• jangda komandirini himoyalashga, agarda u jarohat olsa yoki halok bo‘lsa, qo‘rqmasdan bo‘linma qo‘mondonligini o‘ziga olishga;

• jangda komandirning ruxsatisiz o‘z joyini tashlab ketmaslikka, jarohatlanganda yoki radioaktiv zaharli moddalar, bakterial (biologik) vositalar hamda yondiruvchi qurol bilan zararlanganda, o‘ziga va o‘zaro yordam chora-tadbirlarini ko‘rishga hamda vazifani bajarishni davom etishga; agar tibbiy punktga jo‘nash buyurilgan bo‘lsa, o‘zi bilan shaxsiy qurolini olishga; tibbiy punktga borishga iloji bo‘lmaganda, quroli bilan pana joyga o‘rmalab borib, sanitarlarni kutishga;

• o‘q-dorilar, BMP (BTR) va tank yonilg‘ilari sarfini kuzatib turishga, o‘z vaqtida komandiriga o‘q-dorilar va yonilg‘i zaxirasi bo‘yicha bildiruv berishga;

• BMP (BTR), tank buzilganda, ularni tuzatish chora-tadbirlarini ko‘rishga majburdir.

Askarning shaxsiy quroli va anjomlari

Hujumda, mudofaada, to‘qnashuv jangida jangovar harakatlarni muvaffaqiyatli olib borishda hamda maxsus harbiy harakatlarni bajarishda, har bir askar o‘z shaxsiy quroliga ega bo‘lishi kerak. Shtatdagi mansabiga qarab, guruhda har bir harbiy xizmatchi o‘zining qurol turiga ega. Guruh komandirining o‘rinbosari — serjant, qoidaga binoan, AK-74 avtomati bilan qurollanadi, guruh mergani SVD merganlik miltig‘i bilan, guruh pulemyotchisi RPK-74 pulemyoti yoki PMK bilan, avtomatchilar AK-74 bilan, mexanik-haydovchi, BMP mo‘ljalchi-operatori PM pistoleti (AKS — yig‘iladigan metall qo‘ndoqli avtomatlar bilan ham) qurollanishi mumkin, haydovchi, BTR mo‘ljalchisi AK-74 avtomati bilan qurollanadi.

Shtatdagi mansabiga qarab, guruhning shaxsiy tarkibi har xil anjomga ega. Qoidaga ko‘ra, BTR-70, BTR-80 bronetransportyorida harakatlanuvchi guruh bir xil anjomga ega. Ular harbiy xizmatchi muvaffaqiyatli harbiy harakatlar olib borishi uchun mo‘ljallangan.

Har bir harbiy xizmatchi granata uchun sumka, magazin uchun sumka, flajka suvi bilan, kichkina sapyor belkuragi, g‘ilofi bo‘lgan aslahaga ega.

Anjom xaltasida quyidagi asbob-anjomlar bo‘ladi: umumqo‘shin saqlash to‘plami, plash-palatka, qozoncha, krujka, qoshiq, shaxsiy gigiyena buyumlari, oyoq kiyimini tozalash vositalari, yoritgich, yozuv daftari, xat uchun konvertlar, qishki yoki yozgi kiyimlar, quruq payok, tibbiy dorilar to‘plami.

Serjantlar uchun qo‘shimcha va majburiy holatda aslaha to‘plamida: serjant sumkasi, uning tarkibida kompas, ofitserlik chizg‘ichi, flomasterlar va qalamlar to‘plami, yozuv daftari (bloknot), o‘chirg‘ich, yig‘iluvchi pichoqcha, sirkul-o‘lchagich, kurvimetr bo‘ladi.

Motoo‘qchi seksiyasining tashkiliy tarkibi, hal etiladigan jangovar vazifalari, uning qurol-aslahasi va imkoniyatlari

Motoo‘qchi seksiyasi motoo‘qchi guruhi tarkibiga kirib, u seksiya komandiri — serjant, granatomyotchi, uning yordamchisi, pulemyotchi, o‘qchi, mexanik-haydovchi, mo‘ljalga oluvchi-operatordan iborat. Barcha shaxsiy tarkib — yetti kishi. Qurol-aslahasi: BMP (BTR) — 1 ta, RPG-7 — 1 ta, RPK-74 (PK) — 1 ta, qolgan shaxsiy tarkib AK-74 avtomati bilan qurollangan.

Motoo‘qchi seksiya front bo‘yicha 80 metrgacha bo‘lgan pozitsiyani mudofaa qilishi mumkin. Bunda u asosiy va zaxira (vaqtinchalik) o‘t ochish vositalari uchun pozitsiyalarga ega. Bu qo‘shni seksiyalar bilan birgalikda guruhning tayanch punkti qanotlari va front oldida dushmanni o‘t ochib, yo‘q qilish imkonini beradi.

Seksiya tog‘larda mudofaani olib borishi mumkin. U yerdagi pozitsiya o‘pirilishlar va ko‘chishlar imkoni bo‘lmagan joylardan shunday hisob-kitob bilan tanlanadiki, dushmanni ko‘p qavatli, qanotdan, kesishma va sidirg‘asiga kesib otish bilan zararlashni, o‘lik (otilmaydigan) bo‘shliqlar bo‘lmasligini ta’minlashi kerak.

Seksiya cho‘l hududlarida jangovar vazifalarni bajarayotganda, yuqori havo harorati sharoitida ishlayotgan jangovar va boshqa texnikaning ishlash rejimiga rioya qilishi, sovituvchi suyuqliklar zaxirasiga hamda shaxsiy tarkibning issiqlik urishi holatlariga yo‘l qo‘ymasligiga asosiy diqqat qaratiladi.

Hujumda motoo‘qchi seksiyaga hamla obyekti va keyinchalik hujum qilish yo‘nalishi ko‘rsatiladi.

Motoo‘qchi bo‘linmalar quyidagi o‘qotar qurollar turiga ega: AK-74, Kalashnikov qo‘l pulemyoti (RPK-74), Kalashnikov pulemyoti (PK), SVD merganlik miltig‘i va PM pistoletlari.

Qurollanishda tankka qarshi RPG-7 (RPG-7D) qo‘l granatomyotlari bo‘lishi mumkin.

7,62 mm.li Kalashnikov (PK) pulemyoti otishda qulayligi uchun tirgakka ega. Lentali quti sig‘imi—100 yoki 200 (250) patronni tashkil etadi.

18-rasm. Kalashnikov (PK) pulemyotining umumiy ko‘rinishi.

19-rasm. Tankka qarshi RPG-7 qo‘l granatomyoti.

Taktik-texnik tavsifi. Otishning mo‘ljalga olish masofasi — 1500 m, to‘g‘ridan to‘g‘ri otish uzoqligi: ko‘krak qiyofali nishon bo‘yicha — 400 m, yuguruvchi nishon bo‘yicha — 650 m, jangovar tezotarligi daqiqasiga — 250 ta.

Mo‘ljallab otish uzoqligi—500 m, jangovar tezotarligi daqiqasiga 4—6 ta. Optik mo‘ljallagichga ega granatomyotning og‘irligi: RPG-7 — 6,3 kg, o‘q-dorisining (granata porox zaryadi bilan) og‘irligi PG-7V — 2,2 kg.

1.3. O‘zbekiston Respublikasi qo‘shinlarining qurol-aslaha va harbiy texnikalari (zirhli mashinalar, tanklar, jangovar vertolyotlar, samolyotlar va artilleriya vositalari)

Zirhli mashinalar

Bronetransportyorlar. BTR-70. Bronetransportyor jangovar g‘ildirakli, zirhlangan, suza oladigan, yengil zirhlangan nishonlarni zararlaydigan, 14,5 mm.li katta kalibrli pulemyot va u bilan juftlashtirilgan 7,62 mm.li PKT pulemyotiga ega (20-rasm).

20-rasm. BTR-70 bronetransportyori.

Taktik-texnik tavsifi. Jangovar og‘irligi — 13600 kg. Eng yuqori tezligi 80—90 km/s, suzishdagi eng yuqori tezligi — 9,5 km/s, shosseda yurish zaxirasi — 600 km, yonilg‘i zaxirasi — 300 litr (benzin), nishablik burchagi — 30°,

kren — 25°, BTR o‘ta olishi mumkin bo‘lgan chuqurlik kengligi — 2 m, BTR o‘ta olishi mumkin bo‘lgan to‘siq (devor) — 0,5 m, ekipaji (desant) — 3 (8).

BTR-80. Bronetransportyor jangovar g‘ildirakli, zirhlangan, suza oladigan, yengil zirhlangan nishonlarni zararlaydigan, 14,5 mm.li katta kalibrli pulemyot va u bilan juftlashtirilgan 7,62 mm.li PKT pulemyotiga ega (21-rasm).

21-rasm. BTR-80 bronetransportyori.

Taktik-texnik tavsifi. Jangovar og‘irligi — 13600 kg, shossedagi eng yuqori tezligi — 90 km/s, suzishdagi eng yuqori tezligi — 9,5 km/s, shosseda yurish zaxirasi — 600 km, yoqilg‘i zaxirasi — 300 litr (dizel yoqilg‘isi), nishablik burchagi — 30°, kren — 25°, o‘ta olishi mumkin bo‘lgan chuqurlik kengligi — 2 m, o‘ta olishi mumkin bo‘lgan to‘siq (devor) — 0,5 m, ekipaji — 3 kishi, desant — 8 kishi.

Piyodaning jangovar mashinalari. BMP-1. Piyodaning jangovar mashinasi—motoo‘qchi bo‘linmalar bilan jang olib borish uchun mo‘ljallangan. U olovli qudratlilikni, shaxsiy tarkibning jang maydonida himoyalanishi va harakatchanligini birmuncha oshiradi hamda vaziyatning har xil sharoitlarida muvaffaqiyatli harakatlanishga imkon yaratadi.

Jangovar mashina o‘qqa va o‘q parchalariga qarshi zirhga, ommaviy qirg‘in qurollaridan jamoaviy himoyalanish tizimiga, issiqlik va tutun apparaturalariga,

22-rasm. Piyodaning jangovar mashinasi (BMP-1).

yuqori manyovrchanlikka ega. U suvli havzalarni suzib o‘tishi va havo orqali zararlangan uchastkalar, vayronalar va har xil to‘siqlardan o‘ta olishi mumkin.

BMP-1 tankka qarshi boshqaruvchi raketalar (TQBR), 73 mm.li silliq stvolli tankka qarshi to‘p va unga juftlashtirilgan 7,62 mm.li PKT pulemyoti bilan qurollangan (22-rasm).

Taktik-texnik tavfisi. Jangovar og‘irligi — 13200 kg, ekipaji — 3 kishi (komandir, mo‘ljalga oluvchi-operator, mexanik-haydovchi), desant — 8 kishi, quruqlikdagi eng yuqori tezligi — 60 km/s, suvdagi tezligi — 7 km/s, shosseda yurish zaxirasi 550—600 km, bosib o‘tuvchi ko‘tarilish — 35°, chuqur kengligi — 2,5 m, devor balandligi — 0,7 m.

BMP-2. Piyodaning jangovar mashinasi—motoo‘qchi bo‘linmalar bilan jang olib borish uchun mo‘ljallangan. U olovli qudratlilikni, shaxsiy tarkibning jang maydonida himoyalanishi va harakatchanligini birmuncha oshiradi hamda vaziyatning har xil sharoitlarida muvaffaqiyatli harakatlanishiga imkon yaratadi.

Jangovar mashina o‘qqa va o‘q parchalariga qarshi zirhga, ommaviy qirg‘in qurollaridan jamoaviy himoyalanish tizimiga, issiqlik va tutun apparaturalariga, yuqori manyovrchanlikka ega. U suvli havzalarni suzib o‘tishi va havo orqali zararlangan uchastkalar, vayronalar va har xil to‘siqlardan o‘ta olishi mumkin.

BMP-2 30 mm.li avtomatik to‘p, 7,62 mm.li PKT pulemyoti, tankka qarshi boshqariluvchi raketa uchun uchirish qurilmasi bilan qurollangan. Jangovar jamlanma 30 mm.li to‘p uchun 500 ta o‘q-dori, 7,62 mm.li PKT pulemyoti uchun 2000 ta patron, 4 ta PTURdan iborat (23-rasm).

23-rasm. BMP-2 ning umumiy ko‘rinishi.

Taktik-texnik tavsifi. Jangovar og‘irligi — 14000 kg, ekipaji — 3 kishi (komandir, mo‘ljalga oluvchi-operator, mexanik-haydovchi), desant — 7 kishi, uzunligi — 6710 mm, quruqlikdagi eng yuqori tezligi — 65 km/s, suvdagi

tezligi 6—7 km/s, shosseda yurish zaxirasi — 550 km, bosib o‘tuvchi ko‘tarilishi — 35°, chuqur kengligi — 2,5 m, devor balandligi — 0,7 m.

Tanklar

T-62. O‘rta tank — T-62 qudratli qurol-aslahaga, ishonchli zirhli himoyaga va yuqori manyovrchanlikka ega bo‘lgan jangovar zanjirli mashina.

Tank 115 mm.li silliq devorli to‘p, u bilan juftlashtirilgan 7,62 mm.li PKT pulemyoti va 12,7 mm.li DSHK-M zenit pulemyoti bilan qurollangan.

24-rasm. T-62 tankining umumiy ko‘rinishi.

Tank ekipaji 4 kishidan iborat (komandir, mo‘ljalga oluvchi, o‘qlovchi va mexanik-haydovchi). Mexanik-haydovchi boshqaruv bo‘lmasida, ekipajning qolgan a’zolari esa, jangovar bo‘lma (bashnya)da joylashadi (24-rasm).

Taktik-texnik tavsifi. Tank og‘irligi — 37000 kg. Dvigatelning eng yuqori quvvati — 580 ot kuchi, tuproq yo‘lda harakatlanishning o‘rtacha tezligi 22—27 km/s, shosseda 32—35 km/s, shossedagi eng yuqori tezligi — 50 km/s, shossedagi yurish zaxirasi — 450 km, tuproq yo‘lda — 320 km, o‘ta oladigan to‘siqlari: eng yuqori ko‘tarilish burchagi — 32°, eng katta kren — 30°, chuqurlik kengligi — 2,85 m, devor balandligi — 0,8 m, o‘ta oladigan suv havzasi chuqurligi — 1,4 m.

T-72. Quvvatli qurol-aslahaga, ishonchli zirhli himoyaga va yuqori manyovrchanlikka ega bo‘lgan jangovar zanjirli mashina. Tank ekipaji 3 kishidan iborat. Tank ikki tekislikda bir xil to‘g‘rilanuvchi 125 mm silliq devorli to‘p va unga juftlashtirilgan 7,62 mm.li PKT pulemyoti va 12,7 mm kalibrli zenit pulemyoti bilan qurollangan (25-rasm).

Taktik-texnik tavsifi. Tank og‘irligi — 44000 kg, dvigatelning yuqori quvvati — 840 ot kuchi, tuproq yo‘lda harakatlanishning o‘rtacha tezligi 35—45 km/s, shosseda — 50 km/s, shossedagi eng yuqori tezligi — 60 km/s,

25-rasm. T-72 tankining umumiy ko‘rinishi.

shosseda yurish zaxirasi — 700 km, tuproq yo‘lda 460—650 km, o‘ta oladigan to‘siqlari: eng yuqori ko‘tarilish burchagi — 30°, eng katta kren — 25°, chuqurlik kengligi 2,6—2,8 m, devor balandligi — 0,88 m, o‘ta oladigan suv havzasi chuqurligi 1,2—1,8 m.

Jangovar vertolyotlar

MI-24 B ning taktik-texnik tavsifi. Bo‘sh vertolyotning og‘irligi — 8500 kg, dvigatel quvvati — 2225 ot kuchi, eng yuqori tezligi — 320 km/s, uchishining eng yuqori balandligi — 4600 m, uchish uzoqligi — 1000 km, ekipaji — 3 kishi (uchuvchi, operator va bort texnigi, 26-rasm).

26-rasm. MI-24 B jangovar vertolyoti.

Ka-52 «ALLIGATOR»ning taktik-texnik tavsifi. Bo‘sh vertolyotning og‘irligi — 7700 kg, dvigatel quvvati — 2225 ot kuchi, eng yuqori tezligi — 350 km/s, uchishining eng yuqori balandligi — 5000 m, ekipaji — 2 kishi (27-rasm).

27-rasm. Ka-52 «ALLIGATOR» jangovar vertolyoti.

Samolyotlar

L-39 ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi — 900 km/s, eng baland uchishi —9000 m, samolyot uzunligi — 24 m, balandligi — 6 m (28-rasm).

28-rasm. L-39 samolyoti.

SU-24 ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi — 1700 km/s, eng baland uchishi — 11000 m, samolyot uzunligi — 24 m, balandligi — 6 m (29-rasm).

29-rasm. Front bombardimonchi SU-24 samolyoti.

SU-17 ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi —1900 km/s, eng baland uchishi —15200 m, samolyot uzunligi —18,9 m, balandligi — 4,9 m (30-rasm).

30-rasm. Qiruvchi-bombardimonchi SU-17.

SU-25 ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi — 970 km/s, eng baland uchishi — 7000 m, samolyot uzunligi — 15,5 m, balandligi — 4,8 m (31-rasm).

31-rasm. Shturmchi SU-25.

MIG-29 ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi — 2450 km/s, eng baland uchishi — 18000 m, samolyot uzunligi — 17,3 m, balandligi — 4,7 m (32-rasm).

32-rasm. Front qiruvchisi MIG-29.

A-50 ning taktik-texnik tavsifi. Patrullash tezligi — 600 km/s, eng baland uchishi — 10200 m, uchish davomiyligi — 7 soat, samolyot ekipaji — 5 kishi, samolyot uzunligi — 46,5 m, balandligi — 14,7 m. IL-76 samolyoti bazasida yaratilgan (33-rasm).

33-rasm. Uzoqdan radiolokatsion kuzatish (dozor), aniqlash va to‘g‘rilash samolyoti A-50.

IL-76 ning taktik-texnik tavsifi. Samolyot ekipaji — 7 kishi, balandligi — 14,76 m, samolyot uzunligi — 46,59 m, maksimal tezligi — 825 km/s, maksimal uzoqlikka uchishi — 10000 km, yuklangan samolyot og‘irligi — 190000 kg, baland uchishi — 12000 m (34-rasm).

34-rasm. IL-76.

AN-12 ning taktik-texnik tavsifi. Samolyot ekipaji — 7 kishi, balandligi — 10,53 m, samolyot uzunligi — 33,1 m, maksimal tezligi — 680 km/s, maksimal uzoqlikka uchishi — 5530 km, yuklangan samolyot og‘irligi — 61000 kg, baland uchishi — 11000 m (35-rasm).

35-rasm. AN-12.

AN-26 ning taktik-texnik tavsifi. Samolyot ekipaji — 6 kishi, balandligi — 8,58 m, samolyot uzunligi — 23,80 m, maksimal tezligi — 420 km/s, maksimal uzoqlikka uchishi — 5500 km, yuklangan samolyot og‘irligi — 24000 kg, baland uchishi — 7500 m (36-rasm).

36-rasm. AN-26.

Artilleriya vositalari

Reaktiv artilleriyasining jangovar mashinasining taktik-texnik tavsifi. Otish uzoqligi — 20 km va undan ortiq, jamlanmasi — 120 snaryad, snaryad og‘irligi — 66 kg, raschoti — 6 kishi (37-rasm).

37-rasm. Reaktiv artilleriyasining jangovar mashinasi.

82 mm.li minomyotning taktik-texnik tavsifi. Otish uzoqligi — 500 m.dan 7000 m.gacha, jangovar jamlanmasi — 60 snaryad, raschoti — 3 kishi (38-rasm).

38-rasm. 82 mm.li minomyot.

22 mm.li D-30 zambaragining taktik-texnik tavsifi. Otish uzoqligi — 15,3 km.gacha, jangovar jamlanmasi — 80 snaryad, snaryad og‘irligi — 21,7 kg (39-rasm).

39-rasm. 122 mm.li D-30 zambaragi jangovar holatda.

1.4. Chet el armiyalarining tanklari va uning zaif joylari. Chet el jangovar vertolyotlari

Hozirgi paytda rivojlangan mamlakatlarning qurolli kuchlari uchun yangi tank namunalarini ishlab chiqarishga katta e'tibor berilyapti. Zamonaviy jangda tanklarning taktik-texnik tavsiflariga bo'lgan talab doimo ortib bormoqda. Dushman bilan muvaffaqiyatli jangovar harakatlar olib borilishi uchun qudratli qurol-aslahaga, yaxshi optik asboblarga, zamonaviy nishonni aniqlash vositalariga, kerakli o'q-dorilar komplektiga, quvvatli dvigatel qurilmasiga, ishonchli yurish qismiga ega bo'lish lozim.

«M1A1» tankining taktik-texnik tavsifi. «M1A1» tanki AQSH armiyasida qurol-aslaha sifatida turadi. Jangovar og'irligi — 55,9 tonna, eng yuqori tezligi — 66 km/s, to'p kalibri — 120 mm, dvigatel quvvati — 1500 ot kuchi, ekipaji — 4 kishi (40-rasm).

40-rasm. «M1A1» tanki.

«Leopard-2K» tankining taktik-texnik tavsifi. «Leopard-2K» tanki Germaniya armiyasining quroli hisoblanadi. Jangovar og'irligi — 50,5 tonna, eng yuqori tezligi — 68 km/s, to'p kalibri — 120 mm, dvigatel quvvati — 1500 ot kuchi, ekipaji— 4 kishi (41-rasm).

41-rasm. «Leopard-2K» tanki.

«Chellenjer-2» tankining taktik-texnik tavsifi. «Chellenjer-2» tanki Buyuk Britaniya armiyasining quroli hisoblanadi. Jangovar og‘irligi — 62,5 tonna, shosseda yurish zaxirasi — 450 km, ekipaji — 4 kishi (42-rasm).

42-rasm. «Chellenjer-2» tanki.

«Merkava Mk.1» tankining taktik-texnik tavsifi. «Merkava Mk.1» tanki Isroil armiyasining quroli hisoblanadi. Jangovar og‘irligi — 56,0 tonna, yuqori tezligi — 46 km/s, shosseda yurish zaxirasi — 500 km, ekipaji — 4 kishi (43-rasm).

43-rasm. «Merkava Mk.1» tanki.

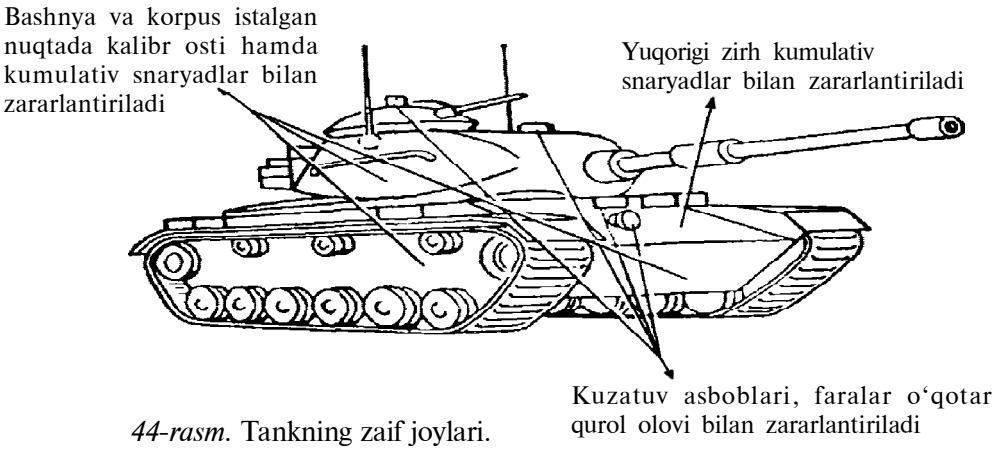

44-rasm. Tankning zaif joylari.

Chet el jangovar vertolyotlari

AN-64D «Apache Longbow»ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi — 261 km/s, eng baland uchishi —3800 m, vertolyot uzunligi — 17,7 m, balandligi — 4,9 m, ekipaji — 2 kishi (uchuvchi va operator), uchish masofasi 6 km.gacha bo‘lgan «Xellfayr» raketasiga ega. AQSH armiyasi qurollangan (45-rasm).

45-rasm. AN-64D «Apache Longbow» jangovar vertolyoti.

UH-64 «Black Hawk»ning taktik-texnik tavsifi. Eng yuqori tezligi —361 km/s, eng baland uchishi — 5790 m, vertolyot uzunligi — 15,2 m, balandligi — 5,1 m (46-rasm).

46-rasm. UH-64 «Black Hawk» — AQSHning quruqlikdagi kuchlari asosiy transport vertolyoti.

1.5. O‘q uzish — jangda dushmanni yo‘q qilishning asosiy vositasi. O‘t ochish turlari. Jang manyovri haqida tushuncha. Manyovr turlari. Guruhlarning jangovar harakatlarini ta’minlash

O‘q uzish — jangda dushmanni yo‘q qilishning asosiy vositasi, uni mohirlik bilan olib borish va nishonni birinchi o‘q bilan zararlash uchun jangchi:

- o‘z qurolini to‘liq bilishi, uni saqlashni, otish uchun astoydil tayyorlashni;
- otish uchun joyni ustalik bilan tanlashni, chegaralangan vaqtda, kunduzi va kechasi, har xil holatlardan otishni to‘g‘ri bajarishni;

• nishongacha bo‘lgan masofani mo‘ljal qo‘yiluvchisi va mo‘ljalga olish nuqtasini to‘g‘ri aniqlashni hamda yondan esgan shamolga va nishon harakatiga to‘g‘rilik kirita olishni;

• komandir komandasini diqqat bilan eshitish va aniq, tez bajarishni;

• mustaqil o‘q uzishda ongli tashabbus ko‘rsatishni bilishi kerak.

Avtomatchilar o‘q otish uchun guruh komandiri ko‘rsatgan joylarni egallashadi, mustaqil harakatlanganda uni o‘zlari tanlashadi. Tanlashda vaziyat, joy xarakteri va qo‘yilgan vazifa hisobga olinadi.

Otish uchun joy qulay, keng, ko‘rish maydoni va otishni hamda o‘qchining dushman kuzatuvidan panalab turishini ta’minlashi kerak. BMP (BTR) pulemyot va granatomyotlar uchun o‘t ochish pozitsiyasi guruh komandiri tomonidan tanlanadi va ko‘rsatiladi.

O‘t ochish pozitsiyasining joylashuvi qo‘yilgan vazifalarning oliy darajada bajarilishi, olovli manyovr imkoniyatini tug‘diradigan yaxshi ko‘rinish va otishga egaligi, tabiiy niqoblanishi, qulay kirib-chiqish va yangi yoki zaxiradagi o‘t ochish pozitsiyasiga ko‘rinmasdan borish yo‘llari bo‘lishi talablariga javob berishi kerak.

RPGdan otish uchun, bulardan tashqari, otish xavfsizligini ta’minlash kerak, ya’ni orqada gazlarning erkin chiqishi uchun to‘siqlar bo‘lmasligi (2 m.dan yaqin emas) hamda xavfsiz zona (30 m) chuqurligi orasida odamlar, o‘q-dorilarni joylashtirmaslik lozim. O‘t ochish pozitsiyasi (otish uchun joy)ni shunday tanlash kerakki, bunda dushman bajarayotgan ishlar yaqqol ko‘rinib tursin, o‘zi esa ko‘rinmasin.

• O‘t ochish turlari • Jang manyovri haqida tushuncha
• Manyovr turlari • Guruhlarning jangovar harakatlarini ta’minlash

Motoo‘qchi (tankchi) guruhning (seksiyaning, tankning) olovi jangovar vazifani bajarishda, dushmanni yo‘q qilishning asosiy vositasi hisoblanadi. Dushmanni o‘t ochib, ishonchli zararlash: nishonni o‘z vaqtida razvedka qilish, o‘t ochish vositalarini ularning jangovar imkoniyatlariga qarab mohirona qo‘llash; o‘t ochishning aniqligi, uni qo‘llashning qo‘qqisdan va o‘ta zichlikda hamda yuqori tezlikda qo‘llanishi; jangda o‘t ochishni mohirona boshqarish orqali erishiladi.

O‘t ochish:

• *qurol turi bo‘yicha* — o‘qotar, granatomyot, piyodaning jangovar mashinalari (bronetransportyorlar), tanklar, artilleriya, zenit vositalari va boshqalar;

• *otish usuli bo‘yicha* — to‘g‘ridan to‘g‘ri, yarimto‘g‘ri va yopiq o‘t ochish pozitsiyasidan otish bilan farqlanadi.

O‘qotar qurollarning o‘t ochish turlari quyidagilar:

• *taktik qo‘llanishi bo‘yicha* — sidirg‘asiga kesib otish (o‘t qo‘qqisdan, yaqin masofadan bir yo‘nalishda ochiladi) va yig‘ilgan tartibda (bitta nishonga motoo‘qchi guruhning yoki seksiyaning barcha turdagi o‘qotar qurollari bilan o‘q uzish);

• *otish yo‘nalishi bo‘yicha* — frontal (nishon frontiga perpendikular ravishda), qanotdan (nishon qanotiga, uning frontiga parallel ravishda) va kesishma o‘q uzish (bitta nishonga kamida ikki yo‘nalishdan o‘q uzib olib borish);

• *otish qizg‘inligi bo‘yicha* — bittalab o‘q uzib otish, qisqa va uzun sidirg‘alar bilan hamda barcha turdagi o‘qotar qurollardan uzluksiz o‘q uzish;

• *otish usuli bo‘yicha* — joydan, to‘xtab (qisqa to‘xtab), yurib ketayotib, bortdan, nuqtaga qarab o‘t ochish, front bo‘yicha olovni yoyib, ichkariga olovni yoyib, maydon bo‘yicha va boshqalar.

Artilleriya olovi turlari o‘z ichiga: alohida nishon bo‘yicha o‘t ochish, jamlangan, to‘siqli (harakatli va harakatsiz) yoppasiga o‘qqa tutish va boshqalarni oladi.

Mudofaani tashkillashtirishda, ayniqsa, tog‘larda, barcha turdagi qurollarni jalb qilgan holda ko‘pqatlamli va ko‘pqavatli olov hosil qilinadi. Dushmanning tirik kuchlariga alohida o‘t ochish vositalari yoki motoo‘qchi guruh va seksiyaning o‘qotar qurollaridan yog‘ilgan olovi bilan otib zarar yetkaziladi.

Jangda motoo‘qchi (tank guruhi), joyning qulay sharoitlaridan foydalanib, o‘t ochishning harakat bilan mohirona biriktirib va manyovrni keng qo‘llashi kerak. Manyovr kuchlar va vositalari o‘t ochish bilan o‘tkaziladi.

Kuch va vositalar manyovri dushmanning jangovar tartibidagi eng zaif joyiga, ayniqsa, qanotlar orqa tomoniga hamda o‘z bo‘linmalarini dushman zarbidan o‘z vaqtida chiqarish uchun o‘tkaziladi. Kuch va vositalar manyovri turlari bo‘lib qurshov, aylanib o‘tish, ularning birikmasi va chekinishi hisoblanadi.

Aylanib o‘tish — ancha ichkarilama manyovr dushmanning orqa tomonidan zarba berish maqsadida o‘tkaziladi.

Chekinish — o‘z qo‘shinlarini dushman zarbidan chiqarib olish va qulay holatini egallash uchun qo‘llaniladigan manyovr. U faqat katta komandir ruxsati bilan o‘tkaziladi.

Manyovr g‘oyasi bo‘yicha oddiy bo‘lishi, ya’ni tezda, yashirincha va dushman uchun qo‘qqisdan o‘tkazilishi kerak. Uni amalga oshirish uchun dushmanni olovli zararlash natijasida ochiq qanotlari, oraliqlar, joy sharoitlari, yashirincha borish yo‘llari, tutun va aerozollar, mudofaada esa, bundan tashqari, transheyalar va aloqa yo‘llari inobatga olinadi.

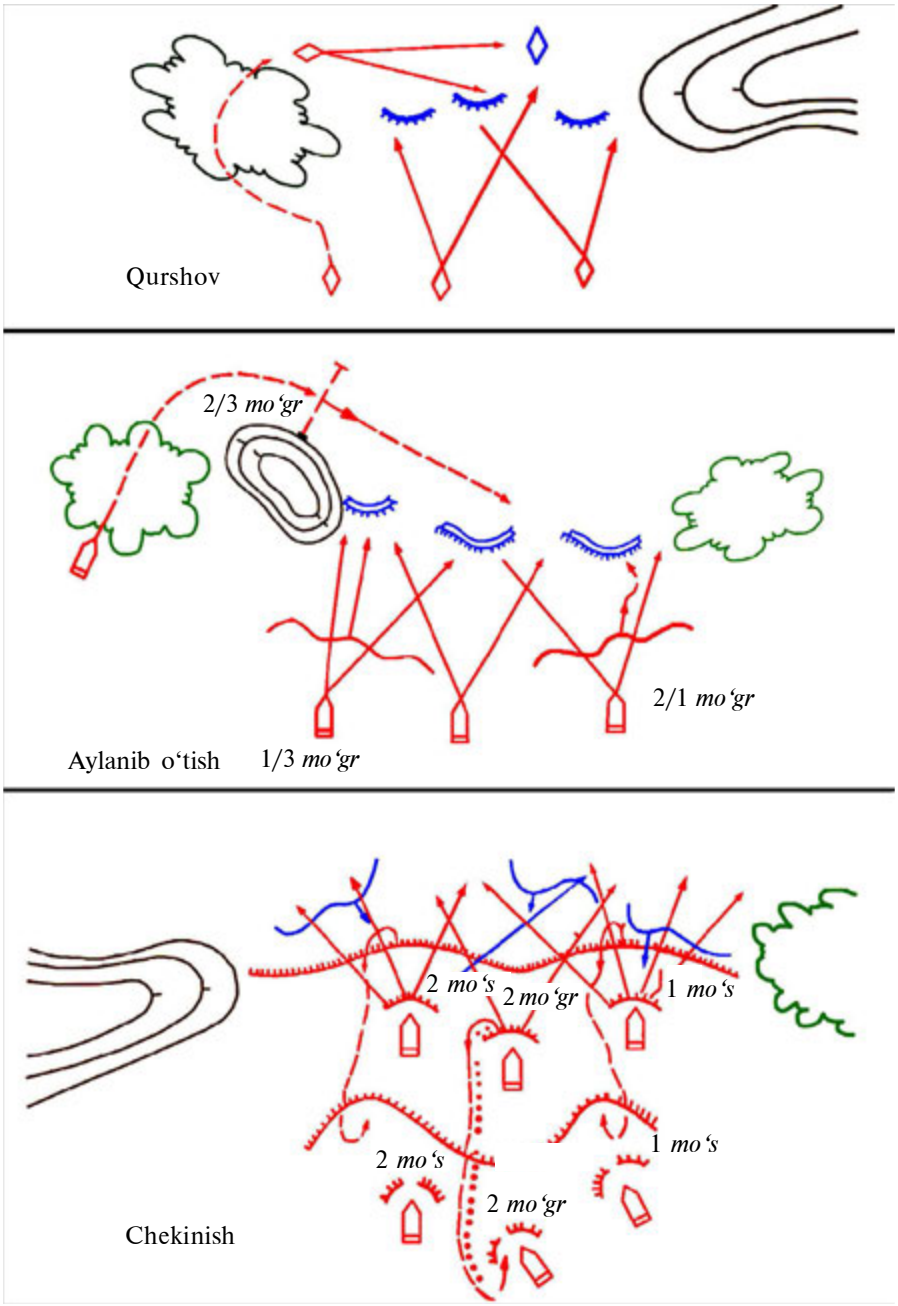

47-rasm. Bo‘linmalarning jangdagi manyovri (variant).

Olovli manyovr dushmanni samaraliroq zararlash uchun qo‘llaniladi. U guruh (seksiya)ning bitta muhim nishon bo‘yicha olovini yig‘ishda, bir nishondan boshqasiga olovni o‘z vaqtida ko‘chirish va guruh bilan bir vaqtda bir necha nishonga o‘t ochishni olib borishda ifodalanadi.

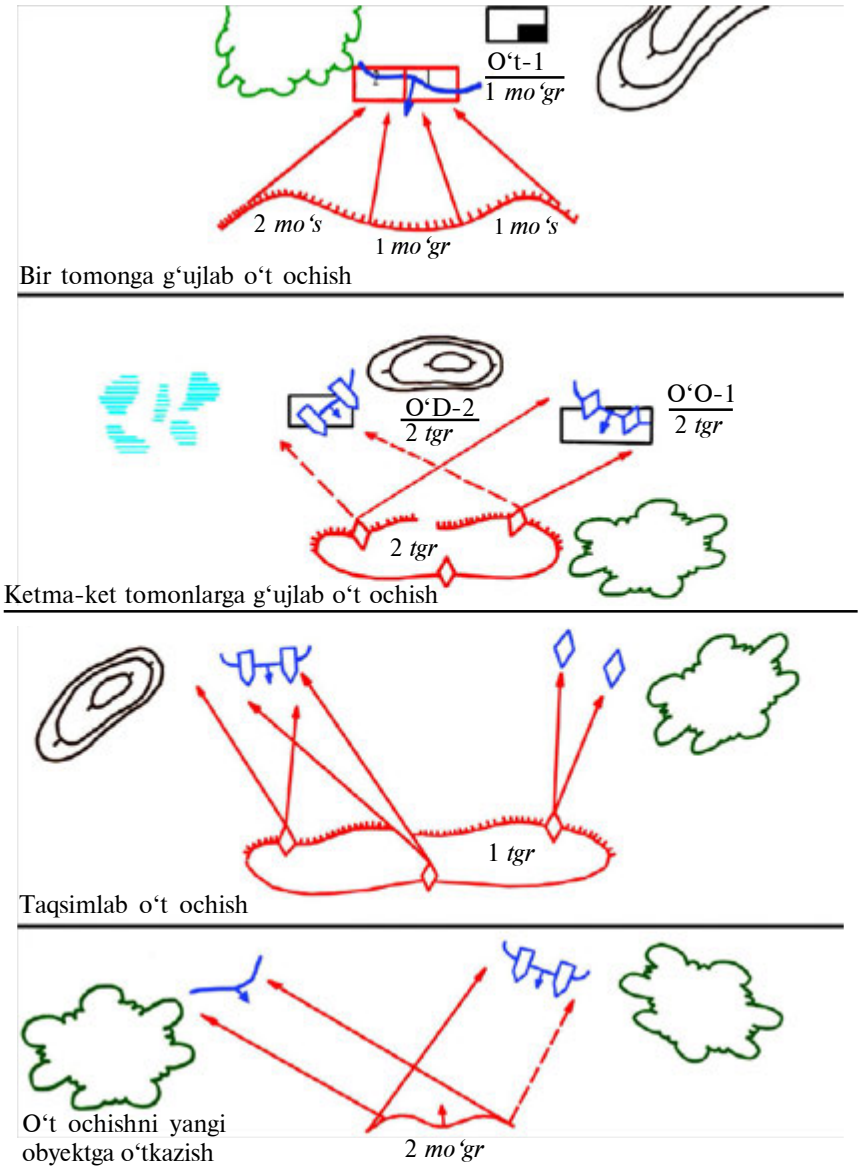

48-rasm. Olovli manyovr (variant).

Motoo‘qchi (tankchi) guruhlar (seksiyalar, tanklar) harakatini jangovar ta’minlash, jangovar shaylikni ushlab turishga yo‘naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish va tashkillashtirish hamda uning jangovar qobiliyatini saqlab qolish, qo‘yilgan vazifalarni o‘z vaqtida va muvaffaqiyatli bajarish uchun qulay sharoitlar yaratib berishda ifodalanadi. U jangning barcha turlarida: mashq o‘tash paytida va joyda joylashganda, komandir qarori asosida tashkillashtiriladi va o‘z ichiga razvedka, qo‘riqlash, niqoblash, muhandislik ta’minlash va kimyoviy himoyalanishni oladi.

Motoo‘qchi (tankchi) guruhlar (seksiyalar, tanklar) komandiri o‘q-dorilar, yoqilg‘i zaxiralarini o‘z vaqtida to‘latib olish chora-tadbirlarini, jangovar mashinalar va qurol-aslahalarga texnik xizmat ko‘rsatishni, shaxsiy tarkibni individual himoya va maxsus tozalash, oziq-ovqat va boshqa moddiy vositalar bilan ta’minlashi hamda askar va serjantlar anjomlarining to‘laligini tekshirish, ulardan to‘g‘ri foydalanishni nazorat qilib borishi kerak.

Anjomlarga askar va serjantlar uchun mo‘ljallangan aslaha va boshqa buyumlar kiradi. U ko‘tarib yuriluvchi va tashiluvchi qismlarga bo‘linadi. Anjomlarning ko‘tarib yuriluvchi qismi, qoidaga ko‘ra, askarda va serjantda bo‘ladi hamda o‘ziga shaxsiy qurol, o‘q-dorilar, gazniqob (respirator), piyodalar belkuragi, po‘lat shlem, bronejilet, dala anjomlari, suvli flaga, buyumlar xaltasini o‘z ichiga oladi. Buyumlar xaltasida: qozoncha, qoshiq, krujka, quruq payok, individual aptechka, suvni zararsizlantiruvchi vositalar va shaxsiy gigiyena buyumlari joylashtiriladi. Komandirning qarori bilan olib yuriladigan anjomlarning tarkibi o‘zgartirilishi mumkin.

Qurshov — dushman qanotiga zarb berish uchun amalga oshiriluvchi manyovr. Qurshov, odatda, olovli va taktik hamkorlikda, aylanib o‘tish esa, frontdan harakatlanuvchi taktik hamkorlikda amalga oshiriladi.

Barcha qolgan buyumlar anjomlarning tashib yuriluvchi qismiga kirib, ular piyodaning jangovar mashinalari (bronetransportyorlar, avtomobillar, tanklar)da olib yuriladi. Ishlatish bo‘yicha qo‘llanmalar va boshqa hujjatlarga muvofiq joylashtiriladi.

II bob. ASKAR VA BO‘LINMALARNING JANGDAGI HARAKATLARI

2.1. Mudofaada olovli pozitsiya haqida tushuncha. Uni tanlashning tartibi, holatini egallash, jihozlanishi. Mudofaaga mahalliy predmetlarni moslashtirish, o‘q otish sektorini tozalash va okopni niqoblash

O‘t ochish pozitsiyasi — bu askar bilan dushmanning jang olib borish joyi yoki joy uchastkasi. O‘t ochish pozitsiyasi joyga bog‘liq holda tanlab olinadi va u askar tomonidan shunday tanlab olinishi (yoki komandir ko‘rsatishi)

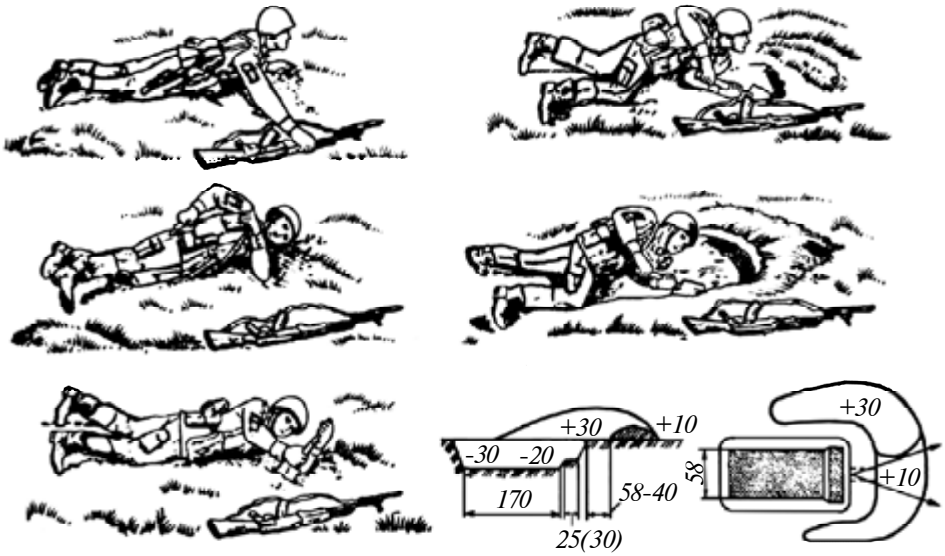

49-rasm. Avtomatdan yotib otish uchun bir kishilik okop qazish ketma-ketligi.

kerakki, u yerdan oldinda turgan dushman kuzatuv olib borishi mumkin bo‘lgan joy yaxshi ko‘rinsin. Joy o‘qotar qurolning ta’sirli o‘q uzish uzoqligida ko‘rinib turishi kerak. Agar oldinda ochiq joyda jangovar harakatlar olib borish turgan bo‘lsa, askar unga ko‘rsatilgan o‘t ochish pozitsiyasi joyini diqqat bilan o‘rganib chiqishi lozim. O‘t ochish pozitsiyasi dushman olovi ostida egallanishi mumkin.

Dushman olovi ostida yotib otish uchun bir kishilik okop qazish quyidagicha bajariladi: tanlangan joyda askar qurolini o‘zidan o‘ngroqqa, cho‘zilgan qo‘l uzoqligida stvolning og‘zini dushmanga qaratib, yerga qo‘yadi; chap biqinga yonboshlab, piyodalar kuragini g‘ilofdan chiqaradi; keyin kurakning dastasidan ikki qo‘llab ushlab, o‘ziga qarab urib, chimni kesadi (49-rasm).

Chimni olib bo‘lib, uni yoniga qo‘yadi, okopni qazib, uni brustverni niqoblashga ishlatish mumkin bo‘lishi uchun tuproq boshidan oldinga, keyin esa yon tomonga tashlanadi, u o‘qlar, snaryad yoki mina parchalaridan saqlanishni ta’minlaydi. Ishlash paytida bosh imkon qadar yerga yaqinroqda ushlanishi kerak, chunki dushmanni uzluksiz kuzatib turishi lozim. Okopning old qismini 20 sm.cha qazib, askar ozgina orqaga siljiydi va qolgan qismini qazishni davom ettiradi. Okop kengligi 60 sm, uzunligi esa 170 sm bo‘lishi kerak. Ish oxirida brustver joyning muhiti rangiga moslab niqoblanadi.

Agar dushman faollik ko‘rsatmasa, okopni jihozlash ishlari davom ettiriladi, u tizzalab otish uchun 60 sm.ga chuqurlashtiriladi va moslashtiriladi (50-rasm), keyin esa turib otish uchun 110 sm.gacha chuqurlashtiriladi.

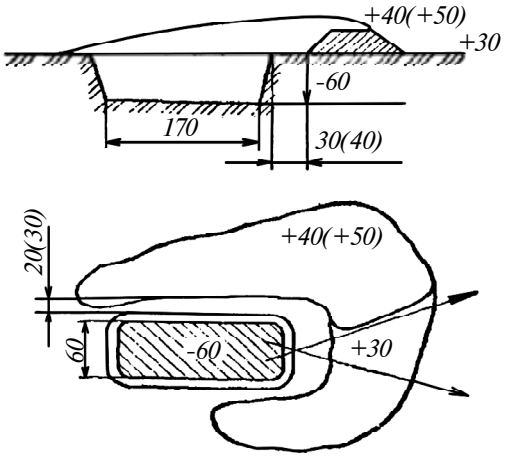

50-rasm. Avtomatdan tizzalab otish uchun okop.

Qulay sharoitlarda, ayniqsa, dushman o‘zini passiv ko‘rsatganda, guruh komandirining ko‘rsatmasi bo‘yicha yoki mustaqil ravishda bir kishilik okoplar guruh pozitsiyasiga o‘zaro birikadi va ular to‘liq profilga (ko‘rinishga) yetkaziladi.

Shu maqsadda askar okopdan chiqmasdan, o‘zining chapdagi qo‘shnisiga chiqish uchun birlashtiruvchi yo‘l qaziydi.

Ish tartibi bir kishilik okop qazitish tartibi bilan bir xil. Agar okop oldida buta yoki baland o‘tlar bo‘lsa, ko‘rinishni yaxshilash va otish uchun ulardan tozalanadi, biroq buni dushman sezmasligi kerak. Bulardan tashqari, tungi jang oldidan mo‘ljallagichsiz otishga avtomatlar va pulemyotlar shay holatga keltiriladi.

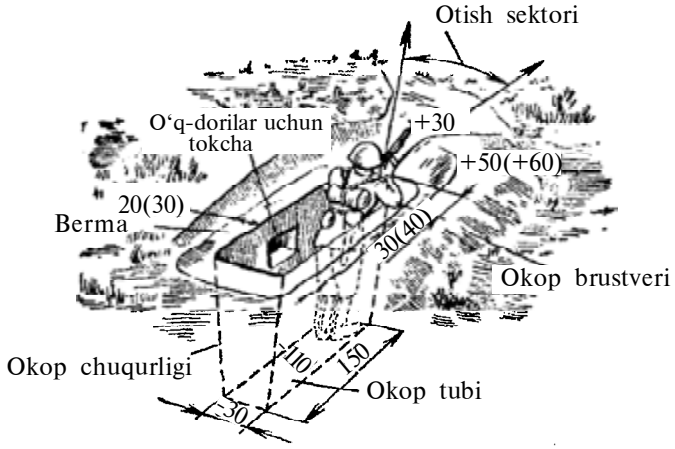

51-rasm. Avtomatdan turib otish uchun okop.

Okopdan o‘t ochishda, askarning xavfsizligini ta’minlash uchun mahalliy predmetlar (qurigan o‘t, shox-shabba va shu kabilar)dan foydalaniladi, joy tusiga moslashgan niqoblash to‘rlarini ham ishlatish mumkin. Okopning old qismidagi otish sektorini tozalash kerak, bu yerdan askar hujumga yotgan dushmanga qarata o‘t ochadi hamda jang maydonini kuzatib boradi.

Dushmanning tanki yaqinlashishiga qarab, unga granatomyotning haqiqiy o‘t ochish uzoqligida RPG-7 bilan zarba beriladi.

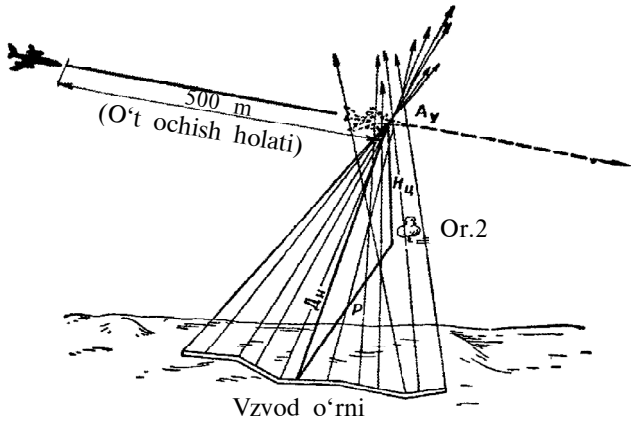

52-rasm. Samolyotlarga to‘siqli o‘t ochish.

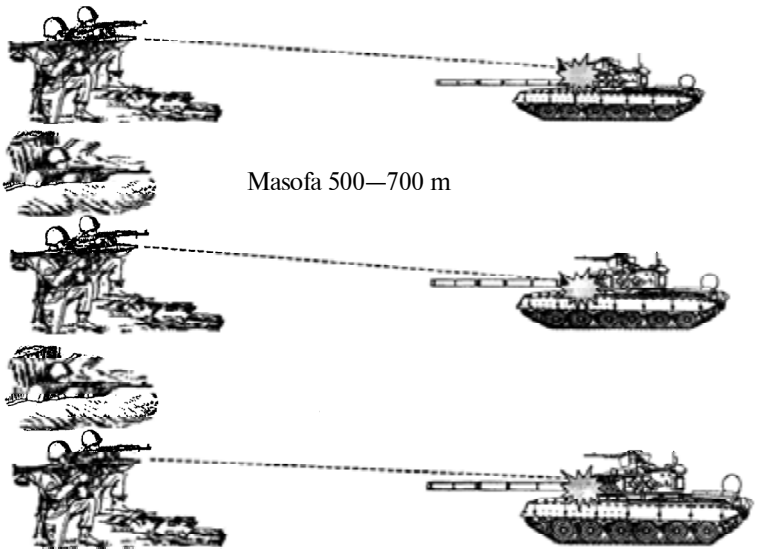

53-rasm. Granatomyotning haqiqiy o‘t ochish uzoqligida RPG-7 dan tanklarni zararlash.

Merganlar tank va bronetransportyorning otish qurilmalariga uni ishdan chiqarish maqsadida o‘t ochishadi.

Masofa 300—700 m

54-rasm. Tank va BTRning kuzatuv asboblariga merganlarning o‘q uzishi.

Dushmanning tanki yaqinlashishiga qarab, granataning haqiqiy o‘t ochish uzoqligida tankka qarshi undan foydalaniladi.

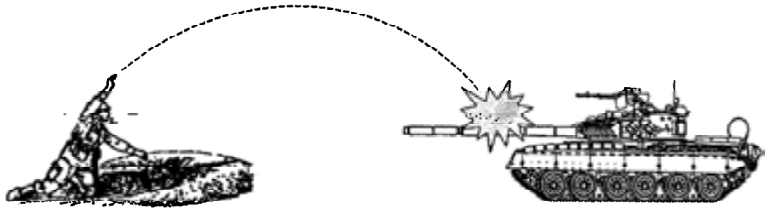

Masofa 30—40 m

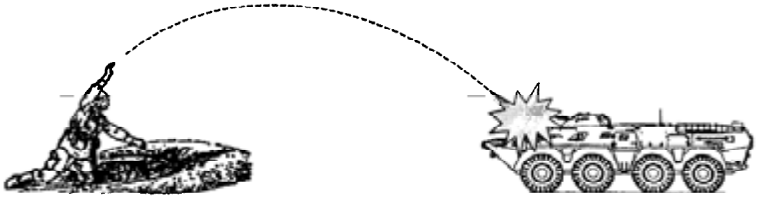

55-rasm. Granata uloqtirib, tankni zararlash.

Mudofaaning oldingi marrasidagi transheyaga tanklar tushsa, ular tanklar ustiga otiladigan granata bilan zararlantiriladi.

Tanklar va boshqa harakatlanayotgan zirhli obyektlarga qarshi kurash minalar yordamida olib borilishi mumkin. Joylarda, tankka qarshi minalarni, mina g‘ovlari o‘rnatadigan mashina yordamida, askarlar esa qo‘lda o‘rnatadilar.

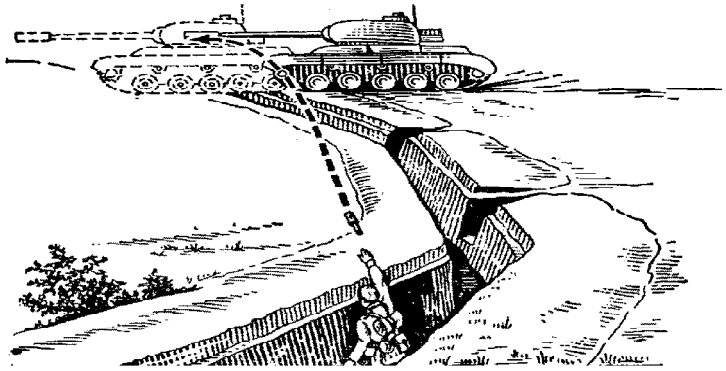

56-rasm. Qanot bo‘ylab harakatlanayotgan tankka granata uloqtirish.

Dushmanning zirhlangan mashinalari kuzatish asboblariga pulemyotchi va mergan ham o‘t ochib kurashishi mumkin.

Alohida hollarda guruh komandirining buyrug‘i bo‘yicha tanklar bilan kurashish uchun askar tayinlanadi. U joy relyefidan foydalanib, guruh olovi yoki to‘pchilar ostida qo‘l granatasi bilan tanklarga yaqinlashgan holda ularni yo‘q qiladi.

2.2. Pozitsiyaga yorib kirgan dushmanni yo‘q qilish. Askarning tungi hujumdagi harakati va suv to‘siqlaridan o‘tishi. Parchalanadigan qo‘l va tankka qarshi granatalarni uloqtirish usullari. Granatani transheya yoki okopdan uloqtirish

Agar dushmanning alohida guruhlari mudofaaning oldingi marrasiga yorib o‘tib transheyalarga tushsa, askarlarning tarqab ketmasligi uchun avvaldan tayyorlanib qo‘yilgan «kirpi» va «ayrilar» darhol o‘rnatiladi. G‘ovlarni qo‘yib bo‘lib, yorib kirgan dushman bilan jangga kirishiladi va bir vaqtda transheya ichida harakatlanishga intilgan yoki g‘ovlarni transheyadan chiqarib tashlamoqchi (portlamoqchi) bo‘lgan dushman kuzatiladi. Ularni qisqa masofadan otib, granata uloqtirgancha qo‘l jangiga o‘tib, yo‘q qilinadi.

Hujumda askar dushmanni o‘t ochib, zararlash natijalaridan foydalanib, guruh (seksiya)ning boshqa askarlari bilan o‘zaro harakatlangan holda bor kuchini to‘liq ishga soladi. Hujumdan oldin u o‘zining vazifasini, seksiya va guruhi vazifasini, zararlash uchun nishonlarni va o‘t ochish tartibini aniqlashi, tank raqami (tanish belgisi)ni va shu tank ortidan harakatlanayotgan seksiyani hamda boshqa o‘t ochish vositalari bilan o‘zaro harakatni bilishi lozim. Yayov tartibda hamlaga o‘tganda — piyoda holatga o‘tish joyi va tartibi, seksiya

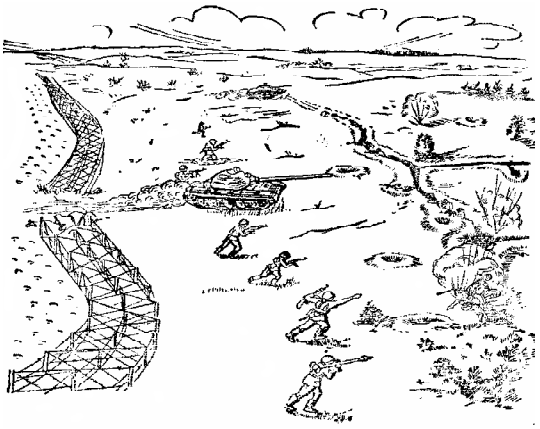

57-rasm. Piyoda jang qilish.

zanjiridagi joyi, g‘ov-to‘siqlardan o‘tish tartibini bilishi; komandir o‘rgatgan signallarni eslab qolishi; qurolning sozligini tekshirishi va uni jangga shaylab qo‘yishi; o‘q-dorilar sonini tekshirib chiqishi va kerak bo‘lsa, ularning o‘rnini to‘ldirishi; shaxsiy himoya vositalari sozligi va sonini, ust-boshi va unga taqilgan narsalarning to‘g‘riligini tekshirib ko‘rishi zarur. Askar tungi hujum vaqtida ham xuddi kunduzgidek harakatlarni bajaradi. Qorong‘i paytda optik asboblardan foydalanadi. Suv to‘siqlaridan o‘tishda yakka o‘zi, suv kemalaridan va jangovar mashinalaridan foydalanishi mumkin.

• Parchalanadigan qo‘l va tankka qarshi granatalarni uloqtirish usullari • Granatani transheya yoki okopdan uloqtirish

Granatani uloqtirish quyidagi usullarda amalga oshiriladi: uloqtirishga hozirlik ko‘rish (granatani o‘qlash va uloqtirish holatini qabul qilish) va granatani uloqtirish.

58-rasm. Dushman transheyasida granata portlashi.

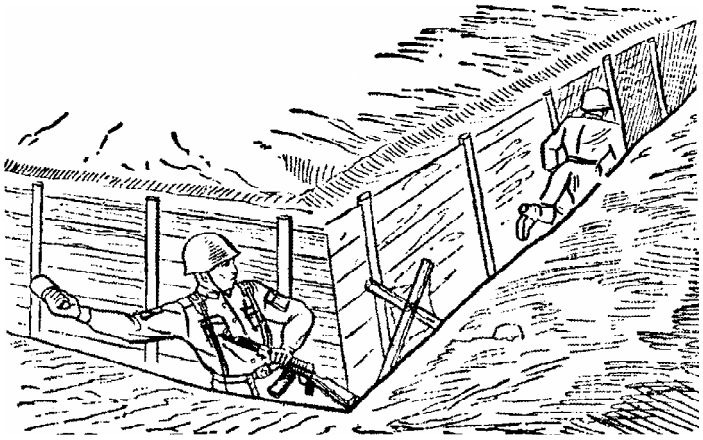

59-rasm. Dushman transheyasida jang.

Granatani o‘qlash «Granatalar hozirlansin» komandasiga ko‘ra, jangda esa, mustaqil tarzda amalga oshiriladi. Granatani o‘qlash uchun uni sumkadan olib, korpus trubkasidan tiqinni chiqarish va zapalni trubkaga burab kiritish lozim. Shunda granata uloqtirish uchun tayyor bo‘ladi.

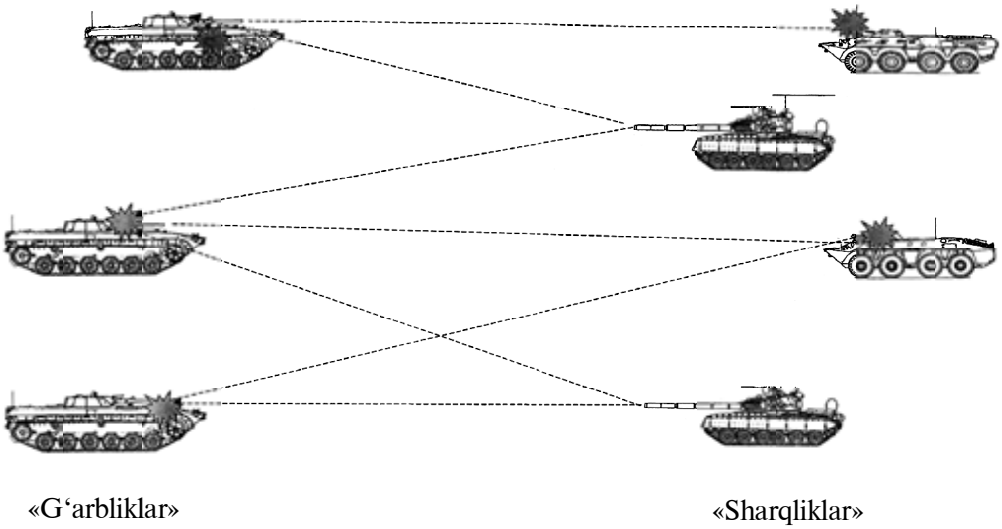

60-rasm. BMP mudofaada turibdi, to‘p va pulemyotlar olovi bilan BTR va tank bilan hujumga o‘tgan bo‘linmalarga zarar yetkazmoqda. Tanklar BMPga o‘q uzib, ularni zararlayotir.

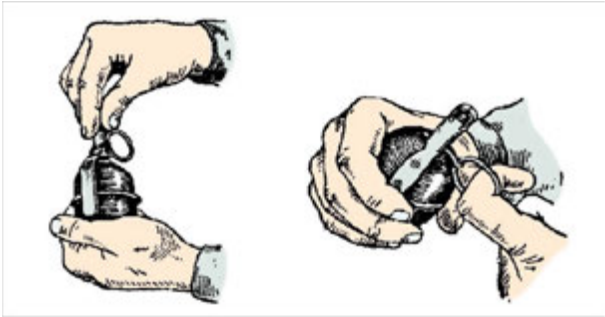

61-rasm. Zapalni burab o‘rnatish va saqlovchi tortiqni sug‘urish.

Granatani uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

- granatani qo‘lga olib, barmoqlar bilan o‘t ochish tirgagini granata korpusiga siqib tutiladi;
- o‘t ochish tirgagini mahkam siqib turgan holda ikkinchi qo‘l bilan saqlovchi tortiq uchlari to‘g‘rilanadi va uni barmoq bilan halqasidan tortib, zapaldan sug‘urib olinadi;
- quloch ochib, granatani nishonga qarata uloqtiriladi, mudofaa mobaynida qo‘llaniladigan granata uloqtirilganda panaga o‘tiladi.

Ayni paytda qurol tezkor harakatni ta’minlovchi holatda bo‘lmog‘i lozim. Granatani bir joyda tik turgan holatda uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

- nishonga yuzlanib turiladi;
- granatani o‘ng qo‘lga (chapaqay — chap qo‘lga), qurolni esa chap (o‘ng) qo‘lga olib, saqlovchi tortqi sug‘uriladi;
- o‘ng (chap) oyoq bilan, tizzani bukib, ortga bir qadam tashlanadi;
- tanani o‘ng (chap)ga biroz burib (eshib), granata yoy bo‘yicha pastga va ortga otiladi;
- o‘ng (chap) oyoqni tez to‘g‘rilab turib, ko‘krak nishon tomonga buriladi va granatani yelka uzra olib, uloqtiriladi. Granata uloqtirilayotganda, tirsak qo‘shimcha siltanadi.

Uloqtirish mobaynida tana og‘irligi chap (o‘ng) oyoqqa o‘tkazilib, qurol keskin ortga tortiladi. Granatani tizzada turib uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— tizzaga turiladi;

— granatani o‘ng qo‘lga, qurolni esa chap qo‘lga olib, saqlovchi tortqi sug‘urib olinadi;

— tanani ortga tashlab, o‘ngga buriladi va quloch ochiladi;

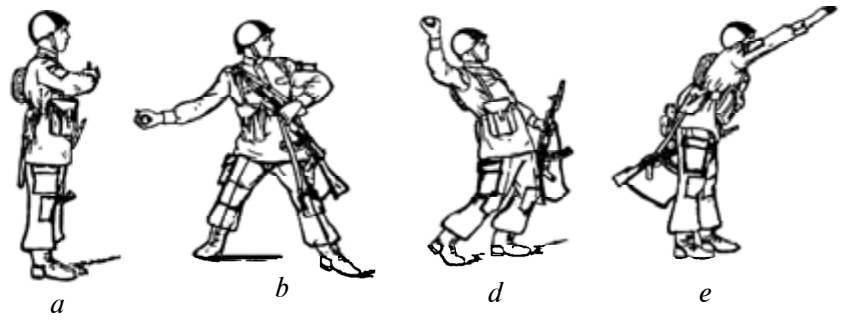

62-rasm. Joyda turib granata uloqtirish usuli: *a, b, d, e* — harakatlar ketma-ketligi.

— biroz ko‘tarilib, granatani yelka uzra oshirib, harakat so‘ngida chap oyoq tomonga keskin bukilib, uloqtiriladi.

Granatani yotgan holatda uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— yotgan holda o‘t ochish holati qabul qilinadi;

— qurol yerga yotqizilib, granata o‘ng qo‘lga olinadi;

— chap qo‘l bilan saqlovchi tortqi sug‘urib olinib, yerga qo‘llar bilan tiraladi va undan itarilib, tizzalarga turiladi;

— o‘ng oyoqni biroz ortga tashlab, chap tizzaga, uni joyidan qo‘zg‘atmay turiladi va shu paytning o‘zida quloch yoyiladi;

— o‘ng oyoqni to‘g‘rilab, ko‘krakni nishon tomon burib, oldinga yiqila borib, granata uloqtiriladi;

— qurolni olib, o‘t ochishga hozirlik ko‘riladi.

Granatani harakat mobaynida uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— granatani yarim bukilgan o‘ng qo‘lda, qurol esa chap qo‘lda tutilib, saqlovchi tortqi sug‘urib olinadi;

— chap oyoq tashlanganda, qo‘l granata bilan birgalikda oldinga chiqariladi;

— navbatdagi qadam tashlanganda (o‘ng oyoq bilan), qo‘l yoy bo‘yicha pastga ortga harakat qilish davom etadi va ayni paytda tana o‘ngga buriladi;

— uchinchi qadamda, chap oyoqni nishon yo‘nalishi tomon uchiga qo‘yib, o‘ng tizzasi bukiladi va tana burilishi, quloch ochilishi to‘xtatiladi;

— harakat tezligidan foydalanib, uloqtirish jarayoniga oyoq, tana va qo‘l kuchini mujassamlashtirgan holda granata yelka uzra oshirib uloqtiriladi.

Granatani avtomobildan uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— o‘rindiqda o‘tirgan yoki ikki oyoqqa turib, yoxud chap oyoqning tizzasini o‘rindiqqa qo‘ygan holat qabul qilinadi;

— granatani o‘ng qo‘lga, qurolni chap qo‘lga olib, saqlovchi tortqi sug‘urib olinadi;

— qurol tutgan chap qo‘l bilan avtomobil borti ushlab turiladi va tanani ortga, ayni paytda o‘ngga burib, granata bilan quloch ochiladi;

— granatani yelka uzra olib o‘tib, oldinga keskin egilib, uloqtiriladi va bort ortiga bekiniladi.

Agar avtomobil tuynukka ega bo‘lsa, granatani uloqtirishdan oldin tuynukning qopqog‘ini ochish, uloqtirgach esa, yopilishi lozim.

Granatani tank (o‘ziyurar artilleriya qurilmasi)dan uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— o‘qlovchi hozirlangan granatani o‘ng qo‘lga olib, nishon tomonga buriladi va saqlovchi tortqini sug‘uradi;

— tuynuk qopqog‘ini turtib, uning dastasidan tutib turadi;

— tuynuk qopqog‘ini ochib, granatani tuynuk orqali uloqtiradi va tuynuk qopqog‘ini zudlik bilan yopib, qulflaydi.

Granatani transheya yoki okopdan uloqtirish uchun quyidagi amallar bajariladi:

— qurol okop yoki transheya qirg‘og‘iga yotqiziladi;

— granatani o‘ng qo‘lga olib, saqlovchi tortqi sug‘urib olinadi;

— o‘ng oyoqni imkon qadar ortga tortib, bel va oyoqlar biroz bukiladi va granata ushlagan o‘ng qo‘l oxirigacha yuqoriga, ortga tortiladi;

— chap qo‘lga tiralgan holda keskin to‘g‘rilanib, granata uloqtiriladi va transheya (okop) ichiga yashirilinadi.

Dushmanning okop, transheya yoki ochiq joyda mavjud bo‘lgan jonli kuchini yakson qilish uchun granatani gorizontga nisbatan 35°—45° burchak ostida, nishon ustiga tik tushirib, imkon qadar sakratmasdan uloqtirish zarur.

Granatani binoning deraza va eshiklariga uloqtirish mobaynida ularga aniq tegishi talab etiladi, shuning uchun granata trayektoriyasi nishonga to‘g‘ri yo‘naltirilgan bo‘lishi lozim. Granatalarni deraza va eshiklarga aniq tegishiga muntazam va davomli mashqlar bilan erishiladi. Granata uloqtirayotgan shaxs granatani uloqtirgach yashirinishi lozim, aks holda nishonga tegmay portlagan granata parchalari bilan o‘zi yaralanishi mumkin.

Agar granata uloqtirilmagan va zapalidan saqlovchi tortqi sug‘urilmagan bo‘lsa, u komandirning kuzatuvi ostida o‘qsizlantiriladi.

«Granata o‘qsizlantirilsin» komandasiga ko‘ra, zapal burab chiqariladi, lattaga (qog‘ozga) o‘raladi va granatalar qopchig‘iga joylashtiriladi; korpus trubkasiga tiqin burab joylashtiriladi va granata o‘z sumkasiga solinadi.

III bob. RAZVEDKA

3.1. Kuzatish uchun joy tanlash. Ko‘rinish cheklangan sharoitda joy va joydagi predmetlarni o‘rganish

Joy va dushman razvedkasini olib borish uchun askar kuzatuvchi qilib tayinlanishi va kuzatish posti tarkibida harakatlanishi mumkin. Kuzatish posti yashirincha jihozlanadi, niqoblanadi va dushmanni kuzatish uchun kerak bo‘lgan barcha vositalar bilan ta’minlanadi. Kuzatish punkti uchun joy, joyni va dushmanning postdagi predmetlarini, o‘z qo‘shinlari harakati ko‘rsatilgan polosada imkon qadar, uzoqlikdan kuzatish imkonini ta’minlashi kerak.

Odatda, kuzatish uchun polosa dushmanni razvedka qilishdan tashqari, o‘z qo‘shinlari harakatini kuzatib borish; sektor faqat dushmanni va o‘ta kesishgan sharoitli joyni kuzatish uchun belgilanadi. Kuzatuv postida okopda, transheyada, snaryad (bomba) portlagan chuqur maxsus jihozlangan inshootda, jangovar mashinada yoki kuzatish qulay bo‘lgan joyda bo‘lishi mumkin.

Kompas — ufq (gorizont) tomonlarni to‘g‘ri aniqlash uchun kerak.

Yirik masshtabli xarita — 1:25000, 1:50000 unga kuzatuv posti shartli belgisining kuzatuv sektorini, dushman paydo bo‘lib qoladigan yo‘nalishni, dushman mudofaasining old chegarasini, uning o‘t ochish vositalari joylashuvi va boshqalarni chizish uchun ishlatiladi.

Durbin — bu kuzatish vositasi bo‘lib, uning yordamida joy va dushmanni kuzatuvchi kuzatadi. Durbinning optika tizimi shunday qurilganki, undan

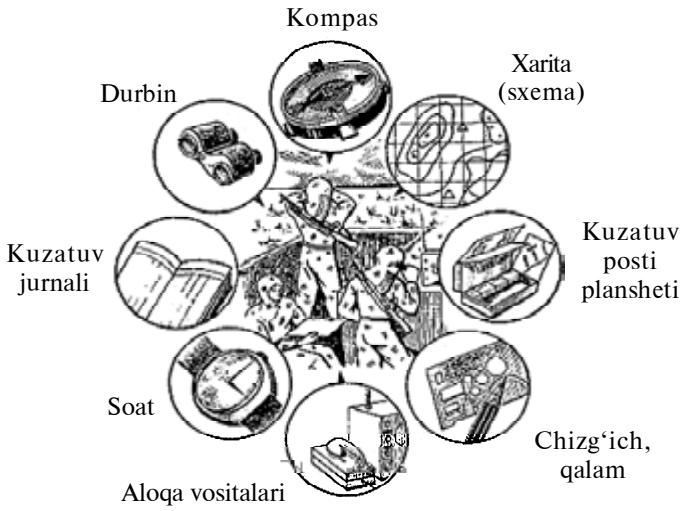

63-rasm. Kuzatuv postini ta’minlash.

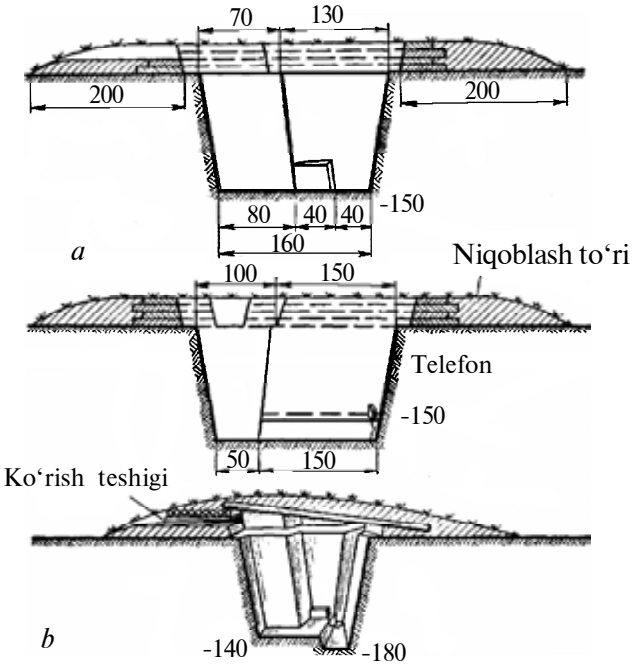

64-rasm. Kuzatuv punkti:
a — ochiq okop; *b* — yopilgan va kuzatish uchun tuynukka ega okop.

kuzatilganda barcha predmetlar haqiqiy joylashuvchidan 2 dan 15 marotabagacha yaqin masofaga keltiriladi.

Kuzatish jurnali — kuzatish natijalari haqida barcha ma’lumotlarni kiritishga mo‘ljallangan.

Soat — aniq vaqtni bilish uchun foydalaniladi.

Telefon (radiostansiya) — komandir bilan aloqa bog‘lab turish hamda kuzatuv natijalarini yuborish uchun foydalaniladi.

Ofitser chizg‘ichi va qalami — xaritada ishlash uchun mo‘ljallangan.

Kuzatuv punkti 64-rasmda ko‘rsatilgandek bo‘lishi kerak.

Kuzatuv posti plansheti — dala sharoitida dushman va joyni razvedka bilan kuzatuv olib borishni shaxsiy tarkibga yordam ko‘rsatishga mo‘ljallangan.

Ko‘rinish cheklangan sharoitda joy va joydagi predmetlarni o‘rganish

Joy va joydagi predmetlarni kuzatish uchun qulay bo‘lgan qoidaga ko‘ra, kuzatish postidan kuzatib o‘rganiladi. Eng avvalo, joyni to‘g‘ri o‘rganish

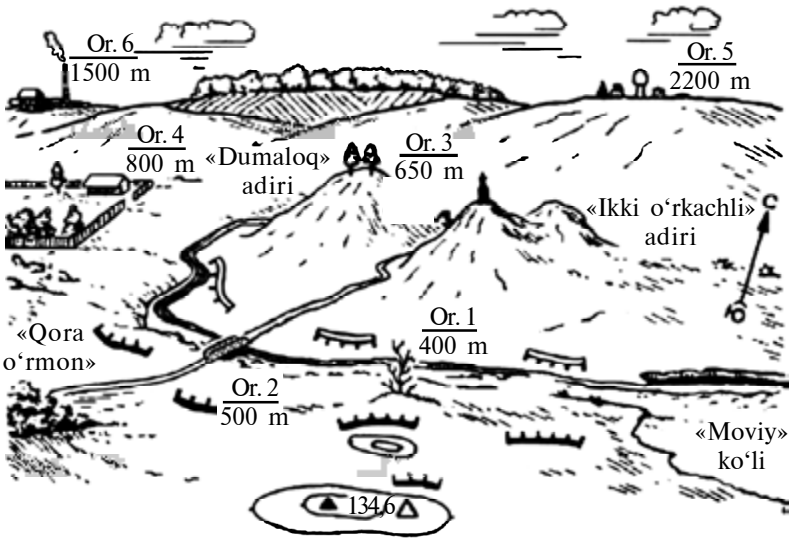

65-rasm. Joy chizmasi.

uchun uning chizmasini tuzish kerak. Unga kuzatuv postining joyi, o‘z qo‘shinlari va dushmanning old marrasi chizilib, oriyentirlar belgilanadi hamda ulargacha bo‘lgan masofa aniqlanadi. Joy chizmasida shimol yo‘nalishi ko‘rsatilgan strelka chiziladi.

Kuzatish qulayligi uchun kuzatish sektori ichkariga qarata 2—3 zonaga bo‘linishi kerak (yaqini 400—800 m.gacha va uzog‘i odam ko‘zi ko‘rishi chegarasigacha). Zonalar chegarasi, odatda, oriyentir yoki joydagi predmetlar bilan belgilanadi.

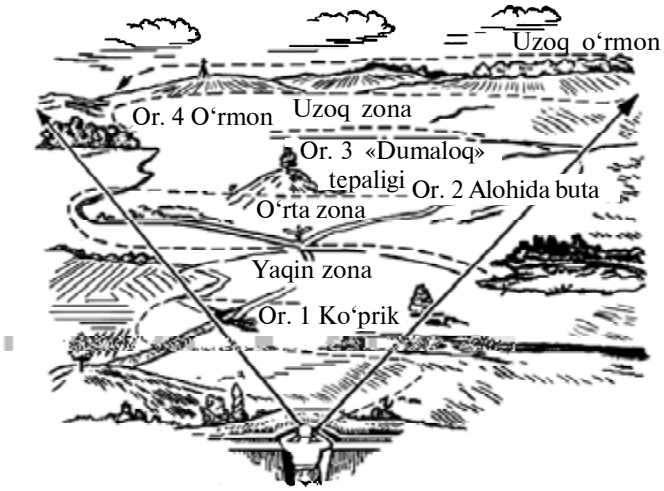

66-rasm. Kuzatish sektorlarini zonalarga bo‘lish.

67-rasm. Butalar ostidan joyni kuzatish.

68-rasm. Toshlardan foydalanib, joyni kuzatish.

Kuzatish yaqin zonadan o‘ngdan chapga shartli belgilangan marralar bo‘yicha o‘zidan ichkariga qarab, joyni va joydagi predmetlarni birma-bir kuzatib chiqish yo‘li bilan amalga oshiriladi. Joyning ochiq uchastkalari tezroq ko‘rib chiqiladi, yopiqlari esa aniqroq kuzatiladi.

69-rasm. Daraxtdan foydalanib, joyni kuzatish.

Barcha ko‘rgan va aniqlaganlarni kuzatuvchi kuzatuvni to‘xtatmasdan komandirga bildiradi. Bildiruvda kuzatuvchi oriyentirni va undan qancha uzoqlikda (o‘ngda, chapda, yaqinda, uzoqda) nima payqaganini aytadi, masalan, «ikkinchi oriyentir — chapga 50, yaqinga — 100, sariq buta yonida dushmanning kuzatuv punkti». Bularni u telefonda yoki radiostansiya orqali uzatadi.

Tunda kuzatishni olib borish, ayniqsa, mushkul. Shuni yodda saqlash kerakki, tog‘da yuqoridan pastni ko‘rish, pastdan yuqorini kuzatishdan ko‘ra qiyin. Shuning uchun kuzatish punkti joyi dara va past joylarda tanlanadi, chunki u yerdan dushmanni tezroq topish mumkin. Oriyentirlar sifatida joyda kontur chiziqlariga ega bo‘lgan predmetlar tanlanadi. Tun sharoitida kuzatish tungi ko‘rish asboblari yoki ko‘z yordamida olib boriladi.

70-rasm. Balandlikda harakatlanayotgan dushmanni kuzatish.

Kuzatish olib borayotgan jangchi, amaliy mashg‘ulotlar paytida komandir tomonidan berilgan topshiriqlar qanday bajarilgan bo‘lsa, jang paytida ularga to‘liq rioya qilish talab etiladi.

3.2. Joyda predmetlar va nishonlargacha bo‘lgan masofani aniqlash. Uzoqlikni o‘lchash

Masofa metrlarda o‘lchanadi. Eng aniqroq masofa xarita masshtabi bo‘yicha xaritani joyga solishtirish yo‘li bilan aniqlashi mumkin. Razvedkachi masofani aniqlashning quyidagi usullaridan ko‘proq foydalanadi:

1. Obyektlar (nishonlar)ning burchak o‘lchamlari bo‘yicha.

Buning uchun biron-bir oraliqda kuzatilayotgan chiziqli o‘lchamlar va burchaklarni bilish lozim. Burchak kattaliklari durbin va kuzatishning boshqa vositalari yordamida o‘lchanadi.

Misol. Bir qavatli uyning balandligi (8 m) durbinning ikki bo‘lagi (0—10)ga teng keladi. Nishongacha bo‘lgan masofa quyidagi ifoda bilan aniqlanadi:

$$U = \frac{B_{\text{x}} \cdot 1000}{BU}; \quad U = \frac{8 \cdot 1000}{10} = 800 \text{ m},$$

bu yerda, B_{x} — nishon balandligi; BU — minglarda berilgan burchak.

2. Otish paytidagi olov va tovush bo‘yicha.

Tovush meteorologiya sharoitlariga bog‘liq holda soniyasiga 330—340 m tezlikda tarqaladi (yoki taxminan 1 km.ni 3 soniyada bosib o‘tadi). Yorug‘lik tarqalishi esa o‘ta tez (soniyasiga 300000 km).

Misol. O‘q ochish tovushi otish paytidagi olovdan to‘qqiz soniyadan keyin razvedkachiga yetib keladi. O‘q uzilgan qurolgacha bo‘lgan masofani toping:

$$S=V\cdot T;\ \ 330\cdot 9 = 2970 \text{ m},$$

bu yerda, S — uzoqligi; V — tezligi; T — vaqt.

3. Chiziqli o‘lchamlar bo‘yicha (chizg‘ich yordamida).

Buning uchun millimetrli bo‘lakchalariga ega chizg‘ich olinadi va uni ko‘zlar oldida cho‘zilgan qo‘l masofasida (ko‘zdan taxminan 60 sm uzoqlikdan) ushlanadi, aniqlanishi kerak bo‘lgan masofaga, oriyentir (nishon)ga shu chizg‘ichning necha millimetri uzunligi (balandligi, kengligi) bo‘yicha to‘g‘ri kelganligi aniqlanadi. Predmetning ma’lum bo‘lgan santimetrdagi kattaligi o‘lchashlarda hosil bo‘lgan millimetr sonlarga bo‘linadi va natijada, doimiy son oltiga ko‘paytiriladi.

Misol. Agar 6 m balandlikdagi telegraf simyog‘ochi o‘lchash paytida chizg‘ich bo‘yicha 8 millimetrni egallasa, ungacha bo‘lgan masofa (600:8)·6=450 m.

4. Predmetlarning ko‘rinish darajasi bo‘yicha.

5. Dushman joylashgan yerni, uning harakatlanishi va ungacha bo‘lgan masofani tovushlar yordamida taxminan aniqlash mumkin.

Durbin shkalasi burchaklarining bahosi mingdan beshga teng —0—05, durbin shkalasining ikki burchagi mingdan o‘nga teng —0—10.

Uzoqlikni o‘lchash

Durbinning burchak o‘lchash turi yordamida joydan predmet (nishon)gacha bo‘lgan uzoqlikni o‘lchash mumkin, qachonki, o‘sha predmet (nishon)ning yoki shu nishon oldida turgan predmetning o‘lchamlari ma’lum bo‘lsa.

Uzoqlikni o‘lchash uchun:

1. Predmet (nishon)ning balandligi yoki kengligi burchagi burchak o‘lchovida o‘lchanadi.

2. Predmet (nishon)ning metrlarda ko‘rsatilgan o‘lchamlari soni burchak o‘lchovi bo‘laklariga bo‘linadi.

3. Hosil bo‘lgan son mingga ko‘paytiriladi.

Natijada, metrlarda o‘lchangan izlanayotgan uzoqlik aniqlanadi.

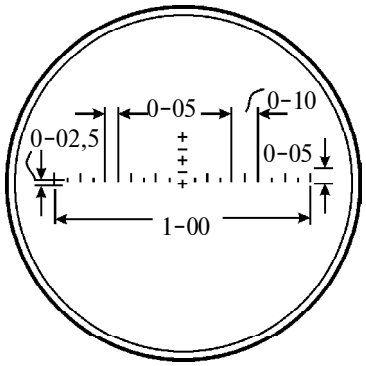

71-rasm. Durbinning burchak o‘lchash turi.

Misol. Telegraf simyog‘ochining balandligi 6 m.ga teng. Simyog‘och 0—30 burchak ostida ko‘rinmoqda, ungacha bo‘lgan uzoqlik 6·1000:3=2000 m.ga

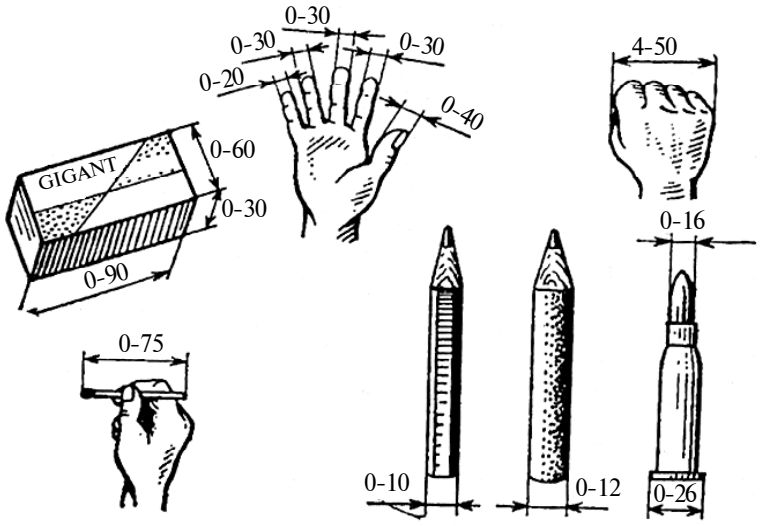

72-rasm. Qo‘l ostidagi predmetlardan burchakning minglar kattaligini o‘lchashda foydalanish.

teng. Burchakning minglar kattaligi (U) qo‘l ostidagi predmetlar yordamida aniqlanishi mumkin.

Joyning sxemasini qisqa vaqt ichida tuzish uchun razvedka tayyorgarligida normativ belgilangan.

Shaxsiy tarkib kuzatuv postida. Joyning sxemasini tuzishda 500 metrdan 2000 metrgacha uzoqlikda joylashgan, 6 tagacha belgilangan oriyentirga masofani aniqlash. Aniqlashda durbindan foydalanishga ruxsat etiladi. Vaqt vazifa ko‘rib chiqish paytidan ishlab chiqilgan sxema topshirishgacha hisoblanadi.

IV bob. MUHANDISLIK JIHOZLASH VA ULARNI KO‘ZDAN YASHIRISH

4.1. Muhandislik jihozlash va ularni ko‘zdan yashirish. Okoplar va kovaklar

Ustalik bilan jihozlangan istehkomlar urush tajribasida ko‘p jihatdan oldindan belgilanganidek, jangda muvaffaqiyatlarga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari jangchilari yuqori saviyadagi muhandislik tayyorgarligiga ega bo‘lish bilan birga, hudud va maydonlarda jihozlanish vaziyatini a’lo darajada qo‘llash imkoniyatiga egadir.

Zamonaviy jang olib borish jarayonida muhandislik jihozlash ishlari muhim darajada o‘sdi. Zamonaviy jang olib borish bilan birga, ommaviy va

oddiy vositalarni shikastlash ta'sir kuchlari, qo'shilma va qismlarning namunaviy-texnikaviy ta'minlanishi oshishi natijasida, muhandislik jihozlash yo'llari bilan dushmanning shaxsiy tarkibini shikastlash vositalari bilan himoyalanishiga ularni sirli va oshkor bo'lmagan vaziyatlarda frontoldi hamda uning ichkarisida tez epchil harakat qilib, jang olib borishini ta'minlaydi.

Seksiyaning muhandislik jihozlash ishlariga yashirinish joylari, okoplar va aloqa yo'llari qurilishi bilan birga, mina portlatish to'siqlarini tayyorlash ham kiradi. Dushman bilan bevosita yaqinlashganda, seksiyaning okoplari, tarmoq yo'llarini aniqlagan dushman ularni sindirish vaziyatida bo'ladi. Buning uchun yer o'yuvchi mashinalardan foydalaniladi. Dushman bilan bevosita yaqinlashish sharoitlarida jihozlash vaziyati qo'lda kovlash yo'li bilan bajariladi.

Okoplar va kovaklar

O'qchilar, pulemyotchilar va granatomyotchilar avval yotgan holda otish uchun, keyinchalik ochiq joygacha 60 sm chuqurlikda tizza holatida va 110 sm chuqurlikda turgan holatlarda otish uchun yakka-yakka okoplar tayyorlashadi. Granatomyotchilar uchun ham, o'qchilar uchun ham xuddi shunday yakka okop kerak bo'ladi. Ularning farqi shundaki, granatomyotning otish yo'nalishidagi qarama-qarshi tomonlari tuproq uyumlari bilan to'ldirilmaydi. Okopda granatomyot o'qchisi, granatomyot uchun maydonga granatomyot va uning o'q-dorilarini yashirish uchun kovaklar qilinadi. Dushmanning o'qi va yondiruvchi vositalaridan himoyalanish maqsadida okoplarda bir, ikki kishi uchun tuproq uyumlaridan yasama do'ngliklar quriladi.

Seksiya uchun okop yakka holdagi okoplar birlashtirilgandan keyin tashkil etiladi. Bu quyidagicha tuziladi: okoplar hududi bo'ylab, oldi va orqa tomonlar tuproq uyumlaridan yasama do'ngliklar qilinadi, o'qchilar uchun, asosiy va zaxiradagi pulemyot hamda granatomyotlar uchun joylar, orqa tomonda esa aloqa yo'llari hamda o'q-dorilar, oziq-ovqatlar uchun kovaklar tayyorlanadi.

BMP (BTR)lar uchun okoplar asosiy va zaxiradagi joylardan ko'z uzmagan holda to'g'ri to'rtburchak shaklida, mashinalar uchun maydoncha jihozlanadi, tuproq uyumlaridan qilingan yasama do'nglikdan madad berish maqsadida yurib chiqish yo'llari tayyorlanadi. Kovak seksiya oldinga tikka chiqish uchun jihozlanadi. Chuqurligi 1,5 m, kengligi 0,6 m, uzunligi 3 m.dan kam bo'lmagan okopdan to'g'ridan to'g'ri chiqish joyi tayyorlanadi. Kovak xodalar, yog'ochlar va shoxlar bilan berkitiladi.

Mina — portlatuvchi to'siqlar. Dushman tanklari va piyodalarining harakat qilish yo'llariga hamda eng oldingi joylarga tankka qarshi,

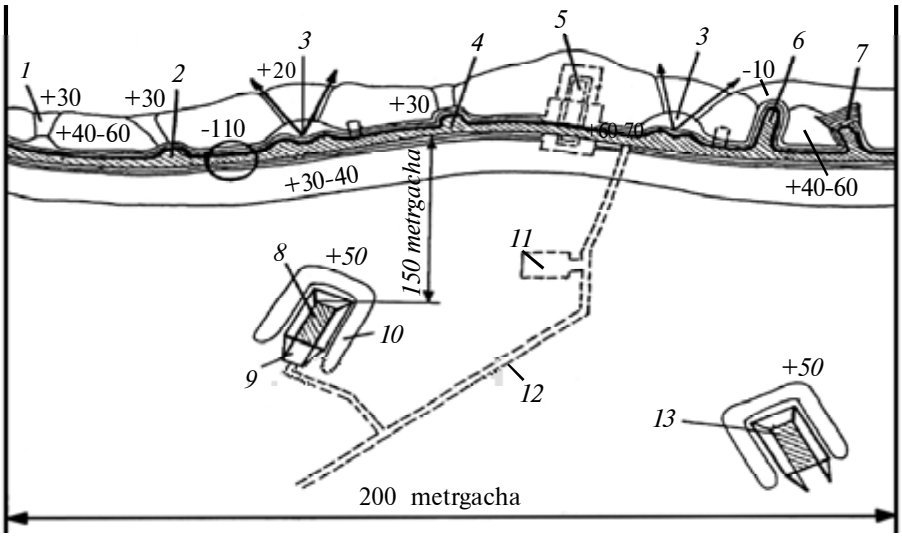

73-rasm. Okopdagi seksiya: *1*—jang olib borilayotgan ochiqlik; *2*—yon tomonlarga o‘tish kovagi; *3*—pulemyotlar uchun joy; *4*—otish uchun joy; *5*—usti yopilgan istehkom; *6*—granatomyot uchun joy; *7*—usti yopilgan jang olib boruvchi ochiqlik; *8*—asosiy o‘t ochish pozitsiyasida BMP uchun joy; *9*—apparel; *10*—tuproq uyumi; *11*—zarurat joyi; *12*—aloqa yo‘llari; *13*—zaxirada o‘t ochish vaziyatidagi BMP uchun joy.

piyodalarga qarshi va aralash joylarga alohida guruh minalari o‘rnatiladi. Tankka qarshi minalar maydoni uch-to‘rt qatorda joylashtiriladi. Joylashtirilgan minalar oraliq qatori 10 m.dan 40 m.ni, har qaysi qatordagi minalar bir-biridan 4 m.dan 5,5 m.gacha oraliqni tashkil qiladi. Minalar maydonining umumiy uzunligi 20 m.dan 120 m.gachani tashkil etadi.

Piyodalarga qarshi minalar maydoni siquv holatida, odatdagidek, ikki va to‘rt qatorga o‘rnatiladi. Minalar qatoridagi masofa 2 m.dan 4 m.gacha bo‘ladi, minalar qatoridagi minalar orasi 1 m.gacha bo‘ladi. Dushmanning harakatlanishi mina portlash to‘siqlari o‘rnatilgan joylar orqali amalga oshiriladi.

V bob. QUROLLI KUCHLARDA QO‘LLANILADIGAN MINALAR

Zamonaviy jangda muhandislik to‘siqlari qo‘shilmalarining jangovar holatlarini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydi. Dushmanga shikast yetkazish va oldinga harakatlanishni susaytirish hamda uning manyovr qilishini qiyinlashtirish maqsadida ochiq joyga (suvda yoki havoda) o‘rnatiladi.

Muhandislik to‘siqlarining asosiy turlaridan biri mina portlashi hisoblanib, dushmanga tavsifiy ta’sir etish uchun qo‘llaniladi. Ikkinchi jahon urushi davrida muhandislik to‘siqlariga o‘rnatilgan mina portlashlari natijasida

dushmanning 10000 dan ortiq tanklari yakson qilingan. Ayniqsa, Moskva ostonasi va Kursk yoyidagi janglarda dushman ko‘p tanklarini yo‘qotdi.

Mina portlash to‘siqlarini jihozlashda minalar qo‘llaniladi. O‘zining tayinlanishi bilan ular tankka va piyodalarga qarshi bo‘linadi.

5.1. Tankka qarshi minalar. Piyodalarga qarshi minalar

Tankka qarshi minalar

Tankka qarshi minalar tankning zanjiriga qarshi bo‘lib, ular tanklarga, raketa va artilleriya qurilmalariga, piyodalarning jangovar mashinalariga, zirhli transportyorlar va dushmanning boshqa transport mashinalari joylashuvlarini minalashtirish uchun qo‘llaniladi.

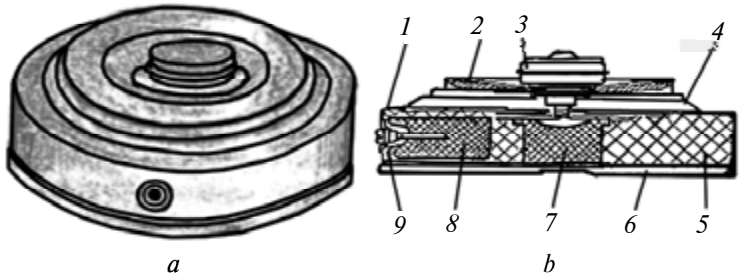

74-rasm. Tankka qarshi TM-57 mina MVZ-57 portlagich bilan birga ko‘rinishi: *a*—transport holatidagi umumiy ko‘rinishi; *b*—jangovar holatidagi minaning kesmada ko‘rinishi: *1*—korpusi; *2*—qalqoncha; *3*—MVZ-57 portlatgich; *4*—diafragma (parda to‘siq); *5*—zaryadi; *6*—osti; *7*—markaziy detonator; *8*—yonboshdagi detonator; *9*—qopqog‘i.

Zanjirga qarshi TM-57, TM-62 rusumli minalar — jangovar texnikalarning yurish qismlari minani bosib o‘tganda ishlay boshlaydi. TM-57 rusumli mina (diametri—320 mm, balandligi — 110 mm) korpusi metalldan tayyorlanadi. Minaning og‘irligi 9 — 9,5 kg. Zaryadining og‘irligi 6,5 kg; ishlash rejimi 200—500 kgs.

TM-62 rusumli mina: TM-62 M rusumli metalldan, TM-62 D rusumli yog‘ochdan, TM-62 P rusumli plastmassadan, TM-62 PE rusumli polietilendan, TM-62 T rusumli mina korpusi bilan gazmol materialdan tayyorlanadi. Minalar og‘irligi 9,5—10 kg, zaryad og‘irligi 7—7,5 kg, ishlash rejimi 150—550 kgs.

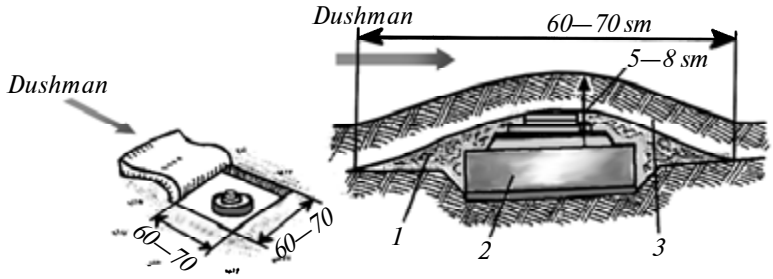

75-rasm. Tankka qarshi minalarni chim bilan qoplangan joylarga o‘rnatish:
1—tuproq bilan to‘ldirish; *2*—mina; *3*—niqoblangan chim.

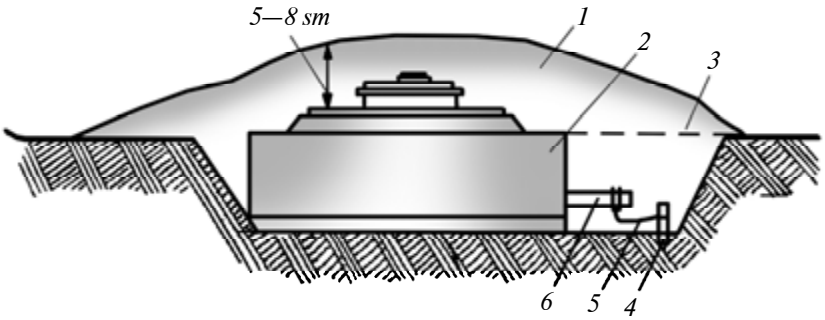

76-rasm. Tankka qarshi minaning yaydoq yerlarda o‘rnatilishi:
1—niqoblovchi qatlam; *2*—mina; *3*—mina tuproq o‘lchami;
4—qoziqcha; *5*—birlashtiruvchi; *6*—yonbosh portlatgich.

TM-62 rusumli mina (77-rasm)ga MVCH-62 portlatgich (78-rasm) bilan qo‘llaniladi. Minalar harakatlanish jihatlari: portlatgich qalqonchasi bosilishi bilan pastga tushadi, uning tiqini M-1 kapsul-detonator bilan detonatorni qo‘zg‘atadi. Chekning qisilishi bilan uzilib, soqqalardan (zoldir) zarbdor ozod bo‘lib, jangovar prujina harakatga kelib, M-1 kapsul-detonator cho‘g‘ oldirishi bilan uning portlashini qo‘zg‘atadi va minalar portlaydi.

Mina tiqini chiqarilgach, rezinali prokladkalar mina ko‘zidagi o‘rni to‘g‘riligiga ishonch hosil qilinadi; mina portlagichini burab, uni kaliti bilan qattiq bog‘lanadi.

Mina chuqurlikka yoki uning ustiga o‘rnatiladi. Qo‘riqlagich cheki portlagichdan bo‘shatiladi va tezlik bilan ishga tushiruvchi tugmacha bosiladi. Mina niqoblanadi.

Minalarni bo‘shatish zarurati: mina chiqarib olish holatida o‘rnatilgan-

ligiga ishonch hosil qilinadi. Mina niqoblangan qatlamdan chiqariladi. Portlatgichni jangovar holatdan transport holatiga o‘tkaziladi.

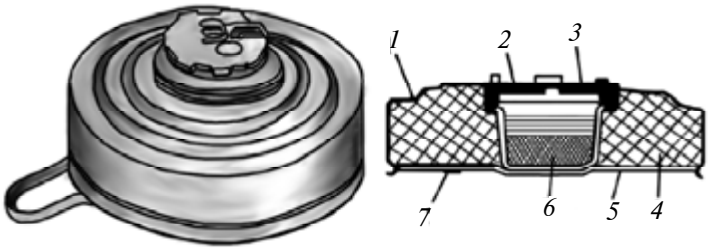

77-rasm. Tankka qarshi TM-62 M mina:
a—minaning MVCH-62 portlatgich bilan birga transport holatidagi umumiy ko‘rinishi; *b*—minaning portlatgichsiz (qopqog‘i bilan) kesilgan holda ko‘rinishi: *1*—korpusi; *2*—qopqog‘i; *3*—qistirma; *4*—zaryadi; *5*—tubi; *6*—qo‘shimcha detonator; *7*—qotirish uchun dastak teshigi.

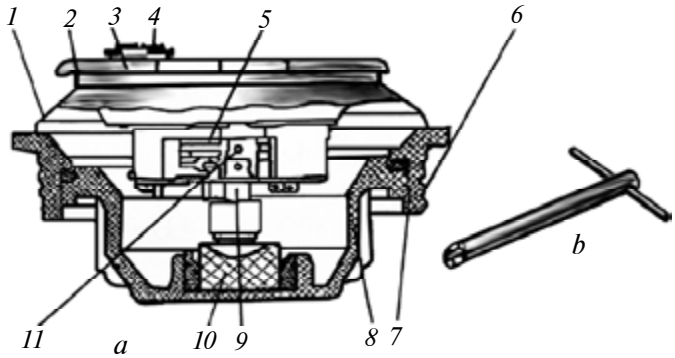

78-rasm. MVCH-62 portlatgich:
a—portlatgichning jangovar holatdagi kesimi; *b*—portlatgichni transport holatiga o‘tkazish uchun kalit; *1*—konus shaklidagi asosi; *2*—qalqoncha; *3*—qo‘riqlagich o‘rtasi chekini o‘rnatish uchun joy; *4*—tugmacha; *5*—ijrochi disk; *6*—rezba; *7*—korpusi; *8*—qopqoq; *9*—M-1 kapsul-detonatorning zarbdor mexanizmi bilan; *10*—detonator (portlatgich modda); *11*—kesishgan chek.

O‘rnatilgan joydan mina chiqariladi va u tuproq qatlamlaridan tozalanadi, buyumning shikastlangan joylari ko‘zdan kechiriladi:

- tuzatilgan (sozlangan) minalar o‘rab joylashtiriladi;
- MVCH-62 portlatgichni jangovar holatida transportda olib ketish zarur;

• rezinali qalpoqcha oldingi krandan chiqariladi;

• kalit bilan oldingi kran soat strelkasi yo‘nalishida uch-to‘rt aylanasiga buraladi, shuningdek, boshlovchi tugmacha yuqoriga ko‘tarilishi shart;

• kalitni boshlang‘ich holatiga burab qaytariladi va uni ichidan chiqariladi;

• rezinkali qalpoqcha kiygiziladi;

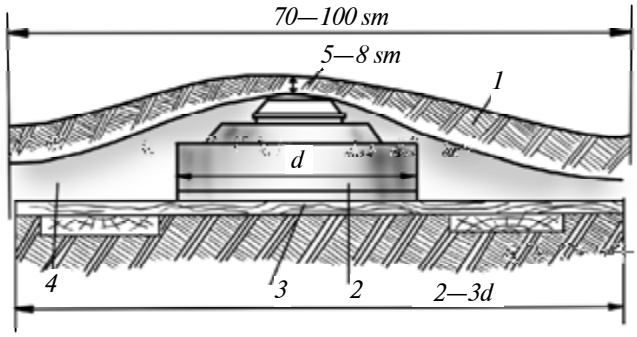

79-rasm. Tankka qarshi minaning yumshoq (zax) yerda o‘rnatilishi:
1—niqoblovchi qatlam; *2*—mina; *3*—taxta taglik; *4*—tuproq bilan to‘sish.

• qo‘riqlagich o‘rtasida chekiga boshlovchi tugma kiygizilib, zanjir bilan berkitiladi.

MVCH-62 portlatgich bilan TM-62 rusumli minalarni ko‘chirish va transportda oxirgi shaylash holatida tashishga ruxsat etiladi. Tankka qarshi TM-57 rusumli mina MVZ-57 rusumli portlatgich bilan birga qo‘llaniladi. Minalarning harakatlanish jihati: o‘rnatilgan mina bosilishi bilan uning qopqog‘i shaklini o‘zgartiradi; portlatgichning zarbdor mexanizmi pastga qo‘yib yuboriladi; tiqin KD—MV kapsul-detonatorning parda to‘sig‘iga borib taqaladi; keyingi bosilishda chek qirqiladi; sharikchalar zarbdorni bo‘shatadi; jangovar prujinaning harakatlanishi natijasida zarbdor kapsul-detonatorni cho‘g‘ oldirtirib, uning portlashini yuzaga keltirishi bilan mina portlaydi.

Minalarni o‘rnatish uchun zaruriyat: minalardan tiqin burab olinadi; minalardan qopqog‘i olinganda shakli o‘zgarganligiga ishonch hosil qilinadi; portlatgichdan qalpoqcha burab chiqariladi va mavjud bo‘lgan rezinali qistirma borligiga ishonch hosil qilinib, portlagichni soat mexanizmi kaliti bilan buraladi; minaga portlagich burab kirgiziladi; mina chuqurlikka yoki uning yuqorisiga o‘rnatiladi; mina portlagichi jangovar holatga yuqoriga ko‘tarilishi uchun qo‘riqlagich o‘rta cheki uzugi kalit yordamida ko‘tariladi, qo‘riqlagich o‘rta chekini portlagich tugmasidan uzoqlashtiriladi va tugma bosib qo‘yiladi, mina niqoblantiriladi.

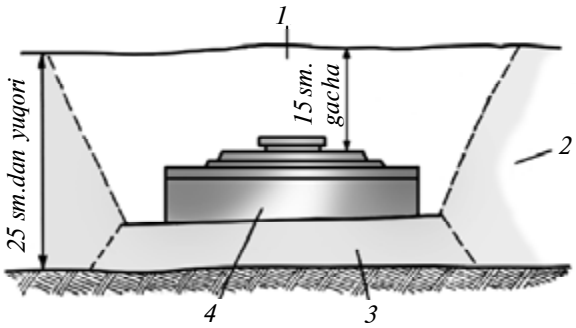

80-rasm. Qish (qor yog‘gan) sharoitda tankka qarshi minaning o‘rnatilishi:
1—niqoblovchi qor; *2*—qor; *3*—zichlangan qor; *4*—mina.

Minalarni chiqarib olish zaruriyati: mina chiqarib olish holatida o‘rnatilganligiga ishonch hosil qilinadi; minalar niqoblangan qatlamdan chiqariladi; portlagich minadan burab olinadi; portlagich jangovar holatdan transportga o‘tkaziladi va burab kirgiziladi.

O‘rnatilgan mina joyidan chiqariladi.

Piyodalarga qarshi minalar

Bu minalar dushmanning tirik kuchlarini shikastlash maqsadida qo‘llaniladi. Ular ikki xil: *fugasli* va *oskolkali* bo‘ladi.

Umumiy tuzilishi. Mina korpusi, yondiruvchi zaryad zarrachalari va portlatish oldindan saqlagichning tuzilishi bo‘yicha xavfsiz joylashtirilishidan iboratdir. Ba’zi bir minalar o‘rnatish uchun maxsus moslamaga joylashtirilgan.

Harakatlanish holati. Minaning cheki uzib tashlangandan keyin metall elementi (vaqtinchalik saqlagich) ikki yarim daqiqa o‘tishi bilan jangovar holatga keladi. Jangovar holatda turgan mina bosib olinganda, uning qopqog‘i tushishi bilan «T» shaklidagi chekni portlagich surib yuboradi. Zarb bo‘shab, jangovar prujinalar zapalga qadalib, portlashni yuzaga keltiradi.

Piyodalarga qarshi minalar portlash natijasida fugasli va oskolkali holatlari bilan shikastlash ta’sirini ko‘rsatadi. Fugasli minalar portlash tartibiga ko‘ra, bir kishini shikastlaydi. Oskolkali minalar bir holatning o‘zida bir qancha kishini shikastlaydi.

Minalarni joylashtirish. Tank va piyodalarga qarshi minalar dushmanning harakatlanish yo‘llariga o‘rnatiladi. Mudofaada turganda esa, eng oldindagi hududlarga, ayniqsa, yon tomonlarni to‘sish va ikki narsa orasidagi masofalarga va uning ichkarisiga hujum qilish vaqtida, oldingi maydondagi dushmanning hujumga o‘tishini qaytarish uchun o‘rnatiladi. Tanklar va piyodalarga

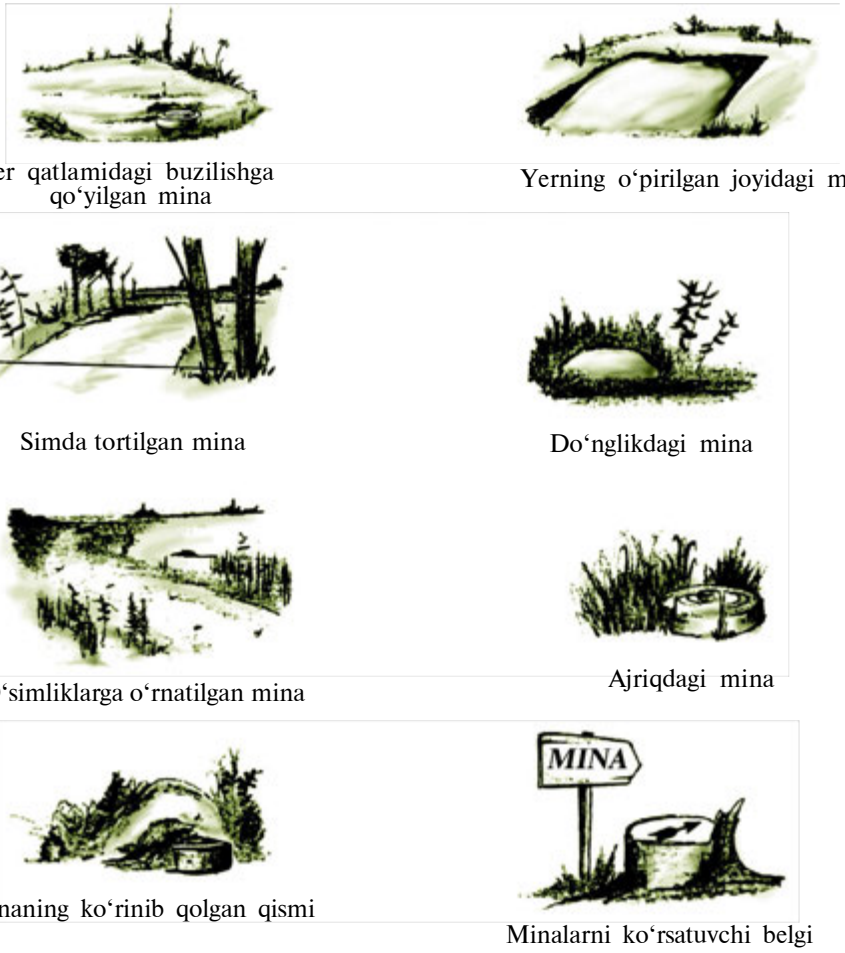

81-rasm. O‘rnatilgan minalarning ko‘rinishi.

qarshi minalar joylarga maxsus asbob-uskunalar bilan jihozlangan vertolyotlarda va to‘siqlarni o‘rnatuvchilar yordamida qo‘lda o‘rnatiladi.

Minalarning qo‘lda o‘rnatilishida chuqurni mina hajmida belgilab, shunday o‘lchamda kovlanadi. O‘rnatilgan mina bir qancha tuproqni yuqori qismidan chiqib turishi bilan portlagichni aylantirib, portlagich jangovar holatga keltiriladi. Qo‘riqlagich chekini uzib olib niqoblantiriladi. Tankka qarshi mina tuproq qatlamidan 5—8 sm.da, piyodalarga qarshi mina esa, qatlamdan 1—2 sm.da niqoblanadi. Tankka qarshi minalarni chiqarib olish taqiqlanadi, ularni portlash zaryad zarrachalari kovlab olinishi yoki bosh-qacha turlar bilan yo‘qotiladi.

Belgilab qo‘yilgan hudud joylariga o‘rnatilgan minalardan maydon tashkil qilinadi. Minali maydonlar tankka, piyodalarga qarshi va aralashma holatida o‘rnatiladi. Yashirilmagan mina belgilari do‘ng va tepaliklarda yoki ulardan keyin, yig‘ishtirilmagan yerlarda, qishda esa, zichlangan qorda, yerning cho‘kkan joylarida yoki yerni tig‘izlab berkitilgan joylarga tashlab yuborgan asboblar yoki kerakli jihozlarga minalar o‘rnatiladi. Mashinalar va odamlarning yo‘lida mina to‘siqlarini ko‘rsatuvchi belgilarni uchratish mumkin. Ayrim yashirilmagan minalar belgilarining tavsifi 81-rasmda ko‘rsatilgan.

VI bob. JOYDA XARITASIZ ORIYENTIRLANISH

6.1. Ufq tomonlarini aniqlash. Turgan joy haqida axborot. Magnit azimuti va joydagi predmetlar bilan oriyentirlanish. Azimut bo‘ylab harakatlanish

Joyda oriyentirlanish — bu ufq tomoniga nisbatan o‘zining o‘rnashgan joyini, joylanish holatini aniqlashda, joy predmetlarini ajratib va aniq izchil ko‘rsatilgan yoki tanlangan yo‘nalish bo‘yicha harakatlanish. Ko‘rinish holati chegaralangan, notanish bo‘lgan o‘rmon joylarda, jangovar vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishda, bilimdonlik va epchil harakatlar qilish, joyni aniq oriyentirlash talab qilinadi. Joyda oriyentirlashni topografik xaritalar yordamida va xaritasiz amalga oshirsa bo‘ladi. Joyni xaritasiz mo‘ljalga olishda, odatda, ufq tomonlarini aniqlay bilish kerak bo‘ladi.

Ufq tomonlarini aniqlash

Joyning qanday tavsifidan qat’i nazar, kunning vaqti va ufq tomonlarining ko‘rinish holati, kompas, quyosh holati, quyosh va soat bilan, qutb yulduzlari, joyning buyum belgilari va boshqa usullarni qo‘llash bilan aniqlanadi. Kompas bilan tomonni aniqlashda (82-rasm), shimol-janub bo‘ylamasida joylashgan magnit meridianidagi magnit millari asosiy

a *b* *d*

82-rasm. Adrianov kompasi:
a—umumiy ko‘rinishi; *b*—kompas qopqog‘ining mushka bilan kesishgan ko‘rinishi; *d*—limba (burchako‘lchagich asboblarida graduslarga bo‘lingan doira).

xususiyatlarni ishlash jihatiga bog‘liq bo‘lib, boshlashdan oldin mushkani nolidan limba (burchako‘lchagich asboblarida darajaga bo‘lingan doira) simlarga ajratiladi. Buning bilan birga, kompas gorizontal holatda o‘rnatiladi va millar to‘xtatiladi. Kompasni burib, magnit milining shimol tomonidagi oxiri nol bilan limba ajralgan joyiga qarama-qarshi bo‘lishiga erishish kerak. Kompasni mo‘ljal olish holati bo‘yicha mil yo‘nalishlari nol bilan limba bo‘lingan tomoni shimol yo‘nalishida turadi. Bundan keyin kompasning kesishgan joyi va mushkasi joydagi predmetga to‘g‘rilanadi, so‘ngra ko‘rsatmasidan foydalaniladi. Shimol yo‘nalishlarini bilish bilan birga, ufq tomonlarini aniqlash oson bo‘ladi.

Ufq tomonlarini aniqlash maqsadida, quyosh holatidan foydalanishga to‘g‘ri keladi. Shimoliy yarimsharda taxminan: 7.00 da (yozda 8.00 da) — sharqda, 18.00 da (14.00 da) — janubda, 19.00 da (20.00 da) — g‘arbda bo‘ladi.

Quyosh va soat bilan ufq tomonlarini (83-rasm) aniqlash uchun, soat gorizontal holatda o‘rnatiladi, bu bilan soat mili quyosh yo‘nalishida bo‘lishi kerak, keyin soatni shu holatda ushlab turib, xayolda soat millari burchagi va raqamlari o‘rtasida bo‘linadi. Olingan to‘g‘rilik janubga harakatlanishi

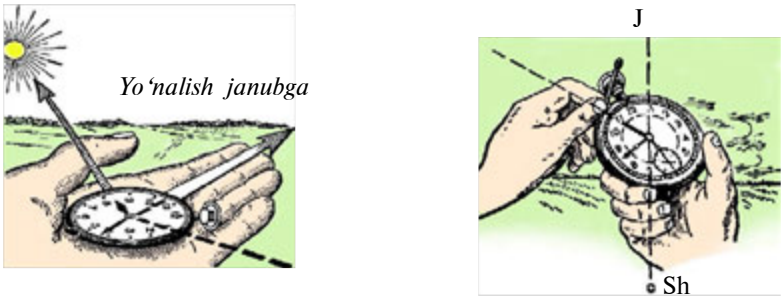

83-rasm. Quyosh va soatga qarab, ufq tomonlarini aniqlash.

yaqinlashganini ko‘rsatadi. Kunning yarmigacha aylanma yoyini o‘rtasidan bo‘lib, soat millari 13.00 (14.00)dan, kunning yarmidan keyin esa, aylanma yoyi 13.00 (14.00)dan o‘tganda bo‘linadi.

Ufq tomonlarini qutb yulduzlariga qarab aniqlash maqsadida, osmondagi yulduzlar orasida Katta ayiq (Katta yetti og‘ayni) yulduzini topish zarur. Keyin esa, ikki cho‘mich yulduzi o‘rtasidan, xayolan to‘g‘ri kesib (*a* va *b*), kengaygan qismi tomonigacha kuzatish davom ettiriladi va besh marta ajratiladi (84-rasm). Olingan nuqta qutb yulduzlari tartibini ko‘rsatadi, qaysiki, yulduzlar Kichik ayiq (Kichik yetti og‘ayni) yulduzi bilan birga chiqadi va har doim shimolga harakatlanishda bo‘ladi.

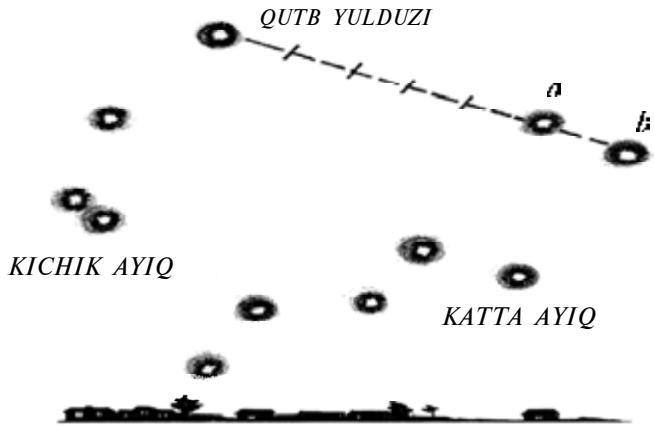

84-rasm. Qutb yulduzini topish.

Joydagi predmetlar belgilari orqali ufq tomonlarini aniqlash maqsadida, joydagi predmetlar quyosh yo‘nalishi tartibida aniqlanadi.

O‘rmonlardagi chumoli uyalari janubga tikka tushgan bo‘ladi; o‘t-o‘lanlar va boshqa daraxt mevalari o‘z ko‘rinishini janub tomonga qarab jilovlantiradi. Janubga qarab turlanishda esa, bahorda qor shimolga nisbatan janubda tez eriydi. Nasroniy ibodatxonalari va protestantlar xochi hamma vaqt sharqqa, musulmonlar ibodat qiluvchi machit qubbalaridagi oylar janubiy-g‘arbga yo‘nalgan bo‘ladi (85-rasm).

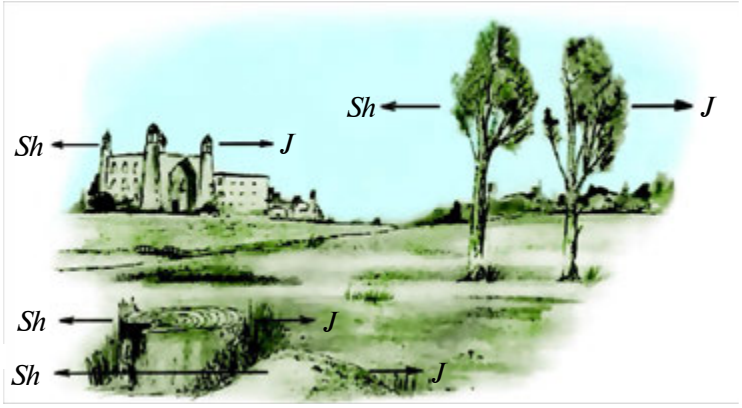

85-rasm. Ufq tomonlarini kuzatuv joyida aniqlash.

Gumbaz qismidagi xochlar shimol va janub yo‘nalishlari tomoniga intiladi. Ko‘rsatilgan to‘siq xochlari shimolga yo‘naltiriladi.

Turgan joy haqida axborot

O‘zining turgan joyi haqida (nuqta joyini) axborot joyning buyumlariga bog‘liq bo‘lib, ufq tomonlarini aniqlash (mo‘ljallash)da, joy buyumini aytishda axborot qiluvchi bevosita o‘sha yerda bo‘lishi, joyning buyumlar masofasigacha (mo‘ljallar) ufq tomonlarini ko‘rsatuvchi yo‘nalishlarni aniqlaydi. Masalan, o‘rmonning shimoliy chekka qismidan: shimolda 600 m—zavod quvuri, g‘arbda 200 m — qishloq, janubda 300 m—daryo, sharqda 500 m—yo‘l.

Magnit azimuti va joydagi predmetlar bilan oriyentirlanish

Azimut bo‘ylab harakatlanishda, mohirlik bilan kompas yordamida ko‘rsatilgan yoki belgilangan yo‘nalish bo‘yicha tayinlangan punktga aniq chiqish bilan ahamiyatlidir. Joydagi predmet bo‘yicha aniqlashda, odatda, magnit azimutdan foydalaniladi. Ular ufqqa yo‘naltirilgan burchak bo‘lib, harakatlanishda soat millarining shimoliy meridian yo‘nalishidan predmetgacha bo‘lgan yo‘nalishi hisoblanadi. Bu 0° da 360° gacha ahamiyatga ega bo‘ladi.

Magnit azimutini aniqlash maqsadida, joydagi predmetga kompas yordamida, predmetga yuz tutgan holatda turib, kompasni mo‘ljal olinadi. Keyin esa, mo‘ljallangan holatda kompasni ushlab turib, o‘lchash asboblariga qo‘yib, o‘lchash yo‘llarini bo‘lib, yo‘nalishga to‘g‘rilashi kerak. Shu holatda limba (burchak o‘lchagich asboblaridan graduslarga bo‘lingan doira)ga qarshi mushka, magnit (to‘g‘ri) azimut (yo‘nalishi) bo‘yicha joydagi predmetlarning o‘lchamini ko‘rsatadi.

Qaytish azimuti — bu joydagi predmetdan turish nuqtasigacha bo‘lgan yo‘nalishdir. To‘g‘ri azimutdan 18.00 dan oshiq bo‘lsa, undan ayirib, hisoblab aniqlanadi. Joyning tomon yo‘nalishlarini magnitli azimutga mushka ko‘rsatkichlari o‘rnatib hisoblanadi, topshirilgan magnit azimut tengligi aniqlangan holda kompas orqali mo‘ljallanadi. Keyin esa, kompasni mo‘ljallagan tartibda ushlab, joy o‘lchamida uzoqlashtirilgan buyum o‘lchanib, mushkasidan kesiladi. Bu buyum bo‘yicha yo‘nalishi kerak bo‘ladi.

Kompas bilan ishlash davrida uni ko‘zdan 10 sm past o‘lchamda chap qo‘lda ushlab, yon tomoni tirsaklari bilan qattiq qisib qo‘llash lozim.

Azimut bo‘ylab harakatlanish

Azimut bo‘ylab harakatlanish chog‘ida, magnit azimutini har qaysi punkti bo‘ylab masofani, masofalar oralig‘idagi juft qadamlar (o‘rta bo‘yli odamning

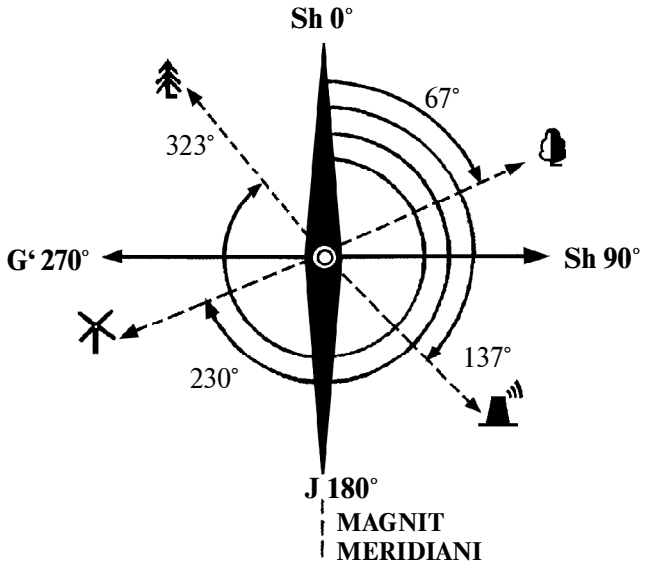

86-rasm. Magnit azimutlari:
daraxtga—67°; fabrika mo‘risiga—137°; shamol tegirmoniga—230°; archaga—323°.

juft qadami 1,5 m.gacha qabul qilinadi) bilan harakatlanishni bilishi lozim. Seksiya yoki vzvod komandiri harakatlanish marshrut sxemasini to‘ldiradi (86-rasm).

Bir punktdan boshqa punktga harakatlanib o‘tishda, yo‘nalish oriyentiriga amal qilgan holda juft qadam bosish hisobga olib boriladi. Qaytish va burilish punktlarida kompas yordamida topshirilgan azimutga harakatlanish yo‘nalishlari axtariladi. Bunday yo‘nalishni tanlash va eng olisdagi oriyentirni yoki yaqin masofada harakatlanish punkti burilish marshrutini esga olib qolishi kerak bo‘ladi. Agar o‘rta oraliqdagi mo‘ljal burilish punktida ko‘rinmagan bo‘lsa, keyingi oriyentir bo‘yicha aniqlanadi.

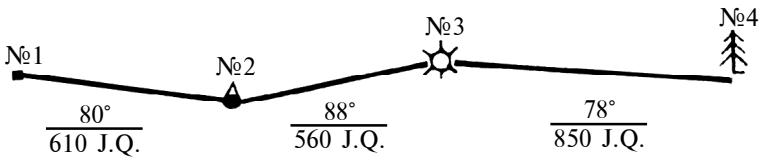

87-rasm. Azimutlar bo‘ylab qadamlab yurish chizmasi
(j.q. — juft qadam).

T/r	Yo‘nalish hududi	Gradus magnit hududi	Juft qadamdagi masofa
1.	Saroy—minora	80°	610
2.	Saroy—tomorqa	88°	560
3.	Tomorqa—yakka daraxt	78°	850

Ochiq bo‘lgan joyda mo‘ljalsiz harakatlanish ustuvor (ikki narsa kuzatish nuqtasi orqali o‘tgan to‘g‘ri chiziq) bo‘ladi. Qaytish nuqtasida kompas bo‘yicha keyingi nuqtaga harakatlanish belgilari shu yo‘nalish bo‘yicha bir joydan ikkinchi joyga qo‘yiladi. Vaqt-vaqti bilan qarab, ularni kuzatib turish orqali keyingi harakatlanish to‘g‘ri yo‘nalishga tushishini, xayolan ortda qoldirilgan belgilar (harakat qadami izlari) bilan solishtirib borilishi shart.

Vaqt-vaqti bilan nazorat uchun harakat yo‘nalishini azimutga qaytishda osmon bo‘ylab ko‘rinishi mavjud bo‘lgan mo‘ljallar xaritalar (sxemalar) bilan joy harakatlanish marshruti solishtirib ko‘riladi. Agar qaytishga zarurat tug‘ilsa, shu yo‘l bo‘ylab oldingi marshrut sxemasidan foydalaniladi. Qaytishda oldindan to‘g‘ri azimutlar bo‘yicha harakatlanishga o‘tiladi. Tun oralig‘idagi (yordamchi) oriyentirlarda joydagi predmetlarning uzoqdagi yorituvchi nuqtalarida, yaxshi ko‘rinishdagi yulduzlardan foydalaniladi.

Agar bunday imkoniyat bo‘lmasa, erkin qo‘yilgan kompas strelkalarini mo‘ljal holatiga qo‘yib, harakatlanish yo‘nalishida mushkaning kesishgan oralig‘idan to‘g‘ri olish lozim.

To‘siqlardan aylanib (ko‘rish imkoni bo‘lmaganda) o‘tishda, to‘siqlarga to‘g‘ri bo‘lgan harakat yo‘nalishi va to‘siqlar tomoni ko‘z ostiga olinib, masofa oralig‘i o‘lchami va bunga bosib o‘tilgan yo‘l o‘lchami qo‘yiladi. To‘siqlardan aylanib o‘tilib, oldindagi kesishgan yo‘nalish yo‘li kompas bilan aniqlanadi.

Nazorat savollari

1. Umumqo‘shin jangi asoslarini bayon eting.
2. Askar va bo‘linmalarning jangdagi harakatlari nimalardan iborat?
3. Qurolli Kuchlarda qanday minalar qo‘llaniladi?
4. Himoyada motoo‘qchi guruh (sektsiya) qanday qurolday foydalanadi?
5. Turgan holda va okopdan qo‘l granatasini otish tartibini tushuntiring.

III BO‘LIM. OTISH TAYYORGARLIGI

I bob. O‘QOTAR QUROLLARNING VAZIFASI, TUZILISHI, ISHLASH TAMOYILI VA JANGOVAR XUSUSIYATLARI. QO‘L GRANATALARI

Har bir harbiy xizmatga chaqiriluvchi o‘q otish qurollarini bilishi, ulardan qanday foydalanish mumkinligini o‘zlashtirib olishi lozim. Harbiy tayyorgarlik mashg‘ulotlarida zamonaviy qurollarning texnik tavsiflari, ularning mo‘ljalni yo‘q qilish imkoniyatlarini puxta o‘zlashtirib olishi, harbiy xizmatga chaqirilganda asqatishi turgan gap.

Tajribali ustozlar olib borgan mashg‘ulotlar asosida o‘q otish qurollarini sinab ko‘rish xavfi foydadan xoli emas. Ushbu bo‘limda hozirgi kunda amalda bo‘lgan o‘q otish qurollari haqida atroflicha ma’lumot berilgan.

Otish tayyorgarligi mashg‘ulotlarida otish qurollaridan jang davomida shaxsiy tarkibga turli nishonlarga shikast yetkazish usullari o‘rgatiladi. Bularga otish qurollarining asosiy qismlari, nishonlarga o‘t ochish, qo‘l granatalari haqida ma’lumotlar, ularning qo‘llanishidagi usullar bilan birga, razvedka turlari bilan nishonni aniqlash, ungacha bo‘lgan masofani belgilash va unga o‘t ochish usullari kiradi. Bu bo‘limda Kalashnikov avtomati, stvol ostidagi GP-25 granatomyoti, parchalanuvchi va tankka qarshi granatalarning jangovar xususiyatlari, tuzilishi, ishlash jihatlari bilan birga, harakatlanuvchi va harakatlanmaydigan nishonlarga o‘t ochish qoidalari haqida ma’lumotlar berilgan.

Otish tayyorgarligi mashg‘ulotlari davrida avtomatni otishga tayyorlash, harakatlanuvchi va harakatlanmaydigan nishonlarga o‘t ochish usuli hamda qoidalarini bajarish, avtomatni moylash va tozalash, joylashuviga ega bo‘lgan jismlar o‘rtasidagi masofani burchak o‘lchami yordamida o‘lchash, parchalanuvchi tankka qarshi qo‘l granatalari turli holatlarda masofaga aniq uloqtirishni o‘rganish bilan birga, parchalanuvchi va tankka qarshi qo‘l granatalarini uloqtirish mashqlari bajariladi. Bulardan tashqari, otish tayyorgarligi bo‘limi mavzularida jangovar o‘qlar bilan avtomatdan boshlang‘ich mashqlarni bajarish sharoitida o‘t ochish uchun kichik kalibrli va pnevmatik miltiqlarda otish mashqlarini bajarish kiritilgan.

1.1. Qurol-yarog‘ va o‘q-dorilar bilan ishlaganda xavfsizlik choralari. Kalashnikov avtomatining vazifasi, umumiy tuzilishi, ishlash tamoyili va jangovar xususiyatlari

Avtomat bilan harakatlanganda quyidagilar qat’iy taqiqlanadi:

— qurolni o‘qlangan yoki o‘qlanmaganligidan qat’i nazar odamlarga, yonga va orqaga qaratish;

— rahbar (komandir) komandasigacha qurolni o‘qlash;

— o‘qlangan qurolni qarovsiz qoldirish, uni boshqa shaxslarga berish;

— shaxsiy tarkibga 100 metrdan yaqin masofadan paxtavon patron bilan o‘q uzish;

— qizil bayroq ko‘tarilgan joylarga, xavfli yo‘nalishlar yoki pana (blindaj) tomonga o‘q uzish;

— otish marrasiga chiqqunga qadar o‘q uzish;

— «To‘xtatilsin!» («O‘t ochish to‘xtatilsin!») komandasi yoki signalidan keyin qo‘mondonlik punkti va pana joy (blindaj)da oq bayroq ko‘tarilgandan keyin o‘q uzish;

— nosoz quroldan o‘q uzish, nosoz o‘q-dorilarni qo‘llash.

Quyidagi vazifalarda otishni zudlik bilan to‘xtatish zarur:

— nishonlar maydonida odamlar, transport, hayvonlar, otish uchastkasida pastlab uchayotgan samolyot va vertolyot paydo bo‘lganda;

— snaryad va granatalar odamlar bo‘lgan pana joylar yaqiniga yoki xavfsiz hududlar chegaralarining tashqarisiga tushganda;

— otish maydonida yong‘in chiqqanda;

— tunda otish paytida mo‘ljalni yo‘qotganda.

O‘q-dorilar bilan harakatlanganda quyidagilar qat’iy taqiqlanadi:

— o‘q-dorilarga qum, yog‘ yoki olov tegishi;

— o‘q-dorilarni belgilanmagan joyda saqlash;

— o‘q-dorilarni boshqa shaxslarga berish, shuningdek, ularni otish maydonida yoki mashg‘ulotlar o‘tkazish joylarida qoldirish;

— o‘q-dorilarni qismlarga ajratish, ulardan poroxni chiqarib olish va olovga tashlash;

— o‘q-dorilarni sumkalarda va kiyim-kechak cho‘ntaklarida qoldirish.

Kalashnikov avtomatining vazifasi, umumiy tuzilishi, ishlash tamoyili va jangovar xususiyatlari

Avtomatning vazifasi va jangovar xususiyatlari, ishlash jihatlari. Taniqli rus ixtirochisi Mixail Timofeyevich Kalashnikov tomonidan yaratilgan avtomat hozirgi kunda ham bir qancha mamlakatlarning qurolli kuchlarida

88-rasm. Kalashnikov avtomatining umumiy ko‘rinishi:
a—yog‘och qo‘ndoqli AK-74; *b*—qo‘ndog‘i buklanadigan AKS-74.

qo‘llanilib kelinmoqda. U otish qurollarining eng asosiysi hisoblanadi. Bu qurol tuzilishi va qo‘llanilishi jihatidan qulayligi bilan boshqa qurollardan ajralib turadi.

Jahonda birinchi avtomat quroli rus qurolsozi V. G. Fyodorov tomonidan yaratilgan. Keyinchalik Ikkinchi jahon urushi davrida ixtirochilar V.A. Degtyarov va G.S. Shpaginlar avtomat qurollarining yangi turlarini ixtiro qilishgan.

M.T. Kalashnikov tomonidan yaratilgan avtomat o‘zining ixchamligi, jangovar ko‘rsatkichlarining ustunligi, qo‘llashda qulay bo‘lganligi uchun hozirgi kunda Qurolli Kuchlarimizda keng qo‘llanilmoqda. Kalashnikov avtomati askarning shaxsiy quroli bo‘lib, dushman kuchlarini safdan chiqarish uchun qo‘llaniladi. Avtomatga nayza-pichoq o‘rnatiladi va undan qo‘l jangi paytida qo‘llaniladi.

Avtomatning to‘xtovsiz avtomatik tarzda o‘t ochishida poroxli gaz energiyasini zatvor ramaning gaz porsheni stvol kanaliga yetkazib berishi orqali bajariladi.

Qurollanishga V. Sobelnikov rahbarligida bir guruh muhandis-ixtirochilar tomonidan 1974-yilda kalibri kichikroq bo‘lgan yangi 5,45 mm.li patron-o‘qlar qabul qilindi (89-rasm).

Ushbu patron og‘irligi 10,6 g, o‘qi 3,4 g, poroxning uloqtiruvchi zaryadi 1,45 g, patron uzunligi 56,7 mm, gilzasining uzunligi 39,5 mm, o‘qning boshlang‘ich tezligi 900 m/s, og‘iz qismidan chiqaradigan energiyasi 1316 J. Gilza shishasimon shaklda gardishsizdir. O‘q 350 metrli masofadagi 5 mm po‘lat qatlamini bemalol teshib o‘ta oladi. Shu patron asosida yangi avtomat AK-74 quroli ixtiro qilindi. AK-74 ning qismlari AKM qurolidan olingan.

89-rasm. 1974-yilda yaratilgan 5,45 mm.li oddiy va havoda iz qoldiruvchi o‘q namunalari.

AK-74 qurolining stvoli og‘ziga silindr shaklida tormozlovchi kompensatorlarning o‘rnatilishi, otish davrida turtuvchi kuch ta’sirini kamaytirish bilan birga, o‘qlarni g‘uj bo‘lib, bir yerdagi nishonlarga aniq tegishini ta’minlaydi.

AK-74 qurolining og‘irligi o‘qdon bilan birgalikda hisoblaganda 3,6 (3,5) kg, o‘qlar bilan to‘ldirilmagan o‘qdon og‘irligi 0,23 kg, avtomatning uzunligi 956 mm, stvol uzunligi 415 mm, mo‘ljalga otish masofasi 1000 m, harakatlanuvchi nishonlarga to‘g‘rilab o‘t ochish masofasi 625 m, o‘q otishning tezlik sur’ati bir daqiqada 600 marta, otishning jangovar tezlik miqdori, avtomatik (to‘xtovsiz) bir daqiqasiga 100 taga, yakka tartibda esa 40 tagacha bo‘lib, o‘qdonga o‘qlar sig‘imi 30 taga mo‘ljallangan.

AK-74 quroli AKM quroliga nisbatan o‘q uzishning samaradorligi 1,2—1,6 baravariga ortiqligi bilan birga, bir qancha qulayliklariga ham egadir. Otishni amalga oshirishda oddiy va havoda otilganda, iz qoldiruvchi o‘q (patron)lardan foydalaniladi. Qo‘l jangi olishuvlarida esa, AKM qurolinikiga o‘xshash og‘irligi biroz soddalashtirilgan nayza-pichoq ham o‘rnatiladi. AK-74 avtomatiga o‘t ochish samaradorligini yanada oshirish maqsadida, stvol ostiga kalibri 40 mm GP-25 granatomyoti o‘rnatiladi. AK-74 avtomati bilan bir vaqtda qo‘ndog‘i metalldan yasalgan, yon tomonga buklanadigan AKS-74 quroli yaratildi.

AK-74 quroli asosida RPK-74, RPKS-74 (qo‘ndog‘i yon tomonga buklanadigan) qo‘l pulemyotlari ham ishlab chiqarildi. Ular avtomatga nisbatan biroz uzun, stvoli esa og‘ir, tirgagi taxlanishi, mo‘ljallagichida yonidan qaytarilgan tuzatishlar kiritish mexanizmi va qo‘ndog‘ining tuzilishi boshqaruvchanligi bilan boshqa qurollardan ancha farq qiladi. Pulemyotning kalibri 5,45 mm.li, og‘irligi 5,46 kg, uzunligi 1060 mm, mo‘ljalga otish masofasi 1000 m. Jangovar otish tezligi bir daqiqada to‘xtovsiz (avtomatik) tarzda 150 ta, yakka-yakka tarzda esa 50 tagacha, o‘qdonga o‘qlarning sig‘imi 45 taga mo‘ljallangan. Qo‘l pulemyotlarida ham tunda mo‘ljalga olib otish moslamasini o‘rnatish uchun joy qilingan.

1991-yilda AK-74 avtomatining turi asosida, undan bir qator afzalliklarga ega bo‘lgan AK-74 M quroli yaratildi va foydalanishga tatbiq etildi. AK-74 M avtomatining ikki kamerali stvoli og‘zining tuzilishi o‘zgartirilgan. Uning og‘iz qismidagi tormozi, alangani o‘chirish bilan kompensator vazifasini bajarishi uchun stvolning og‘iz qismiga o‘rnatilgan. Yangi bir turdagi ikki kamerasi ifloslanishdan saqlasa, stvol qutisining chap tomonida tunda mo‘ljalga olish mexanizmni o‘rnatish shakli dastak o‘rnatilgan. Stvol qutisi mustahkamroq (qattiq qirralarsiz) tayyorlangan. Stvol ostiga o‘rnatiladigan GP-25 granatomyotni qaytaruvchi prujinani yo‘naltiruvchi

tayoqchasini o‘zgartirilmagan holda otish uchun qulaylik yaratildi (AK-74 qurolida o‘zgartirishni talab etar edi).

AK-74 M qurolining og‘irligi 3,4 kg bo‘lib, tez otish va ballistik xususiyatlari AK-74 quroli bilan bir xildir. Quroldan otishda oddiy va havoda iz qoldiruvchi o‘qlardan foydalaniladi. O‘qlarni yoritish izi 800 metrgacha ko‘rinish beradi. O‘qdon qutichasimon bo‘lib, korpusi plastmassadan yasalgan. Unga 30 ta o‘q shaxmat tarzida joylashadi. O‘qdonga 15 tagacha o‘qni tez joylashtirish uchun maxsus asbob ishlab chiqilgan. Avtomatga soddalashtirilgan nayza-pichoq ham o‘rnatilgan.

Avtomat quroli to‘xtovsiz avtomatik (AB) tarzda hamda bittalab (OD) o‘t ochish xususiyatiga ega bo‘lib, asosiysi to‘xtovsiz, avtomatik tarzda o‘t ochishidir. Avtomatning jangovar ko‘rsatkichlari va tavsif xususiyatlari quyidagi jadvalda berilgan:

Tavsifi	Qurol turi	
	AKM	AK-74
Stvol kalibri, mm	7,62	5,45
Haqiqiy o‘t ochish masofasi, m	400 gacha	400 gacha
Nishonga olish masofasi, m	1000	1000
To‘g‘ri o‘t ochish masofasi, m:		
ko‘krak shaklidagi nishonlar bo‘yicha	350	440
harakatlanuvchi nishonlar bo‘yicha	525	625
Otish sur’ati, daqiqasiga	600 gacha	600 gacha
Otishning jangovar tezligi, daqiqasiga:		
to‘xtovsiz avtomatik tarzda	100 gacha	100 gacha
bittalab, yakka tarzda	40 gacha	40 gacha
Avtomatning o‘qlar bilan to‘ldirilgandagi o‘qdoni og‘irligi, kg	3,6	3,6
Nayza-pichoqning qin bilan og‘irligi, g	490	490
O‘qdonga o‘qlar sig‘imi, ta	30	30
O‘qning uchish masofasi, m	3000	3150
O‘qning o‘ldirish ta’sirini saqlab qolish masofasi, m	1500	1350
O‘qning boshlang‘ich tezligi, m/s	715	900

1.2. Kalashnikov avtomatining asosiy qism va mexanizmlari hamda ularning vazifasi

Avtomat tarkibiga quyidagi asosiy qism va mexanizmlar kiradi:

1. Stvol, stvol qutisi, zarbdor-tepki mexanizm, mo‘ljalga olish moslamasi, qo‘ndoq va pistolet dastasi bilan birga. 2. Olov so‘ndiruvchi-kompensator. 3. Stvol qutisining qopqog‘i. 4. Zatvor ramasi gaz porsheni

90-rasm. Avtomatning asosiy qism va mexanizmlari: *1*—stvol, stvol qutisi, zarbdor-tepki mexanizm, mo‘ljalga olish moslamasi, qo‘ndoq va pistolet dastasi bilan birga; *2*—olov so‘ndiruvchi-kompensator; *3*—stvol qutisining qopqog‘i; *4*—zatvor ramasi gaz porsheni bilan birgalikda; *5*—zatvor; *6*—qaytaruvchi mexanizm; *7*—gaz trubkasi stvol qoplamasi bilan birgalikda; *8*—stvol osti dastasi; *9*—magazin; *10*—nayza-pichoq; *11*—shompol; *12*—tozalash anjomlari uchun penal.

bilan birgalikda. 5. Zatvor. 6. Qaytaruvchi mexanizm. 7. Gaz trubkasi stvol qoplamasi bilan birgalikda. 8. Stvol osti dastasi. 9. Magazin. 10. Nayza-pichoq. 11. Shompol. 12. Tozalash anjomlari uchun penal (90-rasm).

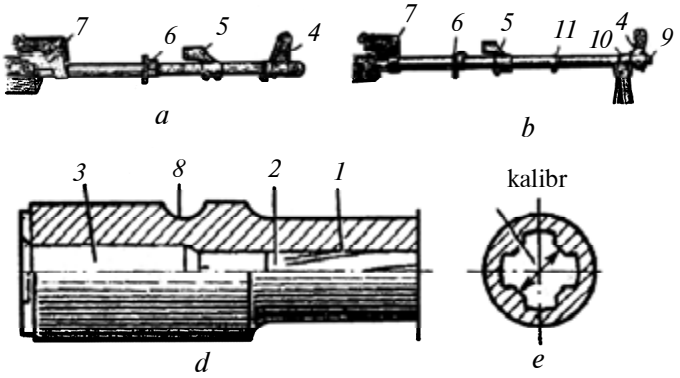

91-rasm. Stvol: *a*—avtomat stvolining tashqi ko‘rinishi; *b*—pulemyot stvolining tashqi ko‘rinishi; *d*—stvolning oxiri kesilgan ko‘rinishda; *e*—stvolning ichki ko‘rinishi; *1*—yo‘nilgan qismi; *2*—o‘qning kirish joyi; *3*—patrondon; *4*—nil asosi; *5*—gaz kamerasi; *6*—gaz quvuri va stvol osti dastasini biriktiruvchi halqa; *7*—mo‘ljalga olish moslamasining asosi; *8*—stvol shtifti uchun ezilgan joy; *9*—rezba; *10*—pulemyot tirgagi biriktiriladigan asos; *11*—shompolni biriktirish uchun sirg‘ali halqa.

Stvol — o‘qning mo‘ljallangan tomonga uchishi uchun xizmat qiladi (91-rasm). Stvol ichkarisida to‘rt qirrali kanali bo‘lib, chapdan yuqoriga va o‘ngga yo‘nalgan. Qirralar o‘qning tez kuchlanib harakatlanishiga xizmat qiladi. Qirralar bilan bog‘langan yo‘lak bo‘lib, bu yo‘lakning o‘rtasi *stvol kalibri* deyiladi. Stvolning zirhlangan qismi qattiq piston shaklida bo‘lgan kanali *o‘qlanish qismi* deyiladi. O‘qlanish qismidan stvol kanalining qirrali qismiga o‘tishi *o‘qning yo‘lagi* deb ataladi. Stvolning bosh qismida rezba bo‘lib, unga kompensator ulanadi, gaz kamerasi, bog‘lovchi mufta, nishonga olish dastasi hamda o‘q solinadigan joyda otilgan o‘q gilzasini chiqarib tashlovchi qismini ilib olish uchun zirhli kesishgan joyida yo‘naltiruvi changakdan iborat. Gaz tuynugida ishqorlangan yo‘nalish gaz kamerasi orqali gaz kamerasiga o‘tadi. (92-rasm).

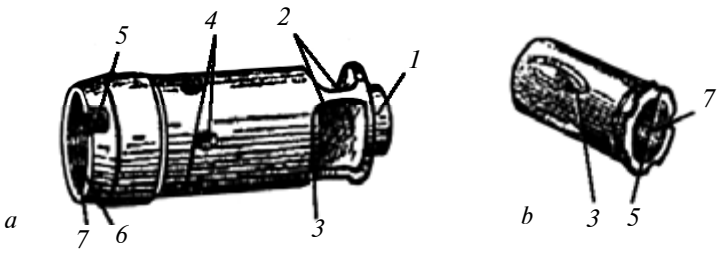

92-rasm. Og‘iz tormozi — olov so‘ndirgich (*a*) va kompensator (*b*): *1*—uchki qismi; *2*—tuynuklari; *3*—yorma; *4*—so‘ndiruvchi tirqishlar; *5*—biriktirgich uchun kesma; *6*—aylanasiga bukilgan qismi; *7*—ichki rezba.

Stvol qutisi — avtomat qism va mexanizmlarini biriktirish, zatvor ramasining zatvor bilan birgalikdagi harakatini yo‘naltirish, stvol kanalini zatvor bilan yopish va zatvorni yopish uchun xizmat qiladi.

Stvol qutisi o‘zining qopqog‘i bilan yopiladi (93-rasm).

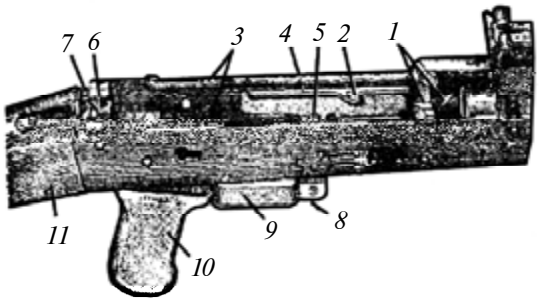

93-rasm. Stvol qutisi: *1*—kesmalar; *2*—qaytaruvchi bo‘rtma; *3*—bo‘rtiqlar; *4*—yo‘naltiruvchi bo‘rtma; *5*—biriktirgich; *6*—bo‘ylama oraliq; *7*—ko‘ndalang oraliq; *8*—magazin uchun mo‘ljallangan qistirgich; *9*—tepki halqasi; *10*—pistolet dastasi; *11*—qo‘ndoq.

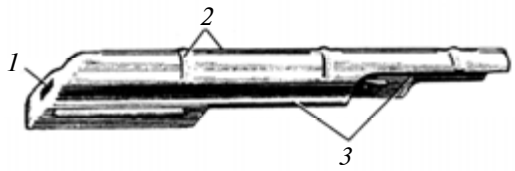

94-rasm. Stvol qutisining qopqog‘i:
1—yoriq; *2*—qattiq qirrasi; *3*—pog‘onali kesim.

Stvol qutisi qopqog‘i — stvol qutisida joylashgan avtomatning qism va mexanizmlarini ifloslanishdan saqlaydi (94-rasm).

Mo‘ljalga olish moslamasi — avtomat (pulemyot)ning o‘t ochish cho‘g‘ini turli masofalardagi nishonlarga to‘g‘rilash uchun xizmat qiladi (95-rasm).

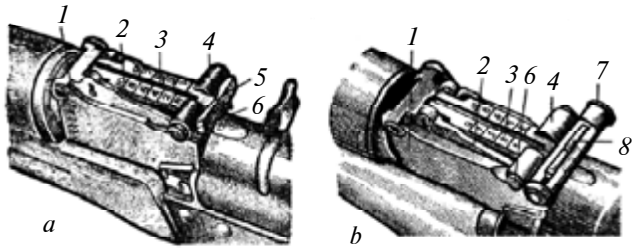

95-rasm. Mo‘ljalga olish moslamasi: *a*—avtomatga o‘rnatiladigan; *b*—pulemyotga o‘rnatiladigan; *1*—moslama asosi; *2*—moslama yo‘laklari; *3*—planka; *4*—yuruvchi halqa; *5*—mo‘ljal plankasi o‘yiqchasi; *6*—yuruvchi halqa tortqisi; *7*—nishoncha vintining buragichi; *8*—nishoncha.

Mo‘ljalga olish moslamasining asosi quyidagilarga ega: moslama plankasiga belgilangan balandlikni berish uchun xizmat qiladigan yo‘laklar, nishon plankasini biriktirish uchun halqalar, shtift va gaz trubkasi uchun darchalar; ichida — yassi prujina uchun uya va zatvor ramasi uchun bo‘shliq; ortki devorida — stvol qutisining qopqog‘i uchun yarimdoira kesma. Yassi prujina moslama asosi ichida joylashgan bo‘lib, moslama plankasini o‘rnatilgan holatida tutib turadi. Moslama plankasining o‘yiq joyi bo‘lib, undagi kesma nishonga mo‘ljallanish uchun, plankadagi ko‘ndalang kesmalar esa yuruvchi halqani o‘rnatilgan holatda prujinali tortqi yordamida tutib turish uchun xizmat qiladi.

Pulemyotdagi nishoncha o‘yiq joyga ega bo‘lib, u nishonga to‘g‘ri olish uchun mo‘ljallangan. Bundan tashqari, u buragich bilan birgalikdagi vintga, prujinaga, shayba va shtiftga ega. Yuruvchi halqa moslama plankasiga kiydirilgan bo‘lib, tortqi yordamida tutib turiladi. Tunda otish uchun (mo‘ljal plankasi qadog‘iga va mushkasiga) yoritish jihozlari o‘rnatiladi va tungi

mo‘ljallashlar ham qo‘llaniladi. Mushka sirg‘aluvchisi tengma-teng mushka asoslariga qotirilgan sirg‘aluvchiga va mushka asoslariga xavf berilish holatlari ham aniqlanadi.

Qo‘ndoq pistolet dastagi — avtomatdan qulay tarzda otishni ta’minlaydi.

Zatvor ramasi, gaz porsheni bilan birgalikda zatvor va zarbdor-tepki mexanizmini harakatga keltirish uchun xizmat qiladi (96-rasm).

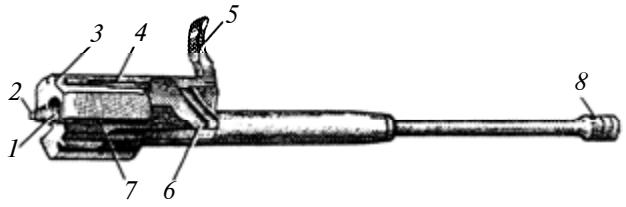

96-rasm. Zatvor ramasi, gaz porsheni bilan birgalikda:
1—zatvor uchun kanal; *2*—saqlovchi bo‘rtma; *3*—avtotepki richagini bo‘shatish uchun bo‘rtma; *4*—stvol qutisi devoridagi bukmaga joylashish uchun kesma; *5*—dasta; *6*—egri kesma; *7*—to‘suvchi bo‘rtma uchun kesma; *8*—gaz porsheni.

Zatvor patronni patrondonga yuborish, stvol kanalini yopish, kapsulni ezish va patrondan gilza (patron)ni sug‘urib olish uchun xizmat qiladi (97-rasm).

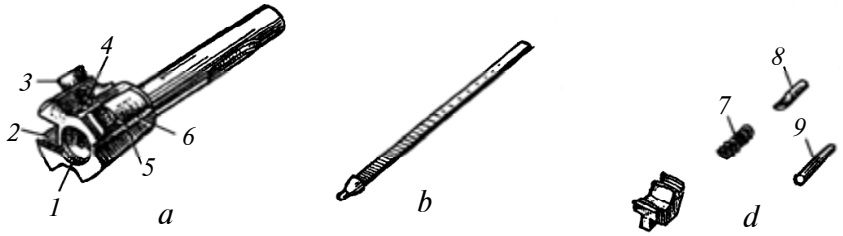

97-rasm. Zatvor: *a*—zatvor asosi; *b*—zarbdor; *d*—uloqtirgich; *1*—gilza uchun kesma; *2*—uloqtirgich uchun kesma; *3*—yetaklovchi bo‘rtma; *4*—uloqtirgich o‘qi uchun tuynuk; *5*—jangovar bo‘rtma; *6*—to‘suvchi bo‘rtma uchun boylama kesma; *7*—uloqtirgich prujinasi; *8*—uloqtirgich o‘qi; *9*—qistirgich.

Qaytaruvchi mexanizm — zatvor ramasini zatvor bilan birga oldingi holatga qaytarishni ta’minlaydi (98-rasm).

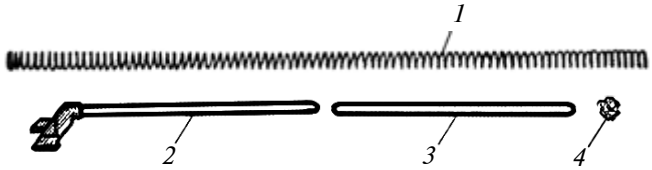

98-rasm. Qaytaruvchi mexanizm: *1*—qaytaruvchi mexanizm; *2*—yo‘llovchi tayoqcha; *3*—harakatlantiruvchi tayoqcha; *4*—mufta (o‘qni yo‘llovchi).

Gaz trubkasi gaz porsheni harakatini yo‘naltirish uchun xizmat qiladi. Stvol usti qoplamasi avtomatchi (pulemyotchi)ni o‘t ochish chog‘ida stvol qiziganda, qo‘llarini kuyishdan asrashga mo‘ljallangan (99-rasm).

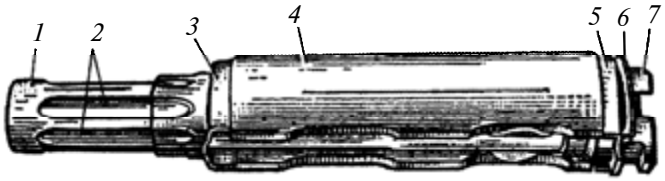

99-rasm. Gaz trubkasi stvol qoplamasi bilan birgalikda: *1*—gaz trubkasi; *2*—gaz porsheni uchun yo‘naltiruvchi qovurg‘alar; *3*—oldindagi biriktirgich; *4*—stvol usti qoplamasi; *5*—ortki biriktirgich; *6*—bo‘rtma; *7*—yassi prujina.

Zarbdor-tepki mexanizmi tepkini jangovar holatdan xalos etish, zarbdorga zarba berish, avtomatik va yakka tarzda o‘t ochilishini ta’minlash, o‘t ochishni to‘xtatish, zatvor yopilmagan hollarda o‘t ochishning oldini olish va avtomat (pulemyot)ni saqlagichga qo‘yish uchun xizmat qiladi (100-rasm).

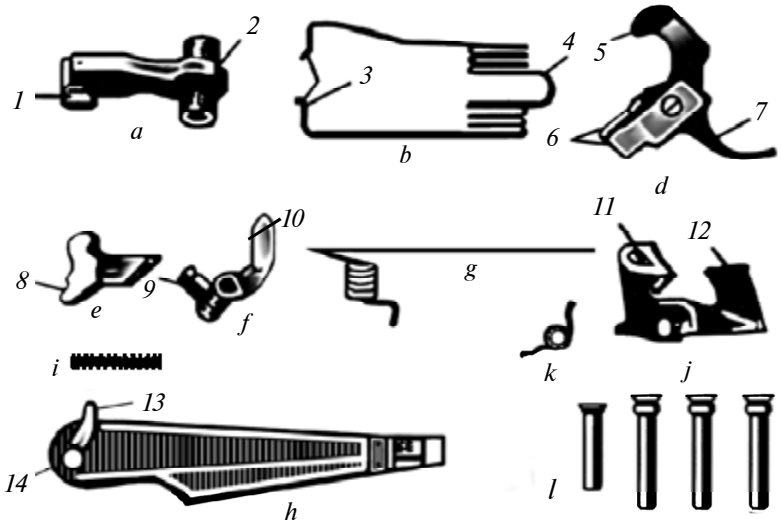

100-rasm. Zarbdor-tepki mexanizmining qismlari:
a—tepki; *b*—jangovar prujina; *d*—ilgak; *e*—yakka tarzda o‘t ochish sheptalosi; *f*—avtotepki; *g*—avtotepki prujinasi; *h*—o‘tkazgich; *i*—yakka tarzda o‘t ochish sheptalosining o‘qlari va prujinalari; *j*—tepki harakatini so‘ndirgich; *k*—tepki harakati so‘ndirgichining prujinasi; *l*—quvursimon o‘q; *1*—jangovar yuza; *2*—avtotepki yuzasi; *3*—bukilgan uchlar; *4*—sirtmoq; *5*—egri bo‘rtma; *6*—to‘g‘ri burchakli bo‘rtmalar; *7*—dumcha; *8*—kesma; *9*—sheptalo; *10*—tirgak; *11*—zashcholka; *12*—oldingi bo‘rtma; *13*—o‘tkazgich hududi; *14*—sapfa.

Jangovar prujinali tepki — zarbdorga zarba berishga mo‘ljallangan. Tepkida jangovar vzvod, to‘xtovsiz avtoboshlovchi vzvod o‘qini aylanuvchi qismi bo‘yini va o‘q (osi)lar uchun teshiklar mavjud. Jangovar prujina tepkini aylanuvchi qismi bo‘yicha kirgizilib va o‘z ilmoqlari bilan tepkini hamda oxirida boshlovchi tepkini to‘g‘ri burchakli tumshug‘i harakatlanishiga olib keladi.

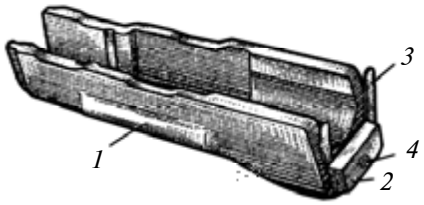

101-rasm. Stvol osti qoplamasi (dastasi): *1*—barmoqlar uchun joy; *2*—bo‘rtma; *3*—yassi prujina; *4*—shompol uchun teshik.

Tepki harakatini so‘ndirgich — oldindagi jangda avtomatik tarzda o‘qlarning g‘ujligini amalga oshirishda tepkini susaytirish uchun xizmat qiladi.

Avtotepki — tepkining jangovar vaziyatda ishlashini va tepkini bosish uchun xizmat qiladi.

Yakka o‘t ochish sheptalosi — o‘t ochishdan keyin, yakka o‘t ochishni ta’minlashda tepki qo‘yib yuborilmagan bo‘lsa, tepkining eng oxirgi holatida ishlashni ta’minlaydi.

Avtotepki prujina — to‘xtovsiz avtomatik tarzda o‘t ochishda avtoboshlovchi vzvod tepkisining avtomatik ravishda ozod bo‘lishi uchun, shuningdek, stvol kanali va zatvor berkitilmaganda o‘t ochishning oldini oladi.

O‘tkaziluvchi — to‘xtovsiz avtomatik tarzda yoki bittadan o‘t ochishga qo‘riqlagich (predoxranitel)ga o‘tkazish uchun xizmat qiladi.

Stvol osti qoplamasi — avtomatning harakatlanishiga sharoit yaratib, qo‘lni kuyishdan saqlaydi (101-rasm).

O‘qdon (magazin) — o‘qlarning joylashishini va stvol qutisiga yetkazib berishni ta’minlaydi (102-rasm).

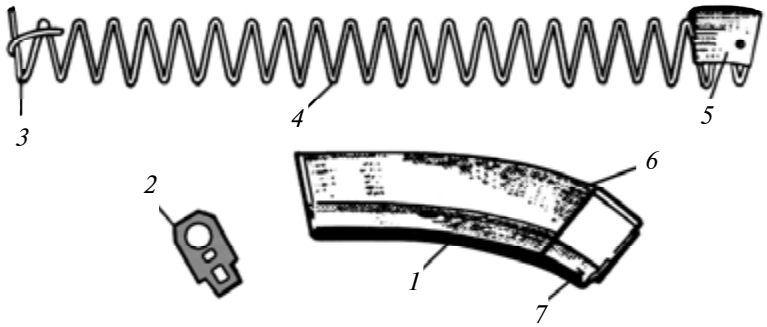

102-rasm. Magazin:
1—korpus; *2*—qopqoq; *3*—mahkamlovchi planka; *4*—prujina; *5*—yuboruvchi; *6*—tayanch bo‘rtmasi; *7*—ilgich.

Nayza-pichoq — hujumga o‘tish oldidan avtomatga qadaladi, qo‘l jangida dushmanni safdan chiqarish uchun qo‘llaniladi. U bel kamariga qadab yuriladi. Ayrim hollarda u bilan simlar ham kesiladi (103-rasm).

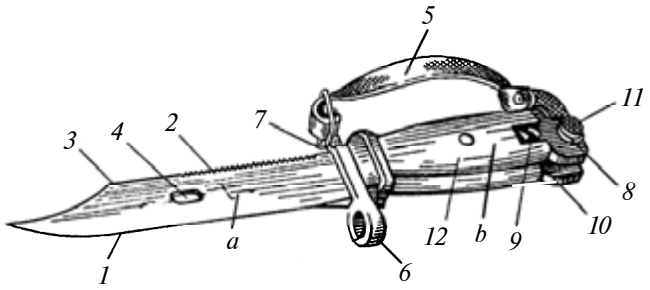

103-rasm. Nayza-pichoq: *a*—tig‘; *b*—dasta; *1*—kesuvchi qirra; *2*—arra; *3*—charxlangan uchi; *4*—teshik; *5*—kamar; *6*—halqa; *7*—kamar uchun ilgich; *8*—dastaning metall qismi; *9*—qo‘shuvchi vint; *10*—bo‘ylama kesma; *11*—tortqi; *12*—sop.

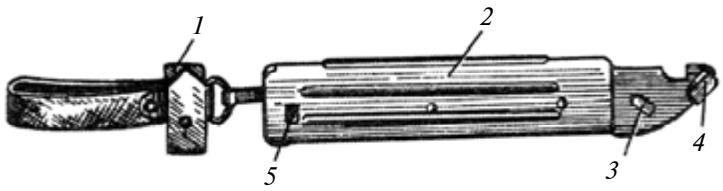

104-rasm. Qin: *1*—ilgich, sirtmoqli kamar va karabin bilan birgalikda; *2*—plastmassali g‘ilof; *3*—o‘q-bo‘rtma; *4*—tayanch; *5*—yassi prujina biriktirgichi.

1.3. Avtomatni noto‘liq qismlarga ajratish va yig‘ish tartibi

Avtomat toza taxta yoki taglik ustida yoyiladi. Qism va mexanizmlar taxta ustiga ajratilgan holatda tartib bilan terib chiqiladi. Ular ehtiyotlik bilan ajratiladi, biri ikkinchisining ustiga qo‘yilmaydi. Shuningdek, ajratish mobaynida ortiqcha kuch va keskin zarbalar qo‘llanilmaydi.

Avtomatni yig‘ish mobaynida uning qismlaridagi raqamlar taqqoslab ko‘riladi. Har bir avtomatning gaz trubkasi, zatvor ramasi, zatvor, stvol qutisi qopqog‘i va boshqa qismlardagi raqamlar stvol qutisida mavjud raqamlarga mos kelishi darkor.

1. Magazinni ajratish.

Chap qo‘l bilan avtomat qo‘ndog‘ining bo‘ynidan yoki stvol osti dastasidan tutib, o‘ng qo‘l bilan magazinni ushlash va bosh barmoq yordamida tortqini bosib turib, magazinning ostki qismini oldinga turtib, uni ajratib olinadi (105-rasm).

Shundan so‘ng, patrondonda patron yo‘q ekanligini tekshirib ko‘rish lozim. Buning uchun o‘tkazgichni pastga «AB» yoki «OD» holatiga keltirish, zatvor ramasining dastasini ortga tortish, patron qutisini ko‘rikdan o‘tkazish, zatvor ramasining dastasini qo‘yib yuborish va tepkini bosib, uni jangovar holatdan xalos etish darkor.

2. Anjomlar penalini qo‘ndoq uyasidan chiqarish (106-rasm).

105-rasm. O‘qdonni ajratish.

106-rasm. Anjomlar penalini qo‘ndoq uyasidan chiqarish.

3. Shompolni ajratish.

Nil asosidagi tayanch ostidan shompol boshchasini tortib turib, shompol sug‘urib olinadi. Shompolning ajralishi qiyin kechganda, anjomlar penali ichidagi chiqargichdan foydalanishga ruxsat beriladi, ya’ni chiqargich shompol boshchasidagi mavjud teshikchaga suqilib, shompol uchi stvoldan ajratilib, sug‘urib olinadi (107-rasm).

4. Stvol qutisi qopqog‘ini ajratish.

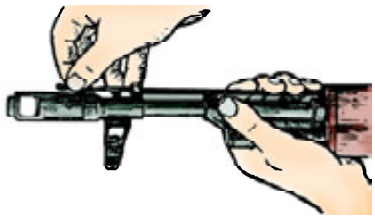

107-rasm. Shompolni ajratish.

108-rasm. Stvol qutisining qopqog‘ini ajratish.

5. Qaytaruvchi mexanizmni ajratish.

Chap qo‘l bilan avtomat qo‘ndog‘ining bo‘ynidan tutgan holda o‘ng qo‘l bilan qaytaruvchi mexanizmning yo‘naltiruvchi ustunini, uning tovoni stvol qutisidagi kesmalardan chiqquniga qadar oldinga turtish, yo‘naltiruvchi ustunning ortki uchini biroz ko‘tarib, qaytaruvchi mexanizmni zatvor ramasining kanali ichidan sug‘urib olish.

109-rasm. Qaytaruvchi mexanizmni ajratish.

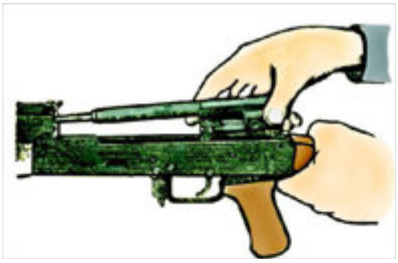

110-rasm. Zatvor ramasini zatvor bilan birga ajratish.

6. Zatvor ramasini zatvor bilan birgalikda ajratib olish.

7. Zatvorni zatvor ramasidan ajratish.

Zatvor ramasini chap qo‘lga, zatvorni yuqoriga qaratib olish, o‘ng qo‘l bilan zatvorni ortga tortib, uning yetakchi bo‘rtmasini zatvor ramasining egri kesmalaridan chiqarish va zatvorni oldinga turtib, ajratish.

8. Stvol qoplamasi bilan birgalikdagi gaz trubkasini ajratish (110-rasm).

Noto‘liq qismlarga ajragan avtomatni yig‘ish tartibi:

- stvol qoplamasi bilan birgalikdagi gaz trubkasini biriktirish;
- zatvorni zatvor ramasiga biriktirish;
- zatvor ramasini zatvor bilan birgalikda stvol qutisiga joylashtirish;
- qaytaruvchi mexanizmni biriktirish;
- stvol qutisi qopqog‘ini biriktirish;
- tepkini bosib, uni jangovar holatdan xalos etish va saqlagichni o‘rnatish;
- shompolni biriktirish;
- anjomlar penalini qo‘ndoqdagi uyaga joylashtirish;
- magazinni avtomatga biriktirish.

Avtomatni qayta yig‘ishda qismdagi raqamlar stvol qutisidagi raqamlarga solishtirilib ko‘riladi.

111-rasm. Zatvor ramasidan zatvorni ajratish.

112-rasm. Gaz trubasini stvol qo‘ndog‘idan ajratish.

1.4. Qo‘l granatalarining vazifasi, jangovar xususiyatlari, umumiy tuzilishi va ishlash tamoyili. Granatalarni uloqtirishga tayyorlash. Qo‘l granatalarini qo‘llashda xavfsizlik choralari

Parchalanuvchi qo‘l granatalari ko‘p yillar davomida armiyalarda qo‘llanilgan. Parchalanuvchi qo‘l granatalaridan hozirgi zamon janglarida ham ishonchli vosita sifatida foydalanib, dushman ustidan g‘alabaga erishishda ishlatiladi. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida hujum vaqtida ishlatiladigan RGD-5 granatasi, mudofaada ishlatiladigan F-1 granatasi qo‘llanishga kiritilgan (113-rasm).

a *b*

113-rasm. Parchalanuvchi qo‘l granatalarining umumiy ko‘rinishi:
a—RGD-5 granatasi;
b—F-1 granatasi.

Parchalanuvchi qo‘l granatalari dushmanning tirik kuchlarini parcha ta’sirida safdan chiqarish maqsadida qo‘llaniladi. Granata portlashi jarayonida katta parchalar to‘zib yoyilishi natijasida, dushmanning bir qancha kuchlari safdan chiqadi. Bunday granatalar yaqin masofadagi janglarda (hujumga o‘tilganda, okopdan turib jangga kirganda, aholi yashash punktlarida) o‘z samarasini beradi. Granatalarning jangovar xususiyatlari jadvalda berilgan.

Granatalarning jangovar xususiyatlari

Tavsifi	Granatalar	
	RGD-5	F-1
Granatalarning og‘irligi, g	310	600
O‘ldiruvchi (halok qiluvchi) parchalarning yetib borish radiusi, m	25	200
Granatalarning uloqtirish o‘rtacha masofasi, m	40—50	35—45
Granata zapali	UZRGM	UZRGM
Zapalning alanga olish vaqti, m/s	3,2—4,2	3,2—4,2

RGD-5 parchalanuvchi qo‘l granatasi, asosan, hujumga o‘tish davrida qo‘llaniladi. U korpus, portlaydigan zaryad va zapaldan iborat.

Granata korpusi — portlaydigan zaryad va zapal trubkalari uchun joylanishga xizmat qiladi. U yuqori va pastki qismlardan iborat bo‘lib,

tashqi qoplamasi hamda qo‘shimcha almashinuvchi detallarning kirishi bilan granata parchalarining portlashi uchun xizmat qiladi. Korpusning yuqori qismiga qadamalar yordamida zapal uchun trubka birlashtiriladi, granata uchun zapalning birlashtirilishi, korpusdagi portlaydigan zaryadni mahkam berkitishga xizmat qiladi. Trubkalarni ifloslanishdan ehtiyotlab, unga plastmassa qopqoq burab kirgiziladi. Korpusga to‘ldirilgan portlovchi zaryad granata parchalarining portlashi uchun xizmat qiladi.

UZRGM zapali (qo‘l granatasining zamonaviylashtirilgan bir xil shakldagi zapali) portlovchi zaryadning portlashi uchun qo‘llaniladi. U zarbdor mexanizm va shaxsiy zapaldan iborat. Zapallar doimo jangovar holatda bo‘ladi. Zarbdor mexanizmning ishlashini tekshirish va qismlarga ajratish qat’iyan taqiqlanadi. Zarbdor mexanizm pistoni alangalatib, zapalning alanga olishiga yordam beradi. U quyidagi qismlardan iborat: zarbdor mexanizm trubkasi; birlashtiruvchi to‘siq; yo‘naltiruvchi shayba; jangovar prujina; zarbdor shaybasi; boshlovchi dastak; saqlagich o‘rta cheki, halqasi bilan.

Harakatlanuvchi mexanizm trubkasi zapalning jami qismlarini yig‘ishda asosiydir. Birlashtiruvchi to‘siq esa zapalni granata korpusi bilan birlashtirish imkonini beradi. Bu yo‘naltiruvchi shayba jangovar prujina yuqori qismining tayanch vazifasini bajarib, zarbdorning harakatini yo‘llaydi. Zarbdor — harakatlanuvchi mexanizm trubkasining yuqori qismiga qadalgan. Jangovar prujina zarbdor energiya yetkazib berishni ta’minlaydi, zaruriy uchqun pistonni alangalatadi; alanga zarbdorni yuqoridagi oxirgi qismi bilan yo‘naltiruvchi shaybani va pastga yo‘naltiruvchi shaybani ham qamrab oladi. Zarbdor mexanizm yonuvchi pistonni alangalatish tayanchi bo‘lib xizmat qiladi. U zarbdor mexanizm trubkasining ichkarisiga joylashadi. Shayba zarbdorning oxirgi tor qismida bo‘lib, jangovar prujinaning oxirgi tor qismidagi tayanchi hisoblanadi. Boshlovchi dastak zarbdorning tez alanga olmaslik holatini ushlab qolish uchun qo‘llaniladi (jangovar prujina qattiq qisiladi). Saqlagich o‘rtasidagi zarbdor mexanizm boshlovchi dastakni ushlab turishga xizmat qiladi; boshlovchi dastak tuynuk teshigidan hamda zarbdor mexanizm trubkasi devoridan o‘tadi. Halqasi sug‘urib olinadi.

Shaxsiy zapal granataning portlaydigan zaryadlarini portlatish uchun qo‘llaniladi. U sekinlashtiruvchi tiqin, piston alangalantiruvchi, sekinlashtiruvchi va piston-portlagich moddadan iboratdir. Sekinlashtiruvchi tiqinning yuqori qismida birlashtirish uchun rezba bo‘lib, zarbdor mexanizm trubkasi, piston alangalatuvchi uyasi bilan birlashtiriladi, ichida kanal bo‘lib, unga sekinlashtiruvchi joylashadi, tashqarisida piston

portlagichning gilza bilan birlashtiruvchi nuqtasi joylashgan. Alangalatuvchi piston sekin alanga olish uchun qo‘llaniladi; alangalatuvchi pistonga va piston portlagichga sekinlashtiruvchi o‘t oldiradi, u presslangan oz miqdordagi gaz tarkibidan iborat bo‘ladi. Piston qoplagich alangalanuvchi granataning portlashi uchun xizmat qiladi. U gilzada joylashadi va sekinlashtiruvchi tiqinning pastki qismiga qotirilgan bo‘ladi.

Parchalanuvchi F-1 qo‘l granatasi mudofaa janglarida qo‘llaniladi. F-1 granatasi korpus, portlovchi zaryad hamda zapaldan iborat. Granata korpusi qattiq cho‘yandan bo‘ylama kesim, ko‘ndalang chiziqning yuqori qismida kesilgan teshigi bo‘lib, zapalni qadoqlash joyi hisoblanadi. Uni saqlash va tashib keltirishda, plastmassa probkasi burab olib qo‘yiladi. Parchalanuvchi qo‘l granatasining portlovchi zaryadi va zapallarning tuzilishi RGD-5 granatalaridan farq qilmaydi.

Granatalarni uloqtirishga tayyorlash

Granatani uloqtirishdan oldin, trubkasidan probka burab olinadi, uning o‘rniga zapalni qo‘yib, burab oxirigacha qotiriladi. Zarbdor mexanizmning zapal qismi quyidagicha joylashadi: zarbdor mexanizm ko‘tarilib, boshlovchi dastakni yuqoridagi sanchiq qismidan ushlab harakatlanuvchi mexanizm trubkasining qo‘riqlash oldi chekiga birlashtiriladi. Qo‘riqlash oldi chekining oxiri ajratilib, zapaldan mahkam ushlanadi.

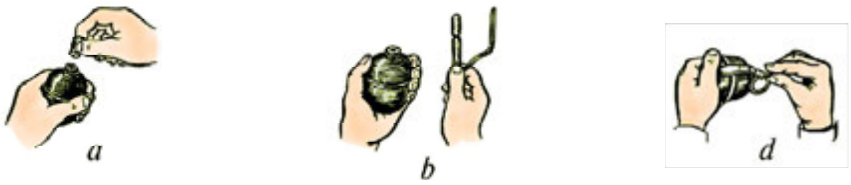

114-rasm. Parchalanuvchi qo‘l granatalarining jangovar holati:
a — probkani burab olish; *b* — zapalni olish; *d* — zapalni burab o‘rnatish.

115-rasm. Granatani uloqtirish oldidan harakatlantirish:
a—granata korpusi bilan birgalikda boshlovchi richagni qisib ushlash; *b*—qo‘riqlagich oldi cheki oxiridan ushlab to‘g‘rilash; *d*—qo‘riqlagich chekini uzib olish.

Granatani uloqtirish. Granatani uloqtirish uchun uni qo‘lga olib, boshlovchi dastakni granata korpusiga qadab, barmoqlar bilan qisiladi. Dastakni qo‘yib yubormagan holda halqani qo‘riqlash chekidan uzib, granatani ko‘zlangan nishonga uloqtiriladi. Halqani uzib olishda, zapal qism holatlari almashmaydi. Zarbdor yo‘naltiruvchi holatidan boshlovchi dastak qolishida zarbdor mexanizm trubkasi birlashishi bilan ajralib qoladi, lekin qo‘l barmoqlari bilan qisib olinadi. Granatani uloqtirish vaqtida boshlovchi dastak granatadan bo‘linib, zarbdor bo‘shab qoladi.

Zarbdor mexanizm jangovar prujina yordamida harakatlanib, pistonni harakatlantiradi va uni tutashtirib yuboradi. Alanga uchqunlari pistonni alangalatish yo‘li bilan alangani kuchaytiradi va undan piston portlagichga ulanadi. Piston kuchli alangalanib, granatani alangalatuvchi zaryadning portlashiga olib keladi. Granata korpusi ko‘tarilib, portlashida parchalar turli tomonlarga tarqaladi.

Granatalarni uloqtirish va joylashtirish quyidagi tartibda amalga oshiriladi: uloqtirishgacha tayyorlash hamda granatani uloqtirish. O‘quv mashg‘ulotlarida jangovar granatani uloqtirish paytida po‘lat shlem kiyish tavsiya qilinadi.

Granatalarni o‘qlash «Granatalar tayyorlansin» komandasi orqali amalga oshiriladi. Jang vaqtida esa mustaqil harakat qilinadi.

Granatani o‘qlash uchun granatalar saqlanadigan sumkadan granatani chap qo‘l bilan olib, o‘ng qo‘lda korpus trubkasini burab, qopqoq chiqarib olinadi. So‘ngra granatani chap qo‘lda ushlab, o‘ng qo‘l bilan sumkadan zapal olinadi. Zapal markazdagi trubkaga aylantirilib, oxirigacha qotirib buralgandan keyin granata otishga tayyor bo‘ladi.

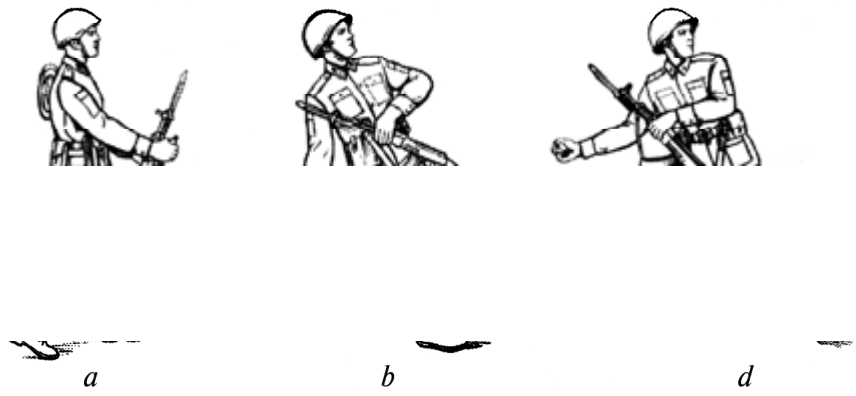

116-rasm. Harakat holatida granatani uloqtirish:
a, *b*, *d*—harakatlanish ketma-ketligi.

120-rasm. RPG-7 tankka qarshi qo‘l granatomyoti.

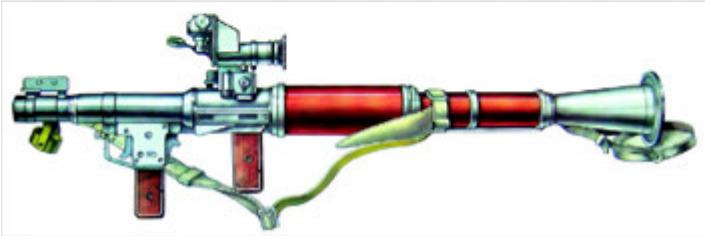

121-rasm. RPG-7D tankka qarshi qo‘l granatomyoti.

bilan samarali kurashish xususiyatiga ega. PG-7V o‘q-dorisi shtatdagi PG-7V o‘q-dorisining yangilangan turi bo‘lib, undan biroz yengil va zirhteshuvchanlik, teguvchanlik va shamolda barqarorlik xususiyatlari yuqoriroq.

Granatomyotdan nishonlarning balandligi 2 m va undan yuqori bo‘lgan, to‘g‘ridan to‘g‘ri otish uzoqligidagi tanklar, o‘ziyurar artilleriya qurilmalariga ta’sirli o‘q uzish uzoqligi PG-7V uchun 330 m, PG-7VM uchun 310 m. Mo‘ljallab otish uzoqligi 500 m. Jangovar tezotarligi daqiqasiga 4—6 ta. Granatomyotning optik mo‘ljallagich bilan og‘irligi RPG-7 6,3 kg, RPG-7D — 6,7 kg. O‘q-dorining (granata porox zaryadi bilan) og‘irligi PG-7V — 2,2 kg, PG-7VM — 2 kg.

Kichik kalibrli miltiqning vazifasi, tuzilishi va jangovar xususiyatlari

Kichik kalibrli miltiq Tula qurolsozlik zavodida ishlab chiqarilgan bo‘lib, otish bo‘yicha o‘tkaziladigan tayyorgarlik mashqlarida otishni o‘rganish uchun qo‘llaniladi.

Kichik kalibrli TOZ-8, TOZ-12 miltiqlaridan ko‘proq sport musobaqalari o‘tkazishda hamda otish tayyorgarligining boshlang‘ich o‘q otish mashg‘ulotlari olib borishda keng foydalaniladi.

TOZ-8 miltig‘ining jangovar xususiyatlari: kalibri — 5,6 mm; og‘irligi — 3,12 kg; umumiy uzunligi — 111 sm; o‘qning boshlang‘ich tezligi — 310 m/s.gacha; otish tezligi bir daqiqada — 10—12 martagacha;

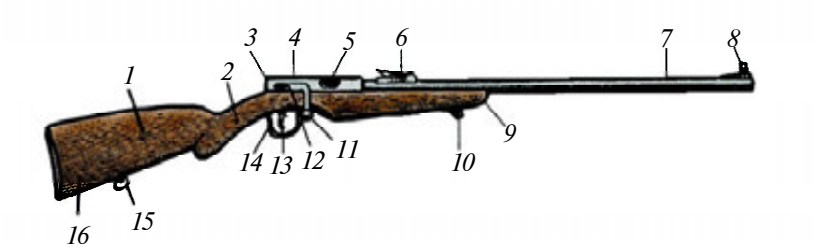

122-rasm. Kichik kalibrli miltiq (TOZ-8):
1—qo‘ndoq yuz qismi; *2*—qo‘ndoq bo‘yni; *3*—orqa qalpoqchasi; *4*—stvol korobkasi, otishni boshlovchi mexanizm ilovasi bilan; *5*—otilgan gilzalarni chiqarib tashlovchi tuynuk; *6*—mo‘ljal; *7*—stvol; *8*—namushnik; *9*—poya yuzasi; *10*—yuqori qadog‘ich; *11*—zatvor dastagi; *12*—zatvor; *13*—boshlovchi ilgak; *14*—boshlovchi halqa; *15*—pastki qadog‘ich; *16*—qo‘ndoq.

nishonga olish masofasi — 250 m; o‘qning eng uzoqqa uchish masofasi — 1200 metrdan 1600 metrgacha; o‘qning o‘ldirish (halok etish) kuchi masofasi — 800 metrgacha.

Miltiqni o‘qlash tartibi. Miltiqni yotib olgan holda otishda, miltiq qo‘ndog‘ining bosh qismini o‘ng qo‘l bilan ushlab, o‘ng oyoq bir qadam oldinga tashlanadi va oyoqni biroz o‘ngroqqa olib, oldinga engashib, chap oyoqni egib, chap qo‘l bilan yerga yotib, chap oyoqning tovoni yerga qadaladi va chap qo‘lning ko‘ksiga olinadi. Chap tomonga yotgan holda qorin tomonga tez o‘girilib, erkin holda oyoqlarni tovoni bilan yozib yuboriladi. Miltiq g‘ilofi (poyasi)dan o‘ng qo‘lning kaftiga olinadi.

Kichik kalibrli miltiqni o‘ng qo‘lda zatvor ushlagichdan orqaga tortib, stvol qutisining ochilgan joyiga o‘ng qo‘lning bosh va ko‘rsatkich barmoqlari yordamida o‘qni olib uni o‘qdonga solinadi. O‘qni bosh barmoq bilan oldinga, stvolga to‘liq kirguncha yo‘naltiriladi, so‘ngra o‘ng qo‘l bilan zatvor yopiladi.

Otish jarayonida miltiqning o‘ziga xos tomonlari. Chap qo‘lning barmoqlari biron harakat qilmasligi, miltiqning poyasi (yog‘och g‘ilofi)ga tegib ketmasligi uchun chap qo‘l bilan miltiqning yog‘och g‘ilofidan (poyasi) ushlab olinadi. O‘ng qo‘l barmoqlari bilan qo‘ndog‘ining biqinidan ushlab, ko‘rsatkich barmoq otishni boshlovchi mexanizm kurogi (tepkisi)ga yo‘naltiriladi. Qo‘ndoq o‘rtasi yelkaga qattiq qadaladi.

Yotish holatida otishda yaxshi natijaga erishish uchun tayanchlardan foydalanish mumkin. Tayanchlardan maqsadga muvofiq foydalanish uchun qum yoki yog‘och qipig‘i to‘ldirilgan qoplardan 20—25 sm balandlikda tayanch o‘rnatish mumkin. Agar tayanch balandligi otishda noqulay bo‘lsa, uni pastlatiladi.

Miltiqni tozalash va moylash tartibi. Kichik kalibrli miltiqni tozalash va moylash tartibi avtomatni tozalash va moylash tartibi singari amalga oshiriladi. Shuni unutmaslik kerakki, kichik kalibrli miltiq stvol kanalining do‘lbosh qismini tozalash va moylash qat’iyan man etiladi.

Stvol kanalini tozalash uchun uning orqa qopqog‘i ochilib, stvol korobkasi (qutisi)dan zatvor olinadi. Tozalagichning uch qismiga yumshoq mato qiyqimlaridan 4—5 sm uzunlikda o‘rab, qurolni moylash uchun ishlatiladigan moyga botiriladi. So‘ngra shompol stvol kanalidan kirgizilib, o‘qlagich tomongacha moylanadi va yaxshilab tozalanadi.

II bob. QUROLDAN OTISHNING ASOSLARI VA QOIDALARI

2.1. Otish hodisasi va uning davrlari. O‘qning boshlang‘ich tezligi va uning otish jarayoniga ta’siri. Qurolning ortga silkinishi

Otish asoslarini nazariy jihatdan o‘rganish otish qoidalari, uning bosqich-usullarining amaliyotda qo‘llanilishiga ham bog‘liqdir. Otish qoidalarini bajarish, otish davridagi asosiy holatni, o‘q otishni idora qilishni va o‘q otishga tayyorgarlik ko‘rishni o‘z ichiga qamrab oladi. Otish davrida turli xildagi nishonlarga qisqa muddatda kam o‘q-dori sarflash bilangina har qanday ob-havo sharoitida ham topshirilgan vazifani samarali bajarishni ta’minlovchi omil sifatida foydalaniladi.

O‘q otilishining ro‘y berishi. Porox zarrachalarining tez alanga olishi natijasida va poroxli gazning bosimi harakatida stvol kanalidan o‘q (snaryad)ning uzatilishi *otish* deyiladi. Bu holat juda qisqa vaqt (0,001—0,006 s)da ro‘y beradi. Tepki bosilganda, patron pistoniga tez urilishi oqibatidagi uchqun chiqishi porox zarrachalarining alanga olishiga olib keladi. Bu holat kuchli katta miqdorda qizdirilish natijasida gazga aylanib, o‘ta kuchli bosim bilan har tomonlama harakatlanib, birdan kuchlanish miqdorini oshiradi. O‘q 250—500 kgs/sm^2 (o‘lchov miqdorida 1 kgs/sm^2 teng) 0,1 MPa bosim bilan joyidan siljib stvol kesimiga urilib, aylana harakatni davom ettiradi. Bu paytda porox stvol kanalida yonish holatini va gaz (o‘lchov va bosim) miqdorini yiriklashtiradi.

O‘q 4—6 sm harakatda yo‘nalib (2800 kgs/sm^2), katta bosimli gaz o‘lchamiga yetadi. Yirik tezlanish natijasida o‘q otilib, yopiq maydonga chiqadi. Yangi gaz o‘lchovi bosimni yiriklashtirish bilan bosimni pasaytira boshlaydi. O‘qning stvol kanalida uchish holati 300—900 kgs/sm^2.ni tashkil etadi. Stvol kanalida esa o‘qning harakat tezligi kuchayadi. Lekin gaz darajasi past bo‘lsa-da, o‘z tazyiqini ko‘rsatishni davom ettiradi. Stvol

kanalidagi o‘q harakatlanishi tezligini to‘xtovsiz oshirib, stvol kanali mo‘risiga o‘tadi. Stvol kanalidan keng yoyilib chiqqan gaz, o‘qning ortidagi alanga harakatlanishida zarb to‘lqinini vujudga keltirib, otish davrida tovush manbayini hosil qiladi. O‘q uchish inersiya ta’sirida havoda harakatlanishni davom ettiradi.

O‘qning boshlang‘ich tezligi va uning otish jarayoniga ta’siri

Qurolning stvol kanalidan otilib chiqqan o‘q tezligini oshirish bilan birga uchish nuqtasigacha harakatlanish holati *o‘qning boshlang‘ich tezligi* deyiladi. O‘qning havodagi uchishini davom ettirishi va tekis harakatlanishi uning boshlang‘ich tezligiga ham bog‘liq bo‘ladi.

Qurolning eng zaruriy jangovar xususiyatlaridan biri — o‘qning boshlang‘ich tezligi. Boshlang‘ich tezlikning kuchayishi o‘qning havoda uchish masofasini bosib o‘tib, nishonni shikastlash va o‘ldirish (halok qilish) holatlarini tezlashtirish bilan bir qatorda, havodagi uchishi davomida esa, tashqi sharoit ta’sirida tezligini qisqartiradi.

O‘qning boshlang‘ich tezligini oshirishi stvolning uzunligiga, o‘q va porox zarrachalari og‘irligiga hamda boshqa omillarga bog‘liq bo‘ladi. Qurolning stvoli qancha uzun bo‘lsa (amaliyotda aniqlangan), porox va bosim qancha ko‘p bo‘lib harakatlansa, o‘qning boshlang‘ich tezligi shuncha ortadi.

Qurolning ortga silkinishi

Stvol kanalidagi gaz bosimi kuchayib, har tomonlama harakatlangan holda kuch bilan o‘qni oldinga yo‘naltirish holati qurolni ortga qaytaradi. Qurol (stvol)ning otish davrida ro‘y beradigan ortga harakatlanish holatini, *qurolning ortga qaytarilishi* (*silkinishi*) deyiladi.

Qurol tezligi va energiyasi kuchayish harakati davomida ortga qaytish bilan tavsiflanadi. Qurolning ortga qaytishi o‘qning boshlang‘ich tezligidan bir necha barobar kam bo‘lib, quroldan o‘q bir necha marta yengilroq bo‘ladi. Avtomatning ortga qaytish quvvati 2 kgs/sm^2 (19,6 j) dan ortmaydi va otuvchiga og‘riq bermaydi. Poroxli gazlarning bosim kuchi (qaytish kuchi) ortga qaytishga qarshi harakat faqat to‘g‘ri yo‘l emas, balki to‘g‘ri kelmagan tomonga (qo‘ndoqning tayanchiga, qurolning kuchlanish markazi va boshqalarga) ham yo‘naltiriladi. Vaziyatdan kelib chiqqan juftlangan kuchning harakatlanishi natijasida, qurolning do‘lboshi (og‘zi) qismini tepaga ko‘tarib turadi (123-rasm). Yelkaga qancha ko‘p kuch jamlangan bo‘lsa, juftlangan kuch shuncha ko‘p qaytariladi. Otish mobaynida qurol stvol tebrantirish va titratish holatlarini ham yuzaga keltiradi.

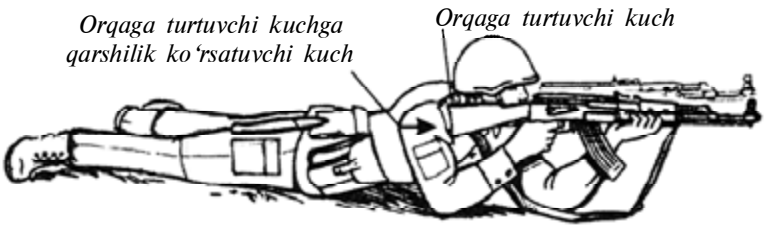

123-rasm. O‘q uzishda turtuvchi kuch ta’sirida qurol stvol qismining yuqoriga ko‘tarilishi.

Qurol stvolning do‘lboshi (og‘zi) qismidan o‘qning uchib chiqishi natijasida tebranish (yuqoriga, o‘ngga, chapga), boshqa tomonlarga og‘ib ketish holatlari ro‘y berishi mumkin. Bunday holatlar esa, otish davrida quroldan to‘g‘ri foydalanmaslik oqibatiga, qurolning ifloslanishiga olib keladi. Qurolning ortga qaytarilishida o‘qning chiqishi, stvolga ta’sir etish va yana boshqa sabablar, otishgacha bo‘lgan stvol kanalini do‘lboshi (og‘zi) qismi yo‘nalishida burchakni yuzaga keltiradi. Bu stvol kanalidan chiqqan o‘qni havoda uchish davrigacha burchakni tashkil etadi. Bunday burchak *uchish burchagi* deyiladi.

Stvol kanalining do‘lboshi (og‘zi) qismi otishgacha yuqori qo‘yilgan bo‘lsa, o‘qning havodagi uchish holati qoniqarli, past qo‘yilgan bo‘lsa, qoniqarsiz uchish burchagi deyiladi. Uchish burchagini bir holatda ta’minlash va qurolning ortga qaytarilish holatlarini kamaytirish otish va quroldan to‘g‘ri foydalanish qoidalariga to‘la va aniq rioya qilinishiga hamda otish usullari natijalariga bog‘liqdir.

2.2. O‘q trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li)ning hosil bo‘lishi. O‘qning teshib o‘tish va shikastlash ta’siri. To‘g‘ri o‘q otish va uning ahamiyati. Yashirin joy, o‘q tegadigan (shikastlantiradigan) maydon va o‘q tegmaydigan maydon

Avtomat stvolidan otilgan o‘qlarning burchak balandligi aniq belgilangan holatda bo‘lishi lozim. O‘qning havodagi uchish davri bir yo‘nalishda bo‘ladi. Bu yo‘nalishni esa *o‘qning uloqtirish yo‘nalishi* deyiladi.

O‘q havoda uchish davri mobaynida og‘irlik kuchiga, havoning qarshiligiga duch keladi. Og‘irlik kuchi eng kuchlisi hisoblanib, uloqtirish yo‘nalishidagi o‘qni katta kuch bilan pastga tortadi, havoning qarshiligi esa uchish tezligini pasaytirib, o‘qning bosh qismini orqaga qaytarishga harakat qiladi. Shu ikki qarama-qarshi kuchlar ta’sirida uloqtirish yo‘nalishidagi o‘q egri shaklda harakatlanadi. O‘q havodagi uchishi davrida,

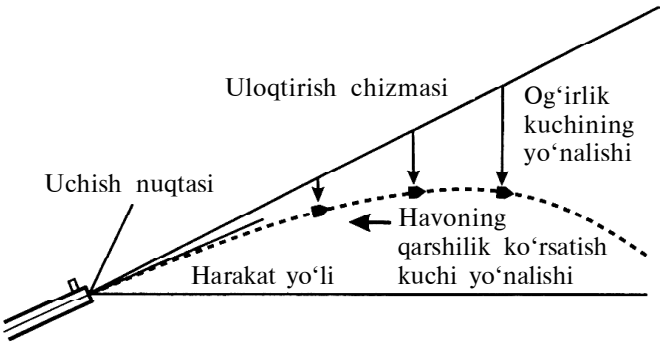

124-rasm. O‘qning trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li).

og‘irlik markazidan egri yo‘nalishga yozilib harakat qilish yo‘lini *trayektoriya* (harakatlanish yo‘li) deyiladi (124-rasm).

O‘q trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li)ning hosil bo‘lishi burchak o‘lchami balandligiga bog‘liq bo‘lish bilan birga, berkitilgan shikastlanuvchi va o‘lik maydonlarigacha hamda to‘g‘ri otish masofalarigacha bo‘lgan o‘lchamni tasvirlaydi. O‘q trayektoriyasining burchak balandligi kengayadi, o‘qning ufqqa to‘g‘ri uchish holati kuchayishi ma’lum bo‘lmagan tarzda ro‘y beradi. Buning oqibatida harakatlanish yo‘li (trayektoriya) balandligi kattalashadi, ufqqa qarab harakatlanish esa biroz pasayadi.

Ufqqa yo‘nalgan o‘qning uchish masofasidagi balandlik burchagi yanada yiriklashishini katta burchak masofasi deyiladi. Boshqa turdagi qurollarning o‘qi uchun burchak kattalik o‘lchami 35° gacha bo‘ladi. Yuqori burchak balandligidan kichik burchak balandligigacha bo‘lgan masofada o‘qning yer bag‘irlab harakatlanishini *yer bag‘irlab ketgan trayektoriyasi* (harakatlanish yo‘li) deyiladi.

O‘qning teshib o‘tish va shikastlash ta’siri

O‘qning teshib o‘tishi, to‘siq va yashirin joylarning yo‘g‘onligi, qalinligi bilan mustahkamligiga bog‘liqdir.

O‘qning o‘ldirish holati — tirik organizmda o‘q harakatlanib, safdan chiqarishga olib kelishi bilan birga tirik organizmda kinetik quvvatning singishi oqibatida uning kiyimlari hamda hayotiy organlarining shikastlanishiga olib keladi. Kinetik quvvat insonning hech qanday maxsus kiyimi bo‘lmagan taqdirda ham uning asosiy hayotiy organlarini hech bo‘lmaganda 8 kgs/sm^2 (78,5 j) miqdorda shikastlaydi.

1943-yilda ishlab chiqarilgan o‘qlar namunasi quyidagi jadvalda ko‘rsatilgan:

To‘siqlar	O‘qning turi	Otish masofasi (metr hisobida)	O‘qning teshib o‘tish holati
7 mm zirh yo‘g‘onligi 90° burchak kuzatuvida kaska (po‘lat shlem)	Zirhyorar yondiruvchi	200—300	50—90 %
	Po‘lat o‘zakli zirh-yorar yondiruvchi	900—1100 m.dan yuqori	80—90 %
Okop tepasiga uyulib ishlangan qor	Hamma o‘q turi	500	70—80 sm
Yog‘och to‘siqlardan qurilgan doska (20×20 qalinligida)	Po‘lat o‘zakli zirh-yorar yondiruvchi	500	70—80 sm
Pishiq g‘ishtli to‘siqlar	Po‘lat o‘zakli zirh-yorar yondiruvchi	100	12—15 sm

To‘g‘ri o‘q otish va uning ahamiyati

O‘qning nishonga borib tegishi davomida uning o‘ldirish holati va teshib o‘tishi, uning og‘irligiga va tezligiga bog‘liq bo‘ladi. Amaliyotda o‘qning o‘ldirish holati uning havodagi eng so‘nggi masofagacha harakatlanishi *to‘g‘ri otish* deyiladi (125-rasm).

Amaliyotda buning qo‘llanish jarayoni eng tig‘iz damlarda mo‘ljalga qo‘ymay otish holatidir. Bunday holatda mo‘ljalga otish nuqtasi balandligiga nishon namunasidan pastroqqa mo‘ljallanadi. To‘g‘ri otish uslubi masofadagi nishon balandligiga hamda o‘qning yer bag‘irlab ketgan trayektoriyasiga ham bog‘liqdir. Nishon qancha yuqori bo‘lsa, o‘qning to‘g‘ri otish masofasiga harakatlanishi ham shuncha katta bo‘ladi. Mo‘ljalga olishda birinchi navbatda uzoqdagi nishon tezroq shikastlantirilsa, bu vaziyatda dushmanga javob o‘qi otishga imkon berilmaydi.

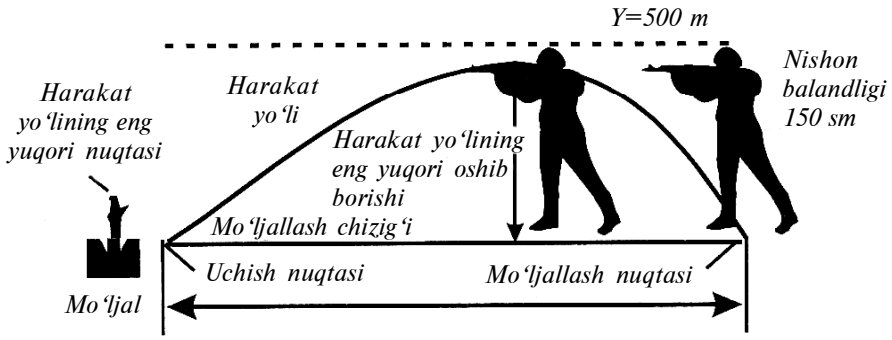

125-rasm. To‘g‘riga o‘q otish.

Yashirin joy, o‘q tegadigan (shikastlantiradigan) maydon va o‘q tegmaydigan maydon

Yashirin joylashgan, o‘q teshib o‘tolmaydigan berkitilgan joylarni, cho‘qqisidan tortib otish nuqtasigacha bo‘lgan maydon *berkitilgan maydon* deyiladi. Yuqori joylashtirilgan yashirin joy o‘qning yer bag‘irlab ketgan trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li)dagi mo‘ljal nishonlarini shikastlantira olmasa, *o‘lik* (shikastlantirilmagan) *maydon* deyiladi.

Yashirin pana joylar yuqori balandlikda joylashgan bo‘lsa, mo‘ljalga olish balandligi pastroq bo‘lib, o‘qning trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li) ravon bo‘ladi. Shuni ham unutmaslik kerakki, berkitilgan o‘lik maydonlarda dushman o‘qlaridan epchillik bilan himoyalanish lozim bo‘ladi.

Berkitilgan maydonlarning yana bir qismida nishon shikastlantirilsa, shikastlantirilgan maydon masofasini tashkil etadi. Bu holatda trayektoriya (harakatlanish yo‘li) tarmog‘ining pasayishi mo‘ljal balandligini o‘zgartirmaydi.

Shikastlangan maydonlarda mo‘ljal balandligi yer bag‘irlab ketgan trayektoriya (harakatlanish yo‘li)ga burchak og‘ishi ham bog‘liqdir. Uning amaliyotdagi ahamiyati shundaki, mo‘ljalga olish nuqtasining nishongacha bo‘lgan katta tomonlardagi masofalari o‘lchashdagi ahamiyatsizlik o‘rinsiz xatolarni keltirib chiqaradi.

2.3. Mo‘ljalga olish usullari. Mo‘ljalni tanlash va mo‘ljallangan nuqtaga, qo‘zg‘almas nishonga o‘t ochish

Mo‘ljalga olish — avtomat stvol kanalini o‘q otish uchun tayyorgarlik holatiga keltirilib, mo‘ljallangan nuqtaga to‘g‘rilanadi. Avtomatning nishonga to‘g‘rilanish nuqtasi *mo‘ljallangan nuqta* deyiladi.

Mushkani to‘g‘ri olish uchun mushka mo‘ljallangan plankasining o‘yiq joyiga to‘g‘ri keltiriladi. Uning uchi mo‘ljallagich plankasi o‘yiq joyining o‘rtasida bo‘lishi bilan, yuqori chekkalari bir tekisda bo‘lishi kerak (126-rasm).

Mo‘ljalni tanlash va mo‘ljallangan nuqtaga, qo‘zg‘almas nishonga o‘t ochish

Mo‘ljal va mo‘ljallangan nuqta shunday hisobga olingan holda tanlanishi zarurki, o‘t ochishda ro‘y beradigan o‘rtacha trayektoriya nishonning o‘rtasidan o‘tishi lozim. 300 metrgacha bo‘lgan masofaga avtomatdan o‘t ochishda, mo‘ljallagichni otish qoidasiga asosan, 3 raqamli yoki «П» harfiga o‘rnatish shart. Mo‘ljallanayotgan nishonning pastki qismiga yoki bo‘lmasa o‘rtasiga mo‘ljallash kerak bo‘ladi. Masalan, avtomatdan 100 metr masofadagi

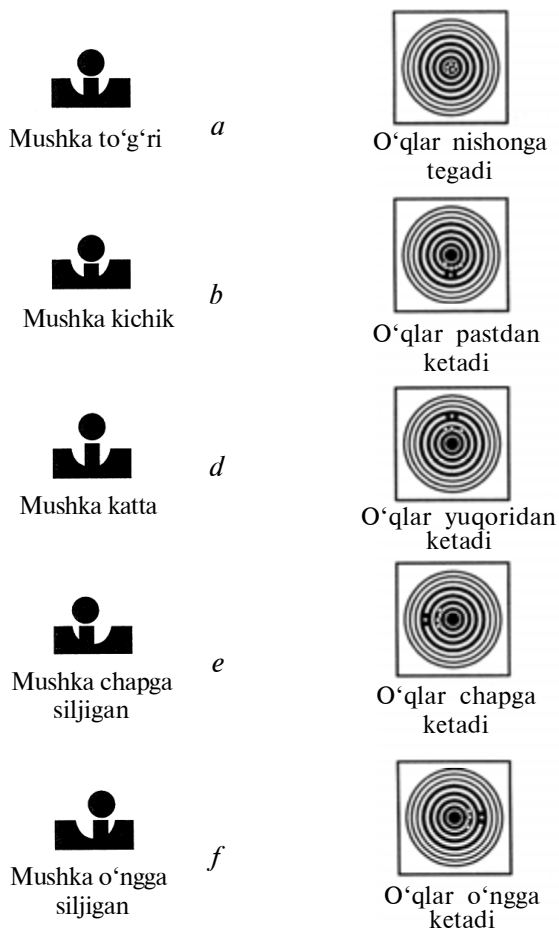

126-rasm. To‘g‘ri mo‘ljallash va mo‘ljallash vaqtidagi xatoliklar:
a—mushkani to‘g‘ri olib, mo‘ljallangan nuqtaga to‘g‘rilash; *b*—mushka kichik; *d*—mushka katta; *e*—mushka chapga siljigan; *f*—mushka o‘ngga siljigan.

ko‘krak shaklidagi nishonlarga o‘q otishda, mo‘ljallanadigan nuqtasini, nishonni past qismiga qaratib, mo‘ljallagichni «П» harfiga qo‘yib, o‘t ochish lozim bo‘ladi. Bu holatda trayektoriyaning ortib borishi mo‘ljallash chizig‘idan uzoqligi 25 sm.ga tengdir. Bu esa, nishon markazidan o‘tadigan trayektoriyaga mos tushadi.

300 metrdan ortiq uzoqlikka o‘t otishda mo‘ljal nishongacha mos keladigan masofaga o‘rnatiladi va yuz metrlab yaxlitlanadi. Mo‘ljallash nuqtasi sifatida, nishonning o‘rtasi olinadi. Mabodo, sharoit taqozosi mo‘ljallagichni

almashtirishga imkon bermasa, unda mo‘ljallagich «П» harfiga o‘rnatilib, o‘t ochish lozim bo‘ladi. 400 metrdan ortiq masofaga otish uchun nishonning joyi, burchagi va dengiz sathidan kuzatish maydonining balandligi hamda nishonning pastki qismini mo‘ljallash bilan tuzatishlar kiritiladi. Ob-havo noqulay kelishi, yondan esayotgan shamol o‘qning uchishiga salbiy ta’sirini ko‘rsatib qolmay, uni chetga og‘dirishi bo‘ladi. Yon tomondan esayotgan shamol vaqtida mo‘ljallash nuqtasini bir necha metr nishonning shakliga yoki surilma bo‘lagiga mo‘ljal oldindan olinishi lozim. Bunday holatda esa, mo‘ljallangan nuqtani boshlangan joyidan, nishonning o‘rtasidan shamol esayotgan tomonga ko‘chiriladi (127-rasm).

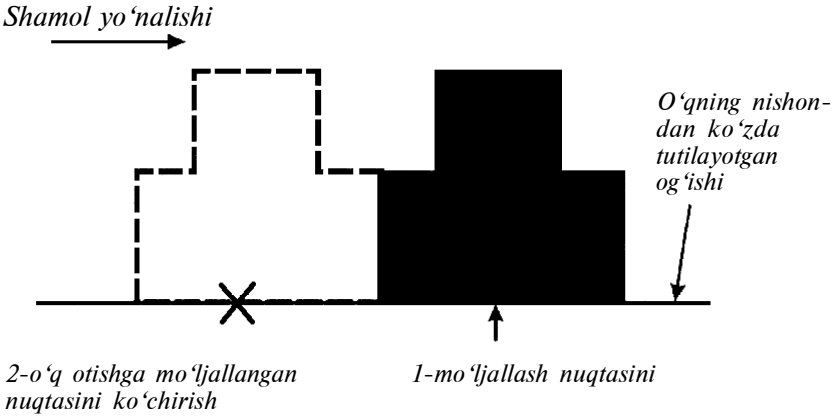

127-rasm. Mo‘ljallash nuqtasini butun bir oldinga ko‘chirish.

2.4. Uzoqlikni o‘lchash usullari va minglik ifodasini qo‘llash

Odatda, nishongacha bo‘lgan masofani ko‘rish asboblari yordamida (har qanday sharoitda) burchak kattaligi bilan o‘lchanadi. Ko‘rish asboblari (glazomer) yordamida uzoqlikni aniqlash; joyning biron-bir jismi bilan; joyning kesishgan holati bilan; ko‘rinish darajasiga qarab, har qaysi nishon yoki buyumni o‘lchash bilan amalga oshiriladi.

Nishonga olish masofasining burchak kattaligi nishon o‘lchami (balandligi, kengligi, uzunligi) ma’lum bo‘lsa, minglik ifodasini qo‘llash usuli bilan aniqlanadi:

$$M = \frac{B \cdot 1000}{BK},$$

bu yerda, M — nishongacha bo‘lgan masofa, metr; B — nishongacha bo‘lgan balandlik (kengligi yoki uzunligi), metr; 1000 — doimiy uzunlik; BK — minglikning nishongacha bo‘lgan burchak kattaligi.

Nishonning burchak kattaligi minglar yordamida dala durbini yoki burchak ko‘rsatish asboblarining burchak o‘lchami shkalasi yordamida o‘lchanadi. Binoklning katta shkalasi orasidagi o‘lcham 10 ming, kichigi 5 ming (yozilishi 0—10, 0—05)ga teng. Masalan, durbin orqali kuzatilayotganda, o‘rtacha odamning o‘lchami 1,7 m durbinning bir kichik uzunlik setkasi 0—05 m.ga to‘g‘ri keladi. Shunday qilib, odam o‘rtasida:

$$M = \frac{B \cdot 1000}{BK} = \frac{1{,}7 \text{ m} \cdot 1000}{BK} = \frac{1700}{5} = 340 \text{ m},$$

minglik — burchak uzunligi to‘g‘ri 1—1000 radius yoki burchak markazi aylanma yoyi, to‘g‘ri 1—6000 aylana qism.

Nishon burchak kattaligini qo‘ldagi mavjud buyumlar: chizg‘ich, qalam, gugurt qutisi yoki qo‘l barmog‘i bilan ham o‘lchasa bo‘ladi. Buning uchun ushbu buyumlarning minglik holatini bilish zarur. Chizg‘ichni 1 mm—0—02; dumaloq qalam — 0—12; gugurt uzunligi bo‘yicha chiziqcha — 0—90, kengligi bo‘yicha — 0—60, balandligi bo‘yicha — 0—30; qo‘l barmoqlari: bosh barmoq — 0—40; ko‘rsatkich barmoq — 0—30; kichigi — 0—20.

Masalan, nishonning burchak kattaligini aniqlash uchun chizg‘ich yordamida, nishon masofasi, chekkasi, kengligi, balandligi yoki uzunligi 4 mm bo‘lsa, undan nishonning burchak kattaligi $0—02 \cdot 4 = 0—08$ ga teng.

Nishonning burchak kattaligini qo‘ldagi buyumlar yordamida aniq o‘lchash lozim bo‘lsa, ko‘zdan 50 sm masofa nariga aniq olib borish kerak.

Nazorat savollari

1. O‘qotar qurollarning vazifasi, tuzilishi, ishlash tamoyili va jangovar xususiyatlarini bayon eting.
2. Hozirgi kunda Qurolli Kuchlarimizda qanday avtomatlar keng qo‘llaniladi?
3. Otish deb nimaga aytiladi?
4. AK-74 avtomatning jangovar tavsifi.
5. РГД-5 va Ф-1 qo‘l granatalarining jangovar tavsifi va jangda ishlatish qoidalari.

IV BO‘LIM. AMALIY HARBIY JISMONIY TAYYORGARLIK

I bob. HARBIY XIZMATGA CHAQIRILUVCHILAR YUQORI DARAJADAGI JISMONIY TAYYORGARLIGINING ZARURIY SHARTI

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda fan, madaniyat, sog‘liqni saqlash va xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari kabi jismoniy madaniyat va sport ham shakllandi, u ma’lum darajada rivoj topdi. Aholining turmush sharoiti, madaniy saviyasining oshishi, jismoniy jihatdan kamolotga erishuvida faqat qurilgan sport inshootlari, tayyorlangan mutaxassis xodimlar va o‘tkazilgan turli ommaviy sport tadbirlarigina emas, balki jismoniy madaniyat va sport harakatini ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan asoslab bergan ta’lim, uning mazmuni, yo‘nalishi, amaliyoti uchun keltirgan samaralarini tahlil qilish joizdir.

Ma’lumki, hozirgi O‘zbekiston hududida yashagan ajdod-avlodlarimiz turli harakatli o‘yinlar, ot o‘yinlari, kurash, dorbozlik, otda poyga, yuk (tosh) ko‘tarish va boshqa ko‘pgina faoliyatlar bilan to‘ylar, bayramlar, milliy marosimlarda qatnashib kelgan. Maxsus maktab yoki o‘rgatadigan uyushmalar bo‘lmasa-da, ular xalq orasida qo‘llanilib kelindi. Aholini, ayniqsa, yosh avlodni jismoniy tarbiyalash, ularni mehnat va mudofaaga qurbi yetadigan darajada kamolotga erishtirish o‘tgan davrlardan amalga oshirilgan. Oilada bolalarni jismoniy jihatdan sog‘lom qilib o‘stirish, to‘g‘ri tarbiyalashga jiddiy e’tibor berish o‘zbek xalqining qadimgi ajdodlariga borib taqaladi. «Go‘ro‘g‘li» turkumidagi o‘nlab dostonlar, «Alpomish», «Qirq qiz» kabi dostonlardagi qahramonlar buning isbotidir. Shuningdek, buyuk sarkarda Amir Temur tuzuklari va Zahiriddin Muhammad Boburning asarlari bebaho ilmiy va badiiy manbalarda jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanish, kurash, otda poyga va boshqa murakkab harbiy amaliy kuch sinash mashqlarini bajarish har bir inson uchun zarurligi ifodalangan.

Amir Temur ta’rificha, «Ishbilarmon lashkarboshi o‘zini va to‘qqiz sipohiy favji (askari)ni bir tandek ko‘rib, ularni qo‘l-oyog‘i, bosh, ko‘kragi va boshqa a’zolarini ishlatib kurashuvchi bir pahlavondek hisoblasin». Bu, o‘z navbatida, jangovarlik va chiniqish ilmini o‘rgatishdan iboratdir.

Jismoniy tayyorgarlik jangovar tayyorgarlikning asosiy predmetlaridan biri bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari shaxsiy tarkibining

harbiy ta'lim berishdagi zaruriy ajralmas qismidir. Jismoniy tayyorgarlikning maqsadi — harbiy xizmatchilarning jangovarlik faoliyatlarida jismoniy tayyorgarlikni ta'minlash, shuningdek, ularning ta'lim olishi va tarbiyalanishidagi boshqa vazifalarning yechimiga imkon beradi.

Harbiy xizmatchilarning jismoniy tayyorgarligi umumiy vazifasi quyidagilardan iborat:

— bardoshlik, kuchlilik, chaqqonlik va epchillik xislatlarini doimiy rivojlantirish va takomillashtirish, yalanglik hududlarda piyoda tartibda harakatlanishni, to'siqlardan o'tish, qo'l jangi va harbiy amaliy suzish mahoratlarini egallash.

Jismoniy tayyorgarlik faoliyatida nazariy va tashkiliy-uslubiy bilimlar shakllanadi. Jismoniy tayyorgarlik shaxsiy tarkibning g'oyaviy-ruhiy sifatlari va harbiy bo'linmalarning jangovarlik shuhratini takomillashtiradi. Jismoniy tayyorgarlikning asosiy turlari jismoniy mashqlar hisoblanadi. Bular tabiatning sog'lomlashtiruvchi kuchlaridan faol foydalanish, gigiyena talablariga amal qilingan holda majburiy bajariladi.

Jismoniy tayyorgarlik quyidagi asoslarda o'tkaziladi: o'quv mashg'ulotlarda, ertalabki badantarbiyada, o'quv jangovar tayyorgarlikni oshirish jarayonidagi jismoniy mashg'ulotlarda, ommaviy sport ishlarida. Jismoniy tayyorgarlik Qurolli Kuchlarning turli qo'shinlari va maxsus qo'shinlarda jangovarlikni qo'llash fazilatlarini hisobga olib takomillashtirilgan holatda o'tkaziladi hamda maxsus yo'nalishlarga ega bo'lishni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999-yil 27-maydagi «O'zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 271-sonli qarori hamda Oliy Kengashning 1992-yil 14-yanvardagi sessiyasida «Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish to'g'risida»gi Qonuni qabul qilindi. Jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish maqsadida bu Qonunga Oliy Majlisning 2000-yil 26-maydagi sessiyasida qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi.

O'zbekistonlik sportchilar 1952-yildan sobiq Ittifoq jamoasi tarkibida Olimpiada o'yinlarida qatnasha boshladi. Respublikamiz vakillari Olimpiadada muvaffaqiyatli qatnashishlariga qaramay, ularni xalqaro musobaqalarga taklif etishga kam e'tibor berilardi. Ayniqsa, o'zbek millatiga mansub sportchilar dunyoning eng nufuzli musobaqasiga borishlari uchun Olimpiada talablarini bajarishdan tashqari, sobiq tuzum qo'ygan sun'iy g'ovlarni yengib o'tishi kerak edi. Shunga qaramay, o'zbekning mard o'g'lonlari Olimp cho'qqisiga yaqinlashishdi. 1976-yilgi Monreal Olimpiadasida mashhur bokschimiz Rufat Risqiyevning, 1980-yilgi Moskva Olimpiadasida taniqli qilichbozimiz Sobir Ro'ziyevning kumush medalni qo'lga kiritgani fikrimizning dalilidir.

Darhaqiqat, cho‘qqiga ko‘tarilish oson emas. 1992-yilgi Barselona Olimpiadasida 17 nafar sportchimizdan birontasi shaxsiy musobaqada g‘olib chiqsa, uning sharafiga mustaqil O‘zbekistonimiz bayrog‘i ko‘tarilardi. Afsuski, bunday sharafga hech bir sportchimiz erisha olmadi. 1996-yilgi Atlanta Olimpiadasiga 76 nafar sportchimiz yo‘lga chiqdi. Ularning hech biriga Olimp cho‘qqisiga ko‘tarilish nasib etmadi. Ammo bu bizning Olimp cho‘qqisi tomon qo‘ygan dadil qadamimiz bo‘ldi. 2000-yilda Sidneyda bo‘lib o‘tgan Yozgi Olimpiadada vatandoshimiz Muhammadqodir Abdullayev boks bo‘yicha g‘oliblik shohsupasiga ko‘tarilib, oltin medalni qo‘lga kiritdi. Undan so‘ng Afinada (2004) bo‘lib o‘tgan Olimpiadada kurashchilarimiz O‘zbekiston bayrog‘ini jahon sahnasida yuqori pog‘onaga ko‘tarishdi. 2016-yilda ham Rio de Janeiroda bo‘lib o‘tgan Jahon Olimpiadasida O‘zbekiston bokschilari oltin medallarga sazovor bo‘lib, yana bir bor O‘zbekiston bayrog‘ini yuqori pog‘onaga ko‘tarishdi.

O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi, Xalq ta’limi vazirligi, Sog‘liqni saqlash vazirligi, O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi markazi, respublika yoshlarining «Kamolot» ijtimoiy harakati, O‘zbekiston Kasaba Uyushmalari Federatsiyasi, «Nuroniy» jamg‘armasi, mudofaaga ko‘maklashuvchi «Vatanparvar» tashkiloti, Madaniyat va sport ishlari vazirligi hamkorlikda «Shunqorlar» harbiy sport o‘yinlarini o‘tkazib kelishmoqda. «Shunqorlar» musobaqasining asosiy maqsadlari yoshlarda vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirish, ularni Qurolli Kuchlar safida xizmat qilishga va harbiy bilim yurtlariga o‘qishga kirishga tayyorlash, ularda mardlik, qat’iyatlilik, kuch-g‘ayratni takomillashtirish, umuman olganda, sog‘lom avlodni tarbiyalashga qaratilgan «Shunqorlar» musobaqalarida o‘rta maktab, gimnaziya, akademik litsey, kasb-hunar kollejlarining 19 yoshdan oshmagan, «Chaqiruvga qadar boshlang‘ich tayyorgarlik» fanini o‘tagan o‘quvchilar ishtirok etadi.

Har bir jamoada 12 nafar ishtirokchi bo‘lib, musobaqa tuman, viloyat va respublika bosqichlarida o‘tkaziladi. Hozirda «Shunqorlar» harbiy sport o‘yini o‘z ramzi, madhiyasi va bayrog‘iga ega. Jamoalar, asosan, umumiy siyosiy tayyorgarlik, merganlik, saf ko‘rigi, harbiy varaqalar tanlovi, fuqarolar himoyasi va tezkor tibbiy yordam ko‘rsatish, kross, yozgi biatlon bo‘yicha bellasha-dilar. Musobaqaning yakuniy respublika bosqichi har yilning may oyida o‘tkaziladi.

Birinchi Prezidentimiz I.Karimov Sohibqiron Amir Temurning chuqur ma’no-mazmunli iborasini qo‘llab: «Kimki bizning kuch-qudratimizni bilmoqchi bo‘lsa, o‘zbek pahlavonlarining jahon sport maydonlarida erishgan yutuq-zafarlariga e’tibor bersin, anglab olsin, deb bugun barala aytishimiz mumkin», degan edi.

II bob. UMUMJISMONIY TAYYORGARLIK

2.1. Umumjismoniy mashqlarni bajarish. Erkin mashqlarni bajarish usullari. Turnikda bajariladigan mashqlar. Brusda bajariladigan mashqlar

Muddatli harbiy xizmatchilar xizmat davomida O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarida jismoniy tayyorgarlik bo‘yicha 1997-yilda ishlab chiqilgan qo‘llanma asosida qabul qilingan mashqlarni egallaydilar. Jismoniy tayyorgarlikdagi vazifalarni qo‘llashda, ularni tegishli harbiy-amaliy harakatlantiruvchi ko‘nikmalarni, jismoniy sifatlarini unumli yechishga yo‘naltirilgan.

Jismoniy sifat — harbiy xizmatchilarning organizm xususiyatlarini, amaliy faoliyatini ta’minlash.

Chidamlilik — harbiy xizmatchining harbiy kasbiy faoliyati jarayonida toliqmasligi, bardosh berishligi bilan belgilanadi. Bu esa, umumiy tezlik, kuchlilik va jadallikka bo‘linadi. Umumiy chidamlilik mahoratini oshirishning asosiy vositalari quyidagilar: harakat chog‘ida tezlik, suzish, to‘siqlardan o‘tish va sport o‘yinlari.

Majmuiy mashg‘ulotlar ertalabki badantarbiya mobaynida o‘tkazilib, bunda shaxsiy tarkibning jismoniy tayyorgarligi quyidagi mashqlar bo‘yicha tekshiriladi: turnikda tortilish; 100 metrga yugurish; 1(3) kilometrga yugurish.

Ertalabki badantarbiya — harbiy xizmatchilar jismoniy tayyorgarligining muhim omillaridan biri hisoblanib, inson organizmini uyqudan so‘ng tez tetiklashtirish maqsadlariga yo‘naltirilgan.

Badantarbiya guruh yoki vzvod tarkibida, uyqudan turgach, 10 daqiqadan so‘ng 50 daqiqa davomida o‘tkaziladi. Dam olish va bayram kunlari ertalabki badantarbiya o‘tkazilmaydi.

1-libos *2-libos* *3-libos* *4-libos*

Erkin mashqlarni bajarish usullari

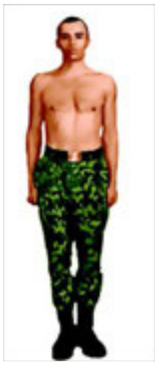

Dastlabki holat — qad BIR — oyoqlar uchiga rostlab turish.

BIR — oyoqlar uchiga turib, qo‘llar oldinga — yuqoriga sekin ko‘tariladi.

IKKI — qo‘llar yuqoriga ko‘tarilib, barmoqlar mushtlarga to‘planiladi, kaftlar ichkariga qaratiladi, yuqoriga qarab, tana tortiladi.

UCH — har ikki poshnaga tushib borib, qo‘llar kuch bilan tanaga siqib bukiladi, mushtlar yelkaga keltiriladi.

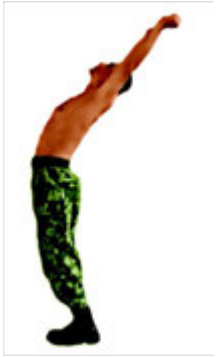

TO‘RT — qo‘llar yuqoriga, tana ortga bukilib, yuqoriga qaraladi.

BESH – oyoq uchlarini birlashtirib, poshnalarga oxirigacha o‘tiriladi, kaftlar sonlarga qo‘yilib, tirsaklar yonga tortiladi.

OLTI – tik turib, qo‘llar oldinga ko‘tarila borib, ortga oxirigacha ikki tomonga yoyiladi (harakat so‘ngida siltanadi); barmoqlar mushtlarga to‘planadi.

SAKKIZ — sakrab turib, oyoqlar yelka kengligiga, qo‘llar belga qo‘yiladi.

O‘N — sakrab turib, oyoqlar yelka kengligiga, qo‘llar belga qo‘yiladi.

YETTI — oyoq uchlarini birlashtirib, poshnalarga oxirigacha o‘tiriladi, kaftlar sonlarga qo‘yilib, tirsaklar yonga tortiladi.

TO‘QQIZ — chap qo‘lni to‘g‘rilab, uni oxirigacha ortga tortiladi, ayni paytda tana ham chapga buriladi, oyoqlar joyidan qo‘zg‘almay, nigoh chap qo‘lning barmog‘iga qaratiladi.

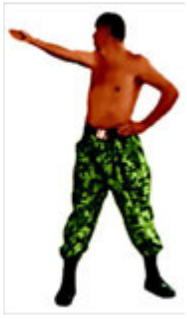

O‘N BIR — o‘ng qo‘lni to‘g‘rilab oxirigacha ortga tortiladi, ayni paytda tana ham o‘ngga buriladi, oyoqlar joyidan qo‘zg‘almay, nigoh o‘ng qo‘lning barmog‘iga qaratiladi.

O‘N IKKI — sakrab turib, oyoqlar yelka kengligiga, qo‘llar belga qo‘yiladi.

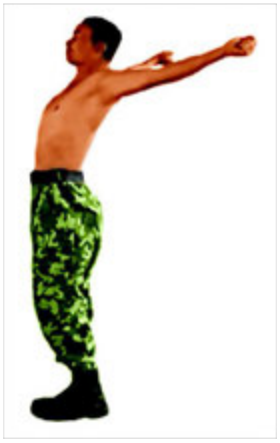

O‘N TO‘RT — qad rostlanadi va ayni paytda qo‘llar oldinga ko‘tarila borib, ortga oxirigacha ikki tomonga uzatiladi va tana ortga bukiladi.

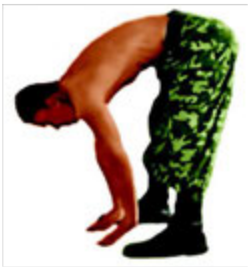

O‘N UCH — tana oldinga, qo‘llar yerga tekkuniga qadar, keskin bukiladi, oyoqlar esa, bu paytda to‘g‘ri tutib turiladi.

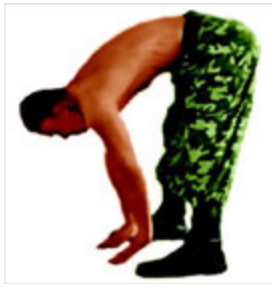

O‘N BESH — tana oldinga, qo‘llar yerga tekkuniga qadar, keskin bukiladi, oyoqlar esa, bu paytda to‘g‘ri tutib turiladi.

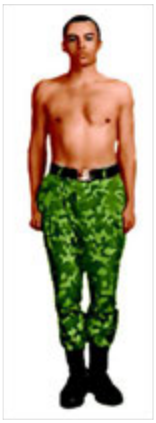

O‘N OLTI — sakrab turib, oyoqlar juftlanadi va qad rostlanib turiladi.

Turnikda bajariladigan mashqlar

Oyoqlar yonma-yon, uchlari ajratib qo‘yiladi.

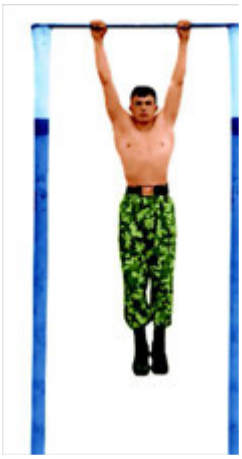

Turnikda ushlab, osilib turiladi.

Tortilish — jag‘ turnik yuqorisiga chiqariladi.

Uzatilgan qo‘llarda, oyoqlar juftlangan holda osilib turiladi.

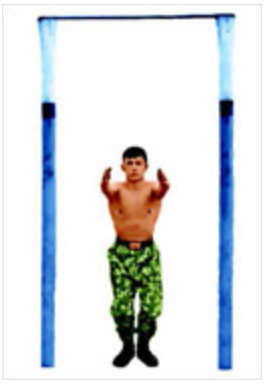

Sakrab tushish. Oyoq tovonlar juftlangan, uchlari ajratilgan, qo‘llar barmoqlarni to‘g‘rilab oldinga, kaftlari ichkariga qaratilib uzatiladi.

Brusda bajariladigan mashqlar

Bruslarga tiralib, tebranish.

Oldinga tebranish.

Qo‘llarni bukish.

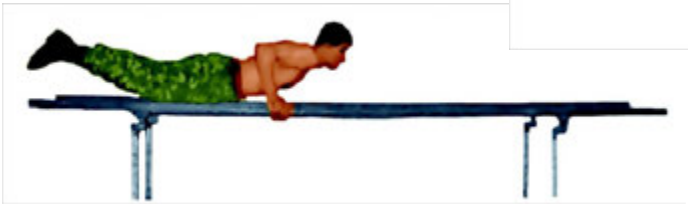

Ortga tebranib, qo‘llar to‘g‘rilanadi
va o‘ng (chap)ga sakraladi.

Ertalabki badantarbiya mashqlarini o‘tkazish uchun quyidagi liboslar belgilangan:

2.2. Kuch mashqlarini bajarish. Arqonga tirmashib chiqish usullarini bajarish

Dastlabki holat — orqaga yotib, qo‘llar yonga qo‘yiladi, oyoqlar sherik tomonidan mahkam ushlab turiladi.

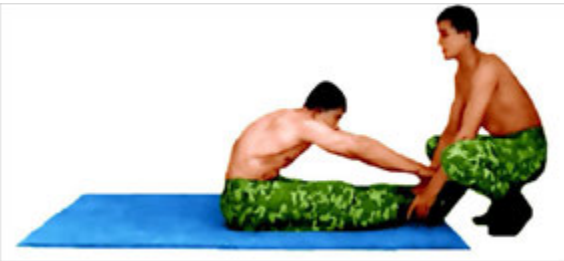

BIR — tana oldinga bukiladi, qo‘l uchlari oyoq uchlariga uzatiladi.
IKKI — dastlabki holat qabul qilinadi.

Arqonga tirmashib chiqish usullarini bajarish

Bunda avval tik turgan holatda arqonning tepasidan ushlanadi. Oyoqlar mumkin qadar tepaga ko‘tarilib, arqon oyoqlar bilan qisib olinadi, so‘ngra qo‘llar bilan tepaga tortiladi va bir vaqtning o‘zida oyoqlar to‘g‘rilanadi.

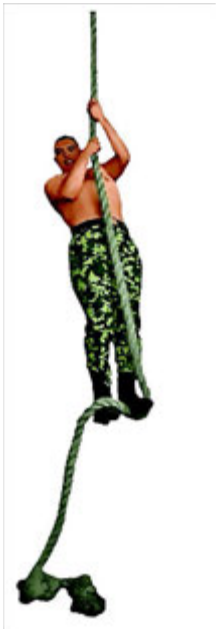

Qo‘l bilan arqonni ushlab, ikki oyoq arqonga chirmashib, yuqoriga ko‘tariladi.

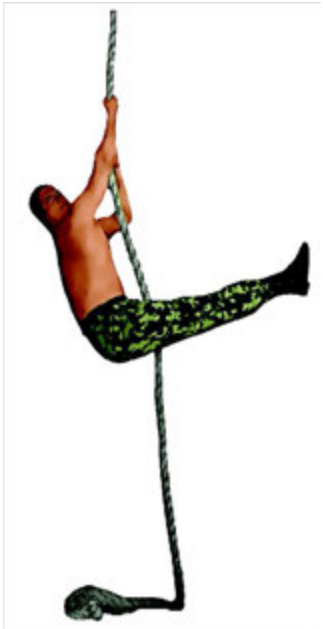

Ikki qo‘l bilan arqonni mahkam ushlab, ikki oyoq oldinga uzatiladi.

III bob. YAGONA TO‘SIQLAR (QATORI)DAN O‘TISH

3.1. Yagona to‘siqlar maydoni bilan tanishish. Alohida to‘siqlar va to‘siqlar guruhidan o‘tish. Yagona to‘siqlar qatoridan o‘tish

To‘siqlar quyidagi turlarga bo‘linadi:

- gorizontal (okoplar, chuqurchalar, kovaklar);
- vertikal (devorlar);
- tor maydonchali tayanchlar (balkalar).

To‘siqlarning turi va o‘lchamlariga qarab, ularga tayanib va tayanmay sakrashlar, chuqurlikka sakrash, osilib chiqish, tor tayanchlarda harakat qilish orqali yengib o‘tiladi, tayanmasdan sakrashlar unchalik keng bo‘lmagan gorizontal to‘siqlarni va baland bo‘lmagan vertikal to‘siqlarni yengishda ishlatiladi.

Tayanib sakrashlar ko‘krak barobarigacha bo‘lgan balandliklarni yengishda, chuqurlikka sakrashlar esa, baland to‘siqlardan sakrashda, uy derazalarida qo‘llaniladi. Devor va shunga o‘xshash balandliklarni ishg‘ol etishda, osilib chiqishning quyidagi usullaridan foydalaniladi:

- oyoqning son qismiga tayangan holda;
- ko‘krakka tayangan holda;
- ilashgan holda;
- kuch bilan.

Yugurib kelib, bir oyoq bilan to‘siqdan bir qadam narida yerdan turtiladi, ikkinchi bukilgan oyoq bilan devorga tiraladi, qo‘llar bilan devor chetidan ushlanadi. Chap qo‘lni devor tepasiga yetguncha tortiladi. Chap oyoqni to‘siqqa qisib, o‘ng oyoqni siltab, tovonni esa devor tepasiga ilashtirib olingach, devorning orqasiga sakraladi.

Devorlardan kuch bilan oshib o‘tish. Xuddi oldingi usuldagidek yugurib kelinadi, bir oyoqda yerdan turtilib, qo‘llar bilan devor to‘siqning chekkasidan ushlanadi. Qo‘llar bilan yuqoriga tortilgach, oyoqlar bilan yordam berilib, tayanib olinadi. So‘ngra to‘siqning turi va holatiga qarab, quyidagi usullarning biridan foydalangan holda to‘siqdan o‘tib sakraladi:

- to‘siqning orqa tomoniga o‘zini tashlaydi;
- to‘siq ustiga o‘tirib olgach, oyoqlarni osiltirib o‘tirgan holda sakrab tushiladi;
- to‘siqqa o‘ng oyoqni tirab va undan chap oyoqni olib o‘tgach, qo‘llarga tayangan holatda irg‘ib tushiladi.

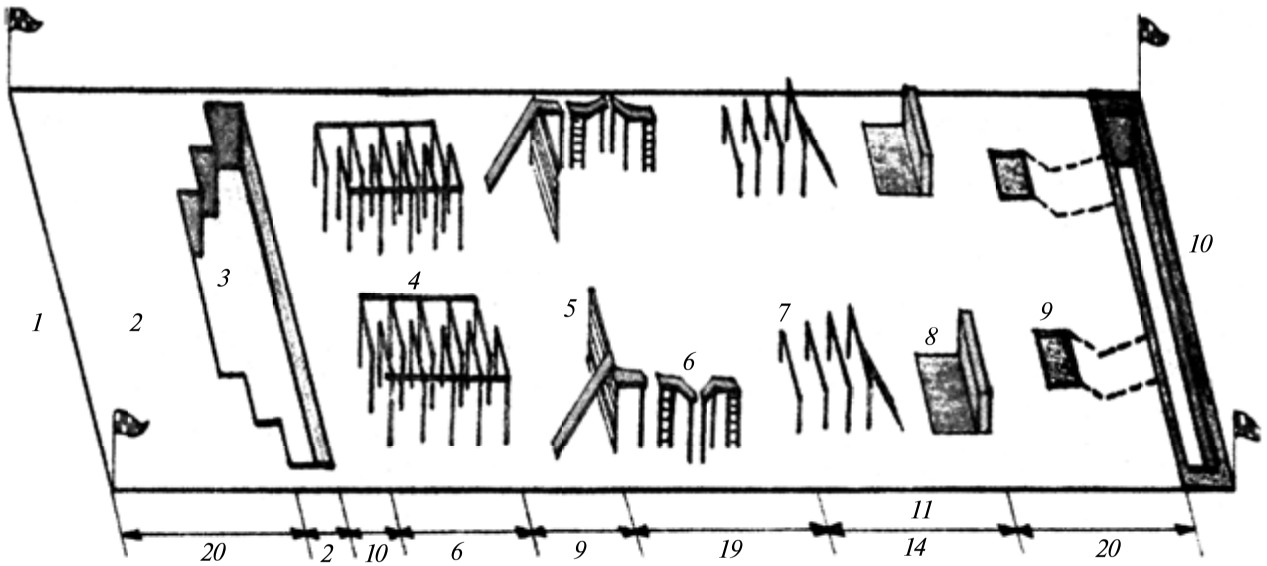

To‘siqlar maydoni (umumiy ko‘rinish):

1 — to‘siqlar qatorining boshlanish liniyasi; *2* — tez yugurish uchun uchastka; *3* — chuqurlik (yuzasining eni 2 m, 2,5 m, 3 m, chuqurligi 1 m); *4* — labirint (eni 2 m, bo‘yi 1,1 m, yo‘lkalar orasi 0,5 m, yo‘lkalar soni 10 ta); *5* — devor (balandligi 2 m, qalinligi 2,5 sm) engashgan doska bilan (doska uzunligi 3,2 m, eni 25—30 sm); *6* — buzilgan ko‘prik (balandligi 2 m). Bu ko‘prik 3 ta to‘g‘ri burchakli 0,2×0,2 balka bo‘laklaridan iborat, birinchisining uzunligi 2 m, ikkinchisi 3,8 m, boshidan 135° li burilishgacha 1 m, boshidan 135° li burilishgacha 2,8 m, balkalar orasida uzilishlar kattaligi 1 m, ikkinchi bo‘lak boshida va uchinchi bo‘lak boshida hamda oxirida vertikal narvonlar mavjud bo‘ladi; *7* — buzilgan pillapoya (eni 2 m, pog‘onalar balandligi 0,8 m, 1,2 m, 1,8 m) pog‘onalar orasi 1,2 m, oxirgi pog‘onada 2,3 m.li pillapoya; *8* — g‘isht devor (balandligi 1,1 m, eni 2,6 m, qalinligi 0,4 m) ikki ko‘zi bor: pastkisi 1×0,5 m, yuqorigisi 0,5×0,6 m. G‘isht devor ostida 2,6×3 m.li maydoncha bor; *9*—quduq (chuqurligi 1,5 m, eni 1 m) va aloqa yo‘li (uzunligi 8 m, bir burilish bilan); *10* — transheya (chuqurligi 1,5 m); *11* — yugurish yo‘lakchasi (eni 2 m).

Alohida to‘siqlar va to‘siqlar guruhidan o‘tish

a) Gorizontal to‘siqlardan o‘tish.

Unchalik keng bo‘lmagan gorizontal to‘siqlardan va baland bo‘lmagan vertikal to‘siqlardan tayanmagan holda sakrash usulida o‘tiladi. Sakralganda bir yoki ikki oyoq bilan tushiladi.

b) Ko‘krak barobaridagi vertikal to‘siqlar.

Bunday to‘siqlardan tayanib sakrash usuli bilan o‘tiladi. Yugurib kelib, to‘siq ustiga sakraladi. Tiklanmasdan ikkinchi oyoqni ham to‘siq ustiga olib chiqiladi va yerga sakrash holati davom ettiriladi yoki to‘siqdan qo‘l va oyoqqa tayangan holda o‘tish mumkin.

d) Tor tayanch orqali harakat qilish.

To‘siqlar orqali o‘tishda xoda, balka, relslar tashlab qo‘yilganda tor tayanch orqali harakat qilish qo‘llaniladi. Bunda quyidagi usullarda harakat qilinadi:

- tor tayanchga o‘tirib olib harakat qilish;
- yurib va yugurgilab harakat qilish.

Yagona to‘siqlar qatoridan o‘tish

Yagona to‘siqlar qatorida quyidagi mashq bajariladi: masofa 200 metr.

Boshlang‘ich holat — to‘siqlar qatori oldidagi chiziqqa yotgan holat.

«Olg‘a» komandasi berilganda:

1. Sakrab 20 metr yuguriladi va 2,5 metr kenglikdagi chuqurlikdan sakrab o‘tiladi.
2. Labirint yo‘laklardan yugurib o‘tiladi.
3. Xohlagan usulda 2 metrli devordan oshib o‘tiladi.
4. Vertikal narvon orqali buzilgan ko‘prikning ikkinchi qismiga chiqiladi. Balkadan yugurib borib, oxiridan yerga sakrab tushiladi.
5. Buzilgan pillapoyalarning uchinchi pog‘onasidan oshib o‘tiladi, lekin, albatta, oyoq yerga tegish sharti bilan to‘rtinchi pog‘onaning tagidan o‘tiladi.
6. Devorning derazasi orqali o‘tiladi.
7. Okop (xandaq)ga yugurib boriladi. Unga sakrab tushiladi va aloqa yo‘li orqali quduqqacha boriladi.
8. Yerdan granatani olib, devordagi derazalarning xohlagan biriga yoki devor ortidagi 2,5 metrli maydonchaga uloqtiriladi. Bunda 3 tagacha granata otishga ruxsat beriladi. Granatalarning og‘irligi 600 gr.
9. Quduqdan sakrab chiqib, devordan sakrab o‘tiladi.
10. Engashgan narvon orqali buzilgan pillapoyaning to‘rtinchi pog‘onasiga chiqiladi va pillapoya pog‘onalaridan yugurib tushiladi.

11. Vertikal narvon orqali buzilgan ko‘prikning balkasi ustiga chiqiladi. Undan yugurib borib, uzilgan joydan sakrab o‘tiladi va engashgan taxta orqali pastga yugurib tushiladi.

12. Ikki metrli kenglikdagi chuqurdan sakrab o‘tiladi, yo‘lakkacha o‘tib olib, to‘siqlar qatorining boshlanish chizig‘i kesib o‘tiladi.

3.2. Turli holatlarda granata uloqtirish texnikasini o‘rganish.

Granatani quyidagi holatlarda uloqtirish mumkin:

a) Joyda tik turgan holda granatani uloqtirish.

Bunda nishon tomonga yuzi bilan qarab turiladi. O‘ng qo‘lga granata ushlanadi, o‘ng oyoqni bir qadam orqaga tashlab, salgina bukiladi. O‘ng qo‘l tepaga ko‘tarilib, orqaga tashlanadi, o‘ng oyoq bilan turilib, gavdani esa oldinga tashlab, granata uloqtiriladi.

Granatani uloqtirayotganda, avtomat ko‘krakda, orqada yoki chap qo‘lda bo‘lishi mumkin.

b) Harakat vaqtida granatani uloqtirish.

Harakat vaqtida granatani uloqtirish uchun chap oyoqni tashlash bilan siltash boshlanadi. Granatali qo‘l oldinga pastga tushiriladi. Ikki qadam bilan o‘ng oyoq sal tashqariga buriladi.

Bir vaqtda ham gavda buriladi, ham orqaga tashlanadi. Chap oyoqni yana orqaga tashlash bilan gavda burishdan to‘xtatiladi, qo‘l orqaga oxirgi chekka holatga keltiriladi. Chap oyoqni qo‘yib bo‘lingach, tezlikdan foydalanib, granata nishonga qarab uloqtiriladi.

d) Tizzalagan holda granatani uloqtirish.

Bu holatda qurol chap qo‘lga olinadi yoki brustverga qo‘yiladi. So‘ng o‘ng tizzaga o‘rnatilib, granata ushlagan qo‘l orqaga olinadi va silkilanadi. Bunda gavda orqaga engashiladi, o‘ng tomonga buriladi. Ko‘krak bilan nishonga burilib, chap oyoqqa engashiladi. Granata nishonga uloqtiriladi.

Yotgan holda granatani uloqtirish. Bu holatda qurol o‘ng tomonga qo‘yiladi. Granata o‘ng qo‘lga olinib, qo‘llar ko‘krakka tortiladi. Qo‘llar bilan turtilib, o‘ng oyoq orqaga tortiladi. Chap tizzada turilib, bir vaqtda granatali qo‘l orqaga, o‘ng oyoq bilan turtilib, ko‘krak bilan nishonga beriladi va oldinga yiqilib, granata uloqtiriladi.

Bu holatda granatani uloqtirish uchun o‘ng oyoq iloji boricha orqaga qo‘yiladi, granatali qo‘l tepa bilan orqaga tashlanadi. So‘ng chap qo‘l bilan okop (o‘ra) chekkasidan ushlab kuch bilan to‘g‘rilanadi, qo‘l tepadan oldinga siltanib granata nishonga uloqtiriladi.

IV bob. QO‘L JANGI

4.1. Qo‘l bilan beriladigan zarbalar. Dushman siquvidan ozod bo‘lish. Bo‘yinni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Qo‘lni orqaga qayirish

To‘g‘riga.

Pastdan.

Yon tomondan.

Dushman siquvidan ozod bo‘lish. Bo‘yinni orqa tomonda tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish

Bo‘yinni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvi.

Tanani biroz pastga tushirib, dushman qo‘li tutib olinadi va boshni yonga burib, raqib tizzasining ostiga tovon bilan zarba beriladi.

Qo‘llarni keskin yuqoriga harakatlantirib, dushman siquvidan xalos bo‘lish va uni yelka uzra yerga uloqtirish lozim.

Shundan so‘ng, raqibga og‘riq keltiruvchi amallar bajariladi.

Qo‘lni orqaga qayirish

Bir qo‘l bilan dushman bilagidan, ikkinchisi bilan esa uning yengidan tutiladi.

Raqib qo‘li chig‘anog‘idan bukilib, beli tomoni qayriladi.

4.2. Tanani orqadan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Tanani old tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Raqibni yelka uzra yerga uloqtirish

Tanani orqadan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish

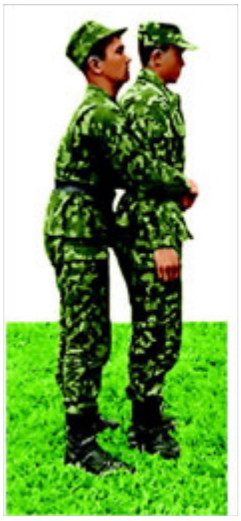

Tananing orqadan tutilishi.

Tovon bilan dushman oyoqlari orasiga zarba beriladi.

Qo‘llarini yuqoriga keskin harakatlantirib, dushman siquvidan xalos bo‘linadi va raqib qo‘lidan mahkam tutgan holda uni yelka uzra yerga qulatiladi.

Tanani old tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish

Tananing old tomondan tutilishi.

Tizza bilan dushman oyoqlari orasiga zarba beriladi.

Tana biroz pastga tushiriladi-da, keskin siltanish bilan dushman qo‘llari siquvidan xalos bo‘linadi.

Shundan so‘ng, oyoq bilan takror zarba beriladi.

Raqibni yelka uzra yerga uloqtirish

Dushman qo‘lidan tutib, kuch bilan siltab o‘zingizga tortasiz.

Ayni paytda, raqib tomonga orqangiz bilan tez aylanib, uning qo‘lini qattiq tortib, yelkangiz ustiga o‘rnatasiz va oyoqlarni biroz bukasiz.

Oyoqlaringizni keskin to‘g‘rilab, tos suyagingiz bilan raqib soniga zarba bergan holda uning oyoqlarini yerdan uzasiz.

Qo‘llaringizni kuch bilan keskin siltab, raqibni yelkangiz uzra oshirib, yerga uloqtirasiz va unga og‘riq keltiruvchi harakatlarni amalga oshirasiz.

4.3. Oyoqlarni old tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Oyoqlarni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Oyoqlarni orqa tomondan chalish

Oyoqlarning old tomondan dushman boshiga qarata tutib turilishi.

Dushman boshiga qarata yuqoridan zarba beriladi.

Bir qo‘l bilan dushman boshining orqasidan, ikkinchi qo‘l bilan jag‘idan tutib, uning bo‘yni qayirib (sindirilib) tashlanadi.

Oyoqlarni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish

Oyoqlarning orqa tomondan tutib turilishi.

Oldinga yiqila turib, oyoqlar dushman siquvidan xalos etiladi va ayni paytda, uning yuziga qarata oyoqlar bilan zarbalar beriladi.

Oyoqlarni orqa tomondan chalish

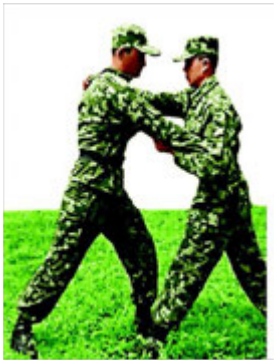

Raqibning yengi va yelkasidan tutiladi.

Oldinga va yonga qadam tashlab, raqibni qattiq siltaysiz, uning yukini oldinda turgan oyog‘iga olib o‘tasiz va suyanib turgan oyog‘iga oyog‘ingizni tirab, yiqitasiz.

Qo‘llaringizni siltab, dushmanni yerga uloqtirasiz.

Nazorat savollari

1. Yosh avlodni jismoniy tarbiyalash, ularni mehnat va mudofaaga qurbi yetadigan qilib rivojlantirish uchun yurtimizda qanday ishlar amalga oshirilmoqda?
2. Majmuiy mashg‘ulotlarda shaxsiy tarkibning jismoniy tayyorgarligi qaysi mashqlar orqali tekshiriladi?
3. To‘siqlar qaysi turlarga bo‘linadi? Erkin mashqlarni bajarish usullari.

HARBIY ATAMALAR IZOHI

1. **Armiya** — fransuzcha, lotincha *«armee»* so‘zidan olinib, qurollantirish ma’nosini bildiradi. Biron-bir mamlakatning Qurolli Kuchlari majmuasiga armiya deyiladi. Tor ma’noda quruqlikdagi qo‘shinlarni ham armiya deyishadi. Armiyaning yana bir necha sifat va talqinlari bor. Masalan, harakatdagi armiya, bu — bevosita jang maydonlarida qatnashayotgan qo‘shinga nisbatan aytiladi. Yana bir ma’nosi —bir yoki bir necha qo‘shin turlari birikmasidan (umumqo‘shin, havo va h.k.) tashkil topgan, yirik harbiy operatsiyalarni amalga oshirishga mo‘ljallangan tezkor qo‘shinlar birlashmasi ham armiya deyiladi.

2. **Harbiy doktrina —** mudofaa doktrinasi. Harbiy qurilishning yo‘nalishini, mamlakat va Qurolli Kuchlarning urushga tayyorgarligi, urush olib borish yo‘llarini belgilovchi rasmiy qarashlar va qoidalar tizimidir.

3. **Qurolli Kuchlar** — davlatning yoki bir guruh davlatlarning harbiy tashkiloti va u siyosiy hokimiyatning muhim omili. Qurolli Kuchlarning maqsad va vazifalari davlat siyosatining Mudofaa vazirligi — respublika Qurolli Kuchlarining davlat boshqaruvi idorasi hisoblanadi.

4. **Milliy xavfsizlik** — inson, jamiyat va davlat, ya’ni ijtimoiy-siyosiy hayotning barcha jabhalarida xavfsizlikni ta’minlash tushuniladi.

5. **Plats** — harbiy saf mashqlari, ko‘riklar va paradlar o‘tkaziladigan maydon.

6. **Kazarma** — italyancha *«caserma»* so‘zidan olingan bo‘lib, harbiy qism shaxsiy tarkibi joylashtiriladigan bino ma’nosini anglatadi.

7. **BMP** (боевая машина пехоты) — piyodalar jangovar mashinasi.

8. **BTR** (бронетранспортёр) — zirhlangan g‘ildirakli jangovar mashina.

9. **Ataka** (hamla) — qattiq (shiddatli) hujum.

10. **Kumulativ** — kuchli ta’sir etuvchi naryatdagi yoki granatadagi modda (заряд).

11. **Ekipaj** — kema, samolyot, tank jamoasining shaxsiy tarkibi.

12. **Okop** — o‘ra, xandaq.

13. **Fugas** — portlovchi moddaning zaryadi.

14. **Apparel** — tuynuk va o‘raga tushish yo‘lagi.

15. **Artilleriya quroli** — to‘p, zambarak.

16. **Zapal** — pilta, granata, mina piltasi.

17. **Zatvor** — qulf (otish qurolining qulflovchi mexanizmi).

18. **Manyovr** — jang maydonida qo‘shinlarning dushmanga zarba berish uchun qulay vaziyat olish maqsadidagi harakati.

Qisqartmalar

mo‘b — motoo‘qchi batalyon.
mo‘v — motoo‘qchi vzvod.
mo‘gr — motoo‘qchi guruh.
mo‘s — motoo‘qchi seksiya.
tgr — tank guruhi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *I.A. Karimov.* O‘zbekiston kelajagi buyuk davlat. T., «O‘zbekiston», 1992.

2. Начальная военная подготовка. М., «Просвещение», 1985.

3. Приемы и способы действия солдата в бою. М., «ВИ», 1988.

4. Учебник сержанта танковых войск. М., «ВИ», 1989.

5. Учебник сержанта мотострелковых войск. М., «ВИ», 1989.

6. Temur tuzuklari. T., G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1991.

7. *Фредерик Де Мулинен.* Право войны. Руководство для вооруженных сил. М., Международный Комитет Красного Креста, 1993.

8. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining Umumharbiy Nizomlari. T., «O‘zbekiston», 1996.

9. Наставление по физической подготовке в Вооруженных силах Республики Узбекистан (НФП-97). Т., 1997.

10. *Ханс-Петер Гассер.* Международное гуманитарное право. Введение. М., Международный Комитет Красного Креста, 1999.

11. Основные положения Женевских конвенций и дополнительных протоколов к ним. Издание второе, исправленное. М., Международный Комитет Красного Креста, 2000.

12. *G.M. Tansiqboyeva.* Xalqaro gumanitar huquq. T., 2000.

13. *F.A. Abdullayev, E.X. Rasulev, A.R. Rahmonov.* Qurolli to‘qnashuvlar huquqi. T., «Adolat», 2001.

14. *T. Hakimov.* Xalqaro gumanitar huquq. O‘quv qo‘llanma. T., G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 2001.

15. *I.K. Abdukarimov.* Men general bo‘laman. T., «Cho‘lpon», 2001.

16. Vatan himoyasi — muqaddas burch. T., «O‘zbekiston», 2001.

17. Международное право ведения военных действий. Сборник Гаагских конвенций и иных международных документов. М., Международный Комитет Красного Креста, 2001.

18. Xalqaro gumanitar huquq. Jeneva konvensiyalari to‘plami. T., «Adolat», 2002.

19. Огневая подготовка. Материальная часть стрелкового оружия, наступательных и оборонительных гранат. Часть 1. УБП, 2003.

20. Огневая подготовка. Материальная часть СПГ-9, АГС-17 и противотанковых ракетных комплексов. Часть 2. УБП, 2003.

21. Учебно-методические материалы по международному гуманитарному праву. Для преподавателей и студентов общественно-гуманитарных дисциплин. Выпуск I. Т., Издательство народного наследия им. А. Кадыри, 2003.

22. *H. Jo‘rayev.* Chaqiriqqacha yoshlarni tayyorlash. T., «Sharq», 2004.

23. Otish tayyorgarligi (o‘quv qo‘llanma). T., «Sharq», 2004.

MUNDARIJA

KIRISH.....3

I BO‘LIM. **HARBIY XIZMATNING HUQUQIY ASOSLARI**

I bob. **O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASINING MUDOFAA VA HARBIY XIZMAT TO‘G‘RISIDAGI QONUNLARI ASOSLARI**

1.1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi Vatan himoyasi to‘g‘risida.....13
1.2. O‘zbekiston Respublikasining «Mudofaa to‘g‘risida»gi Qonuni, Mudofaa tushunchasi.....14

II bob. **HARBIY XIZMATNING HUQUQIY ASOSLARI**

2.1. O‘zbekiston Respublikasining «Umumiy harbiy majburiyat va harbiy xizmat to‘g‘risida»gi Qonuni. Umumiy harbiy majburiyat tushunchasi va uning mohiyati. Harbiy xizmat turlari.....17
2.2. Fuqarolarni chaqiruv uchastkalarida qayd etish. Fuqarolarning harbiy ro‘yxatdan o‘tish bo‘yicha majburiyatlari. Harbiy xizmatga chaqirilish muddatini kechiktirish. Harbiy xizmatga chaqirilishdan ozod etish. 19

III bob. **HARBIY XIZMATNI O‘TASH. REZERVDAGI XIZMAT**

3.1. Harbiy xizmatni o‘tash. Rezervdagi xizmat.....22
3.2. Muddatli harbiy xizmatchilarga beriladigan imtiyozlar.....26

IV bob. **O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI — DAVLATNING HARBIY TASHKILOTI, O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI MUDOFAASINING ASOSI**

4.1. O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlarining tashkil etilishi. Qurolli Kuchlarga rahbarlik. Harbiy okruglar.....28
4.2. Qurolli Kuchlarning harbiy-strategik vazifalari va tarkibi. Harbiy boshqaruvning asosiy organlari.....30

V bob. **HARBIY XIZMATCHILAR VA ULAR ORASIDAGI MUNOSABATLAR. HARBIY INTIZOM**

5.1. Harbiy xizmatchining umumiy majburiyatlari. Harbiy unvonlar va farqli belgilar. Boshliqlar va bo‘ysunuvchilar. Kattalar va kichiklar. To‘g‘ridan to‘g‘ri va bevosita boshliqlarning huquqlari va majburiyatlari.....37
5.2. Harbiy qadriyat qoidasi va harbiy xizmatchilarning xushmuomalaligi. Buyruq berish va uni bajarish tartibi. Komandirlar va boshqa to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlarga murojaat etish qoidalari. Harbiycha salom berish.....44

5.3. Harbiy intizomning mohiyati va harbiy xizmatchilarning unga rioya etish bo‘yicha majburiyatlari. Vaqtning taqsimlanishi va kundalik tartibi.....46
5.4. Askar va matroslarga qo‘llaniladigan rag‘batlantirishlar. Harbiy xizmatchilarga qo‘llaniladigan intizomiy ta’zirlar.....49

VI bob. **O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARINING ICHKI XIZMAT NIZOMI**

6.1. Kundalik naryad, vzvod bo‘yicha posbonning vazifalari. Vzvod bo‘yicha posbonning majburiyatlari.....50
6.2. Navbatdagi posbon o‘z vazifalarini bajaradigan joy va uning jihozlanishi. Trevoga e’lon qilinganda, yong‘in paytida, to‘g‘ridan to‘g‘ri boshliqlar, boshqa vzvoddagi harbiy xizmatchilar kelganda, vzvod komandirini chaqirishda posbonning xatti-harakatlari.....52

VII bob. **O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARINING GARNIZON VA QOROVULLIK XIZMATLARI NIZOMI**

7.1. Qorovullik xizmati va uning tashkil etilishi. Qorovul va uning tarkibi.....53
7.2. Qorovullarni tayyorlash. Soqchi va uning majburiyatlari.....57
7.3. Post va uning jihozlanishi. Soqchining postdagi harakatlari. Soqchi qo‘lidagi qurol bilan harakatlanishi va qurolni qo‘llash usullari.....61
7.4. Soqchilarni almashtirish. Qorovulxonada ichki tartib-intizom.....66

VIII bob. **O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI QUROLLI KUCHLARI SAF NIZOMI. YAKKA TARTIBDA SAF TAYYORGARLIGI**

8.1. Saf Nizomining asosiy qoidalari. Askarning saflanishdan avval va safdagi majburiyatlari. Saf va uning elementlari.....71
8.2. Dastlabki bajariluvchi komandalar. Safda turganda salomga javob berish. Safda turish. Joyida turib burilish. Saf qadami bilan harakatlanish.....74

II BO‘LIM. **HARBIY ISH ASOSLARI**

I bob. **UMUMQO‘SHIN JANGI ASOSLARI**

1.1. Jang haqida tushuncha va zamonaviy umumqo‘shin jangi tavsifi, uning maqsadi. Umumqo‘shin jangining asosiy turlari.....79
1.2. Askarning jangdagi majburiyatlari. Askarning shaxsiy quroli va anjomlari (ekipirovkasi). Motoo‘qchi seksiyasining tashkiliy tarkibi, hal etiladigan jangovar vazifalari, uning qurol-aslahasi va imkoniyatlari.....81
1.3. O‘zbekiston Respublikasi qo‘shinlarining qurol-aslaha va harbiy texnikalari (zirhli mashinalar, tanklar, jangovar vertolyotlar, samolyotlar va artilleriya vositalari).....84
1.4. Chet el armiyalarining tanklari va uning zaif joylari. Chet el jangovar vertolyotlari.....94
1.5. O‘q uzish — jangda dushmanni yo‘q qilishning asosiy vositasi. O‘t ochish turlari. Jang manyovri haqida tushuncha. Manyovr turlari. Guruhlarning jangovar harakatlarini ta’minlash.....96

II bob. **ASKAR VA BO'LINMALARNING JANGDAGI HARAKATLARI**

2.1. Mudofaada olovli pozitsiya haqida tushuncha. Uni tanlashning tartibi, holatini egallash, jihozlanishi. Mudofaaga mahalliy predmetlarni moslashtirish, o'q otish sektorini tozalash va okopni niqoblash.....101
2.2. Pozitsiyaga yorib kirgan dushmanni yo‘q qilish. Askarning tungi hujumdagi harakati va suv to‘siqlaridan o‘tishi. Parchalanadigan qo‘l va tankka qarshi granatalarni uloqtirish usullari. Granatani transheya yoki okopdan uloqtirish 106

III bob. **RAZVEDKA**

3.1. Kuzatish uchun joy tanlash. Ko‘rinish cheklangan sharoitda joy va joydagi predmetlarni o‘rganish.....112
3.2. Joyda predmetlar va nishonlargacha bo‘lgan masofani aniqlash. Uzoqlikni o‘lchash.....116

IV bob. **MUHANDISLIK JIHOZLASH VA ULARNI KO‘ZDAN YASHIRISH**

4.1. Muhandislik jihozlash va ularni ko‘zdan yashirish. Okoplar va kovaklar.....118

V bob. **QUROLLI KUCHLARDA QO‘LLANILADIGAN MINALAR**

5.1. Tankka qarshi minalar. Piyodalarga qarshi minalar.....121

VI bob. **JOYDA XARITASIZ ORIYENTIRLANISH**

6.1. Ufq tomonlarini aniqlash. Turgan joy haqida axborot. Magnit azimuti va joydagi predmetlar bilan oriyentirlanish. Azimut bo‘ylab harakatlanish.....127

III BO‘LIM. **OTISH TAYYORGARLIGI**

I bob. **O‘QOTAR QUROLLARNING VAZIFASI, TUZILISHI, ISHLASH TAMOYILI VA JANGOVAR XUSUSIYATLARI. QO‘L GRANATALARI**

1.1. Qurol-yarog‘ va o‘q-dorilar bilan ishlaganda xavfsizlik choralari. Kalashnikov avtomatining vazifasi, umumiy tuzilishi ishlash tamoyili va jangovar xususiyatlari.....134
1.2. Kalashnikov avtomatining asosiy qism va mexanizmlari hamda ularning vazifasi.....137
1.3. Avtomatni noto‘liq qismlarga ajratish va yig‘ish tartibi.....144
1.4. Qo‘l granatalarining vazifasi, jangovar xususiyatlari, umumiy tuzilishi va ishlash tamoyili. Granatalarni uloqtirishga tayyorlash. Qo‘l granatalarini qo‘llashda xavfsizlik choralari.....147
1.5. Dragunov merganlik miltig‘i hamda tankka qarshi qo‘l granatomyotining tuzilishi, ishlash tamoyili va jangovar xususiyatlari. Kichik kalibrli miltiqning vazifasi, tuzilishi va jangovar xususiyatlari.....152

II bob. **QUROLDAN OTISHNING ASOSLARI VA QOIDALARI**

2.1. Otish hodisasi va uning davrlari. O‘qning boshlang‘ich tezligi va uning otish jarayoniga ta’siri. Qurolning ortga silkinishi.....156
2.2. O‘q trayektoriyasi (harakatlanish yo‘li)ning hosil bo‘lishi. O‘qning teshib o‘tish va shikastlash ta’siri. To‘g‘ri o‘q otish va uning ahamiyati. Yashirin joy, o‘q tegadigan (shikastlantiradigan) maydon va o‘q tegmaydigan maydon.....158
2.3. Mo‘ljalga olish usullari. Mo‘ljalni tanlash va mo‘ljallangan nuqtaga, qo‘zg‘almas nishonga o‘t ochish.....161
2.4. Uzoqlikni o‘lchash usullari va minglik ifodasini qo‘llash.....163

IV BO‘LIM. **AMALIY HARBIY JISMONIY TAYYORGARLIK**

I bob. **HARBIY XIZMATGA CHAQIRILUVCHILAR YUQORI DARAJADAGI JISMONIY TAYYORGARLIGINING ZARURIY SHARTI**

II bob. **UMUMJISMONIY TAYYORGARLIK**

2.1. Umumjismoniy mashqlarni bajarish. Erkin mashqlarni bajarish usullari. Turnikda bajariladigan mashqlar. Brusda bajariladigan mashqlar.....168
2.2. Kuch mashqlarini bajarish. Arqonga tirmashib chiqish usullarini bajarish.....173

III bob. **YAGONA TO‘SIQLAR (QATORI)DAN O‘TISH**

3.1. Yagona to‘siqlar maydoni bilan tanishish. Alohida to‘siqlar va to‘siqlar guruhidan o‘tish. Yagona to‘siqlar qatoridan o‘tish.....175
3.2. Turli holatlarda granata uloqtirish texnikasini o‘rganish.....178

IV bob. **QO‘L JANGI**

4.1. Qo‘l bilan beriladigan zarbalar. Dushman siquvidan ozod bo‘lish. Bo‘yinni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Qo‘lni orqaga qayirish.....179
4.2. Tanani orqadan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Tanani old tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Raqibni yelka uzra yerga uloqtirish.....180
4.3. Oyoqlarni old tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Oyoqlarni orqa tomondan tutib olgan dushman siquvidan xalos bo‘lish. Oyoqlarni orqa tomondan chalish.....183

HARBIY ATAMALAR IZOHI.....185
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....186

O‘quv nashri

SHUHRAT SHAVKATOVICH UBAYDULLAYEV,
BAHODIR BERDIYEVICH G‘AFUROV,
ODILJON ABDUMO‘MINOVICH ORTIQOV

CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG‘ICH TAYYORGARLIK

O‘rta ta’lim muassasalarining 10-sinfi va o‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalarining o‘quvchilari uchun darslik

1-nashri

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tasdiqlagan

Toshkent — «ILM ZIYO» — 2017

Muharrir *T. Mirzayev*
Badiiy muharrir *D. Hamidullayev*
Texnik muharrir *T. Greshnikova*
Musahhih *M. Ibrohimova*

Noshirlik litsenziyasi AI № 275, 15.07.2015-yil.

2017-yil 10-avgustda chop etishga ruxsat berildi. Bichimi $70\times90^{1}/_{16}$.
«Times» harfida terilib, ofset usulida chop etildi. Bosma tabog‘i 12,0.
Nashr tabog‘i 16,4. Shartli bosma tabog‘i 14,0. 428121 nusxa. Buyurtma № 4901.

Orginal maket «ILM ZIYO» nashriyot uyida tayyorlandi. «ILM ZIYO» nashriyot uyi. Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30-uy. Shartnoma № 21-17.

«SHARQ» nashriyot-matbaa
aksiyadorlik kompaniyasi bosmaxonasi,
100000, Toshkent shahri, Buyuk Turon ko‘chasi, 41-uy.